

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Barbara Vovko

Primerjalna analiza varstva narodnih manjšin v Republiki Kosovo in Republiki Srbiji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Barbara Vovko

Mentor: red. prof. dr. Mitja Žagar

Primerjalna analiza varstva narodnih manjšin v Republiki Kosovo in Republiki Srbiji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

Za vse nasvete in strokovno pomoč pri izdelavi magistrskega dela se zahvaljujem profesorju dr. Mitji Žagarju.

Iskrena hvala mami Mileni in očetu Silvu za podporo, pomoč in razumevanje v vseh letih študija ter sestri Beti za empatijo, spodbudne besede in neskončne pogovore.

Hvala intervjuvancem, ki so bili pripravljeni z menoj deliti svoje videnje manjšinske situacije na Kosovu in v Srbiji, ter prav vsem, ki so na kakršen koli način pripomogli k nastanku te naloge, mi nudili pomoč in stali ob stani.

Primerjalna analiza varstva narodnih manjšin v Republiki Kosovo in Republiki Srbiji: primerjava zaščite srbske manjšine na Kosovu in albanske manjšine v Srbiji

V magistrski nalogi iščem odgovor na temeljno vprašanje, kakšne so razlike in podobnosti pri zagotavljanju pravic narodnim manjšinam v Republiki Kosovo in Republiki Srbiji ter poskušam definirati razkorak med normativnima ureditvama in dejanskim položajem manjšin, s posebnim poudarkom na etničnih konfliktih v obeh državah in med njima, ob predpostavki, da so ti imeli pomemben vpliv na snovanje pravne podlage za zaščito narodnih manjšin in na njeno uresničevanje.

Temelji srbskega sistema zaščite narodnih manjšin so bili postavljeni v času Socialistične federativne republike Jugoslavije, ki je status narodnih manjšin in njihove kolektivne pravice definirala v ustavi iz leta 1974, medtem ko se je sodobna faza urejanja manjšinskega vprašanja začela po demokratičnih spremembah leta 2000. V tem obdobju si je Srbija za svoj ključni zunanjepolitični cilj zastavila članstvo v mednarodnih in regionalnih organizacijah, ki od kandidatke za članstvo zahtevajo sprejetje mednarodnih standardov za zaščito človekovih in manjšinskih pravic.

Na Kosovu je zakonodajno-institucionalni sistem za zaščito narodnih manjšin nastajal v času mednarodne administracije, neposredno po prenehanju oboroženega konflikta med dvema največjima etničnima skupnostma pokrajine. Njegovo oblikovanje temelji na določbah t. i. Ahtisaarijevega načrta, ki je poleg zakonodaje za zaščito manjšinskih pravic predpisal tudi sistem institucij za njeno uresničevanje in nadzor nad njenim spoštovanjem.

Razlike med okoliščinami, v katerih sta nastajala analizirana sistema, se odražajo v razlikah med njunima ustrojema in stopnji zaščite, ki jih zagotavljata narodnim manjšinam. Zaradi zgodovinskih okoliščin so bili kosovski Srbi deležni najvišjih standardov zaščite, primerjalna analiza je pokazala, da bistveno višjih kot albanska skupnost v Srbiji, v praksi pa Kosovo izpolnjuje enako število manjšinskih pravic kot Srbija. V obeh državah prihaja pri izpolnjevanju normativnih kriterijev za zaščito in spodbujanje pravic narodnih manjšin do resnih pomanjkljivosti, saj nobena od njiju izbrani narodni manjšini ne zagotavlja niti polovice osnovnih kategorij manjšinskih pravic. To priča o dejstvu, da obsežen zakonodajno-institucionalni sistem sam po sebi še ni garancija za njegovo učinkovito delovanje.

Obravnavani narodni manjšini sta tesno povezani s svojima matičnima država, zato politično dogajanje, povezano z njima, praviloma povzroča neposredne, lahko tudi nasilne, reakcije v matični državi prizadete narodne manjšine, pa tudi širše v regiji. Mednarodna skupnost se je zavedala, da bi lahko nerazrešeni vprašanja statusa Srbov na severu Kosova in Albancev na jugu Srbije lahko imeli škodljiv »spill-over« učinek tudi v drugih državah Zahodnega Balkana, zato so se voditelji Evropske unije odločili za regionalni pristop k stabilizaciji celotne regije, njenih posameznih držav in normalizaciji odnosov med njimi. Vzpostavitev dialoga med Srbijo in Kosovom je bil zato eden od predpogojev za začetek pristopnih pogajanj za vstop Srbije v Evropsko unijo ter za začetek pogajanj Kosova o podpisu stabilizacijsko-pridružitvenega sporazuma. Spoštovanje manjšinskih pravic, ki je eden od ključnih meril za ocenjevanje uspešnosti obeh držav na poti k članstvu v uniji, pa naj bi hkrati prispevalo k regionalni stabilnosti.

Ključni pojmi: Kosovo, Srbija, narodne manjšine

Comparative analysis of the protection of national minorities in the Republic of Kosovo and the Republic of Serbia: a comparison of protection of the Serbian minority in Kosovo and the Albanian minority in Serbia

This Master thesis strives to answer the fundamental question on the differences and similarities in ensuring the rights of national minorities in the Republic of Kosovo and the Republic of Serbia, as well as to define the gap between normative regulations and the actual state of minorities, with a special focus on ethnic conflicts in the two countries and between them, based on the assumption that these conflicts had a significant impact on elaborating the legal basis for the protection of national minorities and on its implementation.

The bases of the Serbian system of protection of national minorities were set in time of the Social Federal Republic of Yugoslavia; it defined the status of national minorities and their collective rights in the Constitution of 1974, while the modern phase of dealing with minority issues began after the democratic changes in the year 2000. During this period, Serbia set its key foreign policy goal, i.e. membership in international and regional organisations, which from the candidate countries require the adoption of international standards for the protection of human and minority rights.

In Kosovo, legislative and institutional system for the protection of national minorities shaped in time of international administration, immediately after cessation of the armed conflict between the two major ethnic communities of the region. Its elaboration is based on the provisions of the so-called Ahtisaari's plan, which in addition to legislation on the protection of minority rights determined also the system of institutions for the implementation of minority rights and control over respecting these rights.

The differences between the circumstances in which the analysed systems developed are reflected in the differences between their structures and the level of protection they ensure to national minorities. Due to historical circumstances the Kosovo Serbs received the highest protection standards; the comparative analysis showed the standards are significantly higher from the protection standards for the Albanian community in Serbia, while in practice Kosovo meets the same number of minority rights as Serbia. Serious deficiencies in meeting regulatory criteria for protection and promotion of minority rights are being noticed in both countries since neither Kosovo nor Serbia ensures even half of the basic categories of minority rights to relevant minority. This proves a fact that comprehensive legislative and institutional system in itself is not a guarantee for its effective functioning.

National minorities, discussed in this Master thesis, are closely linked to their countries of origin, that is why political developments associated with them, as a rule, lead to direct, also violent, reactions to a national minority affected in its country of origin and in the wider region. The international community was aware that the unresolved questions of the status of Serbs in northern Kosovo and the Albanians in southern Serbia may have an adverse »spill-over« effect in other countries of the Western Balkans, and that is why the European Union leaders decided on a regional approach to stabilisation of the whole region and its individual countries, as well as the normalisation of relations between them. Establishing a dialogue between Serbia and Kosovo was therefore one of the preconditions for the start of accession negotiations for Serbia's entering the European Union and for Kosovo to start negotiations on the signing of the Stabilisation and Association Agreement. Respect for minority rights is one of the key criteria for assessing the performance of the two countries on their path to membership in the European Union, and at the same time contributing to regional stability.

Key words: Kosovo, Serbia, national minorities

KAZALO

1 UVOD.....	14
1.1 Hipoteze.....	19
1.2 Metode raziskovanja.....	20
1.3 Omejitve raziskovanja	23
2 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV.....	24
2.1 Etničnost (angl. ethnicity).....	24
2.2 Etnična skupina.....	26
2.3 Manjšina (etnična, jezikovna, narodna)	27
2.4 Etnični konflikt.....	31
3 METODOLOŠKO-TEORETSKA OPREDELITEV RAZISKOVALNIH VPRAŠANJ.....	34
3.1 Pravica do enake obravnave	35
3.2 Jezikovne pravice.....	37
3.3 Kulturne pravice.....	38
3.5 Izobraževalne pravice.....	39
3.6 Politična participacija	40
3.7 Ekonomske pravice.....	41
4 ODNOSI MED REPUBLIKO SRBIJO IN REPUBLIKO KOSOVO.....	43
4.1 Od naseljevanja Balkanskega polotoka do srbske in albanske državnosti	43
4.2 Od balkanskih vojn do druge svetovne vojne.....	47
4.3 Odnosi na relaciji Srbija – Kosovo po drugi svetovni vojni.....	49
4.4 Od izbruha kosovskega konflikta do mednarodne administracije.....	52
4.5 Od mednarodne administracije do razglasitve kosovske neodvisnosti.....	57
4.6 Od nadzorovane do popolne neodvisnosti Kosova.....	60
4.7 Odnosi med Srbijo in Kosovom po letu 2011.....	61
4.8 Južna Srbija od turškega imperija do druge svetovne vojne.....	64
4.9 Južna Srbija od druge svetovne vojne do oboroženega konflikta.....	65
4.10 Srbija od podpisa premirja do kosovske neodvisnosti.....	69
4.11 Srbija po letu 2008.....	70
5 VARSTVO ALBANSKE NARODNE MANJŠINE V REPUBLIKI SRBIJI.....	71
5.1 Demografski položaj Albancev v Srbiji.....	71
5.2 Pravna podlaga za zaščito narodnih manjšin v Srbiji.....	73
5.2.1 Zakonodaja na področju prepovedi diskriminacije.....	75
5.2.2 Zakonodaja na področju jezikovnih pravic.....	76

5.2.3 Zakonodaja na področju kulturnih pravic.....	78
5.2.4 Zakonodaja na področju verskih pravic.....	78
5.2.5 Zakonodaja na področju izobraževalnih pravic.....	79
5.2.6 Zakonodaja na področju politične participacije.....	81
5.2.7 Zakonodaja na področju ekonomskih pravic.....	83
5.2.8 Zakonodaja na področju medijskih pravic.....	83
5.3 Institucije, pristojne za varstvo manjšin	85
5.3.1 Svet Republike Srbije za narodne manjšine (Savet Republike Srbije za narodne manjine).....	85
5.3.2 Odbor za človekove in manjšinske pravice in enakost spolov (Odbor za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova).....	86
5.3.3 Pisarna za človekove pravice in pravice narodnih manjšin (Kancelarija za ljudska i manjinska prava)	86
5.3.4 Uprava za sodelovanje s cerkvami in z verskimi skupnostmi (Uprava za saradnju s crkvama i verskim zajednicama).....	87
5.3.5 Varuh človekovih pravic.....	87
5.3.6 Pisarna varuha človekovih pravic za občine Bujanovac, Preševo in Medveđa.....	88
5.3.7 Komisar za zaščito enakopravnosti (Poverenik za zaštitu ravnopravnosti).....	88
5.3.8 Svet za mednacionalne odnose (Savet za međunacionalne odnose).....	89
5.3.9 Nacionalni sveti narodnih manjšin (Nacionalni saveti nacionalnih manjina).....	90
5.4 Stanje v Republiki Srbiji	91
5.4.1 Pravica do enake obravnave.....	91
5.4.1.1 Obstoje posebnih zaščitnih ukrepov za zagotavljanje enakopravnosti albanske narodne manjšine.....	91
5.4.1.2 Svoboda gibanja.....	91
5.4.1.3 Sklep za pravico do enake obravnave.....	92
5.4.2 Jezikovne pravice.....	93
5.4.2.1 Zapisovanje imen in nazivov organov, ki izvajajo javna pooblastila, enot lokalne samouprave, mest, trgov, ulic in drugih toponimov v albanskem jeziku.....	93
5.4.2.2 Zapisovanje osebnih imen v uradnih dokumentih v albanskem jeziku.....	94
5.4.2.3 Izdajanje uradnih dokumentov v albanskem jeziku.....	94
5.4.2.4 Raba albanskega jezika v upravnih in sodnih postopkih	95
5.4.2.5 Sklep za jezikovne pravice.....	96
5.4.3 Kulturne pravice.....	96
5.4.3.1 Pravica do vzpostavljanja kulturnih in umetniških organizacij in institucij.....	97

5.4.3.2 Zagotavljanje pogojev za svobodno izražanje, ohranjanje ter razvoj kulture in kulturne dediščine.....	98
5.4.3.3 Sklep za kulturne pravice.....	99
5.4.4 Verske pravice.....	100
5.4.4.1 Svoboda izražanja in prakticiranja vere.....	100
5.4.4.2 Zagotavljanje razmer za izražanje verske identitete.....	101
5.4.4.3 Sklep za verske pravice	102
5.4.5 Izobraževalne pravice.....	103
5.4.5.1 Pravica do izobraževanja v albanskem jeziku v javnih izobraževalnih ustanovah.....	103
5.4.5.2 Pravica do ustanavljanja lastnih izobraževalnih ustanov.....	104
5.4.5.3 Pravica do uporabe učbenikov in drugih učnih gradiv v albanskem jeziku.....	104
5.4.5.4 Sklep za izobraževalne pravice	105
5.4.6 Politična participacija	106
5.4.6.1 Zastopanost v političnih institucijah na državni ravni.....	107
5.4.6.2 Zastopanost v političnih institucijah na lokalni ravni.....	108
5.4.6.3 Sklep za politično participacijo.....	109
5.4.7 Ekonomske pravice	110
5.4.7.1 Državni ukrepi za vključevanje albanske manjšine v ekonomsko življenje države.....	111
5.4.7.2 Zaposlovanje v javni administraciji in podjetjih v državni lasti.....	112
5.4.7.3 Sklep za ekonomske pravice	114
5.4.8 Medijske pravice.....	115
5.4.8.1 Program na javni radioteleviziji v albanskem jeziku	116
5.4.8.2 Posebne radijske in televizijske postaje, ki oddajajo program v albanskem jeziku.....	116
5.4.8.3 Tiskani mediji v albanskem jeziku	116
5.4.8.4 Sklep za medijske pravice.....	116
6 VARSTVO SRBSKE NARODNE MANJŠINE V REPUBLIKI KOSOVO	117
6.1 Demografski položaj Srbov na Kosovu	118
6.2 Pravna podlaga za zaščito narodnih manjšin.....	120
6.2.1 Zakonodaja na področju prepovedi diskriminacije.....	120
6.2.2 Zakonodaja na področju jezikovnih pravic.....	121
6.2.3 Zakonodaja na področju kulturnih pravic.....	122
6.2.4 Zakonodaja na področju verskih pravic.....	123
6.2.5 Zakonodaja na področju izobraževalnih pravic.....	124
6.2.6 Zakonodaja na področju politične participacije.....	125

6.2.7 Zakonodaja na področju ekonomskih pravic.....	126
6.2.8 Zakonodaja na področju medijskih pravic.....	127
6.3 Institucije, pristojne za varstvo manjšin	128
6.3.1 Posvetovalni svet za skupnosti (Communities Consultative Council).....	128
6.3.2 Ministrske enote za človekove pravice (Ministerial Human Rights Units).....	129
6.3.3 Koordinator Enot za človekove pravice (Human Rights Unit Coordinator).....	129
6.3.4 Urad za zadeve skupnosti (Office for Community Affairs).....	130
6.3.5 Ministrstvo za skupnosti in vrnitve (Ministry for Communities and Return).....	130
6.3.6 Varuh človekovih pravic.....	131
6.3.7 Odbor za pravice in interese skupnosti in vrnitev (Committee on Rights and Interests of Communities and Returns).....	131
6.3.8 Urad komisarja za jezike (Office of the Language Commissioner)	131
6.3.9 Občinski uradi za skupnosti in vrnitve (Municipal Offices for Communities And Returns)	132
6.3.10 Občinske enote za človekove pravice (Human Rights Units in Municipalities).....	132
6.3.11 Občinski odbori za skupnosti (Municipal Communities Committees).....	133
6.3.12 Namestnik predsednika občinske skupščine za skupnosti (Deputy Chairperson of a Municipality for Communities).....	133
6.3.13 Podžupan za skupnosti (Deputy Mayor for Communities).....	134
6.4 Stanje v Republiki Kosovo.....	134
6.4.1 Pravica do enake obravnave.....	134
6.4.1.1 Obstoje posebnih zaščitnih ukrepov za zagotavljanje enakopravnosti srbske narodne manjšine	134
6.4.1.2 Svoboda gibanja.....	135
6.4.1.3 Sklep za pravico do enake obravnave.....	137
6.4.2 Jezikovne pravice.....	138
6.4.2.1 Zapisovanje imen in nazivov organov, ki izvajajo javna pooblastila, enot lokalne samouprave, mest, trgov, ulic in drugih toponimov v srbskem jeziku.....	138
6.4.2.2 Zapisovanje osebnih imen v uradnih dokumentih v srbskem jeziku.....	139
6.4.2.3 Izdajanje uradnih dokumentov v srbskem jeziku.....	140
6.4.2.4 Raba srbskega jezika v upravnih in sodnih postopkih.....	141
6.4.2.5 Sklep za jezikovne pravice.....	142
6.4.3 Kulturne pravice.....	144
6.4.3.1 Pravica do ustanavljanja kulturnih in umetniških organizacij in institucij.....	144

6.4.3.2 Zagotavljanje pogojev za svobodno izražanje, ohranjanje ter razvoj kulture in kulturne dediščine.....	145
6.4.3.3 Sklep za kulturne pravice.....	146
6.4.4 Verske pravice.....	147
6.4.4.1 Svoboda izražanja in prakticiranja vere.....	147
6.4.4.2 Zagotavljanje razmer za izražanje verske identitete.....	148
6.4.4.3 Sklep za verske pravice.....	149
6.4.5 Izobraževalne pravice.....	150
6.4.5.1 Pravica do izobraževanja v srbskem jeziku v javnih izobraževalnih ustanovah.....	151
6.4.5.2 Pravica do ustanavljanja lastnih izobraževalnih ustanov.....	151
6.4.5.3 Pravica do uporabe učbenikov in drugih učnih gradiv v srbskem jeziku.....	152
6.4.5.4 Sklep za izobraževalne pravice	152
6.4.6 Politična participacija.....	154
6.4.6.1 Zastopanost v političnih institucijah na državni ravni.....	155
6.4.6.2 Zastopanost v političnih institucijah na lokalni ravni.....	155
6.4.6.3 Sklep za politično participacijo.....	157
6.4.7 Ekonomske pravice.....	158
6.4.7.1 Ukrepi države za vključevanje srbske manjšine v ekonomsko življenje države.....	159
6.4.7.2 Zaposlovanje v javni administraciji in podjetjih v državni lasti.....	160
6.4.7.3 Sklep za ekonomske pravice.....	162
6.4.8 Medijske pravice.....	163
6.4.8.1 Program na javni radioteleviziji v srbskem jeziku	164
6.4.8.2 Posebne radijske in televizijske postaje, ki oddajajo program v srbskem jeziku.....	165
6.4.8.3 Tiskani mediji v srbskem jeziku.....	166
6.4.8.4 Sklep za medijske pravice.....	166
7 ZAKLJUČEK.....	168
8 LITERATURA	179
PRILOGA A: Intervju z intervjuvancem 1.....	213
PRILOGA B: Intervju z intervjuvancem 2.....	216
PRILOGA C: Intervju z intervjuvancem 3.....	219
PRILOGA Č: Intervju z intervjuvancem 4	224
PRILOGA D: Intervju z intervjuvancem 5.....	231
PRILOGA E: Intervju z intervjuvancem 6.....	234

KAZALO TABEL

Tabela 5.1: Albansko prebivalstvo Republike Srbije po popisih prebivalstva 1981, 1991, 2002 in 2011.....	72
Tabela 5.2: Indikatorja za pravico do enake obravnave albanske narodne manjšine v Srbiji.....	92
Tabela 5.3: Indikatorji za jezikovne pravice albanske narodne manjšine v Srbiji.....	96
Tabela 5.4: Sredstva, ki jih je Ministrstvo za kulturo namenilo albanski skupnosti za razvoj kulture in umetnosti v letih 2007 – 2011.....	98
Tabela 5.5: Indikatorja za kulturne pravice albanske narodne manjšine v Srbiji.....	99
Tabela 5.6: Indikatorja za verske pravice albanske narodne manjšine v Srbiji.....	102
Tabela 5.7: Indikatorji za izobraževalne pravice albanske narodne manjšine v Srbiji.....	106
Tabela 5.8: Indikatorja za politično participacijo albanske narodne manjšine v Srbiji.....	109
Tabela 5.9: Zastopanost albanske manjšine v javni upravi in podjetjih v državni lasti leta 2010....	113
Tabela 5.10: Indikatorja za ekonomske pravice albanske narodne manjšine v Srbiji.....	114
Tabela 5.11: Indikatorji za medijske pravice albanske narodne manjšine v Srbiji.....	117
Tabela 6.1: Srbsko prebivalstvo Kosova po popisih prebivalstva 1948, 1953, 1961, 1971, 1981 in ocenah iz let 1991, 2006 ter 2011.....	119
Tabela 6.2: Indikatorja za pravico do enake obravnave srbske narodne manjšine na Kosovu.....	138
Tabela 6.3: Indikatorji za jezikovne pravice srbske narodne manjšine na Kosovu.....	143
Tabela 6.4: Indikatorja za kulturne pravice srbske narodne manjšine na Kosovu.....	146
Tabela 6.5: Indikatorja za verske pravice srbske narodne manjšine na Kosovu.....	150
Tabela 6.6: Indikatorji za izobraževalne pravice srbske narodne manjšine na Kosovu.....	153
Tabela 6.7: Indikatorja za politično participacijo srbske narodne manjšine na Kosovu.....	157
Tabela 6.8: Indikatorja za ekonomske pravice srbske narodne manjšine na Kosovu.....	163
Tabela 6.9: Indikatorji za medijske pravice srbske narodne manjšine na Kosovu.....	167
Tabela 7.1: Izpolnjevanje izbranih kriterijev za manjšinske pravice v Srbiji in na Kosovu.....	169

SEZNAM KRATIC

AVNOJ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije / Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije

ECMI – European Centre for Minority Issues / Evropski center za manjšinska vprašanja

ECRI – European Commission against Racism and Intolerance / Evropska komisija za boj proti rasizmu in nestrpnosti

EU – European Union / Evropska unija

EULEX – European Union Rule of Law Mission in Kosovo / Misija Evropske unije za vladavino prava

FHP – Fond za humanitarno pravo / Sklad za humanitarno pravo

HOLPS – Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji / Helsinški odbor za človekove pravice v Srbiji

HRC – Human Rights Council / Svet za človekove pravice

HRW – Human Rights Watch (nevladna organizacija za človekove pravice)

ICG – International Crisis Group / Mednarodna krizna skupina

ICO – International Civilian Office / Mednarodni civilni urad

IDMC – Internal Displacement Monitoring Centre / Center za spremljanje notranjega razseljevanja

ILO – International Labour Organization / Mednarodna organizacija dela

ISG – International Steering Group / Mednarodna skupina za upravljanje

KFOR – Kosovo Force / Sile za Kosovo (misija zveze NATO na Kosovu)

KTVRSOPBM – Koordinaciono telo Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa / Koordinacijski organ Vlade Republike Srbije za občine Preševo, Bujanovac in Medveđa

MRGI – Minority Rights Group International / Mednarodna skupina za pravice manjšin

NATO – The North Atlantic Treaty Organization / Organizacija severnoatlantske pogodbe

NSANM – Nacionalni savet albanske narodne manjine / Nacionalni svet albanske narodne manjšine

OHCHR – Office of the High Commissioner for Human Rights / Urad visokega komisarja za človekove pravice

OVPMB – Oslobodilačka vojska Preševa, Medveđe i Bujanovca / Osvobodilna vojska Preševa, Medveđe in Bujanovca

OVK – Oslobodilačka vojska Kosova / Osvobodilna vojska Kosova

OVSE – Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi

OZN – Organizacija združenih narodov

PVD – Partia për vertim demokratik / Stranka za demokratično delovanje

SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija

UL OZN – Ustanovna listina Organizacije združenih narodov

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization / Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo

UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees / Visoki komisar Združenih narodov za begunce

UNMIK – United Nations Interim Administration in Kosovo / Misija Združenih narodov na Kosovu

UNOSEK – United Nations Office of the Special Envoy for Kosovo / Urad posebnega odposlanca Združenih narodov za Kosovo

VS OZN – Varnostni svet Organizacije združenih narodov

ZRJ – Zvezna republika Jugoslavijaevropska komisija

1 UVOD

Srbi in Albanci predstavljajo dve najštevilčnejši etnični skupini Zahodnega Balkana. Zgodovina medsebojnih (pogosto konfliktnih) odnosov sega v obdobje naseljevanja njihovih prednikov: ozemlje, ki ga naseljujeta, je bilo stoletja prizorišče boja za prevlado med albanskim in srbskim ljudstvom. Kosovo v srbskem narodnem in kulturnem izročilu velja za zibelko srbske države, pravoslavne cerkve in kulture, zato so si Srbi vedno močno prizadevali, da bi pokrajina spadala pod njihovo upravo. Albanci suverenost nad tem ozemljem opravičujejo s potomstvom Ilirov – najstarejšega ljudstva (plemena), ki se je na tem prostoru naselilo že v antiki.

Nemirna regija se je do razglasitve neodvisnosti leta 2008 soočala z dvojno manjšinsko situacijo: albansko prebivalstvo, ki v novonastali državi predstavlja večino, je bilo v okviru jugoslovanske države narodna manjšina, na Kosovu pa so bili objektivno manjšina kosovski Srbi. S kosovsko osamosvojitvijo je srbska etnična skupnost tudi uradno postala narodna manjšina v Republiki Kosovo.

Južni del Srbije albansko prebivalstvo, ki v pretežni meri to ozemlje naseljuje, pogosto imenuje tudi »Vzhodno Kosovo«, kar nakazuje na dejstvo, da albansko skupnost z obeh strani meje povezujejo močne jezikovne, kulturne, politične in gospodarske vezi, ki hkrati vplivajo tudi na njene odnose s srbsko državo in njenimi državljani (Karpát 2006). Pri proučevanju zgodovinskega razvoja, pa tudi analiziranju aktualnega političnega dogajanja v tem delu Srbije, je zato treba upoštevati kontekst dogajanja na Kosovu.

Za obe državi je značilno, da odnosi med največjo etnično skupnostjo in manjšinami temeljijo na perspektivi etnične pripadnosti, kar opogumlja srbske in albanske politične voditelje, da imajo do politike etnični pristop in se, da bi ohranili svojo moč in oblast, predstavljajo kot zaščitniki svoje etnične skupine (Beha 2014, 85).

Burna stoletja boja za prevlado, ki so jih zaznamovala živahno migracijsko gibanje ter nastajanje novih držav, razpad drugih in povezovanje v nove entitete, med katerim se je del pripadnikov vsake od obravnavane skupnosti znašel izven meja svoje matične države, so v novejši zgodovini leta 1999 na Kosovu znova prerasli v oborožen konflikt med silami srbske policije in vojske ter kosovskimi Albanci, organiziranimi v Osvobodilni vojski Kosova (v nadaljevanju OVK), nekaj mesecev po podpisu mirovnega sporazuma pa so se oboroženi spopadi prenesli tudi na srbska tla. Kjer medetnične napetosti in nasilje razdelita družbo, tako kot se je to zgodilo na Kosovu, pa tudi na jugu Srbije, je temeljni predpogoj za vzpostavitev politične in družbene stabilnosti zagotavljanje spoštovanja manjšinskih pravic. Take družbe v idealnih razmerah nato v nasprotju s politiko segregacije temeljijo na

integrirani družbi, kjer lahko vsakdo svobodno uporablja svoj jezik, uživa svojo kulturo in izraža svojo vero, hkrati pa ima občutek pripadnosti širši družbeni identiteti (Baldwin 2006, 5).

Pokonfliktno obdobje predstavlja edinstveno priložnost za sprejemanje novih oziroma izboljšanje obstoječih praks za zaščito narodnih manjšin. V procesu oblikovanja sodobne demokratične srske in kosovske države sta obe državi morali urediti manjšinsko politiko tudi do pripadnikov etnične skupnosti, ki je bila pred tem njena nasprotnica v oboroženih spopadih.

Silvo Devetak (1999, 309) poudarja, da je urejanje medetničnih odnosov in položaja manjšin v posamezni državi v prvi vrsti odvisno od politične volje večinskih elit. Analizirani mladi demokraciji sta v tem pogledu predstavljali izjemi: obe sta formalno ureditev varstva manjšin razvijali in uveljavljali ob izdatni pomoči mednarodne skupnosti. Jackson Preeceva (1998, 166) ugotavlja, da velja praksa, da narodne manjšine postanejo subjekt mednarodnih odnosov šele, ko ogrožajo varnost in stabilnost znotraj posamezne države. V nasprotnem primeru je vprašanje narodnih manjšin praviloma izključno v notranji pristojnosti državnih organov, mednarodne organizacije pa tej problematiki namenjajo zelo malo pozornosti. Odzovejo se šele, ko jih k temu prisilijo okoliščine v interesu stabilnosti mednarodnega sistema.

Roterjeva (2009, 184) pa v nasprotju z omenjenima avtorjema izpostavlja dejstvo, da je urejeno varstvo narodnih manjšin postalo predpogoj za priznanje novonastalih držav, zato imajo že obstoječe države in obstoječe članice mednarodnih organizacij veliko moči, da spodbudijo nove države, da v zameno za priznanje državnosti v čim krajšem času uredijo to področje. Tudi Beha (2014, 90) meni, da je internacionalizacija manjšinskih vprašanj pridobila široko mednarodno legitimiteto potem, ko sta sprejetje mednarodnih standardov za zaščito človekovih in manjšinskih pravic ter izpolnjevanje politike multikulturalnosti postala mednarodni imperativ za stabilizacijo etničnih odnosov in vzpostavitev demokracije v postkomunističnih državah ter predpogoj za članstvo teh držav v zvezi NATO, Svetu Evrope, Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi (v nadaljevanju OVSE) in Evropski uniji (v nadaljevanju EU). Dokaz za to so t. i. »kopenhagenski kriteriji, politični, ekonomski in pravni kriteriji za članstvo v EU«, sprejeti leta 1993, ki od kandidatk za članstvo med drugih zahtevajo »...stabilne institucije za zagotavljanje demokracije, vladavine prava, človekovih pravic ter spoštovanje in zaščito narodnih manjšin.« (Evropska komisija 2014a). Ta predpogoj za članstvo temelji na predpostavki, da spoštovanje manjšinskih pravic in zagotavljanje njihove politične inkluzije

lahko preprečita etnični konflikt in stabilizirata etnično razdeljene družbe, zlasti pokonfliktnih držav Zahodnega Balkana (Cierco 2011, 142; Szöcsik 2012, 106).

Sodobna srbska manjšinska zakonodaja je tako začela nastajati v obdobju po padcu Miloševićevega režima oziroma po parlamentarnih in predsedniških volitvah leta 2000, ko je na oblast prišla demokratična struja, ki si je za svoj zunanjepolitični cilj zastavila članstvo v mednarodnih in regionalnih organizacijah. V ta namen so v Srbiji začele potekati reforme za vzpostavitev obsežnega pravno-institucionalnega okvira za zaščito pravic in svoboščin vseh državljanov (Stanovčić 2008, 492; Gojkovic 2009, 1; Vujačić 2011, 154).

Kosovski pravno-institucionalni sistem za zaščito narodnih manjšin je nastajal v mesecih po razglasitvi samostojnosti ob izdatni pomoči in pritiskih mednarodne skupnosti, njegovi temelji pa so bili postavljeni že v času mednarodne civilne uprave.¹ Kosovski ustavno-zakonodajni okvir temelji na dokumentu z naslovom »Celovit predlog za rešitev kosovskega vprašanja« (Comprehensive Proposal for a Kosovo Status Settlement),² t.j. priporočilih za oblikovanje multietnične družbe, ki jih je leta 2007 podal nekdanji finski predsednik Martti Ahtisaari v procesu iskanja politične rešitve za status Kosova kot posebni odposlanec generalnega sekretarja Organizacije združenih narodov (v nadaljevanju OZN). Sprejeta zakonodaja vsem prebivalcem Kosova priznava temeljne človekove pravice, manjšinam pa daje posebno zaščito.

Varstvo narodnih manjšin je, tako kot je to pogost pojav v pokonfliktnih družbah, postalo politično vprašanje in predmet političnega kupčevanja. Beha (2014, 85) meni, da je bila vzpostavitev obsežnega zakonodajno-institucionalnega sistema za zaščito narodnih manjšin zgolj stranski produkt reševanja konflikta in ad hoc kompromis, na katerega so kosovske oblasti morale pristati v zameno za priznanje državnosti. Uradna Priština je bila pri sprejemanju ustave in zakonodaje pod močnim pritiskom mednarodne skupnosti, da spoštujejo Ahtisaarijeva priporočila, na podlagi katerih je bil vzpostavljen multietnični koncept države, obsežen pravno-institucionalni sistem ter najvišji standardi zaščite narodnih manjšin, s posebnim poudarkom na pravicah kosovskih Srbov. Seznam pravic, zagotovljen s kosovsko zakonodajo, v nekaterih aspektih presega splošno sprejete evropske standarde zaščite manjšinskih skupnosti (Hughes 2009, 13).

Ko so enkrat vzpostavljene z zakonodajo, je treba manjšinske pravice uveljaviti še v

¹ Zahtevo po zaščiti narodnih manjšin vsebuje že dokument UNMIK administracije iz leta 2003, tj. Standardi za Kosovo (Standards for Kosovo), ki je vseboval osem standardov, ki so jih kosovskečasne institucije morale izpolniti še pred začetkom pogajanj o prihodnjem statusu Kosova (Standards for Kosovo, 2003).

² Načrt je znan tudi kot Ahtisaarijev načrt.

praksi, zato je na tem mestu utemeljeno vprašanje, če obstaja dovolj politične volje, pa tudi resursov za njegovo učinkovito izvajanje v praksi; učinkovitost manjšinskega režima je namreč odvisna tudi od ustreznega sistema za njegovo uveljavljanje. V ta namen je bila na mednarodni ravni vzpostavljena vrsta postopkov in mehanizmov, namenjenih spodbujanju držav, da mednarodne norme uresničijo v praksi, pripadnikom narodnih manjšin pa pomagajo do dejanskega uživanja manjšinskih pravic in posledično do njihove pravne in dejanske enakosti (Pentassuglia 2002, 30; Roter 2009, 177).³

Pretekle krvave izkušnje na Balkanu so spodbudile več mednarodnih, regionalnih, zlasti pa nevladnih organizacij – OZN, OVSE, EU, Svet Evrope, Evropski center za manjšinska vprašanja (v nadaljevanju ECMI), Mednarodno skupino za pravice manjšin (v nadaljevanju MRGI), Sklad za humanitarno pravo (v nadaljevanju FHP), Helsinški odbor za človekove pravice v Srbiji (v nadaljevanju HOLPS), organizacijo za človekove pravice Human Rights Watch (v nadaljevanju HRW) idr., da na terenu spremljajo stanje na področju spoštovanja človekovih in manjšinskih pravic. V okviru teh organizacij deluje tudi vrsta organov in odborov, ki spremljajo napredek držav pri izpolnjevanju obveznosti, h katerim je Srbija pristopila s podpisom posameznih mednarodnopravnih dokumentov, Kosovo pa jih je vključilo neposredno v svoj pravni sistem; vrednotijo domača pravna določila, pa tudi nadzorujejo, če sta njuni administrativna in pravna praksa v skladu z mednarodnimi obveznostmi (Benedek 2012, 445).

Vprašanje zaščite manjšin na Kosovu je kompleksno in zadeva različne državne sisteme in institucije (vključno s policijo, sodnim sistemom, šolstvom itd.), zato je veljalo urejanje položaja manjšin, zlasti srbske, znotraj kosovske družbe za najbolj problematičen aspekt demokratizacije te mlade države (Hysa 2004, 287). Podobno zapleten je tudi položaj albanske manjšine v Srbiji. Veton Surroi, publicist in nekdanji vodja kosovske parlamentarne Reformistične stranke ORA, je razmere komentiral z ugotovitvijo, da obstaja »presenetljiva podobnost« problemov Srbov na Kosovu s problemi Albancev v Srbiji (Delo 2006).

Poleg podobne ekonomske in družbene situaciji, v katerih sta se nahajali omenjeni manjšini, je bil njihov odnos z državnimi oblastmi in s civilno družbo države, v kateri so prebivali, pogosto odvisen tudi od političnega dogajanja v sosednji državi. Po podpisu Kumanovskega vojaško-tehničnega sporazuma med zvezo NATO in Zvezno republiko Jugoslavijo (v nadaljevanju ZRJ) junija 1999 je bila politična stabilnost v treh občinah na

³ Podrobneje o postopkih in mehanizmihi za nadzor nad spoštovanjem manjšinskih pravic v Pentassuglia (2002) in Roter (2009).

jugu Srbije neposredno povezana z vprašanjem prihodnjega statusa Kosova. Obe strani, srbska in albanska, sta pričakovali novo ureditev, ki bi te občine postavila v nov kontekst. Albanska skupnost je izpostavila težnje, da bi se občine priključile Kosovu, za srbsko stran pa je bila ta možnost nesprejemljiva (HOLPS 2009, 1). Pojavili so se tudi predlogi za zamenjavo ozemelj in manjšinskega prebivalstva na obeh straneh sedanje meje (Shala 2009; Bebler 2011, 245–246).

Politično dogajanje v obeh entitetah je vplivalo tudi na medetnične odnose, ki so se pogosto zaostri do posamičnih izbruhov nasilja. Mednarodna nevladna organizacija HRW je v svojem poročilu o položaju albanske manjšine v Srbiji poročala, da je v dneh po razglasitvi kosovske neodvisnosti v Srbiji prišlo do napadov na albansko prebivalstvo, uničevanja njihovih podjetij in domov, bojkotiranja poslovne dejavnosti njihovih podjetij ter drugih incidentov (HRW 2008, 1), posamezni incidenti kot odgovor na politične odnose med državama pa so si sledili vse do današnjih dni.

Prva leta po razglasitvi kosovske neodvisnosti bilateralnega sodelovanja med državama praktično ni bilo, srbske oblasti so s kosovskimi institucijami komunicirale le prek mednarodnih »posrednikov« – misije Združenih narodov na Kosovu UNMIK in misije EU za vladavino prava EULEX. V vzpostavitev uradnih odnosov s Kosovom je bila Srbija tako rekoč prisiljena v procesu približevanja EU, saj je bila vzpostavitev dialoga s Prištino poleg sprejema standardov za zaščito človekovih in manjšinskih pravic ključni predpogoj za pridobitev statusa kandidatke za članstvo (Nalaskowski 2013). V začetku leta 2011 so se ob posredovanju EU začeli pogovori o ureditvi tehničnih vprašanj, ki bi izboljšali življenjske pogoje Srbov na kosovski strani meje. Do februarja 2012 sta Beograd in Priština podpisala sedem »tehničnih sporazumov«.⁴ Oktobra so se Bruslju začeli še pogovori o normalizaciji odnosov med državama; prvič po razglasitvi kosovske neodvisnosti sta za pogajalsko mizo sedla srbski in kosovski premier, Ivica Dačić in Hashim Tachi, ki sta po desetih krogih pogajanj 19. aprila 2013 podpisala zgodovinski Prvi sporazum o glavnih načelih za normalizacijo odnosov⁵ (Evropska komisija 2013a, 1–5). Sporazum je obema državama omogočil, da nadaljujeta svojo pot k uresničitvi ključnega zunanjepolitičnega cilja, to je vstopa v EU (in v druge mednarodne organizacije): Srbija je z njegovim podpisom dobila zeleno luč za začetek pristopnih pogajanj, Kosovo pa za začetek pogajanj o podpisu prvega pravnega dokumenta v procesu približevanja EU,

⁴ Sporazumi o carinskih pečatih, matičnih knjigah, univerzitetnih diplomah, svobodi gibanja, regionalnega predstavljanja Kosova, katastrskih knjigah in zaključki o skupnem upravljanju mejnih prehodov (Deda in Čosaj-Mustafa 2013, 4).

⁵ First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations, znan tudi kot Bruseljski sporazum.

stabilizacijsko-pridružitvenega sporazuma (The Economist 2013; Hoxhaj 2014).

Uradna Priština se je na določilo Bruseljskega sporazuma, ki za kosovske Srbe predvideva visoko stopnjo avtonomije v okviru t. i. Skupnosti srbskih občin na Kosovu, odzvala z zahtevo po recipročnosti pravic za albansko skupnost v Srbiji. Nekateri kosovski poslanci (v ICG 2013, 7) menijo, da bi Priština morala odločati o novih pravicah za kosovske Srbe šele potem, ko bi Beograd sprejel iste pravice za srbske Albance, prav tako so politični predstavniki Albancev iz Srbije od srbske vlade zahtevali, da zanje sprejme enake zaščitne ukrepe, kot veljajo za Srbe na Kosovu (Međunarodni radio Srbija 2013).

Očitno je torej, da v obeh državah in med njima vladajo zapleteni medsebojni odnosi na relaciji narodne manjšine – večinsko prebivalstvo – državne oblasti. Glavni cilj pričujoče naloge je odgovoriti na temeljno vprašanje, kakšne so razlike in podobnosti pri zagotavljanju pravic (narodnim) manjšinam v Srbiji in na Kosovu, s posebnim poudarkom na statusu in položaju albanske manjšine v Srbiji in srbske manjšine na Kosovu, hkrati pa bom poskusila ugotoviti razkorak med normativnima ureditvama in dejanskim položajem manjšin – znotraj držav in med njima. Pri tem bom posebno pozornost namenila etničnim konfliktom v obeh državah in med njima, ob predpostavki da so ti imeli ključen vpliv na snovanje pravne podlage za zaščito narodnih manjšin in na njuno uresničevanje.

1.1 Hipoteze

Skladno s ciljem magistrske naloge bo moje raziskovanje temeljilo na naslednjih hipotezah:

H1: Niti Kosovo niti Srbija ne dosegata zadovoljive ravni dejanskega zagotavljanja manjšinskih pravic, saj je razkorak med normativnim in dejanskim stanjem prevelik.

H2: Pravno-institucionalna raven zaščite in dejansko stanje na področju zagotavljanja manjšinskih pravic sta na Kosovu zaradi neposredne vključenosti mednarodne skupnosti v proces vzpostavitve sistema varstva manjšin ter v nadzor nad njegovim delovanjem višja kot v Srbiji, ki je k sprejemu standardov za zaščito manjšinskih pravic in njihovem spoštovanju zavezana v okviru kandidature za članstvo v EU, zato je vpliv mednarodne skupnosti na to področje zgolj posreden.

H3: Dejansko in dosledno zagotavljanje manjšinskih pravic v Srbiji in na Kosovu je pomemben element demokratizacije obeh držav in je bistveno povezano z vprašanji

notranje in regionalne varnosti in stabilnosti. Tako srbska kot kosovska oblast v praksi ne izpolnjujeta vseh mednarodnopravnih in notranjepravnih obveznosti do narodnih manjšin na njunem ozemlju, kar zavira proces demokratizacije in ogroža notranjo stabilnost obeh držav in regije, v kateri se nahajata.

1.2 Metode raziskovanja

Magistrsko delo, skladno s ciljem raziskovanja, temelji na kvalitativnem pristopu k raziskovanju, ki predpostavlja poglobljeno raziskovanje z namenom podrobne predstavitve raziskovalnega problema (Ragin 2007, 107). Pristopu prilagojene bodo raziskovalne metode, ki jih bom uporabila za potrebe testiranja hipotez; te metode so analiza primarnih in sekundarnih virov, zgodovinska analiza, metoda intervjuja ter primerjalna metoda.

1. Metoda analize primarnih in sekundarnih virov

Analiza vsebine pisnih virov je tehnika zbiranja in analiziranja vsebine teksta. Bučar s sodelavci (2000, 22–25) kot primarne vire definira dokumente, pogodbe, ustave, zakone, statute, podzakonske akte, pravilnike, zapisnike in poročila, kot sekundarne vire pa knjige, članke, raziskovalna poročila ipd.

V procesu raziskovanja je prvi poskus zbiranja informacij običajno analiza sekundarnih virov, ki niso bili zbrani za našo raziskavo, ampak v druge namene. Ker so podatki že zbrani, analiza sekundarnih virov raziskovalcu prihrani čas in denar, vendar je pri njihovi interpretaciji treba upoštevati, da so bili podatki zbrani v neke druge namene (Churchill 1992, 182–183). Na slabosti sekundarne analize opozarja tudi Toš (1975, 187), ki izpostavlja vprašljivost reprezentativnosti sekundarnih virov, njihovo primerljivost in uporabnost podatkov.

Največji del proučevanja zakonske podlage za zaščito narodnih manjšin za potrebe mojega magistrskega dela je potekalo na podlagi analize primarnih virov: poleg državnopravnih dokumentov sem analizirala tudi pogodbe, poročila in druge uradne dokumente mednarodnih, regionalnih in nevladnih organizacij. Pridobljene podatke sem uporabila tudi pri opredelitvi temeljnih konceptov in raziskovalnih vprašanj.

Analiza sekundarnih virov je obsegala proučevanje obstoječe literature z mojega raziskovalnega področja za potrebe definiranja temeljnih pojmov, opisa odnosov med Republiko Srbijo in Republiko Kosovo, opis varstva albanske narodne manjšine v Republiku Srbiji in varstva srbske narodne manjšine v Republiku Kosovo.

2. Zgodovinska analiza

Metoda zgodovinske analize temelji na predpostavki, »da so spremembe v zgodovinskem razvoju nujne, torej analiziramo te spremembe in jih primerjamo glede na sedanje stanje« (Bučar in drugi 2000, 28).

Zgodovinska analiza raziskuje družbene pojave iz preteklosti s pomočjo analiziranja različnih virov zgodovinskih podatkov, denimo zgodovinskih tekstov, dokumentov, časopisnih člankov, dnevnikov, slik, zemljevidov ipd. (Weirsmas 2000; Wyche idr. 2006, 37–38). Torej, za razliko od drugih kvalitativnih raziskovalnih metod primarni cilj zgodovinske analize ni generiranje podatkov, ampak kritično vrednotenje že obstoječih primarnih virov, pripisovanje pomenov in tehtanje konkurenčnih razlag dogodkov (Weirsmas 2000; Kelly 2008, 2–3).

Z njeno pomočjo lahko tudi spremljamo določene pojave znotraj daljšega časovnega obdobja in na ta način poskušamo razumeti njihovo spreminjanje skozi čas ter umestiti dogodke, ideje in ljudi v njihov družbeni, politični, kulturni ter ekonomski kontekst (Weirsmas 2000; Neuman 2006, 322). Poleg tega Kelly (2008, 2–3) poudarja pomen zgodovinske analize pri pojasnjevanju izvora in pomena dogodkov ter opozarja na njeno primernost za iskanje razmerij oziroma razlik, ki niso očitne na prvi pogled.

Pri svojem delu sem zgodovinsko analizo primarnih in sekundarnih virov uporabila za pregled zgodovinskega ozadja in razvoja odnosov med analiziranimi državama.

3. Metoda intervjuja

Intervju je oblika pogovora, pri katerem raziskovalec raziskuje pojave s pomočjo razgovora s subjekti, ki jih želi razumeti. Pri intervjuju ne gre za pogovor med enakovrednima partnerjema, ampak situacijo vodi in nadzira raziskovalec, ki izbere tudi temo intervjuja, hkrati pa kritično spremlja intervjuvančeve odgovore na njegova vprašanja (Kvale 1996, 6–10).

Njegov glavni cilj ni »preštevanje objektivnih podatkov«, ampak interpretacija pomembnih odnosov, zato je metoda intervjuja uporabna, kadar želimo pridobiti podrobnejši vpogled v raziskovano temo, dopolniti analizo razpoložljivih dokumentov in drugih pisnih virov ter primerjati uradno verzijo podatkov z neuradnimi informacijami (Kvale 1996, 11; Blaxter idr. 2001, 84).

Za potrebe magistrske naloge sem uporabila polstrukturirani intervju. To je oblika intervjuja, katerega namen je razumeti pomene, ki jih intervjuvanci pripisujejo vprašanjem in okoliščinam v kontekstih, ki jih raziskovalec vnaprej strukturira (Easterby-Smith idr.

2007, 111). Kvale kot njegov glavni cilj navaja »pridobivanje opisa življenjskega sveta intervjuvanca v zvezi z interpretacijo pomena opisanega pojava« (Kvale 1996, 5–6).

Kot sem že zapisala, je objektivnost zbranih informacij s pomočjo metode intervjuja zaradi subjektivnega pogleda intervjuvanca lahko vprašljiva, zato bom podatke iz intervjujev uporabila kot dopolnitev drugih metod raziskovanja in kot sredstvo za potrditev ali ovržbo podatkov, zapisanih v drugih primarnih in sekundarnih virih. Da bi prišla do čim bolj objektivnih podatkov, sem enaka vprašanja zastavljala različnim intervjuvancem, iz odgovorov pa skušala izluščiti bistvene informacije. Vprašanja sem pripravila vnaprej, nekaj pa sem jih zastavila tudi spontano med pogovorom.

Intervjuje za potrebe te naloge sem opravila med 15. in 20. novembrom 2009 na Kosovu in v Srbiji. Na Kosovu sem obiskala prestolnico države Prištino ter srbske enklave v občinah Iztoč/Istok in Klinë/Klina, v Srbiji pa sem obiskala tri občine na jugu države – Bujanovac, Preševo in Medveđa – ter Beograd. Da bi si ustvarila sliko o stanju na področju zaščite narodnih manjšin in položaju narodnih manjšin v širši družbi, sem opravila intervjuje s pripadniki narodnih manjšin, ki se na različne načine ukvarjajo z varstvom njihove skupnosti, ter z izvršnim direktorjem nevladne organizacije, ki spremlja varstvo človekovih in manjšinskih pravic v Srbiji in na Kosovu, s sedežem v Beogradu.

Ker so respondenti zaradi občutljivosti tematike želeli ostati anonimni, jih bom v magistrski nalogi imenovala intervjuvanec (od 1 do 6), organ oziroma organizacijo, kjer so zaposleni in njihovo delovno mesto pa bom zapisala na način, ki bo onemogočil sklepanje, za katero osebo gre.

4. Primerjalna metoda

Temeljni raziskovalni pristop mojega magistrskega dela bo predstavljala primerjalna metoda. Naloga primerjalne metode je »sistematično opisovanje različnih oblik globalnih družb in posameznih družbenih pojavov ter njihova pojasnitev« (Toš 1975, 44). Z njeno pomočjo lahko nek družbeni pojav proučujemo glede na različne pojavne oblike, ki so nastale v različnih družbeno-zgodovinskih oziroma naravnih razmerah (prav tam).

Primerjalna metoda je prav tako primerna za ugotavljanje razlik in podobnosti med posameznimi enotami analize (npr. med državami), ki lahko imajo ali pa tudi ne, skupne značilnosti. Primerjalni pristop lahko označimo kot srednjo pot med kvalitativnim in kvantitativnim raziskovanjem, ker običajno obravnava nekaj primerov, ki so časovno in prostorsko jasno določeni (Ragin 2007, 142).

Metoda je za moje delo primerna, ker je za tipično primerjalno raziskovanje značilno,

da z analizo omejenega števila raziskovanih primerov običajno želi podrobneje spoznati vse obravnavane primere, njen cilj pa je razkritje različnih vzročnih pogojev, ki so povezani z različnimi izidi (Ragin 2007, 118). Cilj primerjalne metode namreč ni spoznati posamezne primere v vsej njihovi kompleksnosti, temveč določene segmente več primerov (Flick 2009, 135). Walliman (2006, 40) kot slabost primerjalne metode izpostavlja težavnost zagotavljanja primerljivosti zbranih podatkov in raziskovanih situacij ter možnost zapostavljanja specifičnega konteksta pri obravnavanih primerih na račun iskanja podobnosti in razlik med njimi.

V magistrski nalogi bom s pomočjo primerjalne metode analizirala razlike in podobnosti pri zagotavljanju in izvrševanju pravic narodnih manjšin v Srbiji in na Kosovu ter za primerjavo pravne podlage za varstvo manjšin z dejanskim stanjem.

1.3 Omejitve raziskovanja

Med raziskovalnim delom sem naletela na nekatere omejitve, zlasti metodološke narave, ki so ali bi lahko vplivale na končne izsledke pričujočega magistrskega dela.

Prva omejitev se nanaša na moj izbor specifičnih pravic, ki oblikujejo splošni okvir manjšinskih pravic v obeh državah in posameznih indikatorjev, vezanih nanje. Čeprav je bilo moje magistrsko delo v osnovi zamišljeno kot raziskava razkoraka med teoretičnim oz. formalnim in dejanskim stanjem na področju varstva narodnih manjšin, se je med raziskovalnim delom izkazalo, da bo do vseh relevantnih podatkov s terena praktično nemogoče priti, učinkovita izvedba raziskave pa je bila omejena tudi z obsežnostjo tematike ter omejenim časom in sredstvi. Zato sem se pri svojem raziskovanju v veliki meri omejila na formalne indikatorje, ki so vezani na notranjepravno ureditev področja zaščite narodnih manjšin. Kjer je bilo to mogoče, pa sem v skladu z razpoložljivimi podatki upoštevala tudi dejansko stanje na terenu.

Raziskovalna vprašanja, izbrana za potrebe primerjalne analize, tudi ne pokrivajo popolnoma celotnega nabora manjšinskih pravic, ampak le glavna področja, ki jih obravnavajo referenčni viri obeh držav, zato sem tudi indikatorje izbirala na podlagi lastne presoje o pomembnosti posamezne posebne pravice za zagotavljanje enakih življenjskih pogojev, enakopravnega položaja v družbi ter ohranjanje identitete. Zavedam se, da bi izbor drugačnih indikatorjev lahko prinesel popolnoma drugačne rezultate ter pomembno vplival na rezultat preverjanja hipotez.

Druga omejitev v okviru mojega raziskovalnega dela se nanaša na metodo intervjuja. Do relevantnih sogovornikov, ki bi bili pripravljeni spregovoriti o dejanskem stanju na

področju zaščite njihove narodne manjšine, je bilo težko priti. Veliko oseb je sodelovanje zavrnilo, zlasti predstavniki mednarodnih in nevladnih organizacij, prisotnih v analiziranih državah. Podobno je bilo tudi s številnimi predstavniki narodnih manjšin, ki v intervjuju, potem ko sem jim razložila, za kakšno tematiko gre, niso želeli sodelovati, nekateri pa so razgovor naknadno zavrnil na terenu, čeprav smo bili zanj že dogovorjeni.

Ker v raziskavi niso bili zajeti vsi pripadniki albanske narodne manjšine v Srbiji in vsi kosovski Srbi, ampak le nekaj njihovih predstavnikov, ki prav tako ne predstavljajo reprezentativnega vzorca celotne manjšinske populacije v posamezni državi, moram upoštevati, da iz odgovorov respondentov ne moremo sklepati na mnenje celotne populacije vsake od analiziranih narodnih manjšin.

2 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

Ena najvidnejših značilnosti na področju etničnih študij je brez dvoma neenotno pojmovanje, razumevanje in uporaba temeljnih pojmov, ki opredeljujejo in poimenujejo etnične fenomene, kar kaže na zapletenost teh pojavov.

V nadaljevanju bom predstavila nekatere ključne pojme in koncepte, pomembne za razumevanje raziskovalnega področja.

2.1 Etničnost (angl. ethnicity)

Pojem etničnosti izvira iz grške besede *ethnos*, ki so jo Grki uporabljali v različnih pomenih, vsem pa je bila skupna ideja o večjem številu oziroma skupini ljudi s skupnimi kulturnimi ali biološkimi značilnostmi, ki skupaj živijo in delujejo (Richards 1999, 13). Enotna definicija koncepta do danes še ni bila sprejeta, pojem še vedno zajema različne koncepte.

Isajiw (1992, 5) navaja, da je definicija koncepta etničnosti odvisna od definicije več drugih konceptov, zlasti etnične skupine in etnične identitete: »Osnovni koncept, iz katerega izvirajo vsi ostali koncepti, je etnična skupina, ki se nanaša na etničnost kot kolektivni fenomen. Etnična identiteta se nanaša na etničnost kot na fenomen individualne izkušnje. Etničnost je abstraktni koncept, ki vključuje implicitno sklicevanje na oba aspekta fenomena – kolektivno in individualno.« Zato meni, da nejasnosti okoli narave etničnosti pogosto izhajajo iz pomanjkanja primerne tipologije drugih konceptov.

Južnič (1993, 286) etničnost definira kot identiteto, ki »je dodeljena z rojstvom v določeni etnični skupini ali skupnosti.« Pojem povezuje s štirimi kontinuitetami: bivalno ali

teritorialno; biološko genetično; jezikovno (v smislu komunikacijske skupnosti); in politično. Tem dodaja še eno, ki bi jo tudi lahko imeli za eno izmed kontinuitet, in sicer sklenjen gospodarski prostor (prav tam).

Anthony Smith (1986, 210–212) pri definiranju etničnosti izpostavlja njene kulturne dimenzije, ki so jih etnične skupine oblikovale skozi zgodovino; to so jezik, zgodovinski spomin, religija in sistem vrednot. Svoj pristop k proučevanju etničnosti imenuje »simbolna perspektiva«, v kateri »s pomočjo razkrivanja etničnosti skozi kompleksnosti mitov, simbolov in sistema vrednot lahko zaobjamemo dinamiko in značaj etnične identitete ter njen daljnosežni vpliv na ljudi.« Smithovo sistematično definicijo etničnosti določajo tako objektivne kot subjektivne komponente, saj za glavne determinante etničnosti navaja skupno identiteto na osnovi skupne zgodovinske izkušnje; skupno gospodarstvo in kulturo (t.j. imena, miti o skupnih prednikih in prenašanje preteklih izkušenj); povezanost z zgodovinskim ozemljem ter notranjo solidarnost (Smith 1986, 22–30).

Hobsbawm (1990, 63) etničnost prav tako povezuje s skupnim izvorom, iz katerega izhajajo domnevno skupne značilnosti članov skupine. Koncepta »sorodstvo« in »kri« imata ključno vlogo pri povezovanju članov skupine in izključevanju tujcev, zato sta osrednjega pomena za etnični nacionalizem.

Isajiw (1992, 5) definira dve temeljni dimenziji, ki ju etničnost vključuje: objektivno in subjektivno, ki se ločita po tem, ali sta neposredno in posredno spoznavni. »Objektivni aspekti so tisti, ki jih lahko opazujemo kot dejstva v obstoju institucij, vključno s predniki, sorodstvom in z vedenjskimi vzorci posameznikov. Subjektivna dimenzija se nanaša na vrednote in predsodke, katerih pomen je potrebno razlagati v okviru procesa komunikacije.«

Etničnost je torej povezana s posameznikovim subjektivnim občutkom pripadanja določeni skupnosti, ki se zaradi dejanskih ali namišljenih lastnosti loči od drugih skupin, hkrati pa jo določa tudi kolektivna dimenzija, to je občutek pripadnosti skupnosti vseh članov, ki obenem tudi vsakega posameznika prepoznavajo kot njen sestavni del. Torej se etnična identiteta oblikuje tudi v odnosu med lastno in tujimi etničnimi skupinami.

Frederik Barth (v Malešević 2004, 3) je etničnost tako definiral z vidika družbene interakcije z drugimi skupinami, ki omogoča medsebojno razlikovanje glede na kulturne značilnosti. Etničnost po njegovem mnenju presega zgolj posedovanje kulturnih značilnosti, ki med seboj razločujejo družbene skupine, ampak jo definira in dela družbeno pomembno šele družbena interakcija z drugimi skupinami.

Tudi Eriksen (2002, 12–13) izpostavlja interakcijski vidik etničnosti, ki se manifestira

še le ob vsaj minimalnem stiku z drugo skupnostjo, saj etničnost opredeljuje kot »vidik družbenega odnosa med posamezniki, ki se dojemajo kot kulturno drugačne od posameznikov iz drugih skupin. Etničnost je družbena identiteta, ki se nanaša med drugim na prednosti in slabosti v interakcijah, in s tem predstavlja tudi politični in simbolni vidik.« Če ta pogoj ni izpolnjen, etničnost ne obstaja, ker je njen bistven aspekt odnos med skupinami in ne njihove lastnosti, zato kulturna različnost med njimi še ni zadosten predpogoj za njihov obstoj.

Irena Šumi (2000, 24) opozarja, da je treba upoštevati, da je etničnost »proces, ki nujno predpostavlja stike med akterji, ki med seboj zaznavajo specifično različnost.«

Etničnost torej ni »stvar« ali kolektivna lastnost določene družbene skupine, ampak družbeni odnos, v katerem družbeni akterji svojo in druge skupine smatrajo za kulturno različne kolektivitete (Malešević 2004, 4).

2.2 Etnična skupina

Max Weber (1997, 18–19) izpostavlja umeten nastanek etnične skupine, ki ni povezan z objektivnim obstojem sorodstvenih vezi med njenimi pripadniki. Etnične skupine definira kot tiste družbene skupine, ki »delijo subjektivno prepričanje o skupnem izvoru zaradi fizične podobnosti, skupnih običajev ali obojega, ali zaradi spominov na kolonizacijo in migracijo /.../ in pri katerih ni pomembno, ali krvno sorodstvo zares obstaja ali ne.«

Njegova definicija temelji na predpostavki, da obstoj etničnosti temelji zgolj na posebnem prepričanju celotne skupine o njenem obstoju – brez tega predpogoja etnična skupina sploh ne obstaja. Po njegovem mnenju se članstvo v etnični skupini od članstva v sorodstveni zvezi razlikuje po tem, da gre v prvem primeru za domnevno skupno identiteto in ne za skupino s konkretnim družbenim delovanjem. »Etnično članstvo ne ustvari skupine, ampak zgolj omogoča oblikovanje kakršne koli vrste skupine, zlasti v politični sferi« (prav tam).

Kellas (1991, 1998, 5) etnično skupino primerja z narodom, le da so etnične skupine »običajno manjše, bolj jasno temeljijo na skupnem poreklu in so bolj prodorne v človeški zgodovini.« Kellas navaja še, da pojem »etnična skupina« v sodobni politični rabi pogosto opisuje »kvazidržavno vrsto *manjšinske skupine* znotraj države, ki nekako ni dosegla statusa naroda« (prav tam).

Smith (1997, 27) govori o etniji kot o »imenovani populaciji s skupnimi miti o izvoru, zgodovini in kulturi, povezani z določenim teritorijem in občutkom solidarnosti«, ki je (bil) razširjen in stalen pojav v različnih časovnih obdobjih in na več kontinentih vse do

sodobne ere.

Michael E. Brown (1997, 81–82) po Smithovem vzoru opredeljuje šest kriterijev, ki določajo obstoj etnične skupine, in sicer:

- skupnost ima poimenovanje zase;
- člani skupine verjamejo v skupen izvor;
- člani skupine si delijo zgodovinski spomin, t.j. mite in legende, ki se z ustnim izročilom prenašajo iz roda v rod;
- skupna kultura, ki temelji na skupnem jeziku, religiji, zakonih, običajih, institucijah, načinu oblačenja, glasbi, obrti, arhitekturi in načinu prehranjevanja;
- občutek navezanosti na določeno ozemlje, ki ga ali ne skupnost dejansko poseduje;
- člani skupine gledajo nase kot na skupino, kar pomeni, da imajo občutek o skupni pripadnosti.

Vsaka družba v modernem svetu vsebuje podsisteme, ki se bolj ali manj razlikujejo od preostale populacije. Po Schermerhornu (1996, 17) je najbolj primeren termin za to raznolikost znotraj družbe »etnična skupina«, ki predstavlja »kolektiviteto znotraj širše družbe z resničnimi ali domnevnimi skupnimi predniki, spomini in zgodovinsko preteklostjo in kulturnim poudarkom na enem ali več simboličnih elementih, ki so definirani kot utelešenje njihovega občutka pripadnosti skupnosti. Primeri takih simboličnih elementov so: sorodstvene vezi, fizične značilnosti, verska pripadnost, jezik ali dialekt, plemenska pripadnost, narodnost, fenotipske lastnosti ali katera koli kombinacija teh elementov« (prav tam).

Svoje razumevanje etnične skupine lahko definiram v skladu z najpogostejšimi in skupnimi elementi različnih definicij etnične skupine (kot skupine ljudi s skupnimi značilnostmi), ki po Žagarjevih (1993, 156) besedah obsegajo naslednje elemente: »jezik, kultura, miti in religija, skupna zgodovina in tradicija, skupen teritorij, specifičnost načina življenja, meje v teritorialnem in neteritorialnem smislu, etnična identiteta kot (zavedna in nezavedna) oblika kolektivne identitete, občutek solidarnosti med člani etnične skupine s strani njenih članov in drugih.«

2.3 Manjšina (etnična, jezikovna, narodna)

Pojem narodne manjšine je danes pogosto v uporabi, a niti v teoriji niti v zakonodajni

praksi ne obstaja univerzalno sprejeta definicija, s katero bi soglašale vse države ter mednarodne in regionalne organizacije.⁶ Eden od razlogov za tako stanje je obstoj velikega števila različnih tipov manjšin in položajev, v katerih se nahajajo: od klasičnih narodnih manjšin do novih vrst manjšinskih skupnosti; manjšine se med seboj tudi močno razlikujejo glede na stopnjo narodne zavesti, tip poselitve ozemlja (povezano ali razpršeno) ipd., zato je praktično nemogoče oblikovati definicijo, ki bi zajemala vse aspekte njihovega obstoja, poleg tega pa jim države gostiteljice pogosto odrekajo pravice, ki jim pripadajo. Roterjeva (2009, 121) pojasnjuje, da so »manjšine in manjšinska vprašanja /.../ z vidika posameznih držav očitno tako občutljiva tema, da vse države niso pripravljene tvegati nedeskrimatorne obravnave manjšin. Obstoj splošne definicije manjšine bi namreč pomenil, da bi bile do posebnega varstva upravičene vse narodne manjšine, ki bi ustrezale definiciji oziroma izpolnjevale kriterije, zapisane v taki definiciji.«

Kljub temu pa je v zadnjih desetletjih prišlo do številnih poskusov definiranja narodnih manjšin, na ravni držav, mednarodni ravni ter znotraj mednarodnih in regionalnih organizacij. Prvi resnejši poskusi opredelitve manjšin so nastali v 40. letih prejšnjega stoletja v okviru OZN oziroma Komisije za človekove pravice in njene Podkomisije za preprečevanje diskriminacije in varstvo manjšin, ki je definicijo narodne manjšine oblikovala v okviru opredeljevanja termina varstvo manjšin, ki se nanaša na

varstvo nedominantnih skupin, ki si sicer želijo enako obravnavo kot večina, hkrati pa stremijo k posebni obravnavi, da bi lahko ohranile svoje temeljne značilnosti, na podlagi katerih se razlikujejo od večinskega prebivalstva. Varstvo se ravno tako v enaki meri nanaša na posameznike, ki pripadajo takšnim skupinam in si takšnega varstva želijo. Iz tega sledi, da je drugačna obravnava takih skupin ali posameznikov, ki jim pripadajo, upravičena, kadar se izvaja v interesu njihovega zadovoljstva in dobrobiti skupine kot celote. Značilnosti, ki takšno varstvo upravičujejo, so rasa, veroizpoved in jezik. Da bi bila upravičena do varstva, manjšina dolguje vladi države, v kateri živi, popolno pripadnost. Njeni pripadniki morajo biti tudi državljani te države (E/CN.4/52, 13. stran, V. razdelek v Roter 2009, 126).

Ključni elementi definicije podkomisije so tako nedominantnost skupine, želja po ohranitvi etničnih, verskih ali jezikovnih posebnosti in tradicij ter lojalnost pripadnikov do države, katere državljani so.

Francesco Capotorti, posebni poročevalec omenjene podkomisije, je v Študiji o pravicah oseb, ki pripadajo etničnim, verskim in jezikovnim manjšinam iz leta 1979 (v Capotorti 1991, 96) manjšino definiral kot »skupino, številčno inferiorno v primerjavi s preostalo populacijo neke države, v nedominantnem položaju, in katere pripadniki so

⁶ Podrobneje o opredelitvi narodnih manjšin, zgodovinskem razvoju manjšinskega varstva in mednarodnopravnih virih zaščite manjšin v Petrič (1977) in Jackson Preece (1998).

državljeni te države in posedujejo etnične, verske ali jezikovne značilnosti, po katerih se razlikujejo od drugih prebivalcev, in izkazujejo, čeprav samo implicitno, občutek solidarnosti, usmerjen k ohranjanju njihove kulture, tradicij, vere ali jezika.«

Capotortijeva definicija vsebuje tako objektivne (število, nedominantni položaj, pravni status) kot subjektivne elemente (občutek solidarnosti oziroma željo po ohranitvi značilnosti manjšine). Sorodno definicijo je leta 1985 oblikoval tudi Deschenes (v Pentassuglia 2002, 58), ki manjšino smatra za skupino državljanov, »ki oblikuje številčno manjšino in ima v državi nedominantno pozicijo, ima skupne etnične, verske in jezikovne značilnosti, ki jih ločujejo od preostale populacije, imajo občutek solidarnosti in so motivirani, čeprav le implicitno s kolektivno voljo do preživetja in je njihov cilj doseči enakost z večino; dejansko in v zakonih.«

Deschenes je tako ohranil vse temeljne kriterije za določitev narodnih manjšin, Capotortijevi definiciji pa je dodal še pomembno dopolnilo: cilj doseči pravno in dejansko enakopravnost z večino.

Po mnenju Roterjeve (2009, 131) definiciji Capotortija in Deschensa vsebujeta vse ključne prvine, ki predstavljajo skupni imenovalac pri določanju manjšin na mednarodni ravni, tako globalno kot v Evropi.

Na evropski ravni je bila definicija narodne manjšine sprejeta v okviru Sveta Evrope leta 1993. V prvem členu Priporočila št. 1201⁷ iz leta 1993 jo opredeljuje kot skupino posameznikov v državi, ki:

- živijo na ozemlju te države in so njeni državljani;
- ohranjajo dolgotrajne, trdne in trajne vezi s to državo;
- izkazujejo posebne etnične, kulturne, verske ali jezikovne značilnosti;
- so dovolj številčni, čeprav po številu manjši od ostalega prebivalstva države ali regije v tej državi;
- so motivirani za ohranjanje vsega, kar konstituira njihovo skupno identiteto, vključno z njihovo kulturo, običaji, vero in/ali jezikom.

Definicija torej vsebuje tako objektivna kot subjektivna merila za določevanje neke skupine ljudi kot pripadnikov narodne manjšine. Čeprav ni bila vsebovana v pravno zavezujočih dokumentih, so jo članice Sveta Evrope podpirale, zato lahko sklepamo, da je najbližje evropskemu pojmovanju narodnih manjšin (Roter 2005, 181).

⁷ Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights.

Petrič (1977, 97) na podlagi glavnih mednarodnopravnih dokumentov opredeljuje naslednje skupne značilnosti, ki definirajo manjšine:

- da so to skupnosti, z njim lastnimi posebnostmi (jezik, kultura, tradicija itd.), ki so temelj njihove samobitnosti;
- da so te skupnosti avtohtone in ne tuji državljani;
- ni potrebno, da skupnosti izražajo težnje po ohranitvi ali da jasno zahtevajo svoje pravice;
- ni potrebno, da predstavljajo določeno število ali odstotek v celotnem prebivalstvu;
- ni potrebno, da naseljujejo ozemlje strnjeno; ter
- ni nujno, da ima manjšina nekje svojo matično državo.

Če zaključim z mislijo Roterjeve (2009, 146–147): mednarodne institucije priznavajo, da je iskanje definicije zaradi nasprotujočih si stališč posameznih držav nesmiselno. Obstoječe norme se tako nanašajo na nedefinirane nosilce teh pravic, kar dopušča precej maneverskega prostora državam pri uresničevanju varstva manjšin v praksi.

V magistrskem delu bom večino pozornosti namenila albanski narodni manjšini v Srbiji in srbski narodni manjšini na Kosovu, zato sta v ta namen pomembni definiciji manjšine, kot jih poznata omenjeni državi, in ki jih bom uporabljala za potrebe moje magistrske naloge.

V srbski zakonodaji je narodna manjšina definirana v okviru Zakona o zaščiti pravic in svoboščin narodnih manjšin (Zakon o zaščiti prava i sloboda nacionalnih manjina, v nadaljevanju Zakon o zaščiti manjšin) kot

vsaka skupina državljanov /.../, ki je po številčnosti dovolj reprezentativna, čeprav predstavlja manjšino na teritoriju /.../, pripada neki skupini prebivalstva, ki je v dolgotrajni in trdni povezavi s teritorijem /.../ in ima značilnosti, kot so jezik, kultura, nacionalna ali etnična pripadnost, poreklo ali veroizpoved, po kateri se razlikuje od večine prebivalstva, in pripadniki katere si prizadevajo za skupno ohranitev skupinske identitete, vključno s kulturo, tradicijo, jezikom in religijo (Zakon o zaščiti manjšin, 1. odstavek 2. člena).

V nadaljevanju sledi še določilo, da so nacionalne manjšine »skupine državljanov, ki se imenujejo ali definirajo kot narodi, nacionalne ali etnične skupnosti, nacionalne in etnične skupine, nacionalnosti in narodnosti in izpolnjujejo pogoje iz prve alineje tega člena« (Prav tam, 2. odstavek 2. člena).

Zakon torej vsebuje odprto definicijo manjšine, ki poimensko ne navaja posameznih manjšinskih skupnosti, upravičenih do zakonske zaščite, kar omogoča, da je pod splošni

pojem narodne manjšine mogoče šteti različne skupine, pod pogojem, da izpolnjujejo navedene kriterije.

V kosovski zakonodaji se za narodne manjšine uporablja pojem »skupnosti«. Quane (2011, 187) takšno poimenovanje pojasnjuje kot poskus izogibanja tradicionalni dihotomiji med večinskim in manjšinskim prebivalstvom, kot je razumljena v mednarodnem pravu oziroma da pojem »narodna manjšina« ne bi bil primeren, glede na to, da se ta običajno uporablja v povezavi s suvereno državo, ne pa s pokrajino ali z regijo, v kateri skupnost živi. Prav tako Peci in Dugolli (2007, 5) menita, da so se na ta način želeli izogniti navezavi na suvereno državo in hkrati poudarjata, da odsotnost pojma »narodna manjšina« v nacionalni zakonodaji države ne odvezuje od obveznosti spoštovanja določil mednarodnih dokumentov, ki se nanje nanašajo oziroma da pripadnikom skupnosti pripadajo vse pravice iz mednarodnopravnih dokumentov in državne zakonodaje za zaščito narodnih manjšin.

V skladu s 57. členom Ustave Republike Kosovo (Ustav Republike Kosovo) se izraz »skupnost« nanaša na vse narodne, etnične, jezikovne ali verske skupine, ki so tradicionalno prisotne na ozemlju Republike Kosovo, torej ne glede na to, ali so številčno večina ali manjšina. Zakon o zaščiti in spodbujanju pravic skupnosti in njihovih članov v Republiki Kosovo (Zakon o zaščiti i promovisanju prava zajednica i njihovih pripadnika u Republici Kosova, v nadaljevanju Zakon o zaščiti skupnosti) pa skupnosti definira kot »nacionalne, etnične, kulturne, jezikovne ali verske skupine, ki so tradicionalno prisotne v Republiki Kosovo in ki niso v večini« (Zakon o zaščiti skupnosti, 1.4. člen). Za razliko od srbske zakonodaje kosovska navaja skupine, ki so deležne zaščite, ki jo zagotavlja kosovska manjšinska zakonodaja. Te so Srbi, Turki, Bošnjaki, Romi, Aškali, Egipčani, Gorani in ostale skupnosti, pa tudi pripadniki večinske skupnosti v Republiki Kosovo, ki v dani občini niso v večini (prav tam).

2.4 Etnični konflikt

Deutsch in Coleman (2000, 36) opisujeta konflikt kot situacijo, v kateri »se razvijejo nekompatibilni cilji med osebami, skupinami ali narodi.« Podobno konflikt definira tudi Wolff (2009, 2) kot »situacijo, v kateri dva ali več akterjev zasledujejo nekompatibilne, a z njihove lastne perspektive popolnoma pravične cilje.« Wolff nadaljuje, da je etnični konflikt posebna oblika takega konflikta,

v katerem so cilji vsaj ene strani v konfliktu definirani v (izključno) etničnih okvirih in v katerem soočenje temelji na etničnem razlikovanju. Ne glede na to, glede katerega vprašanja konflikt izbruhne, bo vsaj

ena stran v konfliktu svoje nezadovoljstvo izrazila v etničnih okvirih. To pomeni, da bo ena stran trdila, da je njena drugačna etnična identiteta razlog, zakaj njeni člani ne morejo uresničiti svojih interesov, zakaj nimajo enakih pravic ali zakaj njihovim zahtevam ni zadoščeno. /.../ Z drugimi besedami, je poimenovanje etnični konflikt samo po sebi napačno, saj konflikt ni »etničen«, temveč je vsaj ena od vpletenih strani /.../ organizirana okoli etnične identitete njenih članov.

Splošno definicijo etničnega konflikta podajata Cordell in Wolff (2004: 6) z utemeljitvijo, da je »etnični konflikt posebna oblika konflikta, kjer je cilj najmanj ene strani v konfliktu definiran (izključno) v etničnem smislu in kjer nasprotovanje izvira predvsem iz etničnih razlik.«

Horowitz (2000, 95) pa se pri definiciji konflikta osredotoča na boj med različnimi skupinami znotraj določene družbe, ki skušajo doseči določene cilje in hkrati nevtralizirati ali celo eliminirati cilje druge skupine ali odstraniti drugo skupino v celoti. Konflikt med skupinami je po njegovem mnenju toliko bolj intenziven, kolikor obsežnejši je konflikt interesov in kolikor bolj se lahko nasprotne strani s premočjo v sporu okoristijo.

Michael E. Brown (1997, 82) etnični konflikt opredeljuje kot spor o pomembnih političnih, ekonomskih, družbenih, kulturnih ali teritorialnih vprašanjih med dvema ali več etničnimi skupnostmi in poudarja, da ni nujno, da etnični konflikt vsebuje nasilje.

Značilnost etničnih konfliktov je, da so izrazito emotivno naravnani, saj naj bi bile ogrožene temeljne vrednote, nacionalni interesi ali celo sam obstoj vpletenih etničnih skupin, zato je sprejemanje kompromisov zelo težavno.

Na podlagi razlogov za izbruh etničnega nasilja lahko definiramo tri glavne teoretične smeri, ki raziskujejo etničnost in etnične konflikte.

Primordialističen pristop izhaja iz predpostavke, da je etničnost fiksna lastnost posameznikov in skupnosti. Konflikte zato analizira na podlagi etnične identitete, ki je edinstvena in za razumevanje konflikta bistvenega pomena. Ker so etnične razlike prirojene in med različnimi skupnostmi nekompatibilne, etnični konflikt naravno in neizogibno izhaja iz »starodavnega sovraštva« med etničnimi skupinami (Lake in Rothchild 2011, 5).

Za primordialistično teorijo je značilno, da zanemarja strukturne, ekonomske in politične procese, znotraj katerih se konflikti pojavijo (Williams 2015, 147–148). Poleg tega ne upošteva pojava novih ali transformacije starih identitet in dolgotrajnih obdobj, ko etničnost nima pomembnih političnih karakteristik in so odnosi med različnimi etničnimi skupinami relativno miroljubni (Lake in Rothchild 2011, 5).

Instrumentalistični pristop razume etničnost kot orodje, ki ga uporabijo posamezniki,

skupine ali elite, da bi dosegli višje, običajno materialne cilje. Posamezniki se organizirajo po etnični liniji zaradi koristi, ki jim jih ta organiziranost prinaša, etnični konflikt pa je posledica racionalne aktivnosti akterjev pri poskušanju doseganja širših interesov, kot so blaginja, moč in varnost (Lake in Rothchild 2011, 6; Williams 2015, 148).

Pogosto se etnično nasilje povezuje z etnično delitvijo dela. Slabše plačana delovna mesta zasedajo večinoma pripadniki ene, podrejene etnične skupine, in če je ta s svojim položajem nezadovoljna, prihaja do trenj s pripadniki drugih ekonomskih razredov oziroma etničnih skupnosti. Horowitz (2000: 108) ugotavlja, da je povezava med ekonomskim razredom in etničnimi težnjami ena izmed spremenljivk pri proučevanju etničnih konfliktov, da pa je ekonomski faktor težko izpostaviti kot bistveni element, ki bi v celoti pojasnil etnični konflikt.

Konstruktivisti poudarjajo kulturni faktor in z njim povezano družbeno konstruiranost etnične identitete. Zagovorniki te smeri trdijo, da je večetnična družba inherentno nestabilna ravno zaradi svoje raznolike sestave. Družbo povezuje prisila ali domnevno skupni interesi različnih skupin, etnične konflikte med skupinami pa lahko povzročijo kulturne razlike (Rašidagić 2002, 24). Lake in Rothchild (2011, 6) menita, da etnični konflikt povzročajo patološki družbeni sistemi, ki jih posamezniki ne morejo nadzorovati.

Williams (2015, 150) omenjene teoretične pristope kritizira z besedami, da je enodimenzionalna percepcija nacionalne identitete in razlaga njene vloge v etničnem konfliktu preveč poenostavljena, da bi lahko omogočala celovito analizo etničnega konflikta. Sokolović (1995, 518) in Žagar (2001, 74) pa opozarjata, da etničnost sama po sebi praviloma še ni razlog za nastanek etničnega konflikta, ampak etnična pripadnost in mobilizacija na neki točki v konfliktu postaneta relevantna dejavnika (politične) mobilizacije vsaj pri eni strani, vpleteni v konflikt.

Tudi Zupančič (2008, 10) pri pojasnjevanju etničnih konfliktov na ozemlju nekdanje Jugoslavije zavrača zgolj emotivni nacionalizem, temveč jih utemeljuje z racionalnimi nameni, to je na podlagi stvarnih, oprijemljivih materialnih in s tem tudi teritorialnih interesov.

Na podlagi zapisanih ugotovitev bom za potrebe magistrske naloge uporabila splošno definicijo etničnega konflikta, kot jo je oblikoval Žagar (2001, 73), ki ne vsebuje opredelitve razlogov za izbruh konflikta, temveč se opira na subjektivno komponento. Ta etnični konflikt opredeljuje kot »vsak konflikt, ki ima svojo (bolj ali manj izrazito) etnično dimenzijo ter/oziroma ga katera koli od strani, ki so (na tak ali drugačen način) vpletene vanj, dojema kot etnični konflikt.«

3 METODOLOŠKO-TEORETSKA OPREDELITEV RAZISKOVALNIH VPRAŠANJ

Manjšinske pravice se nanašajo na različna življenjska področja, na katerih je pripadnikom manjšin (lahko) zanikana enakopravna obravnava (npr. na trgu delovne sile, v izobraževalnem sistemu, na področju politične participacije itd.), zato v odvisnosti od formalnih in materialnih kriterijev obstaja več načinov za klasifikacijo manjšinskih pravic,⁸ pa tudi postopkov in mehanizmov za njihovo uveljavljanje in nadzor nad njihovim spoštovanjem (Pentassuglia 2003, 32; Benedek 2012, 435).

Slabost večine obstoječih klasifikacij je, da eno konkretno manjšinsko pravico lahko uvrstimo v več različnih kategorij,⁹ zato sem na podlagi analize relevantnih dokumentov najprej definirala, katere so specifične pravice, ki oblikujejo splošni okvir manjšinskih pravic v obeh državah. Ker so te pravice še vedno precej splošne, je stopnjo, do katere so zagotovljene, težko izmeriti. V ta namen sem identificirala posamezne indikatorje, ki so konkretni in povezani s posamezno pravico in se med seboj vsebinsko ne prekrivajo.¹⁰

Po pregledu veljavne zakonodaje obeh držav, pa tudi mednarodnih in evropskih

⁸ Na podlagi izkušenj manjšin, vsebine Deklaracije o pravicah oseb, ki pripadajo narodnim ali etničnim, verskim in jezikovnim manjšinam (Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities), ki jo je leta 1992 sprejela Generalna skupščina OZN, ter drugih mednarodnih standardov, povezanih z manjšinskimi pravicami, so v Uradu OZN visokega komisarja za človekove pravice opredelili štiri glavna področja zaščite pravic narodnih manjšin:

- preživetje in obstoj (nanašata se na fizičen obstoj pripadnikov narodnih manjšin);
- spodbujanje in zaščita identitete manjšin (preprečujeta prisilno asimilacijo in izgubo kulture, religije in jezikov, zahtevata pozitivno akcijo za spoštovanje kulturne, verske in jezikovne raznolikosti);
- enakost in nediskriminacija (de facto in de jure; neposredna in posredna);
- učinkovita in pomenljiva participacija (OHCHR 2010, 7–13).

Parlamentarna skupščina Sveta Evrope pa je v Priporočilu št. 1201 definirala naslednje vsebinske pravice pripadnikov narodnih manjšin:

- pravica do ustanovitve lastnih organizacij, vključno s političnimi strankami (6. člen);
- pravica do svobodne rabe maternega jezika v zasebnem in javnem življenju, govorno in pisno ter v publikacijah in v avdiovizualnem sektorju (7. člen, 1. točka);
- pravica do rabe imena in priimka v svojem maternem jeziku in pravica do njenega uradnega priznanja (7. člen, 2. točka);
- pravica do rabe maternega jezika v stikih z administrativnimi oblastmi in postopkih pred sodišči in pravnimi oblastmi v regijah, v katerih živi znatno število pripadnikov narodne manjšine (7. člen, 3. točka);
- pravica do objavljanja krajevnih imen, znakov, napisov in drugih podobnih informacij, vidnih javnosti, v njihovem jeziku, v regijah, v katerih živi znatno število pripadnikov narodne manjšine (7. člen, 4. točka);
- pravica do učenja maternega jezika in izobraževanja v njem (8. člen, 1. točka);
- pravica do vzpostavitve in vodenja lastnih šol in izobraževalnih ustanov ter ustanov za usposabljanje v okviru pravnega sistema države (8. člen, 2. točka);
- pravica do svobodnih in neoviranih stikov z državljani drugih držav, s katerimi manjšina deli etnične, verske ali jezikovne lastnosti ali kulturno identiteto (10. člen);
- pravica do vzpostavitve ustreznih lokalnih in avtonomnih oblasti ali posebnega statusa v regijah, v katerih so osebe, ki pripadajo narodnim manjšinam, v večini (11. člen).

Za več kvalifikacij manjšinskih pravic glej Petrič (1977); Baldwin idr. (2007); Nasic (2007) in Roter (2009).

⁹ Kot primer: pravico do svobodnega izražanja in prakticiranja vere bi po klasifikaciji po Roterjevi (2009) lahko uvrstili v kategorijo splošne človekove pravice in temeljne svoboščine, pa tudi v kategorijo verske pravice.

¹⁰ Denimo pravica do ustanavljanja posebnih kulturnih in umetniških organizacij je indikator za izražanje, ohranjanje in razvoj kulture; pravica do ustanavljanja političnih strank, ki zastopajo interese narodnih manjšin, pa indikator za učinkovito politično participacijo (Zeqiri idr. 2013, 9).

pravnih instrumentov za varstvo narodnih manjšin, sem definirala osem pomožnih raziskovalnih vprašanj in iz njih izpeljanih indikatorjev, ki se nanašajo na osem specifičnih kategorij manjšinskih pravic, ki so po mojem mnenju ključne za obstoj in razvoj narodnih manjšin. Na podlagi analize dokumentov, poročil mednarodnih in regionalnih organizacij ter odgovorov intervjuvancev bom izdelala oceno, ali posamezna država v praksi spoštuje vsako od kategorij zaščite manjšinskih pravic za analizirano narodno manjšino ali ne. Če je posamezni indikator izpolnjen, mu bom pripisala oceno 1, sicer pa oceno 0.

Ker sta zakonodajna okvira, ki predstavljata podlago za varstvo narodnih manjšin v Srbiji in na Kosovu, zelo obsežna, obenem pa nista identična, mi bo oblikovanje teh večjih sklopov manjšinskih pravic omogočilo ocenjevanje, ali posamezna država izpolnjuje glavne zahteve glede varstva manjšin ter medsebojno primerjavo analiziranih držav. Ocene bom uporabila tudi za primerjalno analizo varstva albanske narodne manjšine v Srbiji in srbske manjšine na Kosovu: katere kategorije manjšinskih pravic posamezna država zagotavlja, pri katerih kategorijah se med seboj razlikujeta, pa tudi, katera v praksi zagotavlja več pravic in posledično omogoča višjo raven zaščite.

V nadaljevanju bom definirala posamezna pomožna raziskovalna vprašanja, ki pokrivajo specifične manjšinske pravice ter indikatorje, ki jih tvorijo.

3.1 Pravica do enake obravnave

Pripadniki narodnih manjšin imajo, tako kot vsi ljudje ne glede na spol, raso, barvo kože, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodnosti ali socialni izvor, lastnino, rojstvo ali kakšne druge okoliščine zagotovljeno pravico do uživanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin (Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, 14. člen). Ta splošna prepoved diskriminacije pa za zaščito njihovih jezikovnih, kulturnih in drugih posebnosti ne zadostuje, saj se narodne manjšine lahko znajdejo v deprivilegiranem in marginaliziranem položaju, zato morajo države zanje zagotoviti tudi posebne zaščitne ukrepe (Žagar 2002, 75; Nasic 2007, 9). Uveljavljanje posebnih manjšinskih pravic je po mnenju Benoît-Rohmerjeve (1996, 16) nujno, ker načelo nediskriminacije pri uživanju splošnih človekovih pravic zagotavlja zgolj de jure enakost, ki pa sama zase ne omogoča »ohranjanja identitete in specifičnih značilnosti manjšinskih skupnosti«,¹¹ pa tudi zato, ker so pripadniki posebnih skupin oziroma te celotne skupine kot kolektivne entitete v objektivno slabšem položaju v neki družbi (Žagar 2010, 20). Ker so pri doseganju enake

¹¹ Koncept (posebnih) pravic narodnih manjšin je pogosto izpodbijan. Nekateri avtorji in politiki njihov obstoj zanikajo z argumentom, da posebne pravice predstavljajo nesprejemljivo zakonsko diskriminacijo, zato zahtevajo za vse državljane popolno formalno enakopravnost pred zakonom (Žagar 2010, 19).

obravnavo enako pomembno kot nediskriminacija, posebne pravice niso privilegij, ampak le sredstvo za zagotavljanje enakih življenjskih pogojev, enakopravnega položaja v družbi ter ohranjanje identitete, ki hkrati ščiti pred asimilacijo, sovražnostjo in nasiljem, ki je usmerjeno proti njim na podlagi njihovega družbenega statusa (OHCHR 1998, 2; Benedek 2012, 439; ECMI 2013a, 9). Petrič (1977, 115) ugotavlja, da so posebne pravice določene narodne manjšine odvisne ne le od zunanjih okoliščin, v katerih ta manjšina živi, ampak tudi od značilnosti same manjšinske skupnosti.

Prepoved diskriminacije je vključena v vse mednarodne dokumente, ki so podlaga za nastanek mednarodnega režima za varstvo manjšin v Evropi po koncu hladne vojne (Roter 2009, 159).

Odbor za odpravo rasne diskriminacije¹² kot »posebne ukrepe« za pospeševanje enakosti našteva »celoten obseg zakonodajnih, izvršilnih, administrativnih, proračunskih in regulatornih instrumentov na vseh ravneh državnega aparata, pa tudi načrtov, politik, programov in preferenčnih režimov na področjih, kot so zaposlovanje, stanovanjske politike, izobraževanja, kulture in participacije v javnem življenju za deprivilegirane skupine« (OHCHR 2009, 9).

V Okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin¹³ Sveta Evrope je prepoved diskriminacije zapisana v 2. odstavku 4. člena, s katerim se pogodbenice obvezujejo sprejeti, če je to potrebno, »na vseh področjih gospodarskega, družbenega, političnega in kulturnega življenja ustrezne ukrepe za pospeševanje polne in učinkovite enakosti med pripadniki narodne manjšine in pripadniki večinskega naroda.« Temeljni predpogoj za svobodno uživanje posebnih manjšinskih pravic predstavlja svobodno gibanje njenih pripadnikov po ozemlju države, v kateri bivajo, ter odhajanje iz nje in vračanje vanjo brez omejitev, tako kot ostali državljani. Določba o svobodi gibanja pripadnikov narodnih manjšin je v Okvirni konvenciji vsebovana v zagotovitvi o enakosti pred zakonom, enakem pravnem varstvu ter prepovedi diskriminacije, ki temelji na pripadnosti narodni manjšini (COE 2008, 25).

Spoštovanje načela enakosti in enakopravnosti narodnih manjšin bom analizirala s pomočjo dveh indikatorjev:

1. obstoja posebnih zaščitnih ukrepov za zagotavljanje enakopravnosti narodne manjšine; in

¹² Odbor deluje v okviru OZN kot posebni organ, sestavljen iz neodvisnih strokovnjakov, ki nadzorujejo spoštovanje Konvencije za odpravo vseh oblik rasne diskriminacije.

¹³ Framework Convention for the Protection of National Minorities, Svet Evrope, ETS no. 157, sprejeta 1. februarja 1995.

2. svobode gibanja.

3.2 Jezikovne pravice

Pravica do rabe jezika v zasebni in javni sferi, govorno in pisno, svobodno in brez omejitev, je predpogoj za učinkovito zaščito vseh drugih manjšinskih pravic in eden od glavnih sredstev za uveljavljanje in ohranjanje etnične in kulturne identitete določene skupnosti in njenih pripadnikov, zato Kempin Reuterjeva¹⁴ (2012, 364) ukrepe za zaščito in razvoj manjšinskih jezikov prišteva med ključne komponente pozitivne prakse države na področju varstva narodnih manjšin.

Velik del posebnih manjšinskih pravic v mednarodnih dokumentih je namenjen jezikovnim pravicam, ker se narodne manjšine praviloma v državi, v kateri živijo, od večine razlikujejo po maternem jeziku (Roter 2009, 159).

Zagotavljanje jezikovnih pravic narodnim manjšinam je pomembno iz več razlogov: poleg tega, da ima uradna raba jezika narodne manjšine v javni sferi pomembno simbolično dimenzijo, hkrati omogoča lažjo komunikacijo njihovih pripadnikov z državnimi organi, ohranjanje manjšinskega jezika kot dela kulturne dediščine pa pripomore k večji kulturni raznolikosti in stabilnosti družbe (Đurđević 2014, 41). Javni napisi v manjšinskih jezikih imajo tudi posebno simbolično vrednost in kažejo na inkluziven odnos države in civilne družbe do manjšinskih skupnosti ter na sprejemanje njihovih pripadnikov za enakopravne člane družbe (Svet Evrope 2013d, 35).

Ker je paleta jezikovnih pravic široka, vsebinsko pa se pogosto prekrivajo z drugimi kategorijami manjšinskih pravic, se bom v nadaljevanju osredotočila na naslednje temeljne komponente oziroma indikatorje za jezikovne pravice, ki po mojem mnenju najbolj definirajo sklop jezikovnih pravic in jih hkrati vključujeta pravna reda obeh analiziranih držav:

1. zapisovanje imen in nazivov organov, ki izvajajo javna pooblastila, enot lokalne samouprave, mest, trgov, ulic in drugih toponimov v jeziku manjšine;
2. zapisovanje osebnih imen v uradnih dokumentih v jeziku manjšine;
3. izdajanje uradnih dokumentov v jeziku manjšine; ter
4. raba jezika manjšine v upravnih in sodnih postopkih.

¹⁴ Dr. Tina Kempin Reuter je direktorica organizacije Reiff Center for Human Rights and Conflict Resolution v sklopu Christopher Newport University, Virginia, ZDA.

3.3 Kulturne pravice

Schneckener (2004, 24) meni, da so kulturne pravice tiste, ki »dovoljujejo članom skupine, da se svobodno izražajo, ohranjajo, razvijajo svojo kulturno in jezikovno dediščino«, njihovo zagotavljanje pa je poleg jezikovnih pravic še eden od ključnih dejavnikov za ohranjanje in razvoj identitete posameznih skupin. Roterjeva (2009, 165) ugotavlja, da so mednarodnopravne norme, namenjene ustvarjanju pogojev za ohranjanje in razvoj manjšinske kulture oziroma kulturne identitete, kljub temu zelo skromne in se (v skladu s členom 12.1 Okvirne konvencije) praviloma nanašajo na »ustanavljanje kulturnih institucij, sodelovanje v takih institucijah, na sodelovanje v kulturnem življenju, pa tudi ukrepe na izobraževalnem in raziskovalnem področju, ki med drugim spodbujajo poznavanje kulture narodnih manjšin in večinskega naroda.« Pri oblikovanju in izvrševanju politik, ki se nanašajo na kulturne pravice manjšin, je nujno, da se oblasti posvetujejo z njihovimi predstavniki, da bi zagotovili čim večje spoštovanje njihovih potreb. Pomembno sredstvo za zagotovitev participacije manjšin v kulturnem življenju države pa sta tudi decentralizacija in zagotovitev kulturne avtonomije manjšin (Svet Evrope 2008a, 6).

Zagotavljanje in spoštovanje kulturnih pravic albanske manjšine v Srbiji in srbske manjšine na Kosovu bom analizirala s pomočjo dveh indikatorjev:

1. pravice do ustanavljanja kulturnih in umetniških organizacij in institucij; in
2. zagotavljanja pogojev za svobodno izražanje, ohranjanje ter razvoj kulture in kulturne dediščine.

3.4 Verske pravice

Svoboda veroizpovedi je univerzalna človekova pravica, ki se je razvila na podlagi Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, ki v 18. členu določa, da ima vsakdo »pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi«, ki med drugim vsebuje »svobodo izražanja lastne vere ali prepričanja posamično ali v skupnosti z drugimi, javno ali zasebno.« Pakt se neposredno na pripadnike etničnih, verskih ali jezikovnih manjšin nanaša v 27. členu, s katerim jim podeljuje pravico, da »skupaj z drugimi člani svoje skupine /.../ izpovedujejo in prakticirajo svojo vero.« Pravica manjšin do svobode veroizpovedi je bila na evropski ravni formalizirana v Okvirni konvenciji kot pravica vsakega pripadnika narodne manjšine »do izražanja njegove vere ali prepričanja in do ustanavljanja verskih ustanov, organizacij in združenj« (Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin, 8. člen).

V povezavi z vprašanji svobode izražanja in prakticiranja vere mednarodni okvir za

zaščito človekovih pravic predvideva, da imajo vse osebe pravico, da sprejmejo vero po svoji izbiri, jo izražajo javno in zasebno, sami ali v skupini z drugimi, in pravico do zaščite pred diskriminacijo na podlagi verske pripadnosti. Naloga države je, da spoštuje, ščiti in spodbuja pravico do vere ali prepričanj v vseh njihovih dimenzijah. Njen zakonodajni razvoj na področju svobode vere je mogoče spremljati na podlagi (ne)obstoja pravnega okvira za zaščito verskih skupnosti in (ne)podpisa specifičnih sporazumov z verskimi skupnostmi ali sprejemanjem specifičnih zakonodajnih določil za njihovo zaščito (Malloy idr. 2008, 65).

Spoštovanje verskih pravic v izbranih državah bom analizirala na podlagi naslednjih indikatorjev:

1. svobode izražanja in prakticiranja vere; in
2. zagotavljanja razmer za izražanje verske identitete.

3.5 Izobraževalne pravice

Osnovna pravica manjšin (oziroma dolžnost države) na področju izobraževanja je zapisana v 3. odstavku 4. člena Deklaracije o pravicah oseb, ki pripadajo narodnim ali etničnim, verskim in jezikovnim manjšinam, ki določa, da »morajo države sprejeti primerne ukrepe, da imajo, kjer je mogoče, osebe, ki pripadajo manjšinam, primerne priložnosti za učenje maternega jezika ali za pouk v maternem jeziku.« Izobraževalne pravice pripadnikov narodnih manjšin so torej neločljivo povezane z njihovimi jezikovnimi pravicami. Svetovalni odbor Sveta Evrope¹⁵ (v nadaljevanju Svetovalni odbor) v tematskem komentarju »The language rights of persons belonging to national minorities under the Framework convention« (2012, 22) zato navaja, da diskriminacija na področju izobraževanja lahko izhaja iz izključitve manjšinskih jezikov iz izobraževalnega procesa, ki pripadnike manjšin oropa priložnosti za učenje lastnega in v lastnem jeziku ter povzroči segregacijo, ki manjšine odrine v »posebne šole« ali »posebne oddelke«, s pogosto manj kvalitetnim učnim programom.

Izobraževalni sistem je za pripadnike narodnih manjšin in njihov položaj v širši družbi pomemben iz več razlogov: poleg prvenstveno izobraževalne vloge posamezniku

¹⁵ Svetovalni odbor je neodvisni odbor 18 strokovnjakov, odgovorih za vrednotenje izpolnjevanja Okvirne konvencije v državah pogodbenicah in svetovanje Odboru ministrov. Procedura ocenjevanja držav pogodbenic vključuje pregled državnega poročila in drugih virov informacij, pa tudi srečanja v državah z vladnimi sogovorniki, predstavniki manjšin in drugimi relevantnimi akterji. Rezultat njihovih ocen so podrobna mnenja, ki jih izdelajo za posamezno državo (Svet Evrope). Poročila Svetovalnega odbora veljajo za zanesljiva in nepristranska, zato bodo ti dokumenti predstavljali pomemben vir informacij za pričujočo magistrsko nalogo.

posreduje znanja in prepričanja o posebni skupinski identiteti, s čimer krepi občutek pripadnosti skupnosti. Institucionalizirano učenje maternega jezika hkrati daje mladim generacijam pripadnikov manjšin priložnost, da osvojijo jezik na višji ravni, kot če bi ga uporabljali le v okviru primarne skupine oziroma ožje skupnosti.

Institucije, namenjene izobraževanju, predstavljajo tudi kanal za medkulturno komunikacijo in pomemben instrument za upravljanje z različnostjo, ki lahko bistveno pripomore h krepitvi tolerance ter razumevanja drugih kultur in na ta način k razbijanju mitov in preseganju delitve družbe na etnični osnovi (Đurđević 2014, 42).

S pomočjo izobraževanja lahko posamezniki iz gospodarsko in družbeno marginaliziranih skupin (kamor pogosto spadajo tudi pripadniki narodnih manjšin) izboljšajo svoj ekonomski in socialni položaj, zato je pomembno, da države k zagotavljanju izobraževalnih pravic (narodnih manjšin) pristopajo proaktivno in zagotavljajo posebne ukrepe za njihovo učinkovito izvajanje z vsemi razpoložljivi sredstvi.

Na podlagi mednarodnopravnih standardov ter državne zakonodaje analiziranih držav lahko definiramo nekaj glavnih področij, za katera mora poskrbeti država, ki jih bom analizirala s pomočjo naslednjih indikatorjev:

1. pravice do izobraževanja v jeziku manjšine v javnih izobraževalnih ustanovah;
2. pravice do ustanavljanja lastnih izobraževalnih ustanov; in
3. pravice do uporabe učbenikov in drugih učnih gradiv v jeziku narodne manjšine.

3.6 Politična participacija

Politična participacija je pomembno orodje za krepitev zaupanja v politične institucije znotraj celotne populacije. Zlasti v pokonfliktnih družbah je oblikovanje pogojev za sodelovanje pri odločanju o vprašanjih, pomembnih za ohranitev in razvoj manjšinskih skupnosti, ključnega pomena za transformacijo konflikta, ponovno pridobitev zaupanja v politične institucije ter normalizacijo družbenih odnosov med različnimi skupinami znotraj države, hkrati pa se krepi politična stabilnost države (Beha in Visoka 2010, 11).

Pripadnikom narodnih manjšin na podlagi državljanstva določene države pripadata aktivna in pasivna volilna pravica, za povečanje de facto participacije pri političnem odločanju pa se lahko zanje sprejmejo tudi posebni pozitivni ukrepi (Đurđević 2014, 37). Malloy s sodelavci (2008, 73) definira dve temeljni dimenziji zagotavljanja participacije manjšin v političnem življenju države: sodelovanje pri sprejemanju odločitev na državni ravni ter lokalno samoupravo. Prva se prvenstveno nanaša na zastopanost predstavnikov manjšin v parlamentu (npr. s pomočjo rezerviranih poslanskih sedežev za manjšinske

stranke), v vladnih oziroma izvršilnih telesih in javnih službah, kot sta policija in sodstvo; ustanovitev svetovalnih organov in drugih posvetovalnih mehanizmov pa tudi na volilni sistem (npr. z uvedbo nižjega volilnega praga za predstavnike političnih strank narodnih manjšin) (prav tam; Đurđević 2014, 37). Druga dimenzija se nanaša na prenos določenih javnih pooblastil na lokalno ali regionalno raven s pomočjo decentralizacije. Vzpostavitev avtonomije je na lokalni ravni eden od glavnih mehanizmov za vključitev manjšin v proces odločanja, kjer je vnaprej dogovorjen seznam pooblastil (običajno na področju kulture, gospodarstva, izobraževanja in veroizpovedi) prenesen na lokalno vlado (Baldwin idr. 2007, 15).

Politična participacija pripadnikov narodnih manjšin je bila dolgo politično preobčutljiva tema, da bi jo urejali na pravno zavezujoč način, zato je razumljiva ugotovitev Roterjeve (2009, 172), da je v pravnih normah, ki urejajo participacijo v procesih odločanja, »poudarek na naboru možnosti in njihovi promociji, ne pa na dolžnosti držav, da katero od njih dejansko uresničijo.«

V magistrski nalogi bom analizirala dva indikatorja za zagotavljanje političnih pravic narodnih manjšin:

1. zastopanost v političnih institucijah na državni ravni; in
2. zastopanost v političnih institucijah na lokalni ravni.

3.7 Ekonomske pravice

Pripadniki narodnih manjšin so upravičeni do enakih ekonomskih pravic kot drugi državljani, a imajo v praksi pogosto večje težave pri dostopanju do njih. V svetu dela so lahko podvrženi posredni ali neposredni diskriminaciji, omejitvam pri dostopu do izobraževanja in usposabljanja, potrebnega za kvalificiranje za opravljanje dela, ter drugim specifičnim težavam pri iskanju zaposlitve (Swepston 2005, 69).

Pomemben element integracije narodnih manjšin v širšo družbo predstavlja njihovo sodelovanje pri razdelitvi resursov in javnih dobrin ter njihova prisotnost na trgu delovne sile. Možnost zaposlitve, primerno plačilo za opravljeno delo ter priložnosti za napredovanje so bistveni predpogoji za izboljšanje njihovega življenjskega standarda in jim pomagajo pri dviganju s socialnega obrobja, na katerem pogosto živijo.

Učinkovita participacija pripadnikov manjšin v gospodarskem življenju predpostavlja neoviran dostop do javnega in zasebnega trga dela ter do podjetništva in možnosti za samozaposlitev. Naloga državnih oblasti na tem področju je, da odstranijo ovire,¹⁶ ki

¹⁶ Participacijo narodnih manjšin v ekonomskem življenju države pogosto omejujejo administrativne ovire,

pripadnikom manjšin onemogočajo enakopraven dostop do različnih sfer ekonomskega življenja in hkrati spodbujajo njihovo participacijo v gospodarskem življenju države, tudi s pomočjo pozitivnih ukrepov za vključevanje na trg delovne sile (Svet Evrope 2008a, 14).

Spoštovanje in zagotavljanje ekonomskih pravic bom analizirala s pomočjo naslednjih indikatorjev:

1. ukrepov države za vključevanje manjšine v ekonomsko življenje države;
2. zaposlovanja v javni administraciji in podjetjih v državni lasti.

3.8 Medijske pravice

Mediji lahko odigrajo pomembno vlogo pri promociji kulturnih pravic manjšin ter spodbujanju tolerance in medkulturnega dialoga, saj posamezne družbene skupine lahko z njihovo pomočjo dobijo priložnost za širjenje znanja ter za predstavljanje lastne kulture, vrednot in posebnih značilnosti, njihova prisotnost v medijih pa hkrati krepi družbeno kohezijo in kaže na inkluziven odnos širše družbe do narodnih manjšin (Wykes 2001, 27; Kožar 2005, 2; Marko 2013, 7). Dostop do javnih informacij in možnost aktivnega kreiranja medijskih vsebin v maternem jeziku sta hkrati bistvena predpogoja za delovanje informiranih, ozaveščenih in aktivnih državljanov (Marko 2013, 7). Možnost, da posameznik sprejema in oddaja informacije v jeziku, ki ga popolnoma razume, in v njem nemoteno komunicira, je osnovni predpogoj za enakopravno in učinkovito participacijo v javnem, gospodarskem, družbenem in kulturnem življenju (Svet Evrope 2012, 14).

Medijske pravice narodnih manjšin lahko razvrstimo na tri temeljna področja, iz katerih sem izpeljala naslednje indikatorje:

1. program na javni radioteleviziji v jeziku narodne manjšine;
2. posebne radijske in televizijske postaje, ki oddajajo program v jeziku narodne manjšine;
3. tiskani mediji v jeziku narodne manjšine.

pomanjkljivo razumevanje njihovega kulturnega ozadja in nezainteresiranost državnih oblasti za sprejemanje ukrepov za aktivno regulacijo sodelovanja njihovih pripadnikov v državnem gospodarstvu (Svet Evrope 2008, 5).

4 ODNOSI MED REPUBLIKO SRBIJO IN REPUBLIKO KOSOVO

4.1 Od naseljevanja Balkanskega polotoka do srbske in albanske državnosti

Srbi in Albanci na Balkanskem polotoku sobivajo že več kot tisočletje, zgodovino njihovih medsebojnih odnosov pa v veliki meri zaznamuje spor o tem, kateri skupnosti pripada status avtohtonega prebivalstva na območju Balkana in posledično zgodovinska pravica do Kosova. Obe strani svojo pravico do upravljanja z ozemljem utemeljujeta z (domnevnimi) zgodovinskimi dejstvi.

Danes prevladuje mnenje, da je najverjetneje pravilna ilirska teorija, po kateri so Iliri kot neposredni predniki Albancev na obsežnem območju, ki se je raztezalo med Jadranskim morjem in Savo na zahodu ter območjem današnje Srbije, Kosova in Makedonije na vzhodu, prebivali že pred prihodom Slovanov v 6. in 7. stoletju. Ime naroda se povezuje z imenom ilirskega plemena Albana, ki je v 2. stoletju naseljevalo območje okoli Albanopolisa (kasneje Albanum ali Arbanum, danes mesto Kruja). Vse do padca pod turško oblast se je zanje uporabljalo ime Arbër oziroma Arbëresh (Horvat 1988, 19). Iliri naj bi v antičnem obdobju ohranili svojo nacionalno integriteto, preživeli burno obdobje priseljevanja Slovanov na njihovo ozemlje in pod imenom Albanci vstopili v srednji vek (Voje 1994, 35). Večja slovanska naselja naj bi na tem območju nastala pet stoletij kasneje, s širitvijo Nemanjićevega kraljestva v poznem 12. stoletju (Ahrens 2007, 288).

Ilirski nasprotuje tračanska teorija, po kateri naj bi se predniki Albancev priselili z notranjega območja Balkana, in so zgodovinsko povezani s Tračani (Srebot 2005, 6, 10). Nekateri, zlasti srbski, zgodovinarji so mnenja, da naj bi albanski narod nastal z mešanjem dela Ilirov z drugimi ljudstvi, ki so naselila zahodni Balkan v klasičnem in srednjeveškem obdobju, pred srednjim vekom pa naj jih na tem ozemlju ne bi bilo, z izjemo mest in večjih trgov; spet drugi pa menijo, da so južni Slovani vse od prihoda na Balkan v 6. stoletju vladali kosovski regiji in da so se Albanci na to območje priselili šele konec 17. in v začetku 18. stoletja (Vickers 1998, 1–2).

Za Južne Slovine velja, da so do obdobja velikih migracij v 6. in 7. stoletju naseljevali območje med Karpati na jugu, Baltskim morjem na severu, vzhodnim porečjem reke Odre na zahodu in reko Dneper na vzhodu, nato pa so se sredi 6. stoletja začeli preseljevati proti teritorijem njihovega bodočega naselitvenega območja. Do leta 620 so že naselili velika območja na Balkanu; v naslednjih dveh desetletjih so hrvaška in srbska plemena naselila osrednji Balkan ob reki Moravi in južno od reke Save (Klemenčič in Žagar 2004, 12).

S stalno naselitvijo južnoslovanskih plemen se je začel proces transformacije plemenskih enot v individualna etnična jedra, ki pa svoje neodvisnosti niso ohranila, ampak so se bila prisiljena podrediti močnejšim sosedam: nemškemu imperiju, madžarskemu kraljestvu, Benetkam in Otomanskemu imperiju (prav tam, 6).

Obdobju dvestoletne nadvlade Bizantinskega imperija, ki je balkanske narode pokoril med letoma 1014 in 1018 ter med katerim so Srbi sprejeli vzhodno pravoslavno vero,¹⁷ je sledilo obdobje srbske dinastije Nemanjićev. Pod njihovo nadvlado se je srednjeveška srbska država vztrajno širila na okoliška ozemlja, na njenem vrhuncu se je imperij raztezal čez velik del Balkanskega polotoka (MRGI 2008). Svojo neodvisnost je ohranila do osmanske invazije na Balkanski polotok, nato pa leta 1371 priznala turško nadoblast. Turki so dokončno zavzeli večino srbske države leta 1459 in Srbom vladali do zgodnjega 19. stoletja (Svet Evrope 2008b, 9).

V okviru Otomanskega cesarstva so imeli vsi, ki so pripadali islamski veri, enake pravice kot Turki, zato se je prebivalstvo osvojenih ozemelj množično spreobračalo v islam, prostovoljno, pa tudi prisilno. Albansko prebivalstvo je v času turške nadvlade večinoma prevzelo muslimansko vero, srbska skupnost pa je ostala zvesta pravoslavni veri (Pavlaković in Ramet 2004, 79). Sredi 15. stoletja je bila ukinjena srbska patriarhija in nato znova obnovljena sto let kasneje, leta 1557, ko je bil njen sedež postavljen v Peć na ozemlju današnjega Kosova. Njen vpliv je presegal meje bivše srbske države in cerkvenih teritorijev; v eno versko skupnost je združila vsa območja Osmanskega cesarstva, na katerih je živel srbski narod (Klemenčič in Žagar 2004, 24; Antić 2012, 46).¹⁸

V obdobju turške nadvlade je prišlo do znamenite kosovske bitke med turško in srbsko vojsko, ki je postala eden od ključnih dogodkov, ki je zaznamoval srbsko zgodovinsko zavest in dobil osrednje mesto v srbski narodni mitologiji.¹⁹

¹⁷ Po razkolu v krščanski cerkvi leta 1054 so se narodi na Balkanu razdelili na bizantinsko-pravoslavno in rimskokatoliško vero. Prvi so pripadli Grki, Srbi, Bolgari, Makedonci in Albanci iz južne Albanije, rimskokatoliški pa Albanci iz severne Albanije, Dukljani in Hrvati (Imami 1998, 14).

¹⁸ Ozemlje Makedonije, zahodne Bolgarije, Srbijo, Črno Goro, Bosno in območja s srbskim prebivalstvom na Madžarskem, na Hrvaškem in Beneški Dalmaciji (Klemenčič in Žagar 2004, 24).

¹⁹ Verodostojnih informacij o poteku bitke je malo, jasno pa je, da je potekala 28. junija 1389 (na dan sv. Vida) na Kosovem polju, v bližini današnje Prištine. Srbsko t. i. krščansko zvezo, v kateri so sodelovali tudi Albanci, Bošnjaki, Bolgari in Vlasi ter je štela med 15.000 in 20.000 vojakov je vodil Lazar Hrebeljanović, medtem ko se je otomanska vojska (27.000 do 30.000 vojakov) bojevala pod poveljstvom sultana Murada. Oba sta v bitki padla, ostala dejstva pa niso znana oziroma jih ni mogoče preveriti (Bieber 2002, 96; Djokić 2009, 6; Humphreys 2013, 46). Nekatera poročila omenjajo krščansko zmago, saj so Srbi konec koncev v bitki ubili turškega sultana, srbska mitologija pa izid bitke interpretira kot prepričljivo zmago slavje otomanskih sil, čeprav obstajajo zgodovinske teorije, da se je bitka končala brez pravega zmagovalca. Ključno za mit je, da je otomanska vojska predstavljena kot zmagovalka bitke, srbska vojska pa kot nedvomna moralna zmagovalka (Bieber 2002, 96; Humphreys 2013, 46). V srbskem kolektivnem spominu je kosovska bitka zapisana kot usoden poraz, ki je vodil k izgubi neodvisnosti in petstoletni turški nadvladi na Balkanskem polotoku, čeprav je bilo srbsko kraljestvo v zatonu že pred bitko

Prvi podatki o skupnem številu in strukturi prebivalstva Kosova segajo v 13. in 14. stoletje. Vsebujejo jih vladarske listine, ki se nanašajo na mesta Gračanica, Sveti Arhangelj in Dečani. Drugi podatki o prebivalstvu iz tega obdobja so v glavnem turškega izvora, saj so Turki v stoletjih nadvlade nad Balkanskim polotokom pogosto izvajali popise prebivalstva, na podlagi katerih so pobirali davke.²⁰ Po podatkih iz 15. stoletja so večino prebivalstva Kosova predstavljali Srbi, do 98 odstotkov, preostali del populacije pa so predstavljali Albanci, Vlahi in Dubrovčani (Vučković in Nikolić 1996, 47). Živahno migracijsko gibanje je v naslednjem stoletju močno spremenilo demografsko podobo pokrajine: po podatkih iz turškega popisa leta 1582 so bila nekatera slovanska naselja že povsem opustela, začela pa se je ekspanzija albanskih in vlaških kmetov na izpraznjena območja (Imami 1998, 77).

Enega od prelomnih dogodkov v srbsko-albanskih odnosih je predstavljala t. i. »velika migracija Srbov« leta 1690, ko je del srbskih katoličanov zapustil Kosovo in severno Makedonijo. Turške oblasti so njihova domovanja prepustile albanskemu prebivalstvu, kar je povzročilo bistveno spremembo v etnični sestavi pokrajine (Klemenčič in Žagar 2004, 249). Verska diskriminacija in absolutna avtoriteta islama sta bila tudi sicer glavna razloga za večje demografske spremembe, ki so sledile avstrijsko-turškim vojnám od 16. do 18. stoletja, v katerih so se Srbi borili na strani Avstrijcev in jim skupaj z ostalimi krščanskimi prebivalci Balkanskega polotoka aktivno pomagali pri osvajanju Kosova (Vučković in Nikolić 1996, 51). Porazu avstrijske vojske so sledili povračilni ukrepi, zaradi katerih je zopet prišlo do množičnega odseljevanja Srbov in priseljevanja Albancev na opuščena območja (Daskalovski 2003, 13).

Do novih bistvenih sprememb v strukturi prebivalstva Kosova je prišlo med turško-srbskima vojnama (1876–1878), v katerih je izpod turške oblasti zbežalo na deset tisoč Srbov, na zapuščena območja pa se je iz krajev, ki so po vojni pripadli Srbiji, priselilo več kot 30.000 Albancev (Vučković in Nikolić 1996, 56).

Leta 1878 je bila na Kosovu ustanovljena Prizrenska liga, ki je obeleževala začetek

in so Srbi obdržali nadzor nad Kosovom še 60 let po bitki (Ahrens 2007, 19; Djokić 2009, 6; Bebler 2011, 38; Humphreys 2013, 47). Zlasti srbska pravoslavna cerkev je spomin na izgubljeno bitko proti osmanski vojski izkoriščala kot izgovor za ščuvanje svojih vernikov k maščevanju proti muslimanom (Turkom, islamiziranim Slovanom in Albancem), poleg cerkve pa so kosovski mit za opravičevanje svojih hegemonističnih ambicij uporabljali tudi srbski politiki 80. let prejšnjega stoletja in mediji v službi Miloševićevega režima (Bebler 2011, 338). Leta 1989 je 600. obletnica kosovske bitke sovpadla z obdobjem naraščanja nacionalistične atmosfere, v kateri so Milošević in njemu naklonjeni zgodovinarji kosovski mit na podlagi (domnevne) šeststoletne zgodovine trpljenja in preganjanja Srbov na Kosovu izkoristili za utemeljevanje pravice do ponovne osvojitve te pokrajine (Kaser and Halpern 1998, 90; Bieber 2002, 100).

²⁰ V okviru Otomanskega cesarstva je bil leta 1868 ustanovljen t. i. Kosovski vilajet z okoli 750.000 prebivalci in s sedežem v Prizrenu (Imami 1998, 162).

oblikovanja modernega albanskega naroda, zato liga predstavlja enega izmed osrednjih dogodkov moderne albanske zgodovine (Horvat 1988, 16).

Prizrenska liga je bila ustanovljena nekaj dni pred berlinskim kongresom, ko je politično ozračje pri Albancih zaznamoval strah pred razdelitvijo albanskega naroda med nekaj bodočih balkanskih držav, zato so se želeli pred tem nacionalno organizirati. Tri dni pred berlinskim kongresom so sklicali svoj kongres v Prizrenu, ki so se ga udeležili verski voditelji, vodje posameznih plemen in drugi vplivni posamezniki iz vseh krajev, kjer so živeli Albanci, to je iz Albanije, Pireja, Makedonije, Kosova in južne Srbije, na njem pa so sodelovali tudi slovanski muslimani iz Bosne in Hercegovine ter Novega Pazarja (Bersihaj 1989, 41; Imami 1998, 138). Ti naj bi odločali o dveh možnostih: konzervativna struja je podpirala ustanovitev islamske organizacije, ki bi ostala sestavni del Osmanskega cesarstva, nacionalisti pa so se zavzemali za ustanovitev samostojne države, v kateri bi se združilo vse albansko prebivalstvo (Horvat 1988, 40; Bersihaj 1989, 41; Imami 1998, 138). Pod prevlado nacionalistične struje so delegati sprejeli politični program, v katerem so nasprotovali priključevanju delov albanskega narodnega ozemlja Srbiji, Črni gori, Grčiji ali kateri koli drugi državi, hkrati pa so zahtevali nazaj vse dežele, ki so jih druge sile v vojni okupirale, samovlado v Albaniji ter opustitev vojaške obveznosti in dajatev sultanu (Berishaj 1989, 41).²¹

Albansko vprašanje se je na berlinskem kongresu pojavilo zgolj obrobno, v največji meri v okvirju urejanja statusa Turčije. Več memorandumov, v katerih je Prizrenska liga zaprosila za ohranitev teritorialne integritete Albanije, so velike sile zavrnila in posamezne dele ozemelj, ki jih je naseljevalo albansko prebivalstvo, razdelile med Srbijo, Črno Goro in Otomansko cesarstvo (Pahumi 2007, 60).

Na berlinskem kongresu je bila med drugim potrjena neodvisnost Srbije.²² Kneževina Srbija je pridobila precejšen del ozemlja turškega cesarstva, na katerem je živel velik delež albanskega prebivalstva, hkrati pa je na njenem ozemlju živela manj kot polovica pravoslavnih Slovanov, saj je njihov velik del ostal v sosednjih državah – v Bosni in Hercegovini, na Hrvaškem in na Madžarskem. V poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju si je Srbija začela prizadevati za vključitev teh območij pod beograjsko oblast (MRGI 2008;

²¹ Nekateri avtorji Prizrenski ligi odrekajo status prelomne točke pri začetkih formiranja albanskega naroda in mu namesto tega pripisujejo panislamski karakter in odločilno vlogo pri vzpostavljanju ideologije Velike Albanije, v času SFRJ pa je bila označena tudi kot protijugoslovanska in protisamoupravna politična organizacija (Bogdanović 1986, 265; Đaković 1984, 109-113; Berishaj 1989, 12).

²² Razvoj moderne Srbije se je začel leta 1804, s prvim srbskim uporom, med katerim je Srbija kot prva balkanska država dobila svojo ustavo, zakone ter moderno državno upravo. Leta 1815, po drugem srbskem uporu, je Srbija postala avtonomna kneževina znotraj Otomanskega cesarstva (Svet Evrope 2008a, 9).

4.2 Od balkanskih vojn do druge svetovne vojne

V prvi balkanski vojni, ki je izbruhnila jeseni leta 1912, so članice Balkanske lige, tj. Srbija, Črna Gora, Bolgarija in Grčija, potem ko so porazile turško vojsko, zasedle večja območja, kjer so živeli Albanci, med njimi tudi Kosovo in severno Albanijo, ter na ta način podredile albanska plemena različnim tujim vladarjem in vplivom. Kosovo je prišlo pod pristojnost Kraljevine Srbije in Črne Gore, Albanija pa je že mesec dni po začetku vojne, 28. novembra 1912, pridobila svojo neodvisnost (Ker-Lindsay 2012, 8). Zaradi nesoglasij glede delitve Makedonije je junija 1913 izbruhnila druga balkanska vojna med Bolgarijo na eni ter Grčijo in Srbijo na drugi strani. Slednjima sta se pridružili še Romunija in Črna gora. Vojaški spopadi so se končali 31. julija, potem ko je bila Bolgarija prisiljena v podpis premirja (Antić 2012, 146).

Mirovni sporazum, podpisan 10. avgusta 1913 v Bukarešti, je predvideval novo ozemeljsko razdelitev Balkana. Čeprav je bila ustanovljena albanska država, je veliko etnično albanskega območja, vključno s Kosovom, ostala pod okriljem srbske in grške države (Daskalovski 2003, 17). Kraljevina Srbija in Črna gora je v želji po pridobitvi izhoda na odprto morje od evropskih velesil dobila dovoljenje za anektiranje Kosova in Makedonije, s čimer je po mnenju Sajovica (2006, 28), Beblerja (2008, 6) in Ker-Lindsaya (2012, 8) nastal izvirni greh za nastanek kosovskega konflikta. Po Beblerjevem mnenju so bile poleg Srbije zanj soodgovorne tudi carska Rusija, Velika Britanija, Francija, Nemčija, Avstro-Ogrska in Italija, ki so Srbiji dodelile tuje teritorije v nasprotju z voljo večinskega prebivalstva. Tako ustvarjen kolonialni problem Kraljevine Srbije pa so nasledile vse njene države naslednice (prav tam).

Med prvo svetovno vojno sta Kosovo okupirali avstrijska in bolgarska vojska, po vojni pa so se v pokrajino zopet vrnilo Srbi. Srbi so se s sosednjimi južnoslovanskimi narodi združili v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.²³ Kraljevina je bila zasnovana na zamisli, da tri slovanska ljudstva tvorijo en jugoslovanski narod; poleg sedmih milijonov Srbov, Hrvatov in Slovencev pa so v državi živeli še štirje milijoni pripadnikov manjšin – okrog 80 tisoč Albancev, 700.000 muslimanov, pol milijona Nemcev in nekaj sto tisoč Madžarov (Antić 2012, 181–182).

Sledilo je obdobje vzpona ideje o velikosrbskem hegemonizmu pod vodstvom Nikole

²³ Kraljevina je obstajala 11 let, do leta 1929, ko je kralj Aleksander razpustil parlament, razveljavil ustavo in prevzel oblast. Država se je preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo (MRGI 2008).

Pašića, ustanovitelja in predsednika najmočnejše politične stranke v Srbiji, Narodne radikalne stranke. Kraljevina ni izpolnjevala obvez iz Sporazuma o zaščiti manjšin, ki ga je podpisala skupaj z glavnimi silami zaveznikov in s pridruženimi državami leta 1919 v Saint-Germainu,²⁴ v katerem se je med drugim obvezala, da bo narodnim manjšinam na svojem teritoriju zagotavljala svobodno rabo maternega jezika v zasebnih in trgovskih odnosih, pri izpovedovanju vere, v tisku, literaturi, na javnih mestih in pred sodiščem (Imami 1998, 256). Nasprotno, v tem obdobju so bili Albanci v podrejenem položaju brez političnih in kulturnih pravic, albanski jezik, šole in mediji so bili prepovedani (Stanič 1984, 183–185; Horvat 1988, 34; Minić 2000).

Medvojno obdobje, ki je zaradi nespoštovanja pravic albanskega prebivalstva pustilo negativen pečat v odnosih med vsemi naslednjimi generacijami, so zaznamovala prizadevanja za asimilacijo ali izselitev kosovskih Albancev (Minić 2000, 19). Podatki o številu izseljenih v tem obdobju se zelo razlikujejo. Po nekaterih podatkih je v tem času iz države emigriralo pol milijona Albancev (Bogdanović 1986, 8), po drugih je bilo izseljencev le okoli 35.000 (Draganich in Todorovich 1984, 120). Jugoslovanska vlada je hkrati s procesom kolonizacije tudi javno spodbujala albansko prebivalstvo k emigraciji iz pokrajine in v ta namen pripravila program izseljevanja v Turčijo in Albanijo. Leta 1936 je s turško vlado podpisala sporazum o izselitvi 200.000 kosovskih Albancev v Turčijo, vendar sporazum zaradi začetka druge svetovne vojne in slabe gospodarske situacije ni bil v celoti realiziran: med leti 1927 in 1939 se je v Turčijo preselilo okoli 20.000 Albancev, okoli 4.000 jih je odšlo v Albanijo, okoli 20.000 pa na druge destinacije, tudi v okoliške planine, ki so služile za izhodišče za občasne napade tolp na javne komunikacije in druge strateške cilje (Vučković in Nikolić 1996, 86, 89; Vickers 1998, 108; Ramet 2006, 100).

Izpraznjena območja so po zaslugi agrarne reforme kmalu poselili Srbi in Črnogorci iz Črne Gore, Hercegovine in Like (Mertus 1999, 285; Avramović idr. 2010, 18). V treh etapah kolonizacije med leti 1919 in 1941 je bilo v pokrajino naseljenih 12.000 družin in formiranih 374 novih naselij. Do leta 1939 se je zaradi kolonizacije delež Slovanov na Kosovu povečal z ene četrtiline na eno tretjino, preostali tretjini so predstavljali Albanci, Turki in Muslimani (Obradović 1981, 223).

V drugi svetovni vojni je bil večji del Kosova skupaj z zahodno Makedonijo in severno Grčijo priključen Albaniji, ki so jo Italijani okupirali leta 1939. Prvič v zgodovini je bilo Kosovo del t. i. Velike Albanije (Ahrens 2007, 294). Nekateri Albanci so se borili na strani

²⁴ V Saint-Germainu je bila septembra 1919 podpisana mirovna pogodba med antanto in Republiko Avstrijo, v kateri so bile potrjene ozemeljske spremembe, nastale ob ustanovitvi Kraljevine SHS in Republike Češkoslovaške (Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Austria 1919).

jugoslovanskih partizanskih sil, večina pa je okupacijo Kosova zaradi medvojnega dogajanja smatrala za njegovo osvoboditev in so se borili na strani Nemcev in Italijanov (Mertus 1999, 287; Avramović idr. 2010, 18; Hadalin 2011, 41).

Kosovski Albanci so takrat pridobili več pravic, odprte so bile šole, v katerih se je poučevalo v albanskem jeziku, albanski jezik je bil poleg italijanskega uveden v administrativnih postopkih, dovoljena je bila uporaba albanske zastave, dobili so pravico do nošenja orožja, vrnjena so jim bila odvzeta zemlja in zasežena lastnina medvojnih kolonialistov (Horvat 1988, 4850; UNHCR 1996).

Srbi in Črnogorci so bili v tej Albaniji v položaju narodne brezpravnosti. Albanci so se maščevali za medvojno nasilje, požigali vasi, zastraševali, pobijali in izseljevali njihove prebivalce, zato je večina Srbov in Črnogorcev odšla v Srbijo in Črno Goro, ocene o številu izseljenih pa se gibljejo med 10.000 in 100.000 (Imami 1998, 288; Mertus 1999, 287; Hadalin 2011, 41).

Izseljevanju Srbov in Črnogorcev je sledil proces priseljevanja Albancev iz Albanije. To so bili večinoma nekdanji emigranti s Kosova, ki so se v to pokrajino vrnili zaradi možnosti zaposlovanja v administraciji, vojski in policiji ter zaradi izobraževanja v albanskem jeziku (Vučković in Nikolić 1996, 96, 102).

Januarja 1944 je v Bujanu, mestu na severu Albanije, potekala konferenca, ki so se je udeležili predstavniki komunistov iz Albanije in Kosova, med njimi pa je bilo tudi nekaj predstavnikov Srbije in Črne Gore. Glavni cilj konference je bil okrepitev obstoječih odborov za narodno osvoboditev na Kosovu ter povečati politično aktivnost kosovskih Albancev. Sklepi konference so bili zapisani v resoluciji, ki med drugim vsebuje odstavek o tem, da naj bi bilo Kosovo priključeno Albaniji (Vickers 1998, 136–137). O možnosti priključitve so večkrat potekala tudi tajna pogajanja med vodstvom jugoslovanske in albanske komunistične stranke, a se jugoslovanski politični vrh zaradi močnih pritiskov Srbov in Črnogorcev za ta korak ni nikoli zares odločil (Bebler 2008, 6).

4.3 Odnosi na relaciji Srbija – Kosovo po drugi svetovni vojni

Po osvoboditvi Jugoslavije je status Kosova ostal nedefiniran vse do zasedanja skupščine Okrožnega narodnega odbora v Prizrenu julija 1945, kjer je bila sprejeta Resolucija o priključitvi Srbiji, ki jo je avgusta 1945 potrdil tudi Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije (v nadaljevanju AVNOJ). Mesec dni kasneje je Predsedstvo narodne skupščine Srbije sprejelo zakon o ustanovitvi in oblikovanju Avtonomne kosovsko-metohijske regije (Horvat 1988, 92; Hadalin 2011, 349). Imami (1998, 317),

Ahrens (2007, 301) in Hadalin (2011, 349) poudarjajo, da so predstavniki Kosova in Metohije na tem zasedanju formalno izrazili privoljenje, da vstopijo v sestav Srbije.

Po vojni je tako Kosovo postalo sestavni del Jugoslavije. Takoj po odhodu okupatorjev, je na Kosovu izbruhnulo protirevolucionarno gibanje, v katerem je sodelovalo okoli 30.000 Albancev, ki so se zbal maščevanja Srbov zaradi albanskega sodelovanja z okupatorji Jugoslavije (Horvat 1988, 50). Partizanska vojska je zares začela z operacijo, usmerjeno proti vojnim kolaborantom. Albanski viri ocenjujejo, da je v njej življenje izgubilo okoli 36.000 Albancev (Mertus 1999, 287).

Nova ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije (v nadaljevanju SFRJ) iz leta 1946 je Kosovu dodelila status avtonomne regije, medtem ko je Vojvodini podelila status avtonomne pokrajine z administrativnimi strukturami, podobnimi vladnim (Ustava SFRJ 1946, 2. člen). Narodnim manjšinam je v 13. členu podelila pravico, da uživajo zaščito svojega kulturnega razvoja in svobodno uporabljajo svoj jezik.

V obdobju od leta 1948 do leta 1991 se je prebivalstvo Kosova potrojilo. K porastu so največ prispevali Albanci; njihovo število se je v tem obdobju s slabih 500.000 povečalo na dobrih 1.600.000 prebivalcev, kar je znatno povečalo njihov delež znotraj celotnega prebivalstva Kosova – z 68 na 82 odstotkov (Vučković in Nikolić 1996, 107), čeprav se je v prvih dveh desetletjih po vojni na podlagi programa za izseljevanje »Turkov«, ki ga je Srbija izvajala na osnovi pogodbe z Ankaro, v Turčijo odselilo okoli 100.000 oseb (Ahrens 2007, 303). Srbi in Črnogorci so se izseljevali v svoji matični republiki, od konca druge svetovne vojne do konca 80. let jih je Kosovo zapustilo skoraj 130.000 (Vučković in Nikolić 1996, 107; Bade 2000, 485), zato se je delež srbskega in črnogorskega prebivalstva na Kosovu med letoma 1961 in 1981 zmanjšal s 27 na 15 odstotkov, tudi zato, ker je komunistična oblast sprejela odlok o prepovedi vračanja kolonistov na med vojno zapuščeno zemljo (Vučković in Nikolić 1996, 99; UNHCR 1996).

Kljub manjšanju odstotka srbske skupnosti znotraj kosovskega prebivalstva pa se njen vpliv v pokrajini ni manjšal. Nasprotno, Srbi so ohranili neporocionalno visok delež pri zastopanosti na določenih področjih, zlasti v tehnologiji, medicini, pravu in v državnih službah (Mertus 1999, 25).

Albanskemu prebivalstvu pa se je podrejenemu položaju navkljub v drugi polovici 60. let zgodil narodni, politični, gospodarski in kulturni preporod (Hadalín 2011, 374). Z ustanovitvijo Univerze v Prištini so kosovski Albanci dobili dostop do izobraževanja v albanskem jeziku v osnovnih in srednjih šolah ter na univerzitetni ravni. Ustanovljeni so bili tudi inštituti za albansko literaturo in kulturo, okrepljene kulturne vezi z Albanijo pa so

pripomogle k povečanju obsega dostopne albanske literature na Kosovo in k izmenjavi profesorjev. Oblikovala se je skupnost mladih intelektualcev, ki si je želela več političnih pravic za albansko skupnost (Mertus 1999, 17–18). Leta 1968 so izbruhnile demonstracije, s katerimi so za Kosovo zahtevali status republike. Srbske oblasti so se iz strahu pred separatističnimi težnjami drugih jugoslovanskih republik odločile, da Kosovu ne priznajo statusa republike, so pa dovolile uporabo albanskih nacionalnih simbolov, konec leta 1969 pa je bila v Prištini ustanovljena tudi samostojna dvojezična univerza (Pirjevec 1995, 288).

Nova jugoslovanska ustava iz leta 1974 je v 2. členu poleg Vojvodine za avtonomno pokrajino razglasila tudi Kosovo, v 4. členu pa narodom in narodnostim, ki so živeli v njej, podelila suverene pravice (Ustava SFRJ 1974). Albanci na Kosovu so s to ustavo poleg pravice do uporabe narodnih simbolov dobili tudi pravico do uporabe albanskega jezika v šolah in kulturnih ustanovah, zato je v tem obdobju prišlo do pravega razcveta albanske kulture (Stanojlović 1998, 11). Kosovo in Vojvodina sta s spremembo ustave dobila status *de facto* suverene republike v skoraj vseh pogledih, razen pri pravici do odcepitve. Poleg tega sta pokrajini dobili sedeže v federalni skupščini (Ustava SFRJ 1974, 284. člen) in ustavnem sodišču (Ustava SFRJ 1974, 381. člen). Položaj Albancev se je tako v 70. letih bistveno izboljšal, še vedno pa niso bili v enakopravnem položaju v primerjavi s Srbi. Pirjevec (1995, 361) situacijo opisuje s primerjavo pri zaposlovanju v javnem sektorju: Srbi in Črnogorci so zasedali 228, Albanci le 109 mest na 1000 delovnih mest.

Kljub temu, da je Kosovo pridobilo praktično enakopraven status kot druge jugoslovanske republike, so se začele pojavljati vse glasnejše zahteve po uveljavitvi statusa republike. Horvat (1988, 50) pri tem opozarja, da v tem kontekstu ni bilo govora o neodvisnosti Kosova ali priključitvi Albaniji, ampak je bila želja kosovskih Albancev, da se ohranijo nacionalne pravice albanskega prebivalstva znotraj Jugoslavije. Na drugi strani pa Mertus (1999, 20) navaja, da so v 70. letih prejšnjega stoletja jugoslovanske varnostne sile odkrile najmanj devet podzemnih albanskih separatističnih organizacij, ki so delovale v Jugoslaviji: sedem na Kosovu in dve v Makedoniji.

Nestabilne razmere so se nadaljevale še vsa 80. leta prejšnjega stoletja. Po Titovi smrti se je nezadovoljstvo albanskega prebivalstva s svojim položajem v državi še poglobljalo. Marca 1981 so izbruhnile študentske demonstracije, na katerih so sprva zahtevali boljše življenjske pogoje v študentskih domovih, te pa so prerasle v splošne demonstracije na celotnem kosovskem ozemlju. Med slogani protestov sta se prvič pojavili zahteva po »združeni Albaniji« in parola »Kosovo republika«. Srbske oblasti so proteste

zadušile s silo²⁵ (Stanojlović 1998, 49; Vickers 1998, 198; Mertus 1999, 293; Minić 2000, 23).

Zaradi nestrinjanja glede delovanja državnih organov v zvezi z odnosi na liniji republika – avtonomni pokrajini so se zaostрили politični spori med političnimi telesi in organi Republike Srbije ter Kosova. Hkrati se je potenciral srbski nacionalizem, ki se je kazal v postopnem večanju pristojnosti Republike Srbije na področju odločanja o zadevah avtonomnih pokrajin in je povzročil krepitev albanskega nacionalizma, ki ja sovpadal z gospodarskim zaostajanjem pokrajine in vse večjo brezposelnostjo (Horvat 1988, 66; Minić 2000, 22). Čeprav so razvoj pokrajine poskušali pospešiti s pomočjo federalnega sklada za razvoj nerazvitih območjih, gospodarski ukrepi kvalitete življenja niso prav dosti izboljšali (Mertus 1999, 22). V emotivno nabiti atmosferi, ob prekinitvi normalne kulturne komunikacije in v situaciji, ko se je Kosovo spreminjalo v gospodarsko-kulturni geto, so njegovi prebivalci zaostajanje in izolacijo doživljali kot diskriminacijo s strani slovanskega okolja. K pomanjkanju stikov med skupnostma sta pripomogla tudi različna kultura in jezik, kar je le še potenciralo medsebojno nezaupanje (Anastasijević 2004, 105).

Večalo se je tudi nezadovoljstvo kosovskih Srbov, ki jih je ignoriralo tako kosovsko vodstvo kot tudi federalna vlada. Občutek, da jih noče zaščititi niti lastna vlada ter približevanje 600. obletnice kosovske bitke je prispevalo k vzpostavitvi atmosfere, v kateri je naraščajoči srbski nacionalizem naletel na plodna tla (Daskalovski 2003, 15). Leta 1985 je skupina srbskih intelektualcev pripravila memorandum, v katerem je bilo med drugim zapisano, da so kosovski Srbi podvrženi genocidu in pozvali uradno Srbijo, naj znova uveljavi svojo suverenost v pokrajini (Ker-Lindsay 2012, 10).

Ko so februarja 1989 kosovski Albanci znova protestirali proti predvidenim dopolnilom k srbski ustavi, ki naj bi ukinila avtonomijo pokrajine, je Srbija je nad protestnike poslala specialne enote (Pirjevec 1995, 394). Pregreto ozračje splošnega nezadovoljstva je izkoristil predsednik Srbske komunistične partije Slobodan Milošević, ki se je že od leta 1987 predstavljal kot zaščitnik Srbov na Kosovu in v Metohiji ter se na krilih zahteve po večji centralizaciji Srbije povzpел na oblast (Daskalovski 2003, 15).

4.4 Od izbruha kosovskega konflikta do mednarodne administracije

Slobodan Milošević, ki je bil leta 1989 izvoljen za predsednika Srbije, je kot glavno sredstvo srbske politike do kosovskih Albancev uporabil represijo. Odvila se je vrsta

²⁵ To je bila prva priložnost v zgodovini Jugoslavije, ob kateri so bile proti demonstrantom množično uporabljene oklepne enote JLA in specialne enote zvezne in srbske policije (Bebler 2008, 6).

sodnih procesov proti albanskim intelektualcem, političnim aktivistom in drugim posameznikom, ki so bili praviloma obtoženi separatizma in iredentizma (Pirjevec 1995, 398; Minić 2000, 23).

Srbija je novo ustavo dobila leta 1990. V naslednjem desetletju so se v Jugoslaviji zgodile vojne in oboroženi spopadi v Sloveniji, na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini, razpadel je jugoslovanski trg, država se je soočila z mednarodnimi sankcijami in valom opozicijskih demonstracij, ki so privedli do razpada SFRJ ter nastanka novih suverenih držav na njenem pogorišču. Aprila 1992 sta Srbija in Črna Gora ustanovili Zvezno republiko Jugoslavijo (v nadaljevanju ZRJ), iz katere je 14 let kasneje, po uspešnem referendumu in razglasitvi neodvisnosti, Črna Gora izstopila (Antić 2012, 260-270; Obradović-Wochnik 2013).

Tudi na Kosovu se je leto 1990 začelo z nemiri, v katerih je življenje izgubilo 24 oseb, zato je Beograd marca sprejel program za umiritev situacije. Nova srbska ustava je Kosovu in Vojvodini ukinila avtonomijo, s čimer je upravljanje s petimi političnimi področji (policijo, gospodarskim načrtovanjem, sodstvom, teritorialno obrambo in mednarodnimi odnosi) prešlo pod neposredno pristojnost Beograda (Ramet 2006, 511).

Neposredno po sprejetju novega zakona o delovnih razmerjih je bilo z delovnih mest v javni upravi odpuščenih 80.000 Albancev, do leta 1995 pa še dodatnih 50.000, med njimi so bili sodniki, rektorji univerz, direktorji podjetij in policisti. Njihova delovna mesta so zasedli kosovski Srbi, pa tudi novi emigranti iz Srbije (Stanojlović 1998, 11, 49; Ahrens 2007, 331).

Institucionalizirana segregacija je spodbudila kosovske Albance, da so v pokrajini vzpostavili vzporedne kulturne, izobraževalne in druge institucije. Zaradi množičnega odpuščanja z delovnih mest je veliko Albancev ostalo brez zdravstvenega zavarovanja in posledično brez brezplačne zdravstvene oskrbe v državnih zdravstvenih centrih, zato so ustanovili vzporedne zdravstvene institucije za tiste, ki si zasebne zdravstvene oskrbe niso mogli privoščiti (Vickers 1998, 262; Manning 2010, 109).

Julija 1990 je 114 članov kosovske skupščine sprejelo ustavno deklaracijo, s katero so zahtevali priznanje Kosova kot neodvisne in enakopravne enote federacije, zato je srbska skupščina razpustila kosovsko skupščino in vlado (Ahrens 2007, 313). Na tajnem srečanju v Kačaniku je septembra zasedala samooklicana kosovska skupščina, ki je sprejela Ustavo Republike Kosovo (Mertus 1999, 297). Leto kasneje, septembra 1991, so poslanci kosovske skupščine sprejeli resolucijo, s katero so razpisali referendum o neodvisnosti. Neuradnega referenduma se je udeležilo 87 odstotkov volilnih upravičencev,

od katerih se jih je 99,87 odstotka izreklo za neodvisnost. Parlament je 19. oktobra 1991 razglasil neodvisnost, za premiera je bil razglašen dr. Bujar Bukoshi, na predsedniških volitvah maja 1992 pa je bil za predsednika republike izvoljen Ibrahim Rugova (Mertus 1999, 301; Anastasijević 2004, 105; Ramet 2006, 511). Srbske oblasti in mednarodna skupnost rezultatov referendumu in volitev niso priznali.

V letih 1991 in 1992 so Albanci predstavili štiri možne modele za prihodnji status Kosova: 1. Velika Albanija (zveza med Albanijo in Kosovom, z možnostjo priključitve albanskih območij v Makedoniji, južni Srbiji, Črni Gori in Grčiji); 2. Veliko Kosovo (združena vsa območja z albanskim prebivalstvom znotraj Jugoslavije); 3. neodvisnost Kosova; in 4. prehodni status, ki bi vodil k neodvisnosti (Ahrens 2007, 321–326). Obenem so se začele pojavljati organizirane odporiške skupine Albancev. V albanskem opozicijskem gibanju sta delovali dve struji; prva se je oblikovala okrog Ibrahima Rugove, predsednika stranke Demokratska zveza Kosova, ustanovljene decembra 1989, ki je represiji kljubovala s pasivnim odporom in podpirala neko vrsto avtonomije Kosova (Economides 2007, 221). Njeni glavni cilji so bili izogibanje nasilju, internacionalizacija kosovske krize in sistematično zanikanje srbske nadvlade s pomočjo bojkotiranja uradnih ukrepov srbske politike, denimo volitev (Kaufman 2002, 152). Druga struja, ki je politiko pasivnega odpora zavračala, se je organizirala v OVK in je srbski oblasti v pokrajini nasprotovala bolj radikalno in agresivno ter zagovarjala nasilni odpor (Imami 1998, 355). Glavni cilj, neodvisnost Kosova, so poskušali doseči z napadi na srbske policijske in vojaške sile, pa tudi na srbske civiliste. Leta 1996 je prvič prevzela odgovornost za serijo bombnih napadov na srbske cilje (Mertus 1999, 307; Economides 2007, 221).

Po nekaterih ocenah naj bi OVK od sredine leta 1996 do konca februarja 1998 izzval okoli 100 oboroženih incidentov in ubil deset Srbov. Srbski predsednik se je zaradi njihovih vedno pogostejših akcij odločil ukrepati in skupino zatreti, zato je nad njene pripadnike poslal srbske vojaške in policijske sile. Te so spomladi leta 1998 izvedle več pokolov v vaseh z albanskim prebivalstvom, ki so povzročili begunski val okoli 17.000 ljudi in hkrati močno okrepitev OVK. Represivne ukrepe srbske vojske in policije je Slobodan Milošević opravičeval z izgovorom, da to počnejo v dobrobit celotne Jugoslavije, OVK pa je obtožil terorističnih dejanj (Pirjevec 2001, 470–471; Economides 2007, 223).

Akcije srbskih sil so predstavljale novo prelomnico v kosovskem konfliktu, ki je mednarodno skupnost opozorila, da v pokrajini očitno nastaja nov etnični konflikt, ki bi se lahko razširil tudi preko kosovskih meja (Ker-Lindsay 2012, 12). Varnostni svet OZN (v

nadaljevanju VS OZN) je zato 31. marca 1998 sprejel Resolucijo 1160,²⁶ v kateri je na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine OZN pozval ZRJ, naj začne dialog s kosovskimi predstavniki, obsodil vsa teroristična dejanja albanskih sil ter sprti strani pozval, naj se poslužujeta zgolj sredstev mirnega reševanja sporov (VS OZN 1998a).

Septembra 1998 so srbske sile intenzivirale napade na albansko prebivalstvo v pokrajini Drenica in razširila ofenzivo na okolico Uroševca in Prištine, število albanskih beguncev in notranje razseljenih oseb se je naglo večalo (Mertus 1999, 309). VS OZN je konec septembra sprejel Resolucijo 1199,²⁷ v kateri je zahteval takojšnjo prekinitev oboroženih spopadov, izboljšanje humanitarnih razmer ter vzpostavitev dialoga²⁸ (VS OZN 1998b).

Ameriški diplomat Richard Holbrook je začel z diplomatsko akcijo med Beogradom in Brusljem in po naročilu t. i. Mednarodne skupine za stike²⁹ 8. oktobra Miloševiću predstavil šest točk, ki so se vsebinsko povzemale Resolucijo 1199 (Pirjevec 2001, 485). Svet zveze NATO je določil 96-urni rok za izpolnitev zahtev iz resolucije, v nasprotnem primeru bi aktiviral zračne napade na cilje v ZRJ. Milošević je v ultimat privolil in oktobra podpisal sporazuma s Holbrookom in predstavniki misije OVSE, v katerih se je zavezal, da bo prekinil vojaške operacije, zmanjšal vojaško prisotnost v pokrajini in dovolil prihod okoli 2.000 mednarodnih opazovalcev v okviru verifikacijske misije na Kosovu (Verification Mission in Kosovo) pod okriljem OVSE (Maisonneuve 2000, 49; NATO 2001, 124).

Krhko premirje je trajalo do začetka leta 1999, ko so znova izbruhnili posamezni spopadi. Srbske vojaške in policijske sile, ki so se na podlagi sporazuma s Kosova umaknile, so se začele vračati, številčno okrepljen OVK pa se je z njimi vse pogostejše spopadal (Minić 2000, 11).

Nov zagon so mednarodna prizadevanja za rešitev krize dobila januarja 1999 s sestankom Mednarodne skupine za stike, ki je pod vtisom novega pokola, ki so ga izvedle srbske sile v vasi Rugovo, sklenila, da bo poskušala prepričati Srbe in Albance, naj pristanejo na pogajanja in sprejmejo srbsko-albansko-mednarodno upravo (Pirjevec 2001, 493). Februarja 1999 so se ob posredovanju Kontaktne skupine v Rambouilletu začela pogajanja med srbsko in kosovsko delegacijo, ki pa niso prinesla uspeha, saj je srbska

²⁶ Resolution 1160, S/RES/1160 (1998).

²⁷ Resolution 1199, S/RES/1199 (1998).

²⁸ Resolucija 1199 je pomenila prelomnico v odnosu mednarodne skupnosti do kosovske krize. V njej je bila namreč prvič jasno nakazana možnost posega mednarodne skupnosti, beograjske oblasti pa so še naprej vztrajale pri trditvi, da je poglavitni razlog za kosovsko krizo albanski separatizem in terorizem (Pirjevec 2001, 483).

²⁹ Skupino so sestavljale Francija, Nemčija, Velika Britanija, ZDA, Italija in Ruska federacija.

stran podpis predlaganega mirovnega sporazuma zavrnila. Visoki komisar OVSE za narodne manjšine Knut Vollebeak je zato ukazal opazovalcem Kosovske verifikacijske misije, naj se umaknejo s Kosova. Neposredno po njihovem odhodu je Beograd okrepil napade na postojanke OVK in civilno prebivalstvo (NATO 2001, 125; Pirjevec, 2001: 505).

Ameriški odposlanec Holbrooke je v Beogradu še zadnjič poskusil prepričati predsednika Miloševića, naj ustavi napade na kosovske Albance, v nasprotnem primeru naj bi NATO sprožil vojaško operacijo proti ZRJ. Milošević je dogovor zavrnil, zato je bil 23. marca 1999 izdan ukaz o začetku zračnih napadov (NATO 2001, 126). Napadi na srbske vojaške in strateške cilje na Kosovu in v južni Srbiji, v zadnji fazi pa tudi na cilje v Beogradu, so trajali 78 dni, do podpisa vojaško-tehničnega sporazuma, znanega tudi kot Sporazum iz Kumanova, med zvezo NATO in ZRJ (Obradović-Wochnik 2013, 56). Sporazum je predvidel postopen umik enot JLA s Kosova, razmestitev enot misije NATO KFOR (Kosovo Force, v nadaljevanju KFOR) v pokrajini in ustanovitev pet kilometrov široke tamponske cone na srbski strani meje med Srbijo in Kosovom, v kateri pripadniki jugoslovanskih oboroženih sil niso smeli delovati (Military Technical Agreement between the International Security Force and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia 1999). Hkrati z odhodom srbskih vojaških, policijskih in paravojaških sil je v pokrajini potekala namestitev enot misije KFOR (NATO 2001, 127).

Kosovska kriza je pripeljala do begunske krize mednarodnih razsežnosti. Mednarodne organizacije ocenjujejo, da je med zračno operacijo zveze NATO s Kosova zbežalo okoli 800.000 ljudi, dodatnih 590.000 ljudi pa je bilo notranje razseljenih (Wentz 2002, 20).³⁰ Po podpisu vojaško-tehničnega sporazuma so se pregnani prebivalci Kosova začeli vračati v pokrajino; do avgusta 1999 skoraj 90 odstotkov vseh kosovskih Albancev, ki so pokrajino zapustili leta 1998 in v prvi polovici leta 1999 (Ramet 2006, 538). Veliko beguncev se na svoje domove ni vrnilo nikoli, ker so jim nekatere države (npr. ZDA), ki so jim sprva nudile začasno pribežališče, ponudile možnost stalne naselitve, zato so iz političnih, pa tudi ekonomskih razlogov, tam ostali (Klemenčič 2000, 171).

V strahu pred maščevanjem je hkrati pokrajino zapustilo veliko kosovskih Srbov, Črnogorcev, Romov in Muslimanov.³¹ Neposredno po koncu konflikta je namreč na Kosovu

³⁰ V veliki meri je šlo za albansko prebivalstvo, ki je pred srbsko vojsko bežalo v Albanijo (okoli 270.000), Makedonijo (130.000), Črno Goro (35.700) ter Bosno in Hercegovino (8.000). Ker je bil pritisk beguncev zlasti na Albanijo in Makedonijo prevelik, so se v reševanje begunske krize vključile tudi druge države. Največ kosovskih beguncev sta sprejeli Turčija in ZDA (vsaka okrog 20.000), precej pa tudi Španija, Romunija, Norveška in Danska (Klemenčič 2000, 171).

³¹ Po ocenah Visokega komisarja za begunce pri OZN je od začetka junija do konca julija 1999 v Srbijo in

prišlo do splošnega nasilja nad srbskim in romskim prebivalstvom, napadeni pa so bili tudi pripadniki drugih manjšin (Anastasijević 2004, 107–108). Bebler (2008, 14) poudarja, da v nasprotju s srbskim genocidom to povratno etnično čiščenje ni bilo organizirano in vodeno s strani državnih organov, ampak so ga vodili posamezniki in skupine kosovskih Albancev, ki so izkoristili večtedensko upravno in policijsko praznino, preden sta NATO in OZN vzpostavila nadzor na terenu. Po namestitvi mednarodnih sil so bili pripadniki KFOR-ja soočeni z novo situacijo, v kateri so morali ščititi srbsko prebivalstvo pred albanskimi povračilnimi ukrepi (Wentz 2002, 41).

Varnostni svet OZN je 10. junija 1999 prejel pogodbo, ki sta jo podpisali zveza NATO in ZRJ, ter sprejel Resolucijo 1244,³² ki je pooblastila države članice ZN in druge relevantne mednarodne organizacije, da na Kosovu vzpostavijo mednarodno varnostno prisotnost in generalnega sekretarja OZN, da po posvetu z VS določi svojega posebnega predstavnika, ki bo nadzoroval izvrševanje njenih določb.

Na podlagi resolucije je bila ustanovljena misija OZN na Kosovu, ki je združevala štiri »stebre« pod vodstvom ZN: Visoki komisar ZN za begunce (v nadaljevanju UNHCR) je bil odgovoren za humanitarne zadeve, OZN za civilno administracijo, OVSE za demokratizacijo in izgradnjo institucij, EU pa za gospodarsko obnovo in razvoj (UNMIK). Mednarodna varnostna prisotnost v obliki sil KFOR pa je bila v skladu z 9. členom Resolucije 1244 zadolžena za preprečevanje ponovitve sovražnosti, ohranjanje premirja, razorožitev OVK, zagotavljanje javne varnosti, izvajanje mejnega nadzora ter zagotavljanje svobode gibanja pripadnikov civilne pristnosti in drugih mednarodnih organizacij (VS OZN 1999).

4.5 Od mednarodne administracije do razglasitve kosovske neodvisnosti

Kosovski Srbi, tako kot srbski državni vrh, legitimnosti mednarodne civilne in vojaške administracije, ki je bila vzpostavljena z Resolucijo VS OZN 1244, niso priznavali in z njo niso želeli sodelovati. Ob izdatni finančni pomoči Beograda so na področjih z večinskim srbskim prebivalstvom ustanovili (ali še naprej uporabljali že obstoječe) lastne izobraževalne, zdravstvene in pravosodne strukture, ki so funkcionirale izven mandata Resolucije 1244 in vzporedno s strukturami UNMIK. Odgovorne so bile neposredno Beogradu, delovale pa so v skladu s srbsko zakonodajo (OVSE 2007, 5; BPRG 2013, 1).

Črno Goro zbežalo več kot 172.000 ljudi. Srbsko prebivalstvo je na Kosovu tako ostalo le na območjih manjših enklav v srednjem Kosovu ter na severu v okolici Kosovske Mitrovice (Bade 2000, 488; Klemenčič 2000, 171).

³² Resolution 1244, S/RES/1244 (1999).

Z njihovo pomočjo je Beograd poskušal zagotoviti vse osnovne storitve, da bi se pripadniki srbske skupnosti na Kosovu lahko izognili sodelovanju z institucijami UNMIK, hkrati pa bi Srbija ohranila svoj vpliv v pokrajini in preprečila odseljevanje srbskega prebivalstva s Kosova (ICG 2009, 7). Zaposleni v teh strukturah so prejeli plače iz srbskega proračuna, iz istega vira so se financirale tudi pokojnine in socialna pomoč za brezposelne ter pokojnine za upokojence (Fuduli 2002, 74).³³

Evropski Svet je junija 2003 sprejel dokument »Solunska agenda za Zahodni Balkan: proti evropski integraciji« (Thessalonica Agenda for the Western Balkans: Towards European Integration)³⁴, v katerem je predstavil vrsto instrumentov za pospešitev procesa stabilizacije in pridruževanja EU. V agendi so se države Zahodnega Balkana, med njimi tudi Srbija in Kosovo, zavezale k spoštovanju vrednot demokracije, človekovih in manjšinskih pravic, vladavini prava, spoštovanju mednarodnega prava in nedotakljivosti mednarodnih meja, mirnemu reševanju sporov in regionalnemu sodelovanju. Državam je bila v zameno obljubljena prihodnost v okviru EU (Evropski Svet 2003).

Odnosi v pokrajini so se v tistem obdobju kljub podpisu Solunske agende še naprej slabšali. Do največje zaostritve odnosov med Srbi in Albanci po letu 1999 je prišlo marca 2004, ko sta dva incidenta³⁵ sprožila množične demonstracije v obeh delih Mitrovice, v naslednjih dneh pa še v vseh večjih kosovskih mestih. Incidenta sta sovpadala z demonstracijami proti obtožnici zoper vodstvo OVK zaradi suma storitve vojnih zločinov leta 1999 (Ker-Lindsay 2012, 20). Zbralo se je okoli 50.000 kosovskih Albancev, v nemirih pa je življenje izgubilo 19 oseb, 11 Albancev in osem Srbov, skoraj 1.000 oseb je bilo ranjenih. Razseljenih je bilo okoli 4.100 oseb: Srbov, Romov, Aškalov in pripadnikov drugih nealbanskih skupnosti (HRW 2004, 2; Summers 2011, 35; Ker-Lindsay 2012, 20).

Marčevski nemiri so se začeli spontano, nato pa so se protestniki organizirali. Džihic in Kramer (2009, 3) ocenjujeta, da je bil glavni razlog za množično udeležbo na demonstracijah splošno nezadovoljstvo albanskega prebivalstva zaradi nerešenega vprašanja statusa pokrajine ter slabe gospodarske situacije. Srbska in druge manjšinske skupnosti pa so po številnih incidentih dokončno izgubile zaupanje v sposobnost UNMIK in

³³ Srbija je tako v letih uprave ZN očitno stalno kršila Resolucijo 1244, po kateri naj bi bil UNMIK edina avtoriteta na Kosovu, vendar mednarodna uprava njihovega delovanja ni sankcionirala (Fuduli 2002, 74; Filipović 2008, 28).

³⁴ Solunska agenda je bila sprejeta kot nadgradnja leta 1999 sprejete širitvene politike EU do držav Zahodnega Balkana, znane kot Stabilizacijsko-pridružiteni proces (Stabilization and Association Process), ki je vsebovala dolgoročno vizijo za članstvo držav te regije v EU ter vzpostavitev miru, stabilnosti in ekonomskega razvoja Zahodnega Balkana (Kryeziu 2012, 26).

³⁵ V prvem incidentu je bil na obrobju Prištine ubit kosovski Srb, v drugem pa so trije albanski otroci, ki so domnevno bežali pred srbskimi napadalci, utonili v reki Ibar (Ker-Lindsay 2012, 20).

KFOR, da jih zaščiti pred albanskim ekstremizmom (Ker-Lindsay 2012, 21). Da bi preprečila nove izbruhe medetnične napetosti, se je mednarodna skupnost odločila, da čim prej sproži pogajanja o prihodnjem statusu.

Varnostni svet OZN je 24. oktobra 2005 dal zeleno luč za pogajanja o prihodnjem statusu pokrajine. Generalni sekretar OZN je nekdanjega finskega predsednika Marttija Ahtisaarija imenoval za »posebnega odposlanca za prihodnji status Kosova«, z nalogo, da pospeši iskanje politične rešitve za to pokrajino. Da bi dosegli rešitev, je Ahtisaari spomladi 2006 na Dunaju začel s pogajanjem s političnim vodstvom Srbije in Kosova (Creekemans 2007, 9; Ker-Lindsay 2012, 41). Po petnajstih krogih pogajanj, ki niso prinesla nobenega konkretnega napredka, je Ahtisaari februarja 2007 generalnemu sekretarju ZN predstavil dokument »Celovit predlog za rešitev kosovskega vprašanja«, ki je bil nato predstavljen še VS OZN. Načrt je slonel na predpostavkah, da reintegracija pokrajine pod srbsko upravo ni izvedljiva, da vztrajanje pri mednarodni administraciji ni trajna rešitev in da je edina primerna možnost neodvisnost, ki bi jo nadzirala mednarodna skupnost (Creekemans 2007, 9; Bebler 2011, 341).

Glavna določila za rešitev kosovskega vprašanja so bila: vzpostavitev multietnične demokratične družbe; sprejetje ustave; pravica do članstva v mednarodnih organizacijah; spoštovanje manjšinskih pravic ter njihova participacija v ključnih institucijah in javnem življenju; decentralizacija, s katero bi dosegli visoko stopnjo avtonomije srbske skupnosti;³⁶ pravni sistem; zaščita kulturne in verske dediščine; lastniške pravice; zagotavljanje pogojev za vrnitev beguncev in razseljenih oseb; gospodarski razvoj; visoka stopnja angažiranosti lokalnega prebivalstva pri zagotavljanju varnosti v državi; ohranitev mednarodne pristnosti; ustanovitev funkcije Mednarodnega civilnega predstavnika (International Civilian Representative), ki bi nadzoroval izvajanje načrta in imel pristojnosti, da vpliva na vsebino sprejete zakonodaje in sankcionira oziroma odstavi javne uslužbenke, ki ne bi delovali v skladu z načrtom (UNOSEK 2007). Kosovski Srbi in uradni Beograd so načrt zavrnil (BPRG 2013, 1).

V Varnostnem svetu OZN so sledili pogovori in priprave na sprejetje nove resolucije o Kosovu, ki bi služila kot osnova za prihodnjo mednarodno prisotnost na Kosovu. Ker je zaradi napovedanih blokad stalnih članic postalo jasno, da dogovora, sprejemljivega za obe strani, ne bo mogoče doseči, je reševanje prihodnjega statusa Kosova prevzela kontaktna skupina, ki naj bi vodila nov krog pogajanj. Srbija je pred tem znova potrdila

³⁶ V ta namen je bila predvidena ustanovitev novih oziroma razširitev obstoječih občin z večinskim srbskim prebivalstvom. Te občine so: Gračanica/Gračanicë, Novo Brdo/Novobërdë, Klokot/Klokott, Ranilug/Ranillug, Parteš/Partesh in Severna Mitrovica/Mitrovicë.

svoje stališče, da je Ahtisaarijev načrt za nadzorovano neodvisnost nesprejemljiv, Priština pa, da je edina sprejemljiva možnost zanjo neodvisnost. Na srečanju zunanjih ministrov EU je bilo dogovorjeno, da bo prihodnja pogajanja vodila t. i. trojka, sestavljena iz diplomatskih predstavnikov Rusije, ZDA in EU (UNMIK; Delo 2007; RTV Slovenija 2007a).

Ker pogajanja pod vodstvom trojke prav tako niso prinesla napredka, so se začele koordinirane priprave EU, zveze NATO in kosovskih oblasti na razglasitev neodvisnosti (Ker-Lindsay 2012, 101).

Narodne manjšine na Kosovu so v času mednarodne administracije živele v politični in teritorialni izolaciji. Med pripadniki različnih skupnosti je bilo čutiti visoko stopnjo nezaupanja, stiki med njimi pa so bili redki, pogosto nasilni (Anastasijević 2004, 104). Wolfgram (2008, 474) kot najboljši dokaz o kontinuiranih grožnjah, kratenju lastniških pravic in nespodbudni gospodarski situaciji navaja dejstvo, da so se begunci in notranje razseljene osebe na svoje domove vračali v bistveno skromnejšem obsegu, kot je to značilno za druga območja po koncu oboroženih spopadov.

Kosovska skupščina je s privoljenjem mednarodne skupnosti 17. februarja 2008 razglasila neodvisnost od Srbije. V naslednjih dneh so njeno neodvisnost priznale ZDA in večina držav EU, med njimi tudi Slovenija, medtem ko sta dve stalni članici VS OZN, Rusija in Kitajska, priznanje zavrnila. Sledilo je 120-dnevno prehodno obdobje, v katerem so se začasne samoupravne institucije pripravile na prevzem polnih pooblastil. Skupščina je v tem času sprejela ustavo in 41 zakonov, skladnih z Ahtisaarijevim načrtom (ECMI 2009, 15).

4.6 Od nadzorovane do popolne neodvisnosti Kosova

Srbska skupščina je enostransko razglasitev neodvisnosti Kosova označila za neveljavno, ker naj bi rušila suverenost in ozemeljsko celovitost Republike Srbije, ki je zajamčena z ustavo, Ustanovno listino ZN, Resolucijo VS OZN 1244, drugimi resolucijami VS OZN in drugimi veljavnimi mednarodnopravnimi dokumenti (Narodna skupščina Republike Srbije 2008).³⁷

Srbske oblasti so odločile, da bodo srbske lokalne volitve 11. maja 2008 potekale tudi na Kosovu. Medtem ko so vzporedne strukture obstajale na področjih izobraževanja in zdravstva že od leta 1999, je bila po teh volitvah ustanovljena še vzporedne občinska administracija, ki je delovala v skladu s srbsko zakonodajo in so se financirale iz srbskega

³⁷ Srbija je Meddržavno sodišče OZN v Haagu zaprosila za svetovalno mnenje o legalnosti enostranske razglasitve neodvisnosti Kosova. Sodišče je odločilo, da Kosovo ni kršilo mednarodnega prava, ker mednarodno pravo ne vsebuje prepovedi razglasitve neodvisnosti (Verstichel 2013, 185).

proračuna (ICG 2009, 7; ICG 2011, 1). Kosovska vlada in UNMIK sta volitve razglasili za nelegalne, vodja misije ZN na Kosovu UNMIK Joachim Rücker pa njihovih rezultatov ni razglasil za nične, zato so župani srbskih občin neovirano nastopili svoj mandat (ICG 2011, 2).

V srbskih enklavah južno od reke Ibar je posledično delovalo dvoje institucij, kosovske in srbske, v občinah na severu države pa so bile vzporedne srbske institucije edine politične in administrativne strukture, ki so delovale v tem delu države (BPRG 2013, 1). Prištinske oblasti so imele nad temi območji le omejeno suverenost, in sicer na področju policije, sodstva in javnega prevoza; zdravstvo in šolstvo v občinah na jugu Kosova pa je Srbija vodila brez dogovora s Prištino. Osebe, ki so bile zaposlene v srbskih vzporednih institucijah, npr. v šolah in bolnišnicah, so v veliko primerih prejemale plače tako iz Beograda kot iz Prištine, čeprav so jih srbske oblasti pozvale, naj zapustijo delovna mesta v institucijah nove države in z njimi prekinajo sodelovanje (Hammarberg 2009a, 20; ICG 2012, ii).

Z vlaganjem v zdravstvo, izobraževanje, socialno skrbstvo, lokalno samoupravo in infrastrukturo je srbska država skušala ohraniti svojo prisotnost in vpliv v pokrajini ter prepričati srbsko prebivalstvo, naj ne zapusti novonastale države (ICG 2009, 15). Ko pa je postalo jasno, da je Kosovo za srbsko državo dokončno izgubljeno, so poskušali ohraniti suverenost vsaj nad njeno severno regijo z večinskim srbskim prebivalstvom (ICG 2011, i).

Čeprav so se kosovski Srbi večinoma distancirali od institucij kosovske države, pa so bili poskusi Beograda, da bi srbsko skupnost popolnoma izolirali, dokaj neuspešni. Srbi s severa Kosova so sicer sodelovanje s kosovskimi institucijami enotno zavračali, so pa prebivalci občin južno od reke Ibar do njihovih storitev v omejenem obsegu kljub temu dostopali, v določeni meri iz želje po izboljšanju splošnih življenjskih pogojev in finančne situacije, hkrati pa Srbija preprosto ni imela dovolj resursov, da bi gospodarsko podpirala tudi enklave na jugu države ter njihovim prebivalcem zagotavljala vse osnovne storitve in pogoje za preživetje (Džihic in Kramer 2009, 9; ICG 2009, 12; Petrović 2012, 24).

4.7 Odnosi med Srbijo in Kosovom po letu 2011

Srbske oblasti uradnih stikov z novonastalo državo niso vzdrževale, na njene institucije se je obračala le prek misij UNMIK in EULEX. V otoplitev odnosov s Kosovom je bila Srbija tako rekoč prisiljena po začetku približevanja EU, saj je bila vzpostavitev dialoga s Prištino predpogoj za pridobitev statusa kandidatke za članstvo, hkrati pa unija od držav, ki so kandidatke za članstvo, zahteva tudi sprejem standardov za zaščito človekovih in

manjšinskih pravic.

Srbija je sicer poskušala svojo politiko do Kosova ločiti od svojih ambicij po pridružitvi EU, vendar je unija dala jasen znak, da bo približevanje Bruslju odvisno tudi od izboljšanja odnosov s Kosovom. Srbija naj bi se pridružila EU okoli leta 2020, a le, če bo vzpostavila normalne odnose z južno sosedo (Lehne 2012, 1).

Marca 2011 so se ob posredovanju EU začeli pogovori med Beogradom in Prištino o ureditvi tehničnih vprašanj, ki bi izboljšali življenjske pogoje prebivalcev na kosovski strani meje. Srbska vlada je bila sprva zadržana do vključitve v neposredna pogajanja s Prištino, vendar je na pogovore nazadnje pristala s pojasnilom, da želi rešiti težave Srbov, ki živijo na Kosovu, zlasti tistih v enklavah južno od reke Ibar (Petrović 2012, 24). Do februarja 2012 sta Beograd in Priština podpisala sedem tehničnih sporazumov, ki so med drugim predvidevali postopen prenos nekaterih pristojnosti z vzporednih srbskih struktur na kosovske institucije (HOLPS 2012, 23; BPRG 2013, 1).

Napredek pri pogovorih je bil počasen, zavirali pa so ga tudi občasni incidenti, zaradi katerih se je Evropski svet decembra 2011 odločil, da Srbiji še ne bo podelil statusa kandidatke za članstvo v EU³⁸ (Petrović 2012, 24). Do najhujšega incidenta v času pogajanj je prišlo julija 2011, ko je Priština poskušala prevzeti nadzor nad dvema mejnima prehodoma med Kosovom in Srbijo in tja poslala svoje posebne policijske enote. Sledil je nasilen upor lokalnega srbskega prebivalstva, ki je policiste prisililo k umiku, zažgalo en mejni prehod in vzpostavilo sistem cestnih zapor, ki so preprečevale svobodno gibanje med severom in jugom Kosova. V neredih je bil ubit en kosovski policist (Lehne 2012, 2–5; ICG 2013, 1).

V tem letu se je na Kosovu zgodilo še več incidentov med Srbi in Albanci, ki so zahtevali še dve smrtni žrtvi, ranjenih pa je bil več protestnikov in pripadnikov mednarodnih sil. Oktobra je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope sprejela Resolucijo 1839³⁹ o politični situaciji na Balkanu, v kateri je pozvala prebivalce Severnega Kosova k sodelovanju s KFOR in EULEX ter pozvala Prištino in Beograd, da sprejmeta dialog ob posredovanju EU.

Resolucija incidentov ni ustavila, v zimi 2011/2012 se je namreč zvrstilo več napadov na Srbe, zlasti tiste, ki so se vrnili v naselja z večinskim albanskim prebivalstvom v občini Klinë/Klina (ICG 2012, 3).

Srbske občine na severu Kosova so februarja 2012 kljub nasprotovanju kosovskih

³⁸ Srbiji je Evropski svet nato podelil status države kandidatke 1. marca 2012 (Evropski svet 2012, 14).

³⁹ Resolution 1839 (2011): The political situation in the Balkans.

oblasti in mednarodne skupnosti, pa tudi srbske vlade, izvedle referendum z vprašanjem »Ali sprejemaš institucije Republike Kosovo?«⁴⁰ UNMIK in druge mednarodne institucije so poudarile, da referendum nima nikakršnih pravnih posledic (Sydow 2013, 14). Uradni Beograd je tega leta ukinil paralelne srbske policijske postaje,⁴¹ kar je potrdilo, da spoštuje podpisane sporazume, ki predvidevajo postopno ukinitve vseh lokalnih vzporednih struktur (Evropska komisija 2013a, 6; Lamek 2013).

Obdobje omejene suverenosti in nadzorovane neodvisnosti Kosova se je končalo 10. septembra 2012, ko je Mednarodna skupina za upravljanje (International Steering Group, v nadaljevanju ISG)⁴² odločila, da zaključi z nadzorovanjem procesa prehoda na popolno neodvisnosti in se umakne iz države. Svoj mandat je zaključil tudi mednarodni civilni predstavnik, ki ga je imenovala ISG, ostale pa so sile zveze NATO KFOR in misija EULEX, ki državi pomaga pri nadaljnji izgradnji pravosodja, carine in policije; njen mandat je bil podaljšan do junija 2014 (Dnevnik 2012b; HOLPS 2012, 19).

Prvič po razglasitvi kosovske neodvisnosti sta za skupno pogajalsko mizo srbski in kosovski premier, Ivica Dačić in Hasim Tachi, sedla oktobra 2012, ko so v Bruslju ob posredovanju EU potekali pogovori o normalizaciji odnosov med državama. Po desetih krogih pogajanj sta 19. aprila 2013 podpisala zgodovinski Prvi sporazum o glavnih načelih za normalizacijo odnosov, ki so ga potrdili tudi obe vladi in parlamenta (Evropska komisija 2013a, 5). Sporazum v petnajstih točkah za Srbe na Kosovu predvideva visoko stopnjo avtonomije, a znotraj kosovskega pravnega reda, s čimer naj bi Kosovo pridobilo de facto suverenost nad celotnim ozemljem. Srbsko prebivalstvo naj bi avtonomijo uveljavljalo znotraj t. i. Skupnosti srbskih občin na Kosovu, ki bi štela deset občin, štiri na severu države in šest na območju južno od reke Ibar. Policijske sile s severa Kosova naj bi se postopoma integrirale v kosovsko policijsko službo, prav tako naj bi se uvedel enoten pravosodni sistem. Sporazum je predvideval tudi izvedbo lokalnih volitev v občinah na severu države pod nadzorstvom OVSE (First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations).

Srbsko prebivalstvo v štirih občinah na severu države je tako 3. novembra 2013 prvič sodelovalo na volitvah, ki so jih organizirale kosovske oblasti⁴³ (RTV SLO 2013).

⁴⁰ Po podatkih volilne komisije je 99,47 volivcev, ki so se udeležili referendumu, na vprašanje odgovorilo nikalno (Dnevnik 2012a).

⁴¹ Leto kasneje, septembra 2013, pa še sodišča. Kosovo je hkrati sprejelo zakon o amnestiji, ki zagotavlja amnestijo za večino protidržavnih kaznivih dejanj, zagrešenih na severu države (Peci 2013).

⁴² ISG, katere vzpostavitev je bila predvidena v Ahtisaarijevem načrtu, je imela pooblastila, da blokira sprejemanje zakonodaje ali imenovanje ministrov. Skupina je vključevala predstavnike iz večine evropskih držav, ZDA in Turčije (Cani 2012).

⁴³ Srbska vlada je še pred volitvami razpustila občinske organe v vseh štirih občinah na severu Kosova in

Kosovski Srbi v pogovore o politični prihodnosti Kosova niso bili vključeni v nobeni fazi, čeprav so spremembe prav na njihovo skupnost vplivale v največji meri. Že v času mednarodne uprave so lokalni srbski politični voditelji na pokrajinski in občinski ravni dosledno bojkotirali volitve in pozicije znotraj organov, ki so bile rezervirane zanje v okviru določil UNMIK. Ker pri upravljanju Kosova niso imeli polne suverenosti, pri tem procesu niso želeli sodelovati. Politične stranke kosovskih Srbov so bile združene v nasprotovanju albanskim zahtevam za status neodvisnosti, KFOR in UNMIK pa so smatrali za okupatorje (Lehne 2012, 6).

Danes politični predstavniki kosovskih Srbov kažejo malo razumevanja za interese Beograda na poti k članstvu v EU, ki zahteva izboljšanje odnosov s Kosovom, zato so zavrnil skoraj vsa določila Bruseljskega sporazuma, s katerimi se je Srbija strinjala (Lehne 2012, 6; BPRG 2013, 2). Po ustanovitvi Skupnosti srbskih občin na Kosovu pa se je zgodil pozitiven premik na področju sodelovanja srbske skupnosti s kosovskimi institucijami, saj se je velik del pripadnikov srbske narodne manjšine, ki živi južno od reke Ibar, odločil, da bo v prihodnje z njimi sodeloval (ICG 2012, 1).

Huszka (2014, 4) navaja, da bi odnose med Srbi in Albanci kljub temu še vedno težko imeli za »normalne«, tako na severu kot na jugu Kosova. Na jugu obe skupnosti sobivata brez bistvenih medsebojnih stikov v ločenih družbenih okoljih, v katerih pogosto niso govorili jezika druge skupnosti. Na severu države je interakcija še bolj redka, tudi zato, ker je po konfliktu na večinsko srbskem ozemlju ostalo zelo malo Albancev (Huszka 2014, 4).

4.8 Južna Srbija od turškega imperija do druge svetovne vojne

Južni del Srbije s pretežno albanskim prebivalstvom je s sosednjim Kosovom tesno povezan v več pogledih; njegova bližina – geografska, politična in kulturna – močno vpliva na odnose albanske manjšine s srbsko državo in z njenimi državljani. Pri proučevanju zgodovinskega razvoja tega dela Srbije, pa tudi razumevanju aktualnega političnega dogajanja, je zato treba upoštevati kontekst dogajanja na Kosovu.

Od poznega 14. stoletja so Kosovo, jugovzhodna Srbija in Makedonija skorajda brez izjeme ležali znotraj skupnih meja, naj bo to znotraj Osmanskega imperija (1389–1912), Kraljevine Srbije (1912–1915) ali jugoslovanskih držav, ki so nasledile kraljevino. Edini kratkotrajni izjemi sta bili obdobje od 1878–1912, ko so na berlinskem kongresu območje današnje južne Srbije, ki ga naseljuje albansko prebivalstvo, razdelili med Srbijo in

jih nadomestila s petčlanskimi prehodnimi občinskimi sveti, ki so bili zadolženi za vodenje občin do volitev (VS OZN 2013, 3).

Osmansko cesarstvo, ter med italijansko in nemško okupacijo med drugo svetovno vojno, ko je bila Makedonija razdeljena med Bolgarijo in razširjeno Albanijo, ki je vključevala tudi večino Kosova (ICG 2003, 2).

Zametke konflikta v Preševski dolini lahko najdemo med prvo balkansko vojno leta 1912, ko so Albanci po prihodu srbskih vojaških sil na Kosovo in v Makedonijo pred nasiljem množično bežali v gore nad Preševsko dolino (ICG 2001, 2; ICG 2003, 2–3). Nova določitev meja, ki je vojni sledila, je povzročila še globljo destabilizacijo območja, saj so bila ozemlja, naseljena z Albanci, razdeljena tako, da je znatno število Albancev ostalo zunaj meja novonastale države Albanije (ICG 2003, 2).

Po prvi svetovni vojni sta mesti Preševo in Bujanovac pripadli Skopski županiji, razdelitev Kraljevine Srbije na banovine leta 1929 pa je mesti dodelila Vardarski banovini s centrom v Skopju (COE 2008, 3).

4.9 Južna Srbija od druge svetovne vojne do oboroženega konflikta

Po drugi svetovni vojni je bila Preševska dolina sprva del avtonomne pokrajine Kosovo, a je bila nato leta 1947 med Srbijo in Kosovom določena nova administrativna meja, ki je bila zasnovana tako, da so bile vse tri občine z večinskim albanskim prebivalstvom ločene od Kosova in so bile neposredno podrejene srbski zakonodaji (Karpát 2006; Ahrens 2007, 274).⁴⁴

Poleg nove teritorialne delitve je medetnično napetost med albanskim in srbskim prebivalstvom povzročila tudi trajna institucionalizirana diskriminacija pripadnikov albanske manjšine, ki se je začela po drugi svetovni vojni in se do konca stoletja samo stopnjevala (ICG 2006, 2; Karpát 2006; Welle-Strand 2012, 17). Albanci so bili deležni sistematične diskriminacije na področjih izobraževanja, zaposlitve in dostopa do informacij v lastnem jeziku, odnos srbskih oblasti do albanske skupnosti pa se je po ukinitvi kosovske avtonomije in sprejetju nove srbske ustave leta 1990 še poslabšal (FHP 2003, 8).

V 90. letih prejšnjega stoletja sta bili konstantno kršeni pravici njenih pripadnikov do dela in enakopravnega zaposlovanja v javnih, zlasti izobraževalnih institucijah, pa tudi iz policije in sodstva so bili skoraj popolnoma izključeni. Hkrati z diskriminacijo je razmere zaostrovala še slaba ekonomska situacija, ki je izhajala iz splošne revščine in brezposelnosti na jugu Srbije, zlasti na ruralnih območjih (FHP 2003, 8; Thorogood 2007, 7).

⁴⁴ Sprememba se je zgodila iz strateških razlogov, saj sta skozi Preševsko dolino v okviru panevropskega koridorja 10 vodili glavna cestna in železniška povezava na trasi Beograd–Skopje–Solun–Atene, ki ju je srbska oblast želela pridobiti pod neposreden nadzor (ICG 2001, 1; Judah 2008, 5; Bačević idr. 2011, 14).

V prvih letih jugoslovanske krize, leta 1991 in 1992, so Albanci iz Preševske doline svoje nezadovoljstvo izrazili v treh dokumentih, naslovljenih na regionalne in mednarodne organizacije. Prvi dokument z naslovom »Informacije o kršitvah državljskih in narodnih pravic Albancev iz Preševa, Bujanovca in Medveđe« (Information on the Violation of Civil and National Rights of Albanians in Presheva, Bujanovac in Medvegja), je podpisal predsednik Stranke za demokratično delovanje (albansko Partia për vertim demokratik, PVD), Riza Halimi. Sledilo mu je pismo organizaciji UNESCO, v katerem je bila izpostavljena »popolna diskriminacija s tendenco k totalni destrukciji« na področju izobraževanja v albanskem jeziku (v Ahrens 2007, 276). Po ustanovitvi ZRJ 27. aprila 1992 je Riza Halimi napisal pismo Evropski skupnosti, v katerem je zahteval, da EU upošteva težko situacijo 100.000 Albancev na jugu Srbije in njihovo željo po priključitvi Kosovu (Ahrens 2007, 275).⁴⁵

Leta 1992 so srbski Albanci na jugu Srbije izpeljali (neuradni) referendum, na katerem je albansko prebivalstvo skoraj soglasno podprlo zahtevo po pravici do združitve s Kosovom (RTV Slovenija 2007b).

Napete razmere na relaciji Beograd – Preševska dolina so se drastično zaostrole po izbruhu kosovskega konflikta. Med zračno operacijo zveze NATO proti ZRJ med marcem in junijem 1999 je bilo albansko prebivalstvo v Preševski dolini podvrženo samovoljnim aretacijam, zlorabam in plenjenju njihove lastnine, ki so jih izvajale enote srbske policije in vojske ter paravojaške sile (ICG 2001, 2). V občini Preševo je bilo v tem obdobju ubitih devet Albancev, beograjski FHP pa je odkril vrsto dokazov o kršenju človekovih in manjšinskih pravic pripadnikov albanske manjšine (FHP 2003, 10; HRW 2008, 1).

Po podpisu vojaško-tehničnega sporazuma med NATO-m in ZRJ junija 1999 v Kumanovem je bila politična stabilnost v treh občinah na jugu Srbije neposredno povezana z vprašanjem prihodnjega statusa Kosova. Obe strani – srbska in albanska – sta pričakovali novo ureditev, ki bi te občine postavila v nov kontekst. Albanska skupnost je izpostavila težnje, da bi se občine priključile Kosovu, za srbsko stran pa bila ta možnost zaradi strateškega pomena regije in želje po obvladovanju Vardarske doline nesprejemljiva (HOLPS 2009, 1).

⁴⁵ V dokumentih so bile opisane tudi pomanjkljivosti pri participaciji Albancev v javnih institucijah in v gospodarski, izobraževalni, kulturni in družbeni sferi. Po njihovih navedbah je imel zgolj en predstavnik albanske skupnosti sedež v parlamentu, občine z večinskim albanskim prebivalstvom pa so imele srbske župane, prav tako so bili vsi vrhovni sodniki Srbi. Edini dve srednji šoli s poukom v albanskem jeziku, ki sta bili odprti leta 1961, so zaprli, prav tako osnovno šolo v Bujanovcu, ki je pouk v albanskem jeziku zagotavljala 700 učencem. Iz učnih načrtov je izginilo vse, kar je bilo povezano z Albanci, knjige albanskih avtorjev so bile umaknjene iz knjižnic, šole so preimenovali (Ahrens 2007, 276–277).

Skoraj polovica petkilometrskega demilitariziranega varnostnega območja, vzpostavljenega s Kumanovskim sporazumom, je potekala čez ozemlje občin Preševo, Bujanovac in Medveđa. Demilitarizirano cono so za vojaško organiziranje izkoristile manjše skupine albanskih gverilcev, ki so se že leta 1999 ob podpori OVK začele združevati v t. i. Osvobodilno vojsko Preševa, Medveđe in Bujanovca (v nadaljevanju OVPMB), ki si je prizadevala za priključitev teh občin Kosovu (Cline 2004, 57; FHP 2003: 3; ICG 2007, 1). OVPBM je bila organizirana po modelu OVK, njena glavna cilja pa sta bila »osvoboditev Vzhodnega Kosova«, kot so poimenovali Preševsko dolino, in njegova priključitev Kosovu (Karpát 2006).

Leta 2000 se je splošno nezadovoljstvo albanskega prebivalstva stopnjevalo do izbruha oboroženega nasilja.⁴⁶ Liotta (v Bačević idr. 2011, 20) opozarja, da je bil izbruh oboroženih spopadov na jugu Srbije tipičen primer t. i. »spill-over« učinka prenosa oboroženih spopadov čez državne ali regionalne meje – sovražnosti so se prenesle čez kosovsko-srbsko mejo in hkrati potekale tudi na severu Makedonije.⁴⁷

Vse leto 2000 in prvo polovico leta 2001 so jug Srbije zaznamovali oboroženi spopadi med jugoslovanskimi varnostnimi silami in OVPBM, v katerih je bilo ubitih okoli 100 ljudi (ICG 2007, 1).⁴⁸ Albanske sile so prevzele nadzor nad vasi v občinah Bujanovac in Preševo (Cline 2004, 57; Policy center 2011, 3). Ker je obmejna varnostna cona nudila albanskim napadalcem priročno izhodišče za napade na srbske cilje, so srbske oblasti pri zvezi NATO sprožila kampanjo za postopno ukinitve varnostne cone (FHP 2003, 37; Cline 2004, 57).

Vlada Republike Srbije in Zvezna vlada sta decembra 2000 ustanovili Koordinacijski organ Vlade Republike Srbije za občine Preševo, Bujanovac in Medveđa ter sprejeli dokument »Program in načrt za reševanje krize v občinah Bujanovac, Preševo in Medveđa«, v katerem je bila izražena namera, da se kriza na jugu Srbije reši na miren način s politično-diplomatskimi sredstvi, tj. s pomočjo dialoga med predstavniki Republike Srbije in ZRJ na eni ter albansko narodno skupnostjo na drugi strani, ob pomoči mednarodne skupnosti (Program in načrt za reševanje krize v občinah Bujanovac,

⁴⁶ OVPBM je svojo prvo oboroženo akcijo izvedel med pogrebom dveh albanskih policistov, ki ju je srbska policija ubila v vasi v bližini Bujanovca januarja 2000 (Karpát 2006).

⁴⁷ Spopadi so se začeli po umiritvi kosovskega konflikta in so potekali približno istočasno kot albanski upor v sosednji Makedoniji (Thorogood 2007, 7).

⁴⁸ Oboroženi spopadi na jugu Srbije so v letih 2000 in 2001 povzročili tudi množično izseljevanje albanskega prebivalstva. Po podatkih Mednarodnega komiteja Rdečega križa se je na Kosovo iz občin Preševo in Bujanovac izselilo skoraj 18.000 pripadnikov albanske manjšine ter skoraj vsa albanska populacija iz občine Medveđa. Spopadi v vasi Oraovica maja 2001 so z domov pregnali še okoli 3.000 Albancev. Večina razseljenih se je začasno naselila v mestu Gnjilan/Gjilan na Kosovu in njegovi okolici ter se na jug Srbije vrnila po podpisu mirovnega sporazuma (FHP 2003, 63).

Preševo in Medveđa v FHP 2003, 36).

Koordinacijski organ je z albansko skupnostjo začel pogajanja, v katerih so posredovali tudi predstavniki zveze NATO, OZN in OVSE (Thorogood 2007, 7). Nebojša Čović, namestnik srbskega premiera, predsednik koordinacijskega organa in vodja srbske delegacije na pogajanjih v Bruslju, je Severnoatlantskemu svetu predložil predlog uradnega Beograda za ureditev razmer na jugu Srbije, t. i. »Program za miroljubno rešitev krize v občinah Preševo, Bujanovac in Medveđa«, znan tudi kot Čovićev načrt (ICG 2001, 3).

Načrt je bil sestavljen iz dveh sklopov. Prvi sklop je predvideval, da bodo tri občine na jugu Srbije v celoti ostale sestavni del Srbije brez sprememb meja in brez avtonomije, drugi del pa je vseboval sveženj reform, ki bi končale dolgoletno uradno diskriminacijo Albancev, s pomočjo integracije v izobraževalni sistem in policijo ter zagotovitvijo državljanskih pravic vsem državljanom Srbije. Poleg tega je predvideval vrsto konkretnih ukrepov za krepitev zaupanja, vključno z umikom enot jugoslovanske vojske iz albanskih populacijskih centrov in raziskovanjem pritožb o zlorabah človekovih pravic (Gall 2001; ICG 2001, 5; Ahrens 2007, 280). Načrt je zahteval tudi »ukinitve vseh vrst groženj proti ustavno-pravnemu redu /.../ Republike Srbije«, vzpostavitev popolne osebne varnosti in varnosti lastnine vseh državljanov z razorožitvijo teroristov in demilitarizacijo regije, razvoj multietnične in versko raznolike družbe in hiter gospodarski in družbeni razvoj v občinah južne Srbije z mednarodno finančno pomočjo (Vlada Republike Srbije 2010).

Albanska stran je na pogajanjih zahtevala enako avtonomijo in manjšinske pravice za albansko prebivalstvo, kot jih je Srbija zahtevala za srbsko manjšino na Kosovu, z argumentom, da Srbija zahteva decentralizacijo Kosova, v lastni državi pa uvaja še ostrejšo centralizacijo, vendar mednarodna skupnost na njihove zahteve v izogib nadaljnjemu zaostrovanju odnosov ni pristala (ICG 2006, 1).

Po posredovanju predstavnikov zveze NATO, EU in OVSE v ločenih pogajanjih s srbsko in albansko delegacijo, sta sprti strani 12. marca 2001 podpisali sporazum o prekinutvi ognja (FHP 2003, 37). Maja 2001 je srbska vlada ob močnem posredovanju NATA dosegla sporazum s poveljniki OVPBM. Podpisana je bila Deklaracija o demilitarizaciji OVPMB, znana tudi kot Končuljski sporazum, v kateri so se pripadniki osvobodilne vojske obvezali, da bodo demilitarizirali, demobilizirali, razorožili in razpustili svoje sile v zameno za amnestijo njihovih pripadnikov. Sporazum je predvideval tudi vrnitev beguncev, ustanovitev multietničnih policijskih sil in integracijo Albancev v javne institucije (Končuljski sporazum v ICG 2007, 1; Policy center 2011: 3). Predstavniki zveze

NATO so odobrili razmestitev srbske varnostnih sil na obmejnem demilitariziranem območju, kjer so jih poostreno nadzorovali uradniki EU in neodvisni opazovalci (Cline 2004, 58).

4.10 Srbija od podpisa premirja do kosovske neodvisnosti

Maja 2001 se je uradno končalo 17-mesečno krizno obdobje, ki so mu sledili posamezni incidenti med srbskim in albanskim prebivalstvom. Karpát (2006) in Welle-Strand (2012, 3) kot nov vir medetničnih napetosti navajata močno prisotnost srbskih varnostnih sil v Preševski dolini, ki jo je albansko prebivalstvo razumelo kot provokacijo, zlasti, ker je bila leta 2002 med Preševim in Bujanovcem zgrajena nova srbska vojaška baza. Drugi vir nestabilnosti pa je gospodarska nerazvitost regije in slaba gospodarska situacija v državi. Število etnično motiviranih incidentov se je sicer drastično zmanjšalo, k temu je pripomogla tudi ustanovitev multietnične policije (ICG 2006, 6).

Prvi večji korak k povečanju participacije Albancev v javnem in političnem življenju Srbije so omogočile lokalne volitve leta 2002, organizirane s pomočjo OVSE. Po besedah intervjuvanca 5 (2009) so Albanci do tedaj množično bojkotirali vse volitve, tega leta pa so mednarodna skupnost in mednarodne organizacije apelirale na albansko prebivalstvo, naj se udeležijo lokalnih volitev, ker bodo le na ta način lahko vključeni v lokalno samoupravo. V občinah Preševo in Bujanovac je zmagala stranka PVD, v Medveđi pa koalicija srbskih strank (Karpát 2006).

Naslednji večji val nasilja na jugu Srbije je bil znova povezan z dogajanjem na Kosovu. Med množičnimi demonstracijami kosovskih Albancev so bili njihovi sonarodnjaki iz Srbije znova podvrženi nasilju, uničevanju lastnine in verskih objektov. Prvi incidenti so se zgodili že konec leta 2003, do vrhunca nasilja pa je prišlo marca 2004, zato je očitno, da je dogajanje potekalo vzporedno z razvojem srbsko-albanskih odnosov na Kosovu (HRW 2008, 1).

Ko so se leta 2006 začela pogajanja o prihodnjem statusu Kosova, so politični predstavniki Albancev iz Srbije sprejeli skupno izjavo, v kateri so zahtevali decentralizacijo na administrativnem, sodnem, izobraževalnem, zdravstvenem, kulturnem in gospodarskem področju, predlagali ustanovitev obmejne policije ter umik srbske vojske in policije iz regije, ukinitve služenja vojaškega roka v srbsko-črnogorski vojski za albanske nabornike, proporcionalno zastopanost v lokalni samoupravi in svobodno rabo nacionalnih simbolov. Poleg tega so predvideli, da bi se v primeru spreminjanja kosovskih meja Preševska dolina priključila Kosovu na osnovi rezultatov referendumu iz leta 1992. V

primeru, da Srbija teh zahtev ne bi želela sprejeti, so predlagali pogajanja v okviru vzporednega pogajanja o prihodnjem statusu Kosova (Karpát 2006; Huszka 2007, 7).

K izboljšanju albansko-srbskih odnosov v Srbiji je nekoliko pripomoglo imenovanje prvega albanskega sodnika na okrožnem sodišču v Bujanovcu leta 2006. Istega leta so občine Preševo, Bujanovac in Medveđa z desetimi nealbanskimi občinami sodelovale pri ustanovitvi regionalne razvojne agencije (Thorogood 2011). Politični predstavniki albanske skupnosti so v znak umirjanja odnosov na relaciji Preševska dolina – Beograd pred razglasitvijo kosovske neodvisnosti sprejeli resolucijo, v kateri so izrazili strinjanje s tem, da občine z albanskim prebivalstvom ostanejo v okviru Srbije, a so hkrati izpostavili namero, da bodo v primeru eventualnih sprememb meddržavnih meja delovali v smeri združitve s Kosovom (Prelec 2013).

Razglasitev samostojnosti države, ki za Srbe predstavlja zibelko narodne kulture in religije je sprožila val srbskih protestov in nasilja, usmerjenega proti državljanom in ustanovam zahodnih držav v Srbiji ter pripadnikom albanske narodne manjšine, zlasti v Vojvodini (HRW 2008, 1; ECRI 2011, 23).⁴⁹

4.11 Srbija po letu 2008

Naslednji dve leti po razglasitvi kosovske neodvisnosti sta bili znova zaznamovani z nemiri in albansko-srbskimi incidenti v Preševski dolini ter z nestrinjanjem albanske skupnosti z odnosom državnih oblasti do prebivalcev občin na jugu Srbije. Na srbske oblasti so naslovili več prošenj in predlogov za izboljšanje njihovega položaja znotraj države, pri čemer so se pogosto sklicevali na stopnjo zaščite kosovskih Srbov in zase zahtevali enake pravice.

Politični predstavniki Albancev iz treh občin na jugu države so leta 2009 sprejeli politično deklaracijo, v kateri so zahtevali demilitarizacijo doline, prekinitev vseh akcij enot specialne policije, enakopravno zastopnost v državnih organih in javnih institucijah ter ustanovitev regije Preševska dolina z albanskimi regionalnimi institucijami. Srbski politični predstavniki so oblikovanje regij po etničnem principu označili za nesprejemljivo (Bancroft 2009; Vidić 2009; Bačević idr. 2011, 11, 24).

Albanski člani občinskih svetov v treh občinah so marca 2013 Beogradu predstavili nov dokument, v katerem so zaprosili Beograd, naj poišče rešitev za vprašanja varnosti, gospodarstva, rabe jezikov in simbolov ter decentralizacije sodišč. Poleg tega so po vzoru

⁴⁹ Srbska policija je februarja in marca 2008 zabeležila več kot 200 incidentov, največ v Vojvodini, tarča katerih so bili v večini primerov pripadniki albanske manjšine ali njihova lastnina (HRW 2008, 1).

občin Severnega Kosova predlagali ustanovitev združenja albanskih občin v Srbiji (Karadaku 2013).

Prelec (2013) opozarja, da bodo v primeru, da Beograd ne bo pokazal pripravljenosti zagotoviti vseh pravic, ki jih zahtevajo in jim pripadajo, še glasneje zahtevali vse pravice, ki so jih deležni kosovski Srbi, v skrajni sili pa tudi priključitev Kosovu. Da je regija močno povezana s Kosovom, dokazujejo protesti albanskega prebivalstva na Kosovu s sloganom »Pravica za Preševo, ne pogajanja s Srbijo« v začetku leta 2013, potem ko so srbske oblasti v Preševu odstranile nelegalno postavljen spomenik, posvečen 27 padlim pripadnikom OVPBM (ICG 2013, 4; Prelec 2013).

Dogajanje v Preševski dolini spremlja tudi kosovska politika in se aktivno vključuje v zaščito albanske skupnosti v Srbiji. Prištinska skupščina je tako junija 2013 sprejela Resolucijo o temeljnih pravicah Albancev v Preševu, Bujanovcu in Medveđi, ki predvideva recipročnost pravic, ki jih Srbi uživajo na severu Kosova s pravicami Albancev v Preševski dolini (Skupščina republike Kosovo 2013).

5 VARSTVO ALBANSKE NARODNE MANJŠINE V REPUBLIKI SRBIJI

Srbija spada med države z relativno homogeno etnično strukturo. Po podatkih iz popisa prebivalstva je leta 2011 v Srbiji živel 7.186.862 prebivalcev, Srbi so predstavljali 83,32 odstotkov celotnega prebivalstva, manjšine (in neopredeljeni) pa skupaj 16,68 odstotkov oziroma nekaj manj kot 1.2 milijona prebivalcev. Vsaka narodna manjšina predstavlja manj kot štiri odstotke prebivalstva, najštevilčnejši so Madžari s 3,53 odstotki; sledijo jim Romi (2,05 %), Bošnjaki (2,02 %), Hrvati (0,81 %), Slovaki (0,73 %), Črnogorci (0,54 %), Vlasi (0,49 %), Romuni (0,41 %), Jugoslovani (0,32 %), Makedonci (0,32 %), Bolgari (0,26 %) ter ostale številčno manjše skupnosti. Popis iz leta 2011 beleži 19 narodnih manjšin v Srbiji, ki imajo več kot 2.000 pripadnikov (Republički zavod za statistiku 2011a).

5.1 Demografski položaj Albancev v Srbiji

Natančno število pripadnikov albanske manjšine v Srbiji ni znano, ker so popis prebivalstva leta 2011 v večji meri bojkotirali.⁵⁰ Po uradnih podatkih srbskega statističnega urada naj bi sicer tega leta v Srbiji živel 5.809 oziroma 0,08 odstotka Albancev

⁵⁰ Pri bojkotu so sodelovali tudi vsi albanski delavci v srbskem statističnem uradu, zato popisa albanskega prebivalstva niti ni bilo mogoče izvesti v celoti. Albanci so bojkot utemeljevali z dvema glavnima razlogoma: ker se za popis niso mogli registrirati tisoči prebivalcev Preševske doline, ki so se po letu 1999 preselili na Kosovo, ali so bili začasno na delu v državah EU, ter ker so bili osnovni vprašalniki natisnjeni le v srbskem jeziku in cirilici (Barlovac 2011; Petrović 2012, 267).

(Republički zavod za statistiku 2011b). Ocene o njihovem dejanskem številu so različne, večina virov navaja, da jih v Srbiji živi med 50.000 in 60.000 (Huszka 2007; BalkanInsight 2013; Makroekonomija 2013a; Barlovac 2014). Predstavniki Srbov iz občine Bujanovac sicer menijo, da so te ocene pretirane in da v Srbiji živi bistveno manj pripadnikov albanske manjšine (Dragović 2013; OK Radio 2013).

Zadnji popis prebivalstva, ki ga albanska skupnost ni bojkotirala, je bil leta 2002. Po podatkih iz tega popisa je v Srbiji tega leta živel okoli 61.647 Albancev, kar je predstavljalo 0,82 odstotka celotnega prebivalstva (Republički zavod za statistiku 2002, 6).

Iz predhodnih popisov ni mogoče razbrati, koliko Albancev je živel v Srbiji, saj so bili podatki o številu in etnični strukturi prebivalstva Srbije združeni s podatki s Kosova, zato lahko demografske trende opazujemo zgolj na podlagi popisov v letih 1991 in 2002.

Tabela 5.1: Albansko prebivalstvo Republike Srbije po popisih prebivalstva 1981, 1991, 2002 in 2011

Leto popisa	Skupno število prebivalcev	Število in odstotek Albancev glede na skupno število prebivalcev
1981	7.729.236	76.298 (0,99 %)
1991	7.822.795	78.281 (1,00 %)
2002	7.498.001	61.647(0,82 %)
2011	7.186.862	5.809 (0,08 %)

Vir: prirejeno po Feldbauer (1988, 123); Raduški (2003, 256); Republički zavod za statistiku (2011a).

Iz tabele 5.1 je razvidno, da je bilo med popisoma v letih 1991 in 2002 zaznano zmanjšanje števila pripadnikov albanske narodne manjšine in njihovega deleža znotraj prebivalstva. Raduški (2003, 258) ta trend pojasnjuje z migracijsko komponento, to je z emigracijo, ki je najverjetneje potekala proti Kosovu ali v tujino.

Večina albanskega prebivalstva je skoncentrirana v treh občinah na skrajnem jugu Srbije, ki mejijo na Kosovo in Makedonijo. V občinah Preševo in Bujanovac predstavljajo absolutno večino prebivalstva, v občini Medveđa pa znaten del.⁵¹ Regijo pogosto imenujejo Preševska dolina, čeprav občina Medveđa, gledano geografsko, dejansko ne leži v tej dolini, občasno pa se zanjo uporablja tudi ime Vzhodno Kosovo.

⁵¹ Po uradnih podatkih srbskega Republiškega zavoda za statistiko (2002, 12) so Albanci absolutno večino predstavljali v občinah Preševo in Bujanovac (89,1 in 54,7 %), v občini Medveđa pa pomemben del (26,2 %).

Občine obsegajo 1.249 kvadratnih kilometrov, ozemlje ima zaradi geografske lege precejšen strateški pomen za Srbijo, saj leži znotraj panevropskega koridorja 10, ki ga ustvarjata reki Morava in Vardar, in je stoletja pomenil glavno trgovsko in vojaško pot med Zahodno Evropo in vzhodnim Sredozemljem. Poleg tega je dolina ležala na trasi (danes opuščene) smeri plinovoda Južni tok (ICG 2001, 2; Valenčič 2014).

Južna Srbija spada med najrevnejše regije v Srbiji. Zaradi svoje demografske sestave, lokacije in gospodarske nerazvitosti je ta nestabilna regija močno odvisna od političnega, varnostnega in gospodarskega razvoja v Srbiji, pa tudi v Kosovu in širši regiji (FHP 2003, 2; Huzska 2007, 1).

5.2 Pravna podlaga za zaščito narodnih manjšin v Srbiji

Sistem zaščite narodnih manjšin v Republiki Srbiji se je začel razvijati v času socialistične Jugoslavije, ki je skozi različne mehanizme zagotavljala zaščito t. i. narodnosti. Ustava iz leta 1974 je pripadnikom narodnosti jamčila svobodno izražanje pripadnosti svojemu narodu oziroma narodnosti, svobodno izražanje nacionalne kulture ter svobodno rabo svojega jezika in pisave pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti, pa tudi v postopku pred državnimi organi in organizacijami, ki izvajajo javna pooblastila. V vsaki republiki oziroma avtonomni pokrajini so imeli pripadniki narodov in narodnosti pravico do pouka v svojem jeziku (Ustava SFRJ 1974, 170. in 171. člen).

Po razpadu SFRJ so se na teritoriju Srbije pojavile nove manjšine, ki so v okviru predhodne skupne države predstavljale konstitutivne narode. Politične volje po urejanju njihovega vprašanja ni bilo, saj Srbi niso bili pripravljeni vzpostaviti sistema zaščite za manjšine, proti katerim so se v drugih nekdanjih jugoslovanskih republikah bojevali, zato je v državi vladala neugodna splošna družbena klima, povezana z negativnim odnosom do pripadnikov teh skupnosti (Gojković 2009, 1). Tradicija visoke stopnje zaščite manjšin in njihovega vključevanja v politične procese je bila tako opuščena. Namesto tega je Srbijo v 90. letih prejšnjega stoletja zaznamovalo množično kršenje človekovih pravic in zanikanje pravic pripadnikov manjšin, ki so po spletu političnih okoliščin nenadoma postali prebivalci druge države (Vujačić 2011, 151).

Sodobna srbska manjšinska zakonodaja se je začela oblikovati po parlamentarnih in predsedniških volitvah leta 2000, ko je na oblast prišla demokratična struja, ki si je za svoj zunanjepolitični cilj zastavila članstvo v mednarodnih in regionalnih organizacijah, ki od držav članic zahtevajo sprejetje mednarodnih standardov za zaščito človekovih in manjšinskih pravic ter izpolnjevanje politike multikulturalnosti. V ta namen so se v Srbiji

začele reforme za vzpostavitev pravno-institucionalnega okvira za zaščito pravic in svoboščin vseh državljanov (Stanovčić 2008, 492; Gojkovic 2009, 1; Vujačić 2011, 154).

Kot pravna naslednica predhodnih držav na ozemlju nekdanje Jugoslavije je Republika Srbija podpisnica naslednjih mednarodnopravnih instrumentov s področja zaščite človekovih in manjšinskih pravic: Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah⁵² in obeh opsijskih protokolov, Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah,⁵³ Mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije,⁵⁴ Konvencije proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju,⁵⁵ Konvencije o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk⁵⁶ in njenega opsijskega protokola, Konvencije o otrokovih pravicah⁵⁷ in obeh opsijskih protokolov, Mednarodne konvencije o zatiranju in kaznovanju zločina apartheida,⁵⁸ Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih⁵⁹ ter Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin (Svet Evrope 2008b, 45).

Našteti dokumenti vsebujejo zgolj norme programskega značaja, s katerimi se definirajo cilji, ki jih želi država doseči, zato je njihova določila težko neposredno uresničevati. Njihovo operacionalizacijo je v prvi vrsti mogoče doseči s sprejetjem odgovarjajočih pravnih dokumentov (Petrović 2014, 257). V Srbiji so to ustava in vrsta zakonov, ki ščitijo individualne in kolektivne manjšinske pravice ter vzpostavljajo mehanizme za njihovo pravno zaščito.

Splošno sprejeta pravila mednarodnega prava in ratificirane mednarodne pogodbe so v skladu z Ustavo Republike Srbije (Ustav Republike Srbije) sestavni del pravnega sistema Republike Srbije in kot taki neposredno veljavni (Ustava Republike Srbije, 16. člen, 2. odstavek). Zakoni in drugi splošni dokumenti, sprejeti v Republiki Srbiji, ne smejo biti v nasprotju z ratificiranimi mednarodnimi pogodbami, prav tako ratificirane mednarodne

⁵² International Covenant on Civil and Political Rights, sprejeta 16. decembra 1966 z Resolucijo GS OZN 2200 A (XXI).

⁵³ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, sprejeta 16. decembra 1966 z Resolucijo GS OZN 2200 A (XXI).

⁵⁴ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, sprejeta 21. decembra 1965 z Resolucijo GS OZN 2106 (XX).

⁵⁵ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, sprejeta 10. decembra 1984 z Resolucijo GS OZN 39/46. Obstaja več prevodov omenjene konvencije v slovenski jezik. Omenjeni prevod je skladen z zapisom v Uradnem listu Republike Slovenije, št. 24/1993.

⁵⁶ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, sprejeta 18. decembra 1979 z Resolucijo GS OZN 34/180.

⁵⁷ Convention on the Rights of the Child, sprejeta 20. novembra 1989 z resolucijo GS OZN 44/25.

⁵⁸ International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid, sprejeta 30. novembra 1973 z resolucijo GS OZN 3068 (XXVIII).

⁵⁹ European Charter for Regional or Minority Languages, Svet Evrope, CETS No.148, sprejeta 5. novembra 1992.

pogodbe ne smeje biti v nasprotju z ustavo (Prav tam, 194. člen, 4. odstavek).

Splošni normativni okvir in standardi zaščite narodnih manjšin, ki so bili vzpostavljeni z ustavo, v veliki meri sledijo načelom Okvirne konvencije. Ustava v 1. členu definira Republiko Srbijo kot državo srbskega naroda in vseh državljanov, ki živijo v njej, s čimer podeljuje primat večinskemu prebivalstvu pred narodnimi manjšinami.⁶⁰

V nadaljevanju bom predstavila normativno podlago za zaščito pravic narodnih manjšin v Srbiji. Ker bom dejansko stanje na področju pravic albanske narodne manjšine v Srbiji analizirala na podlagi posameznih manjšinskih pravic, bom tudi ustavna in zakonska določila za varstvo narodnih manjšin predstavila glede na posebne pravice, ki jih ta določila zagotavljajo.

5.2.1 Zakonodaja na področju prepovedi diskriminacije

Srbska ustava poleg enakosti vseh državljanov pred ustavo in zakonom ter pravice do enake zakonske zaščite prepoveduje tudi vsakršno diskriminacijo, posredno ali neposredno, na kateri koli osnovi, zlasti pa na podlagi »rase, spola, nacionalne pripadnosti, družbenega porekla, rojstva, veroizpovedi, političnih ali drugih prepričanj, finančnega stanja, kulture, jezika, starosti in psihične ali fizične invalidnosti« (Ustava Republike Srbije, 21. člen). Posebni ukrepi, ki jih sprejme Republika Srbija z namenom, da bi dosegla popolno enakopravnost oseb ali skupine oseb, ki so v bistveno neenakem položaju glede na ostale državljane, ne pomenijo diskriminacije (Prav tam).

Ustava prepoveduje tudi diskriminacijo narodnih manjšin, jim zagotavlja enakopravnost pred zakonom in enako zakonsko zaščito ter zanje uveljavlja možne posebne predpise in začasne ukrepe v gospodarskem, družbenem, kulturnem in političnem življenju, z namenom doseči popolno enakopravnost med pripadniki narodnih manjšin in večinskim prebivalstvom. Taki ukrepi so dovoljeni v primeru, da so usmerjeni k odpravljanju izrazito neugodnih življenjskih pogojev, ki še posebej vplivajo nanje (Prav tam, 76. člen).

Zakon o zaščiti manjšin v svojih osnovnih načelih prepoveduje vse oblike diskriminacije pri zagotavljanju pravic in svoboščin narodnim manjšinam (Zakon o zaščiti manjšin, 1. člen). Tako kot ustava dovoljuje sprejemanje posameznih pravnih aktov in ukrepov za popolno in učinkovito enakopravnost med pripadniki narodnih manjšin in

⁶⁰ Omenjeno določilo je deležno kritik mednarodnih in nevladnih organizacij, Srbija pa pritiskov k spremembi tega dela ustave tako, da ne bi posredno ločevala državljanov Srbije na avtohtono prebivalstvo (Srbe) in na preostale državljane (Petrović 2014, 257).

pripadniki večinskega naroda. Ti pravni akti in ukrepi se ne smatrajo za dejanja diskriminacije (Zakon o zaščiti manjšin, 4. člen).

Prepovedi diskriminacije je namenjen tudi poseben Zakon o prepovedi diskriminacije (Zakon o zabrani diskriminacije), ki vzpostavlja celovit sistem zaščite pred diskriminacijo, uzakonja splošno prepoved diskriminacije in v skladu z mednarodnimi in evropskimi standardi določa posebne primere diskriminacije, med drugim tudi diskriminacijo narodnih manjšin.

Zakon diskriminacijo definira kot

vsako neupravičeno razlikovanje ali neenako obravnavo oziroma opustitev ravnanja (izključevanje, omejevanje ali dajanje prednosti), v povezavi s posamezniki ali skupinami, pa tudi njihovimi družinskimi člani ali osebami, ki so jim blizu, na odkrit ali prikrit način, na podlagi rase, barve kože, prednikov, državljanstva, narodne pripadnosti ali etničnega porekla, jezika, verskih ali političnih prepričanj, spola, spolne identitete, spolne usmerjenosti, gmotnega stanja, rojstva, genetskih značilnosti, zdravstvenega stanja, invalidnosti, zakonskega in družinskega statusa, obsodbe, starosti, videza, članstva v političnih, sindikalnih in drugih organizacijah ter drugih dejanskih ali domnevnih osebnih značilnosti (Zakon o prepovedi diskriminacije, 2. člen).

Zakon narodne manjšine prepoznava kot eno od skupin, dovzetnih za diskriminacijo, zato med težke oblike diskriminacije uvršča tudi izzivanje in napeljevanje k neenakopravnosti, sovraštvu in nestrpnosti na osnovi nacionalne, rasne ali verske pripadnosti in jezika; zagovarjanje ali izvajanje diskriminacije s strani državnih organov in v postopkih pred organi državne oblasti, propagiranje diskriminacije v javnih glasilih; apartheid, genocid, etnično čiščenje in njihovo propagiranje (Prav tam, 13. člen).

Narodnim manjšinam je namenjen tudi 24. člen zakona, ki prepoveduje diskriminacijo narodnih manjšin in njihovih pripadnikov na osnovi nacionalne pripadnosti, etničnega porekla, verskih prepričanj in jezika.

Svobodo gibanja vsem državljanom Srbije zagotavlja ustava, ki določa, da ima vsakdo pravico, da se svobodno giblje in prebiva v Republiki Srbiji, jo zapusti in se vanjo vrne (Ustava Republike Srbije, 39. člen).

5.2.2 Zakonodaja na področju jezikovnih pravic

Pravica do jezikovne identitete narodnih manjšin v Srbiji je zaščitena s srbsko ustavo, ki določa, da ima vsaka oseba, kadar se odloča o njenih pravicah in dolžnostih, pravico, da v postopku pred sodiščem, drugimi državnimi institucijami ali organizacijami z javnimi pooblastili, uporablja svoj jezik (Prav tam, 199. člen).

V Republiki Srbiji sta v uradni rabi srbski jezik in cirilica, uradno rabo drugih jezikov in pisav pa urejata Zakon o zaščiti manjšin ter Zakon o uradni rabi jezikov in pisav (Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama). Slednji določa, da sta v enotah lokalne samouprave, v katerih tradicionalno živijo pripadniki narodnih manjšin in njihov delež predstavlja več kot 15 odstotkov prebivalstva občine, njihov jezik in pisava obvezno v uradni rabi v upravnih in sodnih postopkih, pri komunikaciji z organi z javnimi pooblastili, pri vpisu osebnih imen v javne evidence in pri delu predstavniških organov (Zakon o uradni rabi jezikov in pisav, 11. člen, 2. in 3. odstavek). Poleg tega se kot uradna raba jezika smatra tudi izdajanje javnih dokumentov in vodenje uradnih evidenc ter zbirk osebnih podatkov v jezikih narodnih manjšin, pa tudi sprejemanje teh dokumentov v teh jezikih, uporaba jezika na glasovalnih lističih in pri delu predstavniških organov (Zakon o zaščiti manjšin, 11. člen, 4. odstavek). Na teh področjih se imena organov z javnimi pooblastili, nazivi enot lokalne samouprave, naselbinska imena, imena trgov in ulic in drugi toponimi izpisujejo tudi v jeziku dotične narodne manjšine, po njeni tradiciji in pravopisu (Prav tam, 11. člen, 5. odstavek).

Pripadniki narodnih manjšin, ki po zadnjem popisu predstavljajo vsaj dva odstotka prebivalstva, se na republiške organe lahko obračajo v svojem jeziku in imajo pravico, da v tem jeziku dobijo tudi odgovor (Zakon o uradni rabi jezikov in pisav, 11. člen, 7. odstavek).

Zakon o zaščiti manjšin pripadnikom narodnih manjšin daje pravico do svobodnega izbora in uporabe osebnih imen in imen svojih otrok, do vpisovanja teh osebnih imen v vse javne dokumente, uradne evidence in zbirke osebnih podatkov v jeziku in pravopisu pripadnikov narodne manjšine (Zakon o zaščiti pravic in svoboščin narodnih manjšin, 9. člen), pravico do uporabe lastnega jezika in pisave zasebno in javno (Prav tam, 10. člen) ter zahteva, da se zvezni zakoni in predpisi objavljajo v jezikih narodnih manjšin (Prav tam, 11. člen, 6. odstavek).

Zakon o lokalni samoupravi (Zakon o lokalnoj samoupravi) določa, da so občine pristojne za odločanje o tem, kateri manjšinski jeziki in pisave so v uradni rabi na ozemlju občine (Zakon o lokalni samoupravi, 20. člen, 32. odstavek). Neodvisno od tega, ali je jezik narodne manjšine v uradni rabi v posamezni enoti lokalne samouprave ali ne, Zakon o matičnih knjigah (Zakon o matičnim knjigama) predpisuje, da se imena pripadnikov narodnih manjšin vpisuje v matične knjige v jeziku in pravopisu narodne manjšine (Zakon o matičnih knjigah, 17. člen).

Zakon o osebni izkaznici (Zakon o ličnoj karti) določa, da se osebne izkaznice tiskajo v srbskem jeziku in v cirilčni pisavi ter v angleškem jeziku, pa tudi v jezikih in pisavah narodnih manjšin, v skladu z zakonom. Podatki o imenu in priimku se v obrazec vpisujejo v

izvirni obliki, tako kot so vpisani v matično knjigo, vzporedno pa tudi po srbskem pravopisu in cirilčni pisavi (Zakon o osebni izkaznici, 9. člen).

5.2.3 Zakonodaja na področju kulturnih pravic

Na področju kulturnih pravic srbska ustava daje pripadnikom narodnih manjšin pravico do izražanja, ohranjanja, negovanja, razvoja in javnega izražanja kulturnih posebnosti (Ustava Republike Srbije, 79. člen). Poleg tega imajo narodne manjšine pravico, da ustanavljajo kulturna društva, ki se financirajo na prostovoljni osnovi (Prav tam, 80. člen). Zakon o zaščiti manjšin določa, da so posebne kulturne in umetniške ustanove, društva in združenja na vseh področjih kulturnega in umetniškega življenja, ki jih ustanovijo pripadniki narodnih manjšin, pri svojem delu samostojni, država pa sodeluje pri njihovem financiranju v skladu s svojimi zmožnostmi (Zakon o zaščiti manjšin, 12. člen).

Pomembna pooblastila na področju kulturnih pravic narodnih manjšin so bila podeljena nacionalnim svetom narodnih manjšin,⁶¹ ki samostojno odločajo (ali sodelujejo v procesu odločanja) o vprašanjih, pomembnih za kulturo njihove skupnosti, o ustanavljanju kulturnih ustanov in drugih organizacij, predlaga sprejemanje zaščitnih ukrepov za kulturne ustanove ter podaja svetovalna mnenja glede vprašanj, povezanih s kulturo narodne manjšine (Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin, 18. člen).

5.2.4 Zakonodaja na področju verskih pravic

V skladu s srbsko ustavo ima vsakdo pravico, da izraža svojo vero, izvaja in obiskuje verske obrede sam ali v skupnosti z drugimi (Ustava Republike Srbije, 43. člen, 3. odstavek). Poleg tega ustava zagotavlja svobodo misli, vesti in veroizpovedi (Prav tam, 43. člen, 1. odstavek) ter uvaja načelo sekularnosti, po katerem je cerkev ločena od države, vse verske skupnosti so enakopravne in svobodne pri organizaciji svoje notranje strukture, javnem izvajanju verskih obredov, ustanavljanju verskih šol, socialnih in dobrotelčnih organizacij ter njihovem upravljanju (Prav tam, 44. člen).

Zakon o cerkvah in verskih skupnostih (Zakon o crkvama i verskim zajednicama) prav tako določa, da so cerkve in verske skupnosti neodvisne od države in enake pred zakonom ter svobodne in avtonomne pri določanju svoje verske identitete, razvoja in organizacije ter da samostojno opravljajo svoje notranje in javne posle (Zakon o cerkvah in

⁶¹ Nacionalni sveti narodnih manjšin so namenjeni ustvarjanju pravice do samouprave narodnih manjšin na področju kulture, izobraževanja, obveščanja in uradne rabe jezikov in pisav. Sveti imajo pristojnosti, da ustanavljajo organizacije in sodelujejo v procesih odločanja ali samostojno odločajo o vprašanjih s teh področij (Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin, 2. člen).

verskih skupnostih, 6. člen).

Zakon v 10. členu definira pet tradicionalnih cerkev (to so Srbska pravoslavna cerkev, Rimokatoliška cerkev, Slovaška evangeličanska cerkev, Reformirana krščanska cerkev in Evangeličanska krščanska cerkev) ter dve tradicionalni verski skupnosti, islamsko in judovsko skupnost.

To določilo torej razlikuje med različnimi kategorijami verskih skupnosti, zato je bilo predmet več pobud ustavnemu sodišču za presojo ustavnosti, a je to leta 2013 odločilo, da ni pristojno za odločanje o ustavnosti tega člena, zato o njem ni razsojalo (Petrović 2014, 171).

Za razliko od srbske zakonodaje dolžnosti države na področju zaščite verskih pravic narodnih manjšin natančneje določa Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin, s katero se pogodbenice obvezujejo, da bodo vsakemu pripadniku narodne manjšine priznavale pravico do izražanja njegove vere in do ustanavljanja verskih ustanov, organizacij in združenj (Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin, 8. člen), hkrati pa bodo spodbujale take razmere, v katerih bodo pripadniki narodnih manjšin lahko ohranjali svojo vero (Prav tam, 5. člen).

5.2.5 Zakonodaja na področju izobraževalnih pravic

Za zaščito izobraževalnih pravic narodnih manjšin v Srbiji je vzpostavljen širok pravni okvir. Poleg številnih zakonov, ki urejajo izobraževanje na vseh ravneh in se v svojih določbah nanašajo tudi na izobraževalne pravice narodnih manjšin, jim temeljno pravico do šolanja v njihovem jeziku v državnih ustanovah in ustanovah avtonomnih pokrajin podeljuje tudi ustava (Ustava Republike Srbije, 79. člen).

Zakon o zaščiti manjšin pripadnikom narodnih manjšin zagotavlja pravico do izobraževanja v njihovem jeziku v ustanovah predšolskega, osnovnega, srednjega izobraževanja in vzgoje (Zakon o zaščiti manjšin, 13. člen, 1. odstavek). Država se v zakonu obvezuje, da bo pospeševala mednarodno sodelovanje, da bi pripadnikom narodnih manjšin omogočila študij v tujini v maternem jeziku in da bi se tako pridobljene diplome priznale v skladu z zakonom (Prav tam, 14. člen). Poleg tega imajo po tem zakonu pripadniki narodnih manjšin pravico, »da vzpostavijo in vzdržujejo zasebne izobraževalne ustanove, šole ali univerzo, kjer se izobraževanje organizira v jezikih narodnih manjšin ali dvojezično, v skladu z zakonom« (Prav tam, 15. člen).

Zakon o osnovah sistema izobraževanja in vzgoje (Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja) določa, da vzgojno-izobraževalno delo za pripadnike narodne

manjšine poteka v njihovem jeziku, izjemoma dvojezično ali v srbskem jeziku (Zakon o osnovah sistema izobraževanja in vzgoje, 79. člen).

Glede uporabe učbenikov imajo pripadniki narodnih manjšin pravico, da v ustanovah, kjer vzgojno-izobraževalni proces poteka v njihovem jeziku, uporabljajo učbenike in druge učne pripomočke v tem jeziku, ki jih ob predhodnem soglasju nacionalnega sveta narodne manjšine potrdi Nacionalni izobraževalni svet (Prav tam, 102. člen, 1. odstavek; Zakon o učbenikih in drugih učnih sredstvih, 14. člen, 1. odstavek; Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin, 14. člen).

Zakon dovoljuje tudi uporabo učbenikov iz drugih držav, ki pa jih mora za uporabo v Srbiji predhodno odobriti minister za šolstvo (Zakon o osnovah sistema izobraževanja in vzgoje, 102. člen, 4. odstavek; Zakon o učbenikih in drugih učnih sredstvih, 28. člen).

Zakon o učbenikih in drugih učnih sredstvih (Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima) določa tudi, da se učbeniki tiskajo v srbskem jeziku v cirilčni pisavi, za vzgojno-izobraževalno delo, ki poteka v manjšinskih jezikih, pa tudi v jeziku in pisavi narodne manjšine (Zakon o učbenikih in drugih učnih sredstvih, 3. člen). Učbeniki s svojo vsebino in obliko ne smejo ogrožati, omalovaževati, diskriminirati ali izločati skupine ali posameznike, ali spodbujati tako vedenje na osnovi rasne, nacionalne, etnične, jezikovne, verske ali spolne pripadnosti ali drugih osebnih okoliščin (Prav tam, 4. člen).

Predšolsko izobraževanje za pripadnike narodnih manjšin ureja Zakon o predšolski vzgoji in izobraževanju (Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju), ki določa, da mora izobraževanje potekati v njihovem maternem jeziku, lahko pa tudi dvojezično ali v srbskem jeziku, če se s tem strinja vsaj 50 odstotkov staršev (Zakon o predšolski vzgoji in izobraževanju, 5. člen).

Zakon o osnovni vzgoji in izobraževanju (Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju) določa, da izobraževanje v osnovnih šolah lahko poteka v jeziku narodnih manjšin ali dvojezično, če se v prvi razred vpiše vsaj petnajst učencev, ki so pripadniki narodnih manjšin, ob soglasju ministra za izobraževanje pa je to število lahko tudi manjše. Če izobraževalno delo poteka v srbskem jeziku, se za učence, ki pripadajo narodni manjšini, organizira še pouk za učenje njihovega jezika z elementi nacionalne kulture (Zakon o osnovni vzgoji in izobraževanju, 12. člen).

Zakon o srednjem izobraževanju in vzgoji (Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju) predpisuje pogoje za pouk v jezikih narodnih manjšin oziroma dvojezični pouk v srednjih šolah. Tako kot pri osnovnošolskem izobraževanju je predpogoj za organizacijo pouka v manjšinskih jezikih vpis vsaj petnajstih učencev oziroma manj ob predhodni

odobritvi ministra za izobraževanje (Zakon o srednjem izobraževanju in vzgoji, 5. člen).

Zakon o visokošolskem izobraževanju (Zakon o visokom obrazovanju) v zvezi z visokošolskim izobraževanjem pripadnikov narodnih manjšin zakon določa, da visokošolska ustanova lahko organizira in izvaja študij, del študija, opravljanje izpita, izdelavo in zagovor zaključnega, magistrskega in specialističnega dela ali doktorske disertacije v jeziku narodne manjšine ali v tujem jeziku, v skladu s statutom visokošolske ustanove (Zakon o visokošolskem izobraževanju, 80. člen, 2. odstavek).

Pooblastila na področju izobraževanja imajo tudi nacionalni sveti narodnih manjšin, ki so samostojno ali skupaj z republiko, avtonomno pokrajino, enoto lokalne samouprave ali drugo pravno osebo pristojni za ustanavljanje vzgojnih in izobraževalnih ustanov (Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin, 11. člen). Poleg tega predlagajo in dajejo mnenje o predlaganih kandidatih za člane upravnih oziroma šolskih odborov ter o kandidatih za direktorje šol, v katerih izobraževanje poteka v manjšinskih jezikih (Prav tam, 12. člen), ter predlagajo Nacionalnemu izobraževalnemu svetu osnove predšolskega programa, izobraževalne načrte in programe za osnovno in srednje izobraževanje, podajajo mnenja o šolskem in izobraževalnem programu, za katerega velja, da je posebnega pomena za narodno manjšino (Prav tam, 13. člen).

5.2.6 Zakonodaja na področju politične participacije

Srbska zakonodaja za narodne manjšine na političnem področju uvaja več sredstev pozitivne diskriminacije za povečanje njihove participacije v političnem življenju.

Politične stranke narodnih manjšin opredeljuje Zakon o volitvah narodnih poslancev (Zakon o izboru narodnih poslanika) kot »tiste stranke, /.../ katerih osnovni cilj je predstavljanje in zastopanje interesov narodne manjšine in zaščita in izboljšanje pravic pripadnikov narodnih manjšin, v skladu z mednarodnopravnimi standardi« (Zakon o volitvah narodnih poslancev, 81. člen, 3. odstavek).

Po Zakonu o političnih strankah (Zakon o političkim strankama) lahko politično stranko narodne manjšine ustanovi najmanj 1.000 polnoletnih in opravično sposobnih državljanov Republike Srbije, kar predstavlja desetino podpisov, potrebnih za ustanovitev nemanjšinske stranke (Zakon o političnih strankah, 8. in 9. člen).

Zakon o volitvah narodnih poslancev uveljavlja še eno sredstvo pozitivne diskriminacije za stranke, ki v parlamentu zastopajo interese narodnih manjšin, saj 2. odstavek 81. člena določa, da »/p/olitične stranke narodnih manjšin in koalicije političnih strank narodnih manjšin sodelujejo pri razdelitvi mandatov tudi, če so dobile manj kot pet

odstotkov glasov od skupnega števila volivcev, ki so glasovali.« Na ta način je predstavnikom manjšin omogočen vstop v parlament tudi v primeru, da ne dosežejo volilnega praga petih odstotkov glasov, ki velja za nemanjšinske politične stranke, saj zanje zadostuje že, če dosežejo t. i. naravni prag.⁶²

Zakon o lokalnih volitvah (Zakon o lokalnim izborima) se na narodne manjšine nanaša v 9. členu, ki določa da se »/v/ enotah lokalne samouprave, v katerih živi prebivalstvo mešane narodnostne sestave, omogoča sorazmerna zastopanost narodnih manjšin v skupščinah enot lokalne samouprave, v skladu z Ustavo in tem zakonom.« Za politične stranke narodnih manjšin je s tem zakonom določen nižji volilni prag, saj sodelujejo pri razdelitvi mandatov v občinski skupščini tudi, če na volitvah ne dosežejo za ostale politične stranke predpisanega petodstotnega volilnega praga (Zakon o lokalnih volitvah, 40. člen, 4. in 5. odstavek).

Politične pravice narodnih manjšin na lokalni ravni definira tudi Zakon o lokalni samoupravi (Zakon o lokalnoj samoupravi), ki določa, da so občine med drugim pristojne za uresničevanje, zaščito in razvoj individualnih in kolektivnih pravic pripadnikov narodnih manjšin in etničnih skupin (Zakon o lokalni samoupravi, 20. člen, 32. odstavek).

Zakon predvideva oblikovanje Sveta za mednacionalne odnose v multietničnih občinah, natančneje v tistih občinah, v katerih ena narodna skupnost predstavlja več kot pet odstotkov prebivalstva ali vse različne skupnosti skupaj predstavljajo več kot deset odstotkov. V svetih sodelujejo predstavniki srbskega naroda in predstavniki narodnih manjšin, v njihovi pristojnosti pa je obravnavanje vprašanj, povezanih z uresničevanjem, zaščito in spodbujanjem nacionalne enakopravnosti (Prav tam, 98. člen, 4. odstavek).

Za zagotavljanje pravic do samouprave na področjih kulture, izobraževanja, obveščanja in uradne rabe jezikov in pisave imajo narodne manjšine v skladu z Zakonom o zaščiti manjšin in Zakonom o nacionalnih svetih narodnih manjšin pravico, da izberejo svoje narodne svete, ki na teh področjih predstavljajo narodne manjšine, sodelujejo v procesih odločanja, ustanavljajo ustanove, gospodarske družbe in druge organizacije s področij svojih pristojnosti (Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin, 2. člen), državni organi, organi teritorialne avtonomije ali enote lokalne samouprave pa morajo pri odločanju o teh vprašanjih upoštevati njihovo mnenje (Zakon o zaščiti manjšin, 19. člen).

⁶² Naravni prag se določi tako, da se skupno število veljavnih glasov deli s številom mest v parlamentu, iz česar sledi, koliko glasov prinaša eno poslansko mesto. Število poslanskih mest za kandidate manjšinskih političnih strank se določi tako, da se število glasov za posamezno stranko deli s številom glasov, ki prinašajo eno poslansko mesto. Če je npr. za posamezni mandat potrebnih 15.000 glasov volivcev, za manjšinsko listo pa je glasovalo 45.000 volivcev, ji pripadajo tri poslanska mesta (Bašić 2011, 133; Orlović 2012, 27).

Prek svojih organov lahko nacionalni svet samostojno predlaga narodne simbole in praznike narodnih manjšin; ustanavlja ustanove, združenja, fundacije, gospodarske družbe na področjih kulture, izobraževanja, obveščanja in uradne rabe jezika in pisave; predlaga predstavnike narodne manjšine v Svet za mednacionalne odnose v enotah lokalne samouprave; sodeluje pri pripravi predpisov, predlaga ali spremlja sprejemanje zakonov in drugih predpisov na področju z ustavo zagotovljenih pravic narodnih manjšin (Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin, 10. člen) ter sodeluje z mednarodnimi in regionalnimi organizacijami, z državnimi organi, organizacijami in ustanovami v matični državi, pa tudi z nacionalnimi sveti in podobnimi organi narodnih manjšin v drugih državah (Prav tam, 27. člen).

5.2.7 Zakonodaja na področju ekonomskih pravic

V srbski ustavi je zapisano določilo o zastopanosti oseb, ki pripadajo narodnim manjšinam v javni administraciji, ki se glasi: »Pri zaposlovanju v državne organe, javne službe, organe avtonomne pokrajine in enote lokalne samouprave se upošteva etnična struktura prebivalstva in primerna zastopanost pripadnikov narodnih manjšin« (Ustava Republike Srbije, 77. člen, 2. odstavek). Podobno Zakon o zaščiti pravic in svoboščin narodnih manjšin o sodelovanju v javnem življenju in enakopravnosti pri zaposlovanju v javnih službah določa, da se »/p/ri zaposlovanju v javnih službah, vključno s policijo, /.../ upošteva narodna sestava prebivalstva, ustrezna zastopanost in znanje jezikov, ki se govorijo na področjih teh organov ali služb« (Zakon o zaščiti manjšin, 21. člen).

V skladu z Zakonom o državnih uslužbencih (Zakon o državnim službenicima) se »/p/ri zaposlovanju v državne organe /.../ upošteva, da etnična struktura /.../ v največji možni meri ustreza strukturi prebivalstva« (Zakon o državnih uslužbencih, 9. člen, 3. odstavek).

5.2.8 Zakonodaja na področju medijskih pravic

Glavni pravni dokumenti s področja zagotavljanja medijskih pravic narodnim manjšinam so ustava, Zakon o zaščiti manjšin, Zakon o lokalni samoupravi, Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin ter Zakon o javnem informiranju in medijih.

Ustava v 79. členu podeljuje narodnim manjšinam pravico do popolnega in nepristranskega obveščanja v njihovih jezikih ter pravico do vzpostavljanja lastnih sredstev javnega obveščanja. Zakon o zaščiti manjšin državi nalaga, da v programih javnega RTV servisa zagotavlja vsebine v jezikih narodnih manjšin ali pa vzpostavi posebne radijske in

televizijske postaje s programom v manjšinskih jezikih, hkrati pa daje pripadnikom narodnih manjšin pravico, da ustanovijo in vzdržujejo medije v svojem jeziku (Zakon o zaščiti manjšin, 17. člen).

Zakon o lokalni samoupravi določa pristojnosti občine na področju informiranja. Njena naloga je, da »zagotavlja pogoje za obveščanje javnosti v srbskem in manjšinskih jezikih, ki se uporabljajo na teritoriju občine, ustanavlja televizijske in radijske postaje za obveščanje v jezikih narodnih manjšin, ki so v občini v uradni rabi, pa tudi za obveščanje v jezikih narodnih manjšin, ki niso v uradni rabi, če takšno obveščanje predstavlja doseženi nivo manjšinskih pravic« (Zakon o lokalni samoupravi, 20. člen, 34. točka).

Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin daje nacionalnim svetom pooblastila, da na področju informiranja na institucionaliziran način vzpostavijo samoupravo, tako da lahko neodvisno ali v sodelovanju z drugimi pravnimi osebami »ustanovijo institucije in poslovne organizacije za izvajanje časopisno-založniške in radio-televizijske dejavnosti, tiskanje in reprodukcijo posnetih medijev« (Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin, 19. člen).

Po mnenju Serenčeševe (2013) in Svetovalnega odbora Sveta Evrope (2013a, 32) določilo, ki nacionalnim svetom narodnih manjšin dovoljuje, da neposredno financirajo posamezne medije, ki so v njihovi lasti, poraja dvome o uredniški in politični neodvisnosti, pa tudi o pluralizmu manjšinskih medijev. Poleg tega je srbsko ustavno sodišče ugotovilo, da je del 17. člena Zakona o zaščiti pravic in svoboščin narodnih manjšin, ki se nanaša na pravico narodnih manjšin, da ustanavljajo posebne radijske in televizijske postaje s programom v manjšinskih jezikih, neustaven, ker so bili z njim v ugodnejši položaj postavljeni mediji, ki oddajajo program v manjšinskih jezikih, ki jih ustanavlja država, s čimer so bili omogočeni neenakopravni pogoji sodelovanja na medijskem trgu (Petrović 2014, 271).

Srbska skupščina je avgusta 2014 sprejela nov Zakon o javnem informiranju in medijih, ki predvideva umik države iz lastništva medijev in na ta način spreminja način njihovega financiranja. Za uresničevanje pravice narodnih manjšin do informiranja v lastnem jeziku zakon določa, da »Republika Srbija, avtonomna pokrajina oziroma enota lokalne samouprave zagotavlja del sredstev, s pomočjo sofinanciranja ali z zagotavljanjem drugih pogojev za delo medijev, ki objavljajo informacije v jezikih narodnih manjšin, preko organa, pristojnega za zadeve javnega informiranja« (Zakon o javnem informiranju in medijih, 13. člen).

5.3 Institucije, pristojne za varstvo manjšin

Za uresničevanje ustavnih in zakonskih določil za varstvo manjšinskih pravic je ključnega pomena, da so podprte z učinkovitimi političnimi organi, javno upravo, pravosodjem in drugimi neodvisnimi organi na državni in lokalni ravni, ki so odgovorni za varstvo narodnih manjšin, zagotavljanje pogojev za njihovo enakopravnost v družbi ter sankcioniranje kršitev njihovih pravic. Đurđević (2014, 28) ocenjuje, da je za večino javnih institucij, zlasti na državnem nivoju, značilno, da niso dovolj senzibilne za potrebe manjšin, zato je nujno, da obstajajo tudi posebne institucije, katerih primarna pristojnost je, da skrbijo za zaščito manjšinskih pravic. V nadaljevanju bom predstavila glavne institucije, ki so v Srbiji odgovorne za oblikovanje manjšinske politike, njeno izvajanje in zaščito pravic manjšin.

5.3.1 Svet Republike Srbije za narodne manjšine (*Savet Republike Srbije za narodne manjine*)

Svet, ustanovljen oktobra 2009 z Uredbo o Svetu Republike Srbije za narodne manjšine, predstavlja najpomembnejši politični organ za oblikovanje manjšinske politike v Srbiji. Pravna podlaga za njegovo ustanovitev je v Zakonu o zaščiti manjšin, ki v 18. členu določa, da bo vlada ustanovila Svet za narodne manjšine »/d/a bi ohranili, spodbujali in zaščitili narodne, etnične, verske, jezikovne in kulturne posebnosti pripadnikov narodnih manjšin in da bi uresničevali njihove pravice.«

Njegove glavne naloge so potrjevanje simbolov, znakov in praznikov narodnih manjšin na predlog narodnih svetov narodnih manjšin; obravnavanje osnutkov zakonov in drugih predpisov, pomembnih za uveljavljanje pravic narodnih manjšin ter podajanje mnenj vladi o njih; spremljanje in obravnavanje stanja zagotavljanja pravic narodnih manjšin v Republiki Srbiji in odnosov Republike Srbije z drugimi državami; predlaganje ukrepov za zagotavljanje enakopravnosti pripadnikov narodnih manjšin; spremljanje sodelovanja narodnih svetov narodnih manjšin s pristojnimi organi Republike Srbije, avtonomnih pokrajin, občin in mest; spremljanje pogojev za delovanje narodnih svetov; spremljanje izpolnjevanja mednarodnih obveznosti o zagotavljanju pravic pripadnikov narodnih manjšin in mednarodnega sodelovanja narodnih svetov (Uredba o Svetu Republike Srbije za narodne manjšine, 2. člen).

Predsednik Sveta je predsednik vlade, njegovi drugi člani pa so minister za človekove in manjšinske pravice, minister za državno upravo in lokalno samoupravo, minister za notranje zadeve, minister za kulturo, minister za izobraževanje, minister za

mladino in šport, minister za veroizpovedi, minister za pravosodje in predsedniki nacionalnih svetov narodnih manjšin (Prav tam, 3. člen). Ob ukinitvi in preoblikovanju nekaterih ministrstev, določila o tem, kateri ministri sodelujejo v Svetu, niso bila spremenjena.

5.3.2 Odbor za človekove in manjšinske pravice in enakost spolov (Odbor za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova)

Parlamentarni odbor je bil ustanovljen po parlamentarnih volitvah maja 2012. Sestavlja ga 17 članov novega sklica parlamenta, ukvarja se s predlogi zakonov in z drugimi pravnimi akti s področja zaščite človekovih in manjšinskih pravic ter z drugimi zadevami, povezanimi z izpolnjevanjem predpisane zakonodaje ter z nadzorom nad izvajanjem mednarodnih pogodb s tega področja (Narodna skupščina Republike Srbije).

5.3.3 Pisarna za človekove pravice in pravice narodnih manjšin (Kancelarija za ljudska i manjinska prava)⁶³

Pisarna v skladu z določbami Uredbe o Pisarni za človekove in manjšinske pravice »izvaja strokovne posle za potrebe vlade in pristojnih ministrstev, ki se nanašajo na: zaščito in promocijo človekovih in manjšinskih pravic; spremljanje skladnosti nacionalne zakonodaje z mednarodnimi sporazumi in drugimi mednarodnopravnimi akti o človekovih in manjšinskih pravicah in spodbujanje sprememb nacionalne zakonodaje; splošna vprašanja o položaju pripadnikov narodnih manjšin, spremljanje položaja pripadnikov narodnih manjšin, ki živijo na ozemlju Republike Srbije in uveljavljanje manjšinskih pravic; vzpostavitev povezav narodnih manjšin z matičnimi državami« (Uredba o Uradu za človekove in manjšinske pravice, 2. člen).

⁶³ Ustanovitev pisarne je bila predvidena s 37. členom Zakona o ministrstvih, potem ko je bilo ukinjeno Ministrstvo za človekove in manjšinske pravice. To je do leta 2011 delovalo kot samostojno ministrstvo, ob rekonstrukciji vlade leta 2011 pa je bilo združeno z Ministrstvom za državno upravo in lokalno samoupravo v Ministrstvo za človekove in manjšinske pravice, državno upravo in lokalno samoupravo. Po parlamentarnih volitvah leta 2012 je bilo tudi to ministrstvo ukinjeno, njegove pristojnosti pa so bile dodeljene drugim ministrstvom: Ministrstvo za pravosodje in javno administracijo je prevzelo vodenje evidenc svetov narodnih manjšin, volitev v svete narodnih manjšin in pripravljanje predpisov o človekovih in manjšinskih pravicah ter drugih nalog, ki jih je do tedaj opravljal Direktorat za človekove in manjšinske pravice pod okriljem Ministrstva, pristojnega za človekove in manjšinske pravice (Zakon o ministrstvih, 10. člen). Ministrstvo za pravosodje in državno upravo tako opravlja naloge vodenja registra narodnih svetov narodnih manjšin, naloge, povezane z volitvami v narodne svete narodnih manjšin ter pripravlja predpise s področja človekovih in manjšinskih pravic (prav tam), Ministrstvo za kulturo in obveščanje pa ima pristojnost, da informira narodne manjšine (Zakon o ministrstvih, 15. člen). Za opravljanje drugih poslov v zvezi s človekovimi in manjšinskimi pravicami je bila predvidena ustanovitev posebne službe. Tako je srbska vlada z vladno odločbo avgusta 2012 ustanovila Pisarno za človekove pravice in pravice narodnih manjšin ter Urad za sodelovanje s cerkvami in z verskimi skupnostmi.

5.3.4 Uprava za sodelovanje s cerkvami in z verskimi skupnostmi (Uprava za saradnjo s crkvama i verskim zajednicama)

Deluje znotraj Ministrstva za pravosodje in v povezavi z zaščito verskih pravic narodnih manjšin opravlja naslednje naloge:

1. sodelovanje države s cerkvami in z verskimi skupnostmi;
2. pomoč pri zaščiti verske komponente kulturne in etnične identitete narodnih manjšin;
3. pomoč pri gradnji sakralnih objektov in zaščiti cerkvene kulturne dediščine; in
4. pomoč pri zaščiti pravnega in socialnega položaja cerkva in verskih skupnosti, uresničevanju njihovih z zakoni določenih pravic, urejanje in izboljševanje socialno-materialnega položaja menihov, duhovnikov in študentov verskih šol (Ministarstvo pravde).

5.3.5 Varuh človekovih pravic

Srbija ima trinivojski sistem varuha človekovih pravic: poleg državnega ombudsmana in ombudsmana pokrajine Vojvodina v Srbiji delujejo še občinski varuhi človekovih pravic.

Varuh človekovih pravic je neodvisen državni organ, ki ščiti pravice državljanov in nadzoruje delo organov državne uprave, organov, pristojnih za pravno zaščito lastninskih pravic in interesov Republike Srbije ter drugih organov in organizacij, podjetij in ustanov z javnimi pooblastili. Izbira in razrešuje ga parlament, kateremu varuh tudi odgovarja za svoje delo (Ustava Republike Srbije, 138. člen).

Ombudsman je pristojen, da nadzoruje spoštovanje pravic državljanov, ugotavlja kršitve, povzročene s predpisi, z zakoni in drugimi splošnimi akti, delom ali opustitvijo ravnanja s strani upravnih organov; nadzoruje zakonitost in pravilnost dela upravnih organov; predlaga zakone iz svoje pristojnosti; vladi in parlamentu predlaga spremembe, dopolnitve ali sprejetje novih zakonov in drugih predpisov; sproža postopke pred ustavnim sodiščem za oceno ustavnosti in zakonitosti zakonov in drugih predpisov ter javno priporoča razrešitev ali sprožitev disciplinskega postopka proti funkcionarju, ki je odgovoren za kratenje pravic državljanov (Zakon o varuhu človekovih pravic, 17–20 člen).

Na področju narodnih manjšin je varuh človekovih pravic zadolžen za ščitenje in spodbujanje manjšinskih pravic in svoboščin (Prav tam, 1. člen).

Po Zakonu o lokalni samoupravi se lahko v enotah lokalne samouprave ustanovi varuh človekovih pravic, ki ima pooblastila, da nadzoruje spoštovanje pravic državljanov, ocenjuje kršitve, ki jih povzročajo organi uprave in javne službe s svojimi dejanji ali s svojo neaktivnostjo (Zakon o lokalni samoupravi, 97. člen, 1. in 3. odstavek). Ustanovitev

lokalnega varuha človekovih pravic ni obvezna, lahko pa ga ustanovita tudi dve enoti lokalne samouprave skupaj (Prav tam, 2. odstavek).

Do leta 2011 je bilo ustanovljenih 18 občinskih varuhov človekovih pravic, med njimi pa ni občin Prešovo, Bujanovac in Medveđa, čeprav imajo lahko pomembno vlogo prav v nacionalno mešanih občinah (Teofilović 2011, 30). Občina Bujanovac sicer predvideva možnost njegove ustanovitve, a do tega še ni prišlo (Đorđević 2011, 70).

5.3.6 Pisarna varuha človekovih pravic za občine Bujanovac, Prešovo in Medveđa

Ker lokalni varuhi človekovih pravic še niso bili ustanovljeni, je bila leta 2010 s pomočjo programa OZN »Peacebuilding and Inclusive Local Development« ustanovljena pisarna varuha človekovih pravic za občine Bujanovac, Prešovo in Medveđa, da bi pripadnikom vseh skupnosti, zlasti pa narodnim manjšinam omogočili višjo stopnjo zaščite človekovih pravic, lažji dostop do storitev ombudsmana in drugih mehanizmov za zaščito človekovih pravic ter za promocijo načel dobrega vladanja in kulture varstva človekovih pravic (PBILD 2011; Marović idr. 2012, 25).

Državljeni so se na pisarno obračali s podobnimi težavami kot drugje po državi: zaradi neučinkovitega dela državne administracije, dolgotrajnih postopkov sojenja, v prvem letu delovanja pisarne pa pritožb nad kršenjem človekovih pravic, ki bi temeljila na nacionalni osnovi, niso beležili (RTV Srbija 2011a; Zaštitnik građana 2011).

5.3.7 Komisar za zaščito enakopravnosti (Poverenik za zaščito ravnopravnosti)

Komisar je samostojni državni organ, ustanovljen na podlagi Zakona o prepovedi diskriminacije, na katerega se lahko obrnejo osebe, ki smatrajo, da jim je bila odvzeta pravica do enake obravnave s strani posameznikov in nosilcev javnih pooblastil.

Njegove pristojnosti so, da

1. sprejema in obravnava pritožbe zaradi kršitev določb tega zakona /Zakona o prepovedi diskriminacije/ in podaja mnenja in priporočila v konkretnih primerih in izreka ukrepe /.../;
2. pritožnikom zagotavlja informacije o njihovih pravicah in možnostih za sprožitev sodnih ali drugih postopkov za zaščito oziroma priporoči postopek mediacije;
3. vloga tožbe /.../ za kršitve pravic iz tega zakona, v svojem imenu ali s soglasjem ter v imenu diskriminirane osebe, če postopek pred sodiščem o isti zadevi še ne poteka ali je že zaključen;
4. vloga prijave o prekrških zaradi kršenja pravic iz tega zakona;
5. posreduje letno in posebno poročilo parlamentu o stanju na področju zaščite enakosti;
6. opozarja javnost o najpogostejših, tipičnih in hujših primerih diskriminacije;
7. spremlja izvajanje zakonov in drugih predpisov, predlaga sprejem ali spremembo predpisov za

izvajanje in izboljšanje zaštite pred diskriminacijo in sprejema mnenja o določbah osnutkov zakonov in drugih predpisov, ki se nanašajo na prepoved diskriminacije;

8. vzpostavi in ohranja sodelovanje z organi, odgovornimi za doseganje enakosti in varstvo človekovih pravic na ozemlju avtonomne pokrajine in lokalne samouprave;

9. javnim in drugim organom priporoča ukrepe za doseganje enakosti (Zakon o prepovedi diskriminacije, 33. člen).

Komisar je pristojen, da ukrepa na podlagi pritožb o domnevni diskriminaciji, ni pa pooblaščen za sprožanje postopka na lastno iniciativo. Ker ne more izreči pravno zavezujočih sankcij za diskriminatorno ravnanje, ampak zgolj sprejema mnenja, priporočila in opozorila, deluje zgolj z močjo avtoritete (Poznatov 2012).

Komisar je od maja 2010 do konca leta 2012 prejel 161 pritožb zaradi diskriminacije na podlagi nacionalne pripadnosti ali etničnega porekla, kar je predstavljalo 19 odstotkov vseh pritožb. Na podlagi teh pritožb je izdal 15 priporočil za prenehanje diskriminacije, 105 pritožb pa je zavrnil (Todorović idr. 2013, 36).

Svetovalni odbor ugotavlja, da protidiskriminacijska zakonodaja in pravni postopki, ki temeljijo na njej, še vedno niso dovolj poznani splošni javnosti, komisarjevih priporočil pa ne spoštujejo niti srske oblasti (Svet Evrope 2013b, 7). Poleg tega neustrezni delovni prostori in pomanjkanje finančnih sredstev onemogočajo učinkovito delo, saj ne more rekrutirati dovolj osebja; po treh letih od ustanovitve v njegovi pisarni deluje le ena tretjina od predvidenega števila zaposlenih (Svet Evrope 2013b, 18).

Komisar poleg varuha človekovih pravic predstavlja drugi institucionalni steber varstva pred diskriminacijo v Srbiji, oba pa sta pristojna tudi za obravnavo diskriminacije na podlagi narodne pripadnosti ali etničnega izvora, ki jo zagrešijo organi državne uprave in druge ustanove z javnimi pooblastili; komisar pa je za razliko od varuha pooblaščen, da nadzoruje tudi delo zasebnega sektorja (Kosanović idr. 2012, 26; Todorović idr. 2013, 39). Druga bistvena razlika med omenjenima organoma je postopek, na podlagi katerega sprožita zahtevo za odpravo diskriminacije: za razliko od komisarja za zaščito enakopravnosti, ki deluje samo na podlagi prijave prizadete fizične osebe, lahko varuh človekovih pravic postopek za preiskavo domnevno nezakonitega dela državnega organa ali organizacije z javnimi pooblastili sproži tudi na lastno iniciativo (Poznatov 2012).

5.3.8 Svet za mednacionalne odnose (Savet za međunacionalne odnose)

Sveti predstavljajo najpomembnejši organ za spodbujanje medetničnega dialoga na lokalni ravni. Njihova ustanovitev je predvidena v nacionalno mešanih enotah lokalne

samouprave, kjer delujejo kot samostojna delovna telesa, v katerih sodelujejo predstavniki srbskega naroda in narodnih manjšin. Sveti morajo biti ustanovljeni v občinah, v katerih po podatkih zadnjega popisa prebivalstva ena narodna manjšina predstavlja vsaj pet odstotkov prebivalstva oziroma vse manjšine skupaj vsaj deset odstotkov (Zakon o lokalni samoupravi, 98. člen, 1. in 2. odstavek). Osnovna vloga svetov je, da obravnavajo vprašanja oblikovanja, zaščite in spodbujanja nacionalne enakopravnosti (Prav tam, 4. odstavek). Občinska skupščina in izvršilni organi enot lokalne samouprave so dolžni, da predloge vseh odločitev, ki se nanašajo na nacionalno enakopravnost, predhodno predložijo svetu, da o njih izda svoje mnenje (Prav tam, 10. odstavek). Če svet presodi, da odločitve ali splošni akti občinske skupnosti neposredno kršijo pravice pripadnikov srbskega naroda ali narodnih manjšin, ima pravico, da pred ustavnim sodiščem sproži postopek za oceno ustavnosti in zakonitosti (Prav tam, 11. odstavek).

Đurđević (2014, 30) ugotavlja, da je kljub temu, da je bila institucija svetov za mednacionalne odnose uvedena že leta 2002, še vedno ni popolnoma zaživela in kljub temu, da obstajajo enote lokalne samouprave, ki so po Zakonu o lokalni samoupravi dolžne formirati svet, tega še vedno niso storile, ali pa svet deluje zgolj na papirju.

Na jugu Srbije je bil svet ustanovljen zgolj v občini Medveđa, v občinah Preševo in Bujanovac pa njuni ustanovitvi nista predvideni niti v občinskih statutih.

5.3.9 Nacionalni sveti narodnih manjšin (Nacionalni saveti nacionalnih manjina)

Institucionalni okvir dopolnjujejo nacionalni sveti narodnih manjšin kot telesa, preko katerih narodne manjšine uresničujejo pravico do avtonomije. Nacionalni sveti predstavljajo narodno manjšino, odločajo o sodelovanju in ustanovitvi ustanov in organizacij na področjih kulture, izobraževanja, informiranja ter uradne rabe jezikov in pisav narodnih manjšin.

Njihova splošna pooblastila se nanašajo na urejanje notranje organizacije in delovanja nacionalnega sveta; potrjevanje simbolov narodne manjšine, ustanavljanje ustanov, združenj, fundacij in gospodarskih družb na področjih kulture, izobraževanja, informiranja ter uradne rabe jezikov in pisav. Poleg tega so pooblaščen za sprožanje pobude za spremembe oziroma dopolnitev ali sprejetje zakonov in drugih predpisov s področij, na katerih imajo narodne manjšine pravico do samouprave; sprožanje postopkov za zaščito pravic narodnih manjšin pred različnimi organi, predlaganje predstavnikov narodnih manjšin v svet za mednacionalne odnose; predlaganje posebnih predpisov in začasnih ukrepov za zagotavljanje popolne enakopravnosti z državljani, ki pripadajo

večini; sprožanje iniciativ in sprejemanje ukrepov v zvezi z vprašanji, ki so neposredno povezana s položajem, identiteto in pravico narodnih manjšin idr. (Vukašinović in Janić 2014, 19).

V Srbiji deluje 19 nacionalnih svetov narodnih manjšin, med njimi tudi albanski (prav tam, 14).

5.4 Stanje v Republiki Srbiji

V nadaljevanju bom opisala stanje na področju zaščite albanske narodne manjšine na terenu glede na posamezne posebne pravice, ki jih zagotavlja zakonodaja Republike Srbije.

5.4.1 Pravica do enake obravnave

V tem podpoglavju bom analizirala uresničevanje dveh ključnih indikatorjev za pravico do enake obravnave za albansko narodno manjšino v Srbiji: obstoj posebnih zaščitnih ukrepov za zagotavljanje enakopravnosti albanske narodne manjšine ter svobodo gibanja.

5.4.1.1 Obstoj posebnih zaščitnih ukrepov za zagotavljanje enakopravnosti albanske narodne manjšine

Srbska zakonodaja ne vsebuje posebnih določil za zaščito albanske narodne manjšine, zato zanjo veljajo enaki zaščitni ukrepi za zagotavljanje enakopravnosti kot za vse druge narodne manjšine.

5.4.1.2 Svoboda gibanja

Poročila mednarodnih in regionalnih organizacij ter intervjuvanci o omejeni svobodi gibanja za albansko skupnost znotraj Srbije niso poročali.

Po kosovski osamosvojitvi je zaradi nastanka nove meddržavne meje postalo oteženo gibanje albanskega prebivalstva med Srbijo in Kosovom. Med državama so bili vzpostavljeni štiri mejni prehodi, ki jih je Priština obravnavala kot mednarodne mejne prehode, ki so delovali pod istim režimom kot mejni prehodi z drugimi kosovskimi sosedami, Srbija pa je zanje uvedla enak režim kot za mejne prehode med dvema njenima teritorijema, zato so bile na meji navadne policijske enote (Hamilton in Šapić 2013, 10). Za srbske Albance formalnih ovir za prehod meje preko teh mejnih prehodov ni bilo, intervjuvanec 5 (2009) pa je poročal, da je zaradi povečanih napetosti med državama glede statusa Kosova prihajalo do napetosti, zato so Albanci srbsko-kosovsko mejo

prečkali tudi ilegalno.

Več težav pri prečkanju meje so imeli kosovski Albanci, ker Srbija ni priznavala kosovskih uradnih dokumentov. Da bi uredili vprašanje prehoda meddržavnih meja, so predstavniki vpletenih držav ob posredovanju EU julija 2011 podpisali tehnični sporazum o svobodnem gibanju ljudi in blaga med Srbijo in Kosovom, ki predvideva, da za prehod meje za državljane obeh držav zadostuje osebni dokument, ter ureja uporabo registrskih tablic in plačilo zavarovanja za vozilo ob prehodu meje (Hamilton in Šapić 2013, 8). Po podpisu sporazuma se je število oseb, ki so prečkali srbsko-kosovsko mejo v primerjavi z letom pred tem več kot prepolovilo, zato Hamilton in Šapić (2013, 7) ocenjujeta, da sporazum ni prinesel zelenih učinkov, nasprotno, otežil je prehajanje meje in ohranjanje stikov s kosovskim prebivalstvom. Albanski poslanec v srbski skupščini Riza Halimi (v B92 2011) je ocenil, da je po uvedbi plačila zavarovanja v vrednosti okoli 100 evrov mesečno za vstop na Kosovo, namesto obljubljenе svobode gibanja prišlo do popolne blokade gibanja med državama, ker si prebivalstvo z juga Srbije preprosto ne more privoščiti plačila zavarovanja. Tudi srbski in albanski podjetniki in novinarji z obeh strani meje ocenjujejo, da podpisani sporazum ni pripomogel k svobodnemu gibanju ljudi med državama (Tota 2014).

Poleg tega srbski Albanci po podpisu sporazuma ne morejo več uporabljati dveh od štirih uradnih mejnih prehodov med državama (mejni prehod Mutivoda, ki povezuje Prištino z Medveđo in mejni prehod Mucibaba, ki povezuje Gjilan/Gnjilane s Preševom), ker v sporazum nista vključena (Kursani in Deda 2012, 10).

5.4.1.3 Sklep za pravico do enake obravnave

Đurđević (2014, 36) ugotavlja, da kljub temu, da Srbija ima obsežno protidiskriminacijsko zakonodajo, v državi ni systemskega pristopa k politiki afirmativne akcije, temveč se sprejema posamezne ukrepe za sprejemanje *ad hoc* regulativnih ukrepov na posameznih področjih (npr. posebne ukrepe v volilni zakonodaji, nato pa še za strankarsko organiziranje).

Tabela 5.2: Indikatorja za pravico do enake obravnave albanske narodne manjšine v Srbiji

Obstoj posebnih zaščitnih ukrepov za zagotavljanje enakopravnosti albanske narodne manjšine	-
Svoboda gibanja	-

Za albansko narodno manjšino niso sprejeti nobeni posebni zaščitni ukrepi za zagotavljanje njihove enakopravnosti, zato je ta indikator ocenjen negativno. Pripadniki srbskih Albancev se lahko nemoteno gibajo po ozemlju Srbije, je pa po podpisu tehničnega sporazuma o svobodnem gibanju ljudi in blaga med Srbijo in Kosovom bistveno oteženo njihovo gibanje preko srbsko-kosovske meje, ki je zaradi visokih cen zavarovanja za njihova vozila pogojena z njihovim ekonomskim položajem, kar se izraža tudi v bistveno zmanjšanju pretoka srbskih državljanov iz Srbije na Kosovo. Tudi drugi indikator za pravico do enake obravnave ima zato negativno oceno. Na podlagi obeh indikatorjev zaključujem, da so Albanci v Srbiji podvrženi diskriminaciji na področjih sprejemanja posebnih zaščitnih ukrepov za zagotavljanje njihove enakopravnosti ter zagotavljanja svobode gibanja.

5.4.2 Jezikovne pravice

V občinah Preševo, Bujanovac in Medveđa je poleg srbskega v uradni rabi tudi albanski jezik, zato albanskemu prebivalstvu teh občin pripadajo nekatere posebne jezikovne pravice. V nadaljevanju bom analizirala stanje na področju posameznih indikatorjev za izpolnjevanje jezikovnih pravic albanske manjšine v Srbiji, povezanih s štirimi glavnimi sklopi jezikovnih pravic narodnih manjšin.

5.4.2.1 Zapisovanje imen in nazivov organov, ki izvajajo javna pooblastila, enot lokalne samouprave, mest, trgov, ulic in drugih toponimov v albanskem jeziku

Zakonsko predpisana določila o napisih imen mest, trgov, ulic in drugih toponimov se za albansko skupnost izvajajo delno, saj obstajajo primeri, ko manjšinski napisi niso zapisani tako, kot to predvideva zakonodaja (Svet Evrope 2013b, 37; Svet Evrope 2013c, 31). Napisi na občinskih stavbah so dvojezični, medtem ko so na republiških institucijah izključno v srbskem jeziku (NSANM 2012, 93). Ob mojem obisku občine Preševo leta 2009 sem opazila, da so bili napisi na izpostavah državnih institucij (policajska postaja, izpostava zavoda za zdravstveno zavarovanje, davčna uprava, zavod za zaposlovanje, agencija za tehnične preglede vozil) v večini primerov zgolj v srbskem jeziku in cirilici. Enako velja za imena naselij, ulic in drugih toponimov, ki, zlasti v manjših krajih omenjene občine, niso bili zapisani tudi v albanskem jeziku. Stanje je po poročanju Nacionalnega sveta albanske narodne manjšine do leta 2013 ostalo nespremenjeno (Beqiri 2013, 8).

5.4.2.2 Zapisovanje osebnih imen v uradnih dokumentih v albanskem jeziku

Pri uresničevanju pravice do uporabe osebnih imen v manjšinskih jezikih ni teritorialnih omejitev, saj se osebna imena v vse matične registre (in na njihovi podlagi v osebne dokumente) v Srbiji vpisujejo v jezikih in pisavi narodnih manjšin, ne glede na to, ali sta ta jezik in pisava v uradni rabi v občini ali ne.

Intervjuvanec 5 (2009) navaja, da so bila imena v matični knjigi v občini Preševo zapisana v albanskem jeziku, dokler je bila tam porodnišnica. Po njeni ukinitvi je večina otrok staršem iz treh občin na jugu Srbije rojena v bolnišnicah v Leskovcu in Vranju, to je v občinah, kjer albanski jezik ni v uradni rabi, zato pri vpisovanju imen novorojenčkov v matične knjige omenjenih občin prihaja do številnih napak in pomanjkljivosti (Beqiri 2013, 7). Občina Vranje izdaja rojstne liste zgolj v srbskem jeziku in cirilici, zato so tudi na osebnih dokumentih, izdanih na podlagi teh matičnih knjig, albanska imena pogosto zapisana napačno (Svet Evrope 2013c, 32; Beqiri 2013, 8). Svetovalni odbor meni, da težave pri uveljavljanju te pravice izhajajo tudi iz neobveščenosti pripadnikov narodnih manjšin, ki v praksi niso dovolj informirani o možnostih za vpis imen v njihovih jezikih in pisavi (Svet Evrope 2013b, 36).

5.4.2.3 Izdajanje uradnih dokumentov v albanskem jeziku

Čeprav Zakon o uradni rabi jezikov v 18. členu določa, da so obrazci uradnih dokumentov na območjih, kjer so v uradni rabi jeziki narodnih manjšin, natisnjeni dvojezično v srbskem jeziku in jeziku narodne manjšine, intervjuvanec 3 (2009), intervjuvanec 5 (2009), Kovačević idr. (2013, 54) poročajo, da so se osebni in drugi dokumenti (npr. izvodi poročnih, mrliških listov in drugih javnih listin) pripadnikom albanske skupnosti izdajali zgolj v srbskem jeziku in cirilici ter da je moral vsakdo, ki je želel imeti svoje ime na dokumentih zapisano tudi v albanskem jeziku, oddati posebno prošnjo za izdajo novih dvojezičnih dokumentov.

Svetovalni odbor Sveta Evrope (2013a, 36) poroča, da je bilo mogoče pridobiti osebne dokumente v manjšinskih jezikih samo v občinah, v katerih je bil ta v uradni rabi, čeprav ni več teritorialne omejitve za uveljavljanje te pravice. Nacionalni svet albanske narodne manjšine pri tem opozarja na tehnične omejitve, ki obstajajo pri izdajanju dvojezičnih dokumentov, saj računalniški sistem javne uprave Republike Srbije ne omogoča vpisovanja imen v dokumente v obeh jezikih, ampak samo v enem (NSANM 2012, 92).

Zakon o zaščiti pravic in svoboščin narodnih manjšin v 6. odstavku 11. člena določa,

da se zvezni zakoni in predpisi objavljajo v jezikih narodnih manjšin, v skladu s posebnim predpisom. Intervjuvanec 4 (2009), Nacionalni svet albanske narodne manjšine (2012, 93) ter Beqiri (2013, 6) poročajo, da se v praksi to določilo ne spoštuje, saj niti tisti zakoni na državni ravni, ki so pomembni za interese manjšine, niso prevedeni v albanski jezik. Izjema je bil Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin, sicer pa ni sistematičnega pristopa k prevajanju pravnih aktov v albanski jezik (NSANM 2012, 93).

5.4.2.4 Raba albanskega jezika v upravnih in sodnih postopkih

V odnosih z organi lokalne samouprave so lahko pripadniki narodnih manjšin neovirano uporabljali svoj jezik le, če so bili v občinski administraciji zaposleni Albanci. V nasprotnem primeru je bila komunikacija pogosto otežena, glavni razlog za to pa slabo znanje albanskega jezika zaposlenih (Svet Evrope 2008b, 50; Svet Evrope 2009b, 50).

Ker večina zaposlenih v občinskih institucijah, izpostavah državnih organov in organov z javnimi pooblastili, ki delujejo v občinah Preševo, Medveđa in Bujanovac, pripada srbski narodnosti, pa tudi uradni dokumenti so zapisani v srbskem jeziku, vse administrativne procedure z albanskim prebivalstvom potekajo v srbskem jeziku, čeprav imajo pripadniki albanske manjšine formalno zagotovljeno prevajanje v albanski jezik s pomočjo sodnih tolmačev (NSANM 2012, 92-93; Beqiri 2013, 10).

Tudi pri pisnem komuniciranju z uradnimi oblastmi je za albansko skupnost situacija enaka. Raziskavi Sveta Evrope sta pokazali, da nekateri državni organi (Ministrstvo za obrambo, Agencija za poslovni register, policija, uradi za izdajo potnih listin) od pripadnikov manjšin zahtevajo, da na svoje stroške zagotovijo prevod vloženih uradnih jezikov v srbski jezik in cirilico (Svet Evrope 2009b, 32; Svet Evrope 2013c, 28).

Pred letom 2009 so postopki na občinskih sodiščih v Preševu in Bujanovcu na željo stranke v postopku potekali v albanskem jeziku, prav tako na sodišču v Vranju s pomočjo prevajalca (intervjuvanec 3 2009). Reforma sodnega sistema leta 2010, s katero so bila sodišča v manjših mestih ukinjena, njihove pristojnosti pa prenesene na sodišča v večjih urbanih središčih, je znižala že doseženo stopnjo pravic albanske narodne manjšine pri komunikaciji s sodnimi oblastmi v lastnem jeziku (Svet Evrope 2013b, 35; Svet Evrope 2013c, 35). Pristojnosti občinskih sodišč v Preševu in Bujanovcu so bile prenesene na osnovno sodišče v Vranju, ki je tako postalo pristojno za pet občin, v katerih Albanci predstavljajo 25 odstotkov celotnega prebivalstva, leta 2013 pa je bilo v njem od 43 sodnikov zaposlenih pet sodnikov albanske narodnosti. Od januarja 2010 do decembra 2013 je tako na osnovnem sodišču v Vranju samo en postopek potekal v albanskem

jeziku, vsi ostali pa v srbskem jeziku in cirilici (Beqiri 2013, 19-10).

5.4.2.5 Sklep za jezikovne pravice

Čeprav je pravna podlaga na področju rabe manjšinskih jezikov v Srbiji zelo obsežna, iz ugotovitev o dejanskem stanju na terenu, strnjenih v tabeli 5.3, lahko ugotovimo, da je njeno izvajanje zelo skromno, saj raba albanskega jezika v javnosti ni zagotovljena v celoti na nobenem od analiziranih področij.

Tabela 5.3: Indikatorji za jezikovne pravice albanske narodne manjšine v Srbiji

Zapisovanje imen in nazivov organov, ki izvajajo javna pooblastila, enot lokalne samouprave, mest, trgov, ulic in drugih toponimov v albanskem jeziku	-
Zapisovanje osebnih imen v albanskem jeziku in pisavi	-
Izdajanje uradnih dokumentov v albanskem jeziku	-
Raba albanskega jezika v upravnih in sodnih postopkih	-

Eden od glavnih razlogov za slabo stanje po besedah srbskih državnih in lokalnih oblasti leži v nezadostnih finančnih resursih za prevod uradnih dokumentov in postavitve dvojezičnih napisov, poleg tega pa v lokalni in državni administraciji primanjkuje osebja, ki bi obvladalo albanski jezik (Svet Evrope 2009b, 49; Svet Evrope 2013b, 35).

Situacija je nekoliko boljša na lokalni ravni: v občinah, v katerih predstavlja večino, ima albansko prebivalstvo več možnosti za komuniciranje z administrativnimi enotami v svojem jeziku, je pa nižanje že sprejetih kriterijev zaščite jezikovnih pravic albanske skupnosti pomenila reforma sodnega sistema, ki je pristojnost manjših sodišč prenesla v večje kraje, kjer imajo srbski Albanci manj možnosti za sodelovanje v sodnih postopkih v maternem jeziku.

Na podlagi analize poročil mednarodnih organizacij, Nacionalnega sveta albanske narodne manjšine ter izjav intervjuvanih oseb podeljujem vsem štirim indikatorjem za jezikovne pravice albanske narodne manjšine v Srbiji negativno oceno in zato zaključujem, da jezikovne pravice zanje niso zagotovljene.

5.4.3 Kulturne pravice

Srbska zakonodaja albanski narodni manjšini priznava pravico do javnega izražanja

kulturnih posebnosti, ustanavljanja kulturnih in umetniških organizacij, država pa naj bi po svojih močeh sodelovala pri financiranju njihovega delovanja. Pomembna pooblastila na področju kulturnih pravic narodnih manjšin so bila podeljena nacionalnim svetom narodnih manjšin, ki samostojno odločajo (ali sodelujejo v procesu odločanja) o vprašanjih, pomembnih za kulturo njihove skupnosti, o ustanavljanju kulturnih ustanov in drugih organizacij.

V nadaljevanju bom ocenila stanje na področju kulturnih pravic albanske manjšine.

5.4.3.1 Pravica do vzpostavljanja kulturnih in umetniških organizacij in institucij

Kulturno življenje albanske skupnosti na jugu Srbije je slabo razvito. Glavni kulturni instituciji v Preševski dolini sta kulturna domova v Preševu in Bujanovcu, ki se financirata iz občinskih proračunov, sicer pa v pokrajini deluje še albansko kulturno združenje »Perspektiva«, kulturno umetniško društvo »Veliki Trnovec« in »Kulturni center Bujanovac« (FHP 2003, 78; Svet Evrope 2008b, 48; OVSE 2008a, 8; NSANM 2012, 71).

V okviru kulturnih domov v Preševu, Bujanovcu in Medveđi delujejo knjižnice s skromnim fondom knjig v albanskem jeziku,⁶⁴ ker v Srbiji ne deluje nobena založniška hiša, ki bi izdajala knjige v albanskem jeziku, uvoz knjig iz drugih držav pa je omejen (Beqiri 2013, 4).

Po podatkih Nacionalnega sveta albanske narodne manjšine (2012, 71) se zmogljivosti kulturnih domov uporabljajo le redko, ker so tehnično zastarele, obseg knjižnega gradiva v albanskem jeziku v javnih knjižnicah pa je preskromen.

V nobeni od treh občin na jugu Srbije ne deluje kinodvorana, profesionalno ali amatersko gledališče v albanskem jeziku (NSANM 2012, 71; Beqiri 2013, 4). Beqiri (2013, 4) kot edini pozitivni premik na področju albanske manjšinske kulture navaja etnografski muzej albanske skupnosti, ki so ga odprli leta 2012.

Eva Vukašinović in Nina Janić (2014, 38) poročata, da kljub temu, da ima Nacionalni svet albanske narodne manjšine pooblastila za ustanavljanje kulturnih in umetniških organizacij, te možnosti do leta 2014 ni izkoristil, zato se njihovo število v zadnjih letih ni bistveno povečalo.

⁶⁴ Knjižnica »14. november« v Bujanovcu ima od skupno 57.000 enot knjižnega gradiva okoli 10.000 knjig v albanskem jeziku in med 12 uslužbenci zaposluje sedem pripadnikov albanske manjšine. V tej knjižnici do leta 2002 knjig v albanskem jeziku sploh ni bilo. Občinska knjižnica »Petar Petrović Njegoš« v Medveđi ima okoli 3.000 knjig v albanskem jeziku od skupno 35.684 enot knjižnega gradiva. Mestna knjižnica »Preševo« ima 6.000 od 19.000 enot knjižnega gradiva v albanskem jeziku ter sedem zaposlenih pripadnikov albanske skupnosti (Svet Evrope 2008a, 87; NSANM 2012, 71).

5.4.3.2 Zagotavljanje pogojev za svobodno izražanje, ohranjanje ter razvoj kulture in kulturne dediščine

Pravica do ustanavljanja lastnih kulturnih društev, združenj in organizacij se težko uresničuje, če manjšinska skupnost nima sredstev za financiranje njihovega delovanja, zato je pomembno, da se za ohranjanje kulturne identitete in kulturne dediščine narodne manjšine angažira tudi država.

Z Zakonom o zaščiti pravic in svoboščin narodnih manjšin je bila predvidena ustanovitev Fonda za narodne manjšine, namenjenega financiranju aktivnosti in projektov in proračunskih sredstev za izboljšanje položaja in razvoj kulturne ustvarjalnosti narodnih manjšin, ki pa še vedno ne deluje, zato financiranje na državni ravni po mnenju Svetovalnega odbora ni celovito (Svet Evrope 2013b, 8).

Tabela 5.4: Sredstva, ki jih je Ministrstvo za kulturo namenilo albanski skupnosti za razvoj kulture in umetnosti v letih 2007–2011

Leto	2007	2008	2009	2010	2011
Znesek (v dinarjih)	-	-	70.000	500.000	500.000

Vir: Svet Evrope (2013a, 81).

Srbske oblasti do leta 2008 za delovanje kulturnih institucij albanske manjšine niso namenile nobenih sredstev, zato pripadniki albanske narodne skupnosti niso imeli zagotovljenih pogojev za razvoj svojih kulturnih institucij, kulture in tradicije (Svet Evrope 2008a, 136; Svet Evrope 2013a, 81). V letu 2009 so začele financirati nakup knjig v albanskem jeziku za tri knjižnice, delovanje amaterskih gledališč in drugih kulturnih prireditev v albanskem jeziku (Svet Evrope 2009b, 45). Tudi v naslednjih letih se je vložek srbske države v kulturno dejavnost albanske skupnosti povečeval, do 500.000,00 dinarjev v letu 2011. Sredstva so bila namenjena financiranju posameznih gledaliških predstav ter drugih kulturnih in umetniških dogodkov, ne pa za ohranjanje albanske kulturne dediščine (Svet Evrope 2013a, 82, 92).⁶⁵

Svetovalni odbor ugotavlja tudi, da je država podpirala le posamezne projekte albanske skupnosti, kar je oviralo načrtovanje dolgoročnih aktivnosti in izključevalo pokrivanje materialnih stroškov delovanja posameznih kulturnih društev ali medkulturno

⁶⁵ Po podatkih, ki jih je Republika Srbija predložila Svetu Evrope, so bila proračunska finančna sredstva namenjena ohranjanju bošnjaške, židovske, romske, slovaške in hrvaške kulturne dediščine, ne pa albanske (Svet Evrope 2013, 92).

sodelovanje, kriteriji za razdelitev sredstev pa so bili pogosto zelo nejasni (Svet Evrope 2013a, 24).

5.4.3.3 Sklep za kulturne pravice

Nacionalni svet albanske narodne manjšine v Srbiji je stanje na področju kulture albanske skupnosti opisal kot »kulturne institucije s (tehnično in programsko) zastarelimi kapacitetami, ki ne zadovoljujejo sodobnih potreb prebivalstva ter z majhnim številom sistemsko podprtih predstav.« (NSANM 2012, 70).

Kot glavne probleme na področju albanske manjšinske kulture svet izpostavlja skromno število kulturnih institucij, nezadosten knjižni fond v albanskem jeziku v javnih knjižnicah, slabe ekonomske predpogoje za negovanje kulture, odsotnost javno opredeljenih in projektno orientiranih sredstev za kulturne aktivnosti v občinskem proračunu. Izpostavlja pa tudi nezainteresiranost državljanov za kulturno udejstvovanje, ki bi ga lahko pripisali tudi slabim ekonomskim okoliščinam (prav tam, 72).

Tabela 5.5: Indikatorja za kulturne pravice albanske narodne manjšine v Srbiji

Pravica do ustanavljanja kulturnih in umetniških organizacij in institucij	+
Zagotavljanje pogojev za svobodno izražanje, ohranjanje ter razvoj kulture in kulturne dediščine	-

Država je pristojnost za ustanavljanje kulturnih in umetniških ustanov prenesla na nacionalne svete narodnih manjšin, ki lahko te ustanavljajo samostojno ali pa skupaj z drugimi pravnimi osebami, zato prvi indikator za kulturne pravice albanske narodne manjšine, to je pravica do ustanavljanja kulturnih in umetniških organizacij in institucij, ocenjujem pozitivno.

Angažiranost države pri zagotavljanju pogojev za svobodno izražanje, ohranjanje ter razvoj kulture in kulturne dediščine je skromna: Fond za narodne manjšine še vedno ne deluje, zato financiranje na državni ravni ne deluje celovito, finančna sredstva so namenjena le posameznim projektom, medtem ko Srbija za ohranitev in razvoj kulturne dediščine albanske narodne manjšine do leta 2011 ni namenjala nobenih sredstev. Poleg tega je imela albanska skupnost na razpolago premalo finančnih sredstev za uresničevanje svojih kulturnih pravic; bistveno manj od narodnih manjšin, ki živijo v Vojvodini, ki imajo za svoje delovanje na razpolago tudi pokrajinsko podporo (Svet Evrope

2013b, 24). Ocenjujem, da država svojih dolžnosti na področju zagotavljanja pogojev za svobodno izražanje, ohranjanje in razvoj kulture in kulturne dediščine albanske skupnosti ne izpolnjuje in temu indikatorju pripisujem negativno oceno. Ker nista izpolnjena oba analizirana kriterija za kulturne pravice, zaključujem, da kulturne pravice albanske skupnosti v Srbiji niso spoštovane.

5.4.4 Verske pravice

Večina albanskega prebivalstva pripada islamski skupnosti, ki je v Srbiji organizirana v dveh ločenih organizacijah: Islamski skupnosti v Srbiji, ki ima sedež v Novem Pazarju ter Islamski skupnosti Srbije s sedežem v Beogradu (Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor⁶⁶ 2013, 2). Albanska manjšina na jugu Srbije spada v preševski muftiat, ki poleg muftiatov v Sandžaku, Beogradu in Novem Sadu deluje v okviru Islamske skupnosti v Srbiji (Alibašić 2012, 520).

V nadaljevanju sledi analiza dveh indikatorjev za verske pravice albanske manjšine v Srbiji.

5.4.4.1 Svoboda izražanja in prakticiranja vere

V Preševski dolini z večino od 60 mošej upravlja kosovska verska skupnost (Alibašić 2012, 522). Muslimani lahko tam nemoteno izvajajo verske obrede in pogrebe v skladu z islamsko tradicijo; če v kraju njihovega bivanja muslimanskega pokopališča ni, so njihovi svojci pokopani v najbližjem mestu z muslimanskim pokopališčem (Pejčić 2007, 87; Alibašić 2012, 525). Za nošenje muslimanskih naglavnih rut ni nobenih formalnih omejitev, vendar jih ženske nosijo le na območju Preševske doline, kjer muslimani predstavljajo večino prebivalstva (Alibašić 2012, 526).

Po podatkih ameriškega Urada za demokracijo, človekove pravice in delo (2013, 3) leta 2013 ni bilo poročil o zlorabi verske svobode albanske skupnosti s strani države. Največjo oviro pri svobodnem izražanju veroizpovedi so v preteklosti predstavljali fizični napadi na pripadnike muslimanske verske manjšine, njihovo lastnino in sakralne objekte ter nepripravljenost pristojnih državnih organov, da bi nasilna dejanja raziskali, obsodili ali primerno kaznovali njihove storilce (Svet Evrope 2009a, 25; Djenovic 2009, 1).⁶⁷

⁶⁶ Urad za demokracijo, človekove pravice in delo oziroma The Bureau of Democracy, Human Rights and Labor je ameriška institucija, ki si na globalni ravni prizadeva za demokracijo, zaščito človekovih pravic, versko svobodo in delavske pravice (The Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor).

⁶⁷ Leta 2008 so vodje verskih skupnosti poročali o vandalizmu in fizičnih napadih, napadih na manjšinske verske skupnosti, vandalizmu v cerkvah, mošejah in sinagogah, na pokopališčih in drugih verskih krajih (ECRI 2011, 23).

Primerjava podatkov vsakoletnih raziskav organizacije Forum 18,⁶⁸ ki so bile opravljene v obdobju 2003–2009 (v Djenovic 2009, 1) in podatki Evropske komisije (2012, 14) so sicer pokazali, da se je število napadov na pripadnike verskih skupnosti z leti zmanjševalo,⁶⁹ a je Svetovalni odbor leta 2013 še vedno poročal o zaskrbljujoče nizki ravni medetničnih odnosov na ravni posameznikov ter o močni prisotnosti ksenofobije in verske netolerance v državi (Svet Evrope 2013b, 25). Ti se izražata v posameznih incidentih, primerih vandalskih dejanj nad cerkvenimi poslopji, pokopališči in drugimi verskimi kraji, ki pripadajo islamski skupnosti v Srbiji, pa tudi o sovražnem govoru in fizičnem nasilju nad njenimi pripadniki. Policijski ukrepi, povezani s temi dejanji, so še vedno preredko doživeli epilog v obliki aretacij in/ali obsodb napadalcev (Svet Evrope 2013b, 31; The Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor 2013, 7).

5.4.4.2 Zagotavljanje razmer za izražanje verske identitete

V skladu z ustavo Republika Srbija spodbuja razumevanje, priznavanje in spoštovanje raznolikosti, ki izhaja iz specifične etnične, kulturne, jezikovne ali verske identitete njenih državljanov. V ta namen je bil leta 2012 ustanovljen nov državni organ, Urad za sodelovanje s cerkvami in z verskimi skupnostmi, ki je namenjen izvajanju programa za pomoč verskim skupnostim na področjih kulturnih in znanstvenih aktivnosti, zaščite sakralne dediščine in kulturnih dobrin, informacijske in založniške dejavnosti, gradnje, verskega izobraževanja ter socialnih pravic duhovščine (Ministarstvo pravde; Svet Evrope 2013a, 146).

Poleg tega na državni ravni deluje tudi Odbor za versko izobraževanje v osnovnih in srednjih šolah, ki ga sestavljajo predstavniki ministrstva, pristojnega za verstva, ter predstavniki sedmih tradicionalnih verskih skupnosti. Odbor je pristojen za imenovanje učiteljev za versko izobraževanje, islamska skupnost pa o imenovanju učiteljev za poučevanje o islamu v javnih šolah odloča samostojno (Alibašić 2012, 524; The Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor 2013, 3).

Obseg finančnih sredstev, ki jih ministrstvo namenja Islamski skupnosti v Srbiji, ki ji pripada tudi albansko prebivalstvo, upada; leta 2008 je organizacija od srbske države dobila 18,8 milijona dinarjev proračunskih sredstev, leta 2011 pa le še devet milijonov

⁶⁸ Forum 18 je nevladna organizacija s sedežem na Norveškem, ki poroča in analizira kršitve svobode misli, vesti in prepričanj.

⁶⁹ Po mnenju predstavnikov Forum-a 18 je zmanjšano število napadov na pripadnike verskih manjšin posledica teženj Srbije, da bi se priključila EU, zato srbska politika poskuša vzpostaviti bolj toleranten odnos javnosti do verskih manjšin (Djenovic 2009, 1).

(Svet Evrope 2013a, 154–155).⁷⁰

5.4.4.3 Sklep za verske pravice

Raziskave mednarodnih, regionalnih in nevladnih organizacij so pokazale, da srbska država neposredno ne krši pravice albanske skupnosti do svobode izražanja in prakticiranja verskih prepričanj in da je zakonodaja, ki jo je sprejela za ureditev tega področja, primerna.

Tabela 5.6: Indikatorja za verske pravice albanske narodne manjšine v Srbiji

Svoboda izražanja in prakticiranja vere	+
Zagotavljanje razmer za izražanje verske identitete	-

Republika Srbija albanski narodni manjšini zagotavlja nemoteno izvajanje verskih obredov in izražanje verske pripadnosti ter v skladu z ustavo spodbuja razumevanje, priznavanje in spoštovanje raznolikosti, ki izhaja iz specifične verske identitete njenih državljanov. Prvi indikator za verske pravice albanske narodne manjšine, to je svoboda izražanja in prakticiranja vere, zato ocenjujem pozitivno. Glavno omejitev za nemoteno in svobodno izražanje verske identitete predstavljata močno prisotna ksenofobija in verska netoleranca srbske javnosti, ki sta v največji meri usmerjeni prav proti pripadnikom albanske skupnosti. Srbske oblasti so pri preprečevanju incidentov premalo striktne oziroma jih, če do njih pride, neustrezno sankcionirajo. Posledice pomanjkanja angažiranosti pri spodbujanju verske tolerance so vidne v posameznih incidentih, vandalizmu nad cerkvenimi objekti, pokopališči in drugimi verskimi kraji, ki pripadajo islamski skupnosti v Srbiji, pa tudi v sovražnem govoru in fizičnemu nasilju, ki omejujejo njihovo svobodo do izražanja vere in svobodnega izvajanja verskih obredov, zato tudi drugemu indikatorju za verske pravice albanske skupnosti v Srbiji pripisujem negativno oceno.

Iz tabele 5.6 je razvidno, da je en indikator za verske pravice srbske narodne manjšine ocenjen pozitivno, drugi pa negativno, zato zaključujem, da verske pravice srbske skupnosti na Kosovu niso zagotovljene v celoti.

⁷⁰ Podrobneje o obsegu sredstev, ki jih Srbija namenja albanski in drugim verskim skupnostim v Svet Evrope (2013a, 154–155).

5.4.5 Izobraževalne pravice

Občine Preševo, Bujanovac in Medveđa imajo dovolj številčno albansko skupnost, da njeni pripadniki lahko uveljavljajo zahtevo po vzpostavitvi izobraževanja na osnovni in sekundarni stopnji v albanskem jeziku, kot to predvideva zakonodaja, ki izobraževanje v manjšinskih jezikih predvideva ob vpisu vsaj petnajstih učencev, ob odobritvi ministra za izobraževanje pa lahko tudi manj.

V občini Preševo deluje skupno 11 vzgojno-izobraževalnih ustanov, v občini Bujanovac 14 in v občini Medveđa osem. Ob mojem obisku Preševske doline je bilo mogoče opaziti, da je večina vzgojno-izobraževalnih ustanov v regiji monoetničnih, kar zmanjšuje možnost za medsebojno interakcijo mladih pripadnikov različnih etničnih skupnosti.⁷¹

V nadaljevanju bom analizirala stanje na področju uresničevanja izobraževalnih pravic za albansko skupnost v Srbiji na podlagi treh indikatorjev.

5.4.5.1 Pravica do izobraževanja v albanskem jeziku v javnih izobraževalnih ustanovah

Odbor strokovnjakov za Evropsko listino o manjšinskih ali regionalnih jezikih⁷² je v dveh nadzornih ciklih v letih 2009 in 2013 ugotovil, da Srbija spoštuje zakonodajo na področju predšolskega izobraževanja za albansko skupnost, saj v občinah Medveđa, Preševo in Bujanovac deluje pet vzgojno-izobraževalnih ustanov na predšolski stopnji, kjer delo v celoti poteka v albanskem jeziku, nekatere med njimi pa nudijo tudi dvojezični vzgojno-izobraževalni proces, v srbskem in v albanskem jeziku (NSANM 2012, 78; Svet Evrope 2013a, 314; Svet Evrope 2013c, 18).⁷³

Osnovnošolsko izobraževanje v Srbiji poteka po učnem načrtu, ki je enak za vse osnovne šole v Srbiji. V Preševski dolini deluje 17 osnovnih šol, v katerih celotno izobraževanje poteka v albanskem jeziku, v eni izmed njih pa dvojezično (NSANM 2012, 79; Svet Evrope 2013b, 320). V šolskem letu 2011/2012 jih je obiskovalo 8.327 učencev (Svet Evrope 2013a, 320).

Sekundarno izobraževanje v albanskem jeziku je organizirano v štirih srednjih šolah: v dveh v Preševu, v eni v Bujanovcu in eni srednji šoli v Medveđi (Beqiri 2013, 3). Poleg

⁷¹ Moja opažanja so potrdili tudi moji sogovorniki s tega področja in študija o možnostih za razvoj visokega šolstva na jugu Srbije beograjskih organizacij Centar za nenasilni odpor in Centar za obrazovne politike (v Nenadić 2010, 34).

⁷² Odbor, ki ga sestavljajo neodvisni strokovnjaki (po eden iz vsake države podpisnice) je bil ustanovljen na podlagi 17. člena Evropske listine o manjšinskih ali regionalnih jezikih in je zadolžen za spremljanje situacije na področju regionalnih in manjšinskih jezikov ter spoštovanje določil Listine v državah podpisnicah (Svet Evrope).

⁷³ V šolskem letu 2011/2013 je te ustanove obiskovalo 843 otrok (Svet Evrope 2013, 313).

tega na ekonomski smeri srednje šole »Nikola Tesla« v Medveđi pouk poteka dvojezično v razredih, v katerih je dovolj albanskih učencev in v dveh preševskih srednjih šolah: v gimnaziji »Skenderbeg« in v srednji tehnični šoli »Preševo« (NSANM 2012, 78–79).

V Srbiji do leta 2009 ni bilo visokošolskih izobraževalnih ustanov, kjer bi predavanja potekala v albanskem jeziku (Svet Evrope 2008b, 70; Nenadić 2010, 24).⁷⁴ Zaradi slabih možnosti za študij v Srbiji in neugodne medetnične klime so se albanski študenti v veliki meri odločali za študij izven Srbije – na Kosovu, v Albaniji in Makedoniji (Svet Evrope 2008b, 58; intervjuvanec 3 2009; intervjuvanec 4 2009; intervjuvanec 5 2009; Policy Center 2011: 5). Oktobra 2009 sta bila v Medveđi⁷⁵ odprta oddelek za pravo ter oddelek za ekonomijo Univerze v Nišu, na katerih predavanja potekajo v srbskem jeziku, zagotovljeno pa je tudi simultano prevajanje v albanski jezik (Momčilović 2009; intervjuvanec 4 2009; Nenadić 2010, 34; Svet Evrope 2013a, 304). Dve leti kasneje je v Bujanovcu svoj oddelek odprla še Ekonomska fakulteta iz Subotice Univerze Novi Sad. Predavanja tam potekajo v dveh jezikih, Srbi in Romi poslušajo predavanja v srbskem, Albanci pa v albanskem jeziku. Prvo leto se je na študij ekonomije vpisalo 69 študentov: 40 Albancev in 29 Srbov (Milenovic 2012, 193; Svet Evrope 2013a, 304).

Srbska vlada ima v načrtu ustanovitev še nekaterih drugih študijskih smeri v občinah Preševo in Bujanovac (Milenovic 2012, 194).

5.4.5.2 Pravica do ustanavljanja lastnih izobraževalnih ustanov

V skladu z Zakonom o zaščiti manjšin in Zakonom o nacionalnih svetih narodnih manjšin ima albanski narodni svet možnost, da ustanavlja in vodi izobraževalne in vzgojne ustanove na predšolski, osnovni, srednji in visoki stopnji,⁷⁶ a v Srbiji ne deluje nobena izobraževalna ustanova, ki bi jo ustanovila albanska narodna manjšina (Portal Srbija; Vukašinović in Janić 2014, 24).

5.4.5.3 Pravica do uporabe učbenikov in drugih učnih gradiv v albanskem jeziku

V šolah, v katerih je pouk potekal v albanskem jeziku, so bili do leta 1999 v uporabi učbeniki s Kosova, nato pa so do šolskega leta 2005/2006 uporabljali prevode srbskih

⁷⁴ Edina visokošolska ustanova, ki je v občinah na jugu Srbije sploh delovala, je bila srbska Visoka pedagoška šola, ki je leta 1999 svoj sedež iz Gnjilana na Kosovu prenesla v Bujanovac (Svet Evrope 2008a, 70).

⁷⁵ Intervjuvanec 3 (2009), intervjuvanec 4 (2009) in intervjuvanec 5 (2009) so mnenja, da je bilo odprtje oddelkov fakultet v občini Medveđa nesmiselno, saj je tam najmanj albanskih študentov. Intervjuvanec 3 dodaja, da je mladim iz občin Preševo in Bujanovac bližje Kosovo kot Medveđa, intervjuvanec 5 pa, da iz tega razloga albanski študenti oddelka v Medveđi bojkotirajo.

⁷⁶ Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin, 11. člen, 1. in 2. odstavek.

učbenikov v albanski jezik. Leta 2005 je Ministrstvo za izobraževanje na podlagi Zakona o osnovah sistema izobraževanja in vzgoje in Zakona o učbenikih in drugih učnih sredstvih⁷⁷ za vse letnike osnovnih in srednjih šol za vse predmete z izjemo zgodovine in geografije, potrdilo učbenike in priročnike v albanskem jeziku, izdane v Prištini (Svet Evrope 2008b, 60; Lazić 2014).

Novi Zakon o učbenikih, sprejet leta 2009, naj bi zagotovil učbenike in druge učne pripomočke v manjšinskih jezikih, izdane v Srbiji in prilagojene srbskemu učnemu načrtu, saj obvezuje založnike, da hkrati z učbeniki v srbskem jeziku izdajajo tudi učbenike v manjšinskih jezikih.⁷⁸ Ta novost naj bi izboljšala kvaliteto učbenikov za albanske šolarje, ki je bila do tedaj po besedah intervjuvanca 3 (2009) slaba. Tudi Petrović (2011, 25) opozarja na pomanjkanje (kvalitetnih) učbenikov v albanskem jeziku, zato so nekateri učitelji raje uporabljali učbenike s Kosova, za katere srbski minister za izobraževanje ni izdal soglasja za uporabo. Albanska skupnost je opozorila tudi na nacionalistične vsebine v učbenikih, izdanih v Srbiji, zlasti v tistih, namenjenih za poučevanje zgodovine (Petrović 2011, 22).

Za uporabo v izobraževalne namene v albanskem jeziku je bilo do leta 2013 potrjenih 63 učbenikov in delovnih zvezkov za osnovno šolo: 18 neposredno iz Albanije, deset učbenikov avtorjev iz Srbije in 35 učbenikov, za katere je prevod iz srbskega jezika zagotovil Nacionalni svet albanske narodne manjšine (Beqiri 2013, 2; Svet Evrope 2013c, 17).

5.4.5.4 Sklep za izobraževalne pravice

Raziskave, opravljene v okviru Sveta Evrope, poročila Nacionalnega sveta albanske narodne manjšine in intervjuvane osebe ocenjujejo, da je situacija na področju izobraževanja v albanskem jeziku dobra.

V treh srbskih občinah, kjer živi večina pripadnikov albanske narodne manjšine, je pouk v albanskem jeziku v Srbiji na voljo na vseh ravneh izobraževanja, v nekaterih primerih pa je izobraževanje tudi dvojezično. V preteklosti je bilo največ težav albanske manjšine na področju izobraževalnih pravic, povezanih z visokošolskim in univerzitetnim izobraževanjem, a so bili v zadnjih letih na jugu Srbije odprti oddelki posameznih zasebnih in državnih fakultet, zato študenti niso več prisiljeni k odhodu na študij v tujino na prav

⁷⁷ Zakona dopuščata, da ob predhodni odobritvi ministra za izobraževanje narodne manjšine uporabljajo učbenike iz matične države (Zakon o osnovah sistema izobraževanja in vzgoje, 102. člen, 4. odstavek; Zakon o učbenikih in drugih učnih sredstvih, 28. člen).

⁷⁸ Do tega leta se je v Srbiji v albanskem jeziku tiskal en sam učbenik, in sicer Prvo berilo za prvi razred osnovne šole (Intervjuvanec 3 2009).

vseh smereh.⁷⁹

Nacionalni svet albanske narodne manjšine še ni izkoristil pravice do ustanavljanja lastnih izobraževalnih ustanov na nobeni ravni izobraževanja, je pa posredoval potrebe po učbenikih in drugih učnih gradivih v albanskem jeziku Nacionalnemu izobraževalnemu svetu ter pripomogel k izdaji večjega števila učbenikov. Nacionalni svet kljub temu ocenjuje, da bo potrebnih še nekaj let, preden bo izdan celoten obseg potrebnih učbenikov za pouk v albanskem jeziku, a je stanje na tem področju že zdaj zadovoljivo (Svet Evrope 2013b, 38).

Svoje ugotovitve v povezavi s tremi indikatorji za izobraževalne pravice albanske manjšine v Srbiji lahko strnem v naslednji tabeli:

Tabela 5.7: Indikatorji za izobraževalne pravice albanske narodne manjšine v Srbiji

Pravica do izobraževanja v albanskem jeziku v javnih izobraževalnih ustanovah	+
Pravica do ustanavljanja lastnih izobraževalnih ustanov	+
Pravica do učbenikov in drugih učnih gradiv v albanskem jeziku	+

Iz tabele 5.7 je razvidno, da so pozitivno ocenjeni vsi trije indikatorji za izobraževalne pravice, zato lahko zaključim, da so pravice albanske narodne manjšine na področju izobraževanja spoštovane in zagotovljene.

5.4.6 Politična participacija

Tradicija političnega organiziranja narodnih manjšin v Srbiji ima korenine v specifičnih razmerah razpada t. i. druge Jugoslavije in uvedbe večstrankarskega sistema, ki ga je zaznamovala ustanovitev številnih političnih strank, ki so zastopale interese narodnih manjšin. Prva je bila leta 1990 ustanovljena Demokratska skupnost vojvodinskih Madžarov, istega leta pa tudi prvi politični stranki, ki sta zastopali interese Albancev, Stranka za demokratično delovanje in Demokratska stranka Albancev (Bašić 2011, 129).⁸⁰

⁷⁹ Po mnenju raziskovalcev Evropske komisije za boj proti rasizmu in nestrpnosti bi oblasti kljub temu morale razmisliti o odprtju fakultete v albanskem jeziku v regiji (ECRI 2011, 27).

⁸⁰ Stranka za demokratično delovanje (Partija za demokratsko delovanje - PDD) s sedežem v Preševu (njen predsednik je Riza Halimi, dolgoletni župan občine Preševo) je najvplivnejša politična stranka albanske manjšine. Demokratska stranka Albancev (Demokratska partija Albanaca – DPA) je prav tako regionalna stranka Albancev, ki deluje na področju treh občin na jugu Srbije, njen predsednik je Mustafa Ragmi. Stranka za demokratični napredek (Partija za demokratski progres – PDP) je bila ustanovljena leta 2001 in ima sedež v Bujanovcu. Druge albanske stranke v Srbiji so še Demokratična unija doline (Demokratska unija doline – DUD), Demokratska unija Albancev, Skupina državljanov Demokratični

Mnenja glede sodelovanja v srbski politiki so bila znotraj albanske skupnosti vedno deljena: zmerni Albanci so menili, da bi bila prisotnost njihovih predstavnikov v parlamentu koristna, ker bi jim omogočila osvetlitev situacije na jugu Srbije in pomagala pri izražanju težav in potreb albanske skupnosti, s čimer so se nadejali večje podpore države, njihovi nasprotniki pa so sodelovanje v srbski politiki kategorično zavračali (Pejčić 2007, 80).

V nadaljevanju bom analizirala dve temeljni komponenti političnih pravic narodnih manjšin: zastopanost v političnih institucijah na državni ter na lokalni ravni.

5.4.6.1 Zastopanost v političnih institucijah na državni ravni

Do leta 2007 so albanske politične stranke iz Preševske doline državnozborske volitve v Srbiji bojkotirale, zato Albanci v srbskem parlamentu niso bili zastopani. Tega leta pa je na parlamentarnih volitvah prvič kandidirala Koalicija Albancev Preševske doline, ki je zahvaljujoč uveljavitvi naravnega praga za manjšinske stranke osvojila en poslanski mandat (Dobrković 2009, 299). Koalicija je eno poslansko mesto osvojila tudi na predčasnih volitvah leta 2008, ki so bile razpisane po večmesečni politični krizi, ki je sledila razglasitvi kosovske neodvisnosti (Dnevnik 2008; Republička izborna komisija 2008; Bašić 2011, 134).

Ker po mnenju Rize Halimija, predsednika Demokratske stranke Albancev, državne oblasti že leta niso pokazale nobenega interesa za rešitev statusa Albancev v Preševski dolini, je ta stranka parlamentarne volitve leta znova 2012 bojkotirala ter k bojkotu pozvala tudi ostale albanske stranke. Koalicija Albancev Preševske doline, ki jo je sestavljalo sedem albanskih manjšinskih strank, je na volitvah kljub temu sodelovala in z 0,34 odstotka glasov osvojila en poslanski sedež (Petrović in Joksimović 2013, 66; elzbori 2014).

Razočaranje nad dejstvom, da albanska pričakovanja glede njihovega vpliva na sprejemanje odločitev, pomembnih za njihovo skupnost, niso bila izpolnjena⁸¹ in zaradi nezadovoljstva nad odnosom beograjskih oblasti do albanske skupnosti, so se albanske politične stranke znova odločile za bojkot predčasnih parlamentarnih volitev maja 2014. Njihovi predstavniki so bili zato povabljeni k albanskemu ministru za zunanje zadeve, ki jim

preporod (Grupa građana Demokratski preporod – GGDP) ter Demokratska stranka (Orlović 2011, 408; Petrović in Joksimović 2013, 65).

⁸¹ Po besedah Skenderja Destanija, predsednika Demokratske unije doline (v Đukanović 2014), je kapljo čez rob predstavljala odločitev srbskega Ministrstva za pravosodje o vzpostavitvi nove mreže sodišč v Srbiji, s katero je bilo ukinjeno občinsko sodišče v Preševu. Ker je srbska vlada zavrnila zahtevo, da se v Preševo vrne sodišče, so Albanci prekinili sodelovanje s Koordinacijskim organom (Blic 2014; Đukanović 2014).

je svetoval, naj na volitvah sodelujejo s skupno listo. Vse stranke, razen Stranke za demokratično delovanje, ki znotraj lokalne politike predstavlja opozicijo in je na volitvah nato osvojila dve poslanski mesti, so sodelovanje na volitvah zavrnile (Bilbija 2014; Đukanović 2014).

5.4.6.2 Zastopanost v političnih institucijah na lokalni ravni

Politične stranke, ki zastopajo interese albanske skupnosti, na lokalnih volitvah sodelujejo od leta 2002, ko je bil uveljavljen proporcionalni volilni sistem s triodstotnim volilnim cenzusom. V občinah Bujanovac in Preševo so te stranke osvojile večino glasov, občina Bujanovac pa je dobila tudi prvega župana albanske narodnosti (Brozović 2011, 16).

Na lokalnih volitvah leta 2012 so v občini Bujanovac večino mest v občinski skupščini osvojile albanske stranke, ki pa so skupaj s srbskimi strankami sklenile albansko-srbsko koalicijo. Za predsednika skupščine je bil izvoljen član DPA Hajredin Hida, s podpisom koalicijskega sporazuma pa je Albancem v upravljanje pripadlo pet od devetih direktorskih položajev javnih podjetij, šest od enajstih mest v občinskem svetu in štiri od sedmih načelniških mest v občinski upravi. Preostala mesta so pripadla Srbom (Press Online 2012). V občini Preševo so albanske politične stranke na lokalnih volitvah istega leta osvojile vse sedeže v 38-članski skupščini, saj prvič v zgodovini lokalnih volitev nobena stranka, ki zastopa interese Srbov, ni presegla volilnega cenzusa (Blic 2012a). V koalicijskem sporazumu med strankami, ki zastopajo albansko skupnost, DPA, GGDP in DUD so si omenjene stranke razdelile direktorske položaje vseh lokalnih javnih institucij (Južne vesti 2012).

V občini Medveđa so albanske politične stranke osvojile šest od 35 mest v občinski skupščini (Kocić 2012). Za župana je bil že četrti mandat zapored izvoljen isti predstavnik srbske skupnosti, Slobodan Drašković, iz stranke Grupa građana za Gornju Jablanicu (Večernje novosti 2012). Župana Preševa in Bujanovca sta albanske narodnosti.

Na lokalni ravni albanska skupnost v Srbiji svojo pravico do manjšinske samouprave uresničuje tudi v okviru Nacionalnega sveta albanske narodne manjšine. Svet je bil ustanovljen junija 2010 ob izdatnem zavzemanju veleposlaništev tujih držav, misije OVSE v Srbiji ter drugih mednarodnih institucij, v zapletenih okoliščinah zaradi nesoglasij znotraj albanske skupnosti glede sodelovanja z uradnim Beogradom. Samo dve politični stranki sta privolili v sodelovanje na volitvah v Nacionalni svet, ki sta tako prevzeli celotno odgovornost za zagotavljanje pravic albanske manjšine v Srbiji (Policy Center 2011:14;

Beqiri 2013, 2). Kljub temu je po poročanju Vukašinovičeva in Janičeve (2014) dejaven na vseh štirih področjih, na katerih so bile albanski skupnosti podeljene samoupravne pravice: v kulturi, izobraževanju, informiranju v lastnem jeziku ter pri uradni rabi jezika in pisave.

5.4.6.3 Sklep za politično participacijo

Srbska zakonodaja vsebuje več določil za vključevanje narodnih manjšin v izvoljene politične organe na državni, pokrajinski in lokalni ravni ter z ukrepi pozitivne diskriminacije omogoča ustanovitev političnih strank, ki zastopajo interese številčno manjših narodnih manjšin ter njihovo sodelovanje pri razdelitvi mandatov v srbski skupščini. Tudi na lokalni ravni je bila participacija narodnih manjšin v občinskih skupščinah strankam, ki zastopajo interese narodnih manjšin, omogočena z dopolnitvami Zakona o lokalnih volitvah, ki zahteva, da se v enotah lokalne samouprave z etnično mešano populacijo vodi račun o zastopanosti političnih strank narodnih manjšin v lokalni skupščini, pri razdelitvi mandatov pa sodelujejo tudi tiste manjšinske stranke, ki na volitvah niso dosegle petodstotnega praga.

Albanske politične stranke so do leta 2002 sodelovanje v srbski politiki bojkotirale, nato pa so se aktivno vključile v srbsko politično življenje, tudi s pomočjo uveljavitve naravnega praga za vstop v parlament, v katerem imajo po volitvah leta 2014 dve poslanski mesti. V občinah Preševo in Bujanovac v občinskih skupščinah člani albanskih političnih strank predstavljajo večino, prav tako imajo večino pri imenovanju na vodstvene položaje javnih institucij na lokalni ravni. Poleg tega na lokalni ravni albansko prebivalstvo svojo pravico do sodelovanja pri političnih odločitvah, ki vplivajo na njihovo življenje, uveljavlja tudi preko Nacionalnega sveta albanske narodne manjšine.

Tabela 5.8: Indikatorja za politično participacijo albanske narodne manjšine v Srbiji

Zastopanost v političnih institucijah na državni ravni	+
Zastopanost v političnih institucijah na lokalni ravni	+

V tabeli 5.8 so strnjeni podatki za politično participacijo albanske narodne manjšine v Srbiji. Iz nje je razvidno, da ima albanska narodna manjšina v Srbiji zagotovljene politične pravice tako na državi kot na lokalni ravni, zato obema indikatorjema pripisujem pozitivno oceno. Ker sta oba indikatorja ocenjena pozitivno, lahko zaključim, da je stanje na področju političnih pravic za albansko skupnost zadovoljiva oziroma da so njene pravice do politične participacije tudi v praksi izpolnjene.

5.4.7 Ekonomske pravice

Preševo, Bujanovac in Medveđa spadajo med gospodarsko najslabše razvite občine v Srbiji z najvišjimi stopnjami brezposelnosti v državi,⁸² letni prihodki na prebivalca pa dosegajo komaj eno tretjino srbskega povprečja.⁸³ Glavni gospodarski panogi v teh občinah sta (slabo organizirana) poljedelstvo in živilnopreraževalništvo, industrijski sektor je slabo razvit in večinoma v državni lasti (Huszka 2007, 3; Svet Evrope 2008b, 14). Regija je od konca nemirov leta 2001 v veliki meri odvisna od donatorske pomoči, ki je med leti 2000 in 2005 predstavljala okoli 45 odstotkov skupnih investicij v občinah Preševo in Bujanovac in 17 odstotkov v Medveđi (Transconflict 2012). Skupaj z državnimi investicijami so bila vlaganja v regijo preskromna, da bi obudila njeno gospodarstvo in bistveno zmanjšala brezposelnost, zato se prebivalstvo pogosto zateka k črni in sivi ekonomiji ali pa se z juga države odseljuje (Petrović 2012, 272; Rakić idr. 2012, 3537). Migracija iz manj razvitih predelov države je splošen problem v Srbiji, a Albanci emigrirajo iz države še v večjem obsegu kot pripadniki drugih manjšin. Svoje zaposlitvene priložnosti iščejo na Kosovu, v Albaniji in državah Zahodne Evrope (Intervjuvanec 4 2009; HOLPS 2010, 406; ECRI 2011, 27; Brozović 2011, 11).

V preteklosti je pripadnikom albanske skupnosti, ki so izobraževanje zaključili na kateri od fakultet na Kosovu, vstop na srbski trg delovne sile, zlasti pri zaposlovanju v državni upravi, oteževalo dejstvo, da srbsko Ministrstvo za izobraževanje ni priznavalo diplom, ki so nosile pečat Republike Kosovo (Intervjuvanec 3 2009; intervjuvanec 4 2009; Intervjuvanec 5 2009; ECRI 2011, 27).⁸⁴ Spor na tem področju sta Srbija in Kosovo

⁸² Podatki o stopnji brezposelnosti v omenjenih občinah se med različnimi viri razlikujejo. Po ocenah Republiškega zavoda za statistiko Srbije (v Makroekonomija 2013b) je bila oktobra 2010 stopnja brezposelnosti v občini Bujanovac 16,9 %, občini Preševo 23,9 % in občini Medveđa 25,0 %. Povprečna stopnja brezposelnosti v Srbiji je bila tega leta 19,2 %. HOLPS v svojem poročilu Human Rights Reflects Institutional Impotence (2010, 406) navaja, da je bila leta 2010 v Preševu in Bujanovcu stopnja brezposelnosti celo preko 70 %. Po podatkih Ministrstva za regionalni razvoj in lokalno samoupravo Republike Srbije iz leta 2013 je bila stopnja brezposelnosti v občinah Preševo, Medveđa in Bujanovac mnogo višja; v prvih dveh preko 50, v slednji pa okoli 50 odstotna (Ministrstvo za regionalni razvoj in lokalno samoupravo Republike Srbije, 2013). World Bank Group (2014: 2) je za leto 2014 objavil podatek, da je bila v Preševski dolini stopnja brezposelnosti 49 %, medtem ko za celotno državo velja 20,1-odstotna stopnja brezposelnosti.

Z izjemo državnega statističnega zavoda so si vsi viri enotni v oceni, da je stopnja brezposelnosti v treh občinah na jugu Srbije bistveno višja od stopnje brezposelnosti med drugimi narodnimi manjšinami v Srbiji, z izjemo Romov, in državnega povprečja. Predstavniki albanske skupnosti menijo, da je to strukturni problem, ki izhaja iz kombinacije diskriminacije pri izobraževanju in zaposlovanju (ECRI 2011: 18).

⁸³ S povprečno plačo slabih 39.000,00 dinarjev je bila občina Bujanovac leta 2010 na 65. mestu med srbskimi občinami, v prvi četrtini leta 2011 pa je padla na 75. mesto (Rakić idr. 2012, 35). Povprečna plača v občini Preševo leta 2010 je bila 40.601,00 dinarjev, kar jo je uvrstilo na 46. mesto med srbskimi občinami, a je v prvem četrtletju leta 2011 padla na 79. mesto, še za Bujanovac (Rakić idr. 2012, 36).

⁸⁴ Te diplome je ministrstvo zavračalo že leta 1999 po kosovskem konfliktu, vendar je leta 2001 sklenilo dogovor z UNMIK, da Srbija priznava diplome Univerze v Prištini s pečatom UNMIK. Dogovor je veljal do leta 2006, ko je na mesto ministra za izobraževanje prišel Zoran Lončar, ki dogovora ni več spoštoval.

novembra 2011 poskusila rešiti s podpisom tehničnega sporazuma o medsebojnem priznavanju diplom, ki za overjanje diplom obeh držav pooblašča Odbor evropskih akademskih strokovnjakov, ki ga je imenovalo Evropsko univerzitetno združenje, na podlagi katerega bi vsaka stran priznala kvalifikacije, navedene v diplomah druge države (Deda in Čosaj-Mustafa 2013, 9). Svetovalni odbor je v poročilu iz leta 2013 poročal, da se situacija na tem področju izboljšuje (Svet Evrope 2013b, 9), prav tako Evropska komisija (2013a, 6) v poročilu o napredku v letu 2013.

V nadaljevanju bom analizirala stanje na področju zagotavljanja ekonomskih pravic albanski skupnosti na podlagi dveh indikatorjev: državnih ukrepov za vključevanje albanske manjšine v ekonomsko življenje države ter zaposlovanja v javni administraciji in podjetjih v državni lasti.

5.4.7.1 Državni ukrepi za vključevanje albanske manjšine v ekonomsko življenje države

Srbsko ministrstvo za delo na letni bazi izdeluje Nacionalni zaposlitveni akcijski načrt kot osnovni instrument za izvajanje aktivne zaposlitvene politike v Srbiji, v katerem definira kategorije težko zaposljivih ljudi, pa tudi ukrepe in aktivnosti za povečanje zaposlenosti, ki jih izvaja Državna služba za zaposlovanje. Nacionalni načrti zadnjih let ne vsebujejo nobenih določil za zaposlovanje pripadnikov albanske manjšine; kot edino narodno manjšino, ki spada v kategorijo težko zaposljivih oseb, za katero ima izdelane ukrepe za izboljšanje statusa in pospeševanje zaposlovanja, pa navaja Rome (Ministarstvo rada, zaposljanja, boračkih i socijalnih pitanja 2014).

Glavna institucija, ki se ukvarja s pospeševanjem gospodarskega razvoja Preševske doline, je leta 2000 ustanovljeni Koordinacijski organ Vlade Republike Srbije za občine Preševo, Bujanovac in Medveđa (v nadaljevanju KTVRSOPBM).⁸⁵ Na področju gospodarstva so njegove glavne naloge zagotavljanje učinkovite komunikacije med občinami in srbsko vlado, podpora financiranja in izvajanja infrastrukturnih projektov, ki so pomembni za izboljšanje kvalitete življenja prebivalcev teh občin, podpora gospodarskemu razvoju v občinah Preševo, Medveđa in Bujanovac, nudenje svetovalne in tehnične pomoči za krepitev občinskih kapacitet za trajnostni razvoj občin (KTVRSOPBM). Pri

(Tašić 2009, HOLPS 2009, 381).

⁸⁵ V začetku delovanja so bile njegove glavne zadolžitve koordinacija aktivnosti vlade in samoupravnih organov za rešitev krize na jugu Srbije, zagotavljanje varnosti oseb in njihove lastnine, zagotavljanje svobode gibanja vsem osebam in spodbujanje ekonomskega in družbenega razvoja regije (Vlada Republike Srbije 2010). Prioritete delovanja vladnega organa so bile nekajkrat redefinirane, trenutno so to izobraževanje, socialna vprašanja, gospodarski razvoj in krepitev kapacitet civilne družbe (KTVRSOPBM).

določanju prioritet v gospodarskem razvoju treh občin sodeluje s predstavniki občin in z uradi za lokalni gospodarski razvoj (Svet Evrope 2013a, 371).

Koordinacijski organ je do leta 2012 večino sredstev namenil financiranju infrastrukturnih projektov (t. j. za rekonstrukcijo cestnega in električnega omrežja, upravljanje vodnih virov ipd.), s katerimi bi zagotovili predpogoje za nadaljnji ekonomski razvoj regije, nato pa je težišče vlaganj prenesel na spodbujanje razvoja malih in srednjih podjetij, podjetništva in kmetijskih zadrug. V ta namen je posredoval pri investiranju sredstev tujih donatorjev in v obdobju od leta 2000 do 2013 občinam namenil pet milijard dinarjev (KTVRSOPBM).

Učinek prizadevanj za obuditev gospodarstva v regiji so moji sogovorniki in drugi raziskovalci ocenili kot nezadovoljiv. Ocenjujejo, da je kljub finančnim investicijam infrastruktura v Preševski dolini v zelo slabem stanju, predvsem pa je bilo premalo ukrepov sprejetih za zaposlovanje prebivalstva oziroma le-ti niso prinesli pričakovanih rezultatov. Proizvodnja se manjša, podjetja se zapirajo in delavci ostajajo brez osnovnih prihodkov, tako da je stanje na področju gospodarstva v Preševski dolini še vedno daleč od zelenega (Svet Evrope 2008b, 14; Intervjuvanec 5 2009; Brozović 2011, 10; ECRI 2011, 27; Kosumi 2013, 1). Brozović (2011, 10) izpostavlja tudi dejstvo, da občine nimajo zadostnih administrativnih kapacitet za izvedbo projektov.

5.4.7.2 Zaposlovanje v javni administraciji in podjetjih v državni lasti

Srbska zakonodaja pri zaposlovanju pripadnikov narodnih manjšin v državni upravi zahteva njihovo primerno zastopanost in upoštevanje etnične strukture prebivalstva.

V 90. letih prejšnjega stoletja srbski Albanci v organih lokalne samouprave niso sodelovali, saj so v veliki meri delili usodo kosovskih Albancev, ki so bili deležni množičnega odpuščanja z delovnih mest v javni upravi. Poleg ukinitve organov lokalne samouprave so srbske oblasti poskušali omejiti tudi udeležbo Albancev v javnih ustanovah (Policy Center 2011, 2). Po koncu oboroženega konflikta na jugu države so leta 2001 republiške oblasti sprejele Čovićev načrt, po katerem naj bi etnična sestava zaposlenih v državni administraciji, gospodarskem sektorju in socialnih službah ustrezala etnični strukturi populacije (FHP 2002, 53). Kljub temu so bili Albanci leta 2002 zaposleni le na položajih, kjer je bilo to nujno potrebno – kot prevajalci ali uradniki v vaseh z večinskim albanskim prebivalstvom, v organih državne administracije, na sodiščih, tožilstvu in policiji pa so bili zaposleni v manjšem obsegu v primerjavi z njihovim deležem glede na njihovo zastopanost v družbi (prav tam, 4). Stopnja udeležbe narodnih manjšin v državni

administraciji je ostala nizka tudi v naslednjem desetletju, zlasti znotraj zakonodajne in sodne veje oblasti (Hammarberg 2009a, 30; Intervjuvanec 3 2009; Varuh človekovih pravic Republike Srbije 2011, 8).⁸⁶

Trenutno stanje na področju zastopanosti albanske skupnosti v državni administraciji je težko oceniti, saj ne obstaja nobena javna evidenca s temi podatki (Petrović 2013, 263). Iz komentarja srbskega varuha človekovih pravic o vprašanjih, povezanih z zakonsko ureditvijo položaja narodnih manjšin (2011, 6) za leto 2010 je moč razbrati, da državne oblasti niso spoštovale zakonodaje na področju zaposlovanja pripadnikov narodnih manjšin v državnih institucijah z javnimi pooblastili, saj etnična struktura zaposlenih v državni administraciji še vedno ni ustrezala dejanski strukturi prebivalstva (Varuh človekovih pravic Republike Srbije 2011, 6).⁸⁷

Tudi ECRI (2011, 8) in Svetovalni odbor (v Svet Evrope 2013a, 44) ocenjujeta, da je v javni administraciji na državni ravni albanska skupnost skoraj popolnoma odsotna. Zlasti skromno so zastopani v zdravstvenih institucijah, v davčni službi in sodstvu (Policy Center 2011: 4).

Evropska komisija v Poročilu o napredku (2013a, 47) ugotavlja, da so Albanci še vedno preslabo zastopani tudi v javni administraciji na lokalni ravni. Po mnenju intervjuvanca 4 (2009) in Svetovalnega odbora (v Svet Evrope 2013b, 44) je stanje na tem področju vendarle nekoliko boljše kot na državni ravni, saj je v občinah, kjer pripadniki albanske skupnosti živijo strnjeno, njihova zastopanost v organih lokalne samouprave zadovoljiva.

Tabela 5.9: Zastopanost albanske manjšine v javni upravi in podjetjih v državni lasti leta 2010

	Preševo	Bujanovac	Medveđa
Odstotek Albancev po popisu prebivalstva 2002	89,10 %	34,13 %	26,17 %
Odstotek zaposlenih Albancev znotraj občinske administracije in podjetij v državni lasti	69,75 %	16,79 %	6,82 %

Vir: Obradovic (2011).

⁸⁶ Po podatkih iz srbskega poročila Svetu Evrope je bilo leta 2006 v Srbiji zaposlenih 434 sodnikov, med njimi le osem sodnikov, ki so za svoj materni jezik navedli albanski jezik (Svet Evrope 2008a, 382).

⁸⁷ Tako je bilo npr. leta 2010 za triletno obdobje na srbska sodišča med 150 sodniki imenovanih šest sodnikov, ki pripadajo albanski narodni manjšini, medtem ko za sodnike porotnike za petletno obdobje ni bil imenovan noben pripadnik albanske skupnosti (Svet Evrope 2013, 348).

Po podatkih⁸⁸ Pedje Obradovica (2011) je bilo leta 2010 na delovnih mestih v javni upravi in podjetjih v državni lasti v občini Bujanovac zaposlenih slabih 17 odstotkov Albancev, v občini Preševo slabih 70 odstotkov in v občini Medveđa slabih sedem odstotkov, kar pomeni, da v nobeni občini ne dosegajo procentualne zastopanosti znotraj prebivalstva. Iz tabele 5. 8 je razvidno, da je bila nacionalna sestava prebivalstva občin, ko gre za albansko narodno manjšino, v največji meri upoštevana v občini Preševo, najmanj pa v občini Medveđa.

5.4.7.3 Sklep za ekonomske pravice

Nenapisano pravilo, da pripadniki narodnih manjšin v veliko primerih živijo na izoliranih območjih v sociolnoekonomskem deprivilegiranem položaju, se je izkazalo za resnično tudi v primeru Preševske doline.

Tabela 5.10: Indikatorja za ekonomske pravice albanske narodne manjšine v Srbiji

Ukrepi države za vključevanje albanske manjšine v ekonomsko življenje države	-
Zaposlovanje v javni administraciji in podjetjih v državni lasti	-

Tabela 5.10, v kateri so v obliki dveh indikatorjev strnjene moje ugotovitve v povezavi z ekonomskimi pravicami albanske narodne manjšine v Srbiji, potrjuje, da ta ne uživa z ustavo in zakonodajo zagotovljenih pravic. Splošna slaba gospodarska situacija preprečuje srbskim oblastem, da bi v podpovprečno razvito regijo prek koordinacijskega organa vlagala dovolj finančnih sredstev za razvoj, hkrati pa tudi niso sprejele nobenih ukrepov pozitivne diskriminacije za vključevanje albanskega prebivalstva na trg delovne sile in zmanjševanje stopnje brezposelnosti v regiji. Aktivnosti države v tej sferi so v največji meri omejene na formalno prepoved diskriminacije in zagotavljanje pogojev, v katerih pripadniki manjšin brez kakršne koli razlike sodelujejo v ekonomski sferi družbenega življenja (Đurđević 2014, 38). Prvi indikator za ekonomske pravice albanske narodne manjšine v Srbiji, to je sprejemanje državnih ukrepov za vključevanje albanske manjšine v ekonomsko življenje države, je zato ocenjen z negativno oceno.

Ker država ne vodi evidence o zaposlovanju pripadnikov albanske manjšine v javni

⁸⁸ Te podatke je pridobila nevladna organizacija BIRN (The Balkan Investigative Reporting Networks) s pomočjo novinarskega raziskovanja in neuradnih podatkov lokalnih političnih strank (Obradovic 2011).

upravi, niti ne more spremljati uresničevanja zakonske zaveze, da bo javna uprava odražala dejansko etnično sestavo družbe.⁸⁹ Iz sicer skromnih razpoložljivih podatkov je razvidno, da Albanci ostajajo podpovprečno zastopani v javni administraciji na državni in lokalni ravni ter v podjetjih v državni lasti kljub temu, da srbska zakonodaja pri zaposlovanju v te institucije zahteva upoštevanje nacionalne strukture prebivalstva in je bil za lažje zaposlovanje srbskih diplomantov kosovskih fakultet s Kosovom podpisan tehnični sporazum o medsebojnem priznavanju univerzitetnih diplom. Tudi drugi indikator za ekonomske pravice ima zato negativno oceno.

Ker sta oba indikatorja ocenjena negativno, zaključujem, da ekonomske pravice za albansko narodno manjšino v Srbiji niso zagotovljene.

5.4.8 Medijske pravice

Do leta 2001 je bil dostop do informacijskih storitev v albanskem jeziku v veliki meri odvisen od zasebne iniciative. Po prihodu misije OVSE⁹⁰ in demokratičnih spremembah v Srbiji so se prizadevanja države za zagotovitev medijskih pravic albanske manjšine okrepila, a Hammarberg (2009a, 37) kljub temu ugotavlja, da je v prvem desetletju tega tisočletja postopoma zopet prihajalo do zmanjševanja dostopnosti elektronskih in tiskanih medijev v manjšinskih jezikih, kar pripisuje procesu privatizacije medijev, ki je v tem času potekala v Srbiji.⁹¹

Analiza medijskih pravic albanske manjšine bo potekala na podlagi treh indikatorjev: programa na javni radioteleviziji v albanskem jeziku, pregleda posebnih radijskih in televizijskih postaj, ki oddajajo program v albanskem jeziku ter tiskanih medijev v albanskem jeziku.

⁸⁹ V tretjem poročilu Svetu Evrope o spoštovanju Okvirne konvencije je Republika Srbija navedla, da se v Centralni kadrovske evidenci o državnih uslužbencih v organih državne uprave in službah vlade ne nahajajo podatki o nacionalni pripadnosti državnih uradnikov, ker za zbiranje tovrstnih podatkov ni zakonske podlage (Svet Evrope 2013, 346).

⁹⁰ Misija OVSE v Srbiji na področju medijev pomaga pri pravnih reformah za večjo demokratizacijo medijev, organizira programe za usposabljanje medijev, dokumentira primere kršitev medijskih pravic, spodbuja odprto javno razpravo o relevantnih vprašanjih, pomaga pri oblikovanju strategije javnega informacijskega sistema ipd. (OVSE Media Department).

⁹¹ Leta 2001 je srbski parlament sprejel Zakon o privatizaciji, ki je uzakonil privatizacijo medijev v državni lasti, ki so ji narodne manjšine nasprotovale z argumentom, da bodo manjšinski mediji, prepuščeni tržnim zakonitostim, zaradi manjšega kroga občinstva obsojeni na propad. Določbe zakona se niso nikoli izvajale v celoti, decembra 2007 pa je srbska vlada sprejela Sklep o prekinitvi procesa privatizacije radijskih in televizijskih postaj in drugih elektronskih medijev, ki so svoj program oddajali v manjšinskih jezikih. Sklep je bil sprejet na podlagi ocene, da obstaja velika verjetnost, da bodo ti nekomercialni elektronski mediji zaradi ekonomske neprofitabilnosti ukinjeni, kar bi povzročilo nižanje že dosežene ravni manjšinskih pravic (Svet Evrope 2013, 164; Serenčeš 2013).

5.4.8.1 Program na javni radioteleviziji v albanskem jeziku

Kljub temu, da srbska zakonodaja zavezuje javni RTV servis, da zagotavlja informativne, kulturne in izobraževalne vsebine v jezikih narodnih manjšin, v programu Radiotelevizije Srbija ni nobene oddaje v albanskem jeziku (Svet Evrope 2008b, 26; Intervjuvanec 3 2009; Intervjuvanec 4 2009; Marko idr. 2012, 389; NSANM 2012, 86).

5.4.8.2 Posebne radijske in televizijske postaje, ki oddajajo program v albanskem jeziku

Pripadnikom albanske manjšine so bili leta 2012 na voljo naslednji javni elektronski mediji, ki so oddajali program v albanskem jeziku in so se financirali iz občinskih proračunov: tri radijske postaje – Radio Bujanovac (program oddaja 12 ur na dan), Radio Preševo (12 ur na dan) ter Radio Medveđa (2,5 ure na teden) ter tri televizijske postaje – TV Bujanovac (4 ure na dan), TV Preševo (20 ur na dan), TV Aldi, Preševo (24 ur na dan) (Intervjuvanec 4 2009; Intervjuvanec 3 2009; Beqiri 2013, 5; Svet Evrope 2013a, 167; Svet Evrope 2013c, 35).

Poleg občinskih v Preševski dolini delujejo še tri zasebne radijske postaje (Radio Spektri, Radio Aldi ter Radio M) ter dve televizijski postaji (TV Spektri in TV Aldi), ki oddajajo v albanskem jeziku (Intervjuvanec 4 2009; Intervjuvanec 3 2009; Alibašić 2012, 527; NSANM 2012, 86; Svet Evrope 2013a, 36).

Albanska skupnost ima tudi možnost spremljanja televizijskih in radijskih programov v albanskem jeziku s Kosova, iz Albanije in Makedonije (Policy Center 2011: 5; NSANM 2012, 86).

5.4.8.3 Tiskani mediji v albanskem jeziku

V Srbiji po letu 2013 izhaja en časnik v albanskem jeziku, tednik Perspektiva v Bujanovcu. Tednik Nacionali, ki ga je izdajal Nacionalni svet albanske narodne manjšine in ki je obravnaval politične, ekonomske in kulturne teme, povezane z albansko skupnostjo, je zaradi pomanjkanja finančnih sredstev po dveh letih obstoja leta 2013 prenehal izhajati (NSANM 2012, 86; Beqiri 2013, 5; Svet Evrope 2013a, 176).

Po besedah intervjuvanca 3 (2009) albansko prebivalstvo druge časnike in revije dobiva s Kosova.

5.4.8.4 Sklep za medijske pravice

Medijske pravice narodnih manjšin v Srbiji po besedah Ankice Dragin (v Stojićević 2014), pokrajinske varuhinje človekovih pravic v Vojvodini, omejuje težka gospodarska

situacija, v kateri se nahaja država, pa tudi majhno tržišče za manjšinske medije, kar otežuje njihovo delovanje in ogroža njihov obstoj. Ta je v veliki meri odvisen od finančne pomoči Nacionalnih svetov narodnih manjšin, občin in države. V tabeli 5.11 je predstavljeno stanje na področju medijskih pravic na podlagi treh indikatorjev.

Tabela 5.11: Indikatorji za medijske pravice albanske narodne manjšine v Srbiji

Program na javni radioteleviziji v albanskem jeziku	-
Posebne radijske in televizijske postaje, ki oddajajo program v albanskem jeziku	+
Tiskani mediji v albanskem jeziku	+

Iz tabele 5.11 je razvidno, da albanska manjšina nima zagotovljenih popolnih medijskih pravic. Najboljše stanje je na področju posebnih radijskih in televizijskih postaj, ki svoj program oddajajo v albanskem jeziku. Albanska skupnost ima na voljo šest radijskih in televizijskih postaj, ki se financirajo iz občinskih proračunov, poleg njih pa še dve zasebni televizijski in tri radijske postaje, zato ima ta indikator pozitivno oceno. Republika Srbija kot lastnica Radiotelevizije Srbija ni poskrbela za program na javnih radijskih in televizijskih programih v albanskem jeziku, saj tej skupnosti ni namenjenega nič programskega prostora. Indikator za medijske pravice Albancev v Srbiji, ki se nanaša na program na javni radioteleviziji v albanskem jeziku, je zato ocenjen negativno.

Edini tiskani medij v Srbiji predstavlja tednik Perspektiva, pripadniki albanske manjšine pa se informirajo tudi s pomočjo tiskanih medijev, ki izhajajo na Kosovu. Poleg tega ima nacionalni svet pravico do ustanavljanja lastnih medijev, ki se financirajo iz občinskih proračunov. Indikator za tiskane medije v albanskem jeziku je zato ocenjen pozitivno.

Kljub temu, da nacionalni televizijski in radijski operaterji ne ponujajo programa v albanskem jeziku, izbira tiskanih medijev pa je zelo skromna, lahko na podlagi analiziranih virov zaključim, da ima ta skupnost medijske pravice zagotovljene. Mojo oceno potrjuje tudi predsednik Nacionalnega sveta albanske narodne manjšine, ki navaja, da je »stanje na področju obveščanja na lokalni ravni dobro« (Beqiri 2013, 5).

6 VARSTVO SRBSKE NARODNE MANJŠINE V REPUBLIKI KOSOVO

Republika Kosovo, država ki obsega približno 11.000 kvadratnih kilometrov, ima okoli 1,8 milijona prebivalcev. Danes večino populacije predstavljajo Albanci, poleg njih pa v

državi živi še vrsta narodnih manjšin. Med njimi je največja srbska skupnost, druge skupnosti pa so še Romi, Aškali, Egipčani,⁹² Hrvati, Gorani, Bošnjaki, Črnogorci, Turki ter manjše skupine pripadnikov drugih narodnih manjšin (Baldwin, 2006; ECMI 2013a, 12).

Zaradi pestrega političnega in vojaškega dogajanja v pokrajini v zadnjih desetletjih natančnih podatkov o številčnem obsegu posameznih etničnih skupin ni, tudi zato, ker so te iz političnih razlogov popise prebivalstva pogosto bojkotirale. Zadnji verodostojni popis, v katerem so sodelovale vse etnične skupnosti, je bil leta 1981 in je pokazal, da je tega leta v pokrajini živel okoli 1,5 milijona prebivalcev, vendar so se od tedaj zgodile bistvene demografske spremembe, zato so ti podatki danes nerelevantni (ECMI 2012a, 24).

6.1 Demografski položaj Srbov na Kosovu

Po uradnih rezultatih zadnjega popisa prebivalstva iz leta 2011 je na Kosovu živel 1.739.825 prebivalcev, od tega 1.616.869 oziroma 92,9 odstotka Albancev ter 25.532 oziroma 1,47 odstotka Srbov (Kosovo Agency of Statistics 2013a, 11). Ker so sodelovanje v popisu popolnoma zavrnili Srbi iz štirih občin na severu države, v drugih občinah pa so ga delno bojkotirali, popis ne daje verodostojnih podatkov o številu pripadnikov srbske narodne manjšine na Kosovu, njegovi rezultati pa se tudi bistveno razlikujejo od predhodnih ocen o kosovskem prebivalstvu, ki jih je izdelala Kosovska agencija za statistiko leta 2006 (Svet Evrope 2013d, 6).⁹³ Ocene o njihovem dejanskem številu zato temeljijo na drugih virih. OVSE je leta 2011 na terenu izdelal ocene števila prebivalcev po posameznih občinah,⁹⁴ ki so pokazale, da na Kosovu živi 146.128 Srbov, kar predstavlja 7,8 odstotkov kosovskega prebivalstva (OVSE 2011).

Demografska slika Kosova se je v zgodovini te nemirne pokrajine v odvisnosti od političnega in gospodarskega dogajanja večkrat spremenila,⁹⁵ zlasti razmerje med albansko in srbsko skupnostjo je nihalo v povezavi z medsebojnimi političnimi odnosi.

Prvi popis prebivalstva Jugoslavije, ki je vseboval tudi vprašanje o narodnosti pripadnosti, je bil leta 1948. V tabeli 6.1 so prikazani podatki o številu Srbov na Kosovu, zbranih s pomočjo popisov prebivalstva od leta 1948 dalje in na podlagi ocen različnih

⁹² Čeprav se med seboj razlikujejo in se identificirajo kot ločene skupnosti, Romi, Aškale in Egipčane mednarodne in regionalne organizacije pogosto smatrajo kot eno samo etnično skupino, s podobnimi značilnostmi in statusom.

⁹³ V tej oceni je zapisano, da je na Kosovu leta 2006 živel okoli 2,1 milijona prebivalcev, 92 % Albancev in 5,3 % Srbov (Statistical Office of Kosovo 2008, 6–8).

⁹⁴ Ocene so dostopne na spletni strani misije OVSE na Kosovu na spletni strani <http://www.osce.org/kosovo/43753> (16. marec 2014).

⁹⁵ Podrobneje o dinamiki spreminjanja kosovske demografske strukture v 20. stoletju v Vučković in Nikolić 1996.

organizacij.

Tabela 6.1: Srbsko prebivalstvo Kosova po popisih prebivalstva 1948, 1953, 1961, 1971, 1981 in ocenah iz let 1991, 2006 ter 2011

Leto popisa	Skupno število prebivalcev	Število in odstotek Srbov glede na skupno število prebivalcev
1948	733.034	176.718 (24,1 %)
1953	815.908	189.869 (23,3 %)
1961	963.988	227.016 (23,5 %)
1971	1.243.693	228.264 (18,4 %)
1981	1.584.440	209.798 (13,2 %)
1991 ⁹⁶	1.956.196	194.190 (9,9 %)
2006 ⁹⁷	2.100.000	111.300 (5,3 %)
2011 ⁹⁸	1.873.435	146.128 (7,8 %)

Viri: Prirejeno po Statistical Office of Kosovo (2008, 6–8); ECMI (2013a, 18); Kosovo Agency of Statistics (2013b).

Rezultati popisov prebivalstva v tabeli 6.1 kažejo, da je od leta 1948 do leta 1971 število pripadnikov srbske skupnosti v pokrajini naraščalo, nato pa se je začelo zmanjševati. Viri navajajo dva razloga za zmanjševanje njihovega števila v pokrajini: politične in gospodarske; zlasti razmerje med albansko in srbsko skupnostjo je nihalo v povezavi z medsebojnimi političnimi odnosi.

Srbska skupnost v desetih občinah predstavlja večino prebivalstva, sicer pa njeni pripadniki živijo v 33 od 38 kosovskih občin. Najbolj strnjeno živi srbska skupnost na severu Kosova v občinah Leposavić/Leposaviq, Zubin Potok/Zubin Potoku, Zvečan/Zvečan in Severna Mitrovica/Mitrovicë. Po ocenah OVSE južno od reke Ibar predstavljajo večino občinske populacije v občinah Gračanica/Gračanicë (82,15 %), Štrpce/Shtërpce (70,58 %), Novo Brdo/Novobërdë (61,46 %), Ranilug/Ranillug (97,15 %), Parteš/Partesh (99,96 %) in Kllokot/Klokot (71,23 %). Več kot pet odstotkov občinskega

⁹⁶ Ocena Jugoslovanskega urada za statistiko.

⁹⁷ Ocena Zavoda za statistiko Kosova.

⁹⁸ Ocena OVSE v ECMI (2013, 18).

prebivalstva predstavljajo še v občini Gjilan/Gnjilane (5,29 %). Preostali kosovski Srbi živijo razpršeno v manjših ruralnih naseljih, zlasti v osrednjem in vzhodnem delu države. Manjšina je sicer približno enakomerno razdeljena med sever in jug države, ki ju ločuje reka Ibar. Po ocenah OVSE v štirih občinah severno od nje živi okoli 70.500 Srbov, južno pa približno 75.700 (OVSE 2011; ECMI 2013a, 18).

6.2 Pravna podlaga za zaščito narodnih manjšin

Ker je bilo jasno, da bo zaradi nasprotovanja Srbije in nekaterih drugih držav, med njimi tudi stalnih članic VS OZN Rusije in Kitajske, da bi priznale državnost Kosova, oviran njegov vstop v mednarodne in regionalne organizacije in s tem pristop k njihovim instrumentom za zaščito človekovih in manjšinskih pravic, so bili ti instrumenti prek ustave neposredno vključeni v pravni red države. Tako se v skladu z 22. členom ustave na Kosovu neposredno uporablja več mednarodnih instrumentov za zaščito človekovih in manjšinskih pravic, ki so integralni del kosovskega pravnega sistema in imajo prednost pred določili zakonov in drugih aktov javnih institucij. Ti instrumenti so: Splošna deklaracija človekovih pravic,⁹⁹ Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin¹⁰⁰ s pripadajočimi protokoli, Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah in oba njegova opcijska protokola, Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin, Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk, Konvencija o otrokovih pravicah ter Konvencija proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju.

Pravno-institucionalni okvir za zaščito narodnih manjšin na Kosovu je zelo obsežen in v veliki meri temelji na pravni ureditvi, sistemu in standardih, ki sta jih uveljavila administracija OZN v obdobju 2001–2008 ter Ahtisaarijev načrt, ki je predvidel obsežen sistem za zaščito pravic manjšinskih skupnosti. V nadaljevanju bom predstavila glavna pravna določila, ki ščitijo pravice narodnih manjšin na Kosovu.

6.2.1 Zakonodaja na področju prepovedi diskriminacije

Kosovska ustava prepoveduje diskriminacijo na osnovi rase, barve kože, spola, jezika, vere, političnih ali drugih stališč, nacionalnega ali družbenega porekla, povezave z neko skupnostjo, lastnine, družbenih in ekonomskih pogojev, spolne orientacije, porekla, invalidnosti ali drugega osebnega statusa (Ustava Republike Kosovo, 24. člen).

⁹⁹ Universal Declaration of Human Rights, sprejeta 10. decembra 1948 z Resolucijo GS OZN 217 A (III).

¹⁰⁰ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Svet Evrope, sprejeta 4. novembra 1950.

Ključni zakon, ki se ukvarja s preprečevanjem diskriminacije, spodbujanjem enakopravnosti in z zagotavljanjem enakopravne obravnave vseh državljanov, je Protidiskriminacijski zakon (Zakon protiv diskriminacije). Glavna določila, povezana z zaščito narodnih manjšin pred diskriminacijo, najdemo v 2. členu, ki določa, da ne sme biti »nobene neposredne ali posredne diskriminacije katere koli osebe ali skupine oseb na osnovi spola, starosti, zakonskega statusa, jezika, mentalne ali fizične prizadetosti, spolne orientacije, političnih nazorov ali prepričanj, etničnega izvora, narodnosti, vere ali prepričanja, rase, družbenega porekla, lastnine, rojstva ali katerega koli drugega položaja.« Hkrati zahteva pravično zastopanost vseh oseb in vseh članov skupnosti pri zaposlovanju v javne organe na vseh ravneh (Protidiskriminacijski zakon, 2. člen).

Svobodo gibanja zagotavlja ustava, ki določa, da imajo kosovski državljani in tujci, ki legalno bivajo v državi, pravico do svobode gibanja in da izberejo svoj kraj bivanja v Republiki Kosovo (Ustava Republike Kosovo, 35. člen, 1. točka). Poleg tega ima vsaka oseba pravico, da zapusti državo, kosovskim državljanom pa ne sme biti odvzeta pravica, da vstopijo v državo, niti ne smejo biti izročeni drugim državam proti svoji volji, razen v primerih, ki jih predvidevajo mednarodno pravo in sporazumi (Prav tam, 2.– 4. točka).

6.2.2 Zakonodaja na področju jezikovnih pravic

Jezikovne pravice narodnih manjšin na Kosovu so zaščitene z obsežnim pravnim okvirjem. Medtem ko so z ustavo vzpostavljena osnovna določila, ki regulirajo rabo jezikov, je krovni zakon na tem področju Zakon o rabi jezikov (Zakon o upotrebi jezika), ki postavlja srbski jezik in pisavo pri uradni rabi v enakopraven položaj albanskemu na celotnem ozemlju Kosova.

Kosovska ustava podeljuje pripadnikom narodnih manjšin pravico do svobodne rabe jezika in pisave, tako zasebno kot v javnosti; pravico do uporabe lastnega jezika in pisave pri stikih z občinskimi oblastmi v občinah, kjer predstavljajo pripadniki skupnosti zadosten del prebivalstva; pravico do pisanja osebnih imen v izvorni obliki in pisavi v svojem jeziku ter do vrnitve imen, ki so bila prisilno spremenjena, v izvirno obliko; pravico do uporabe lokalnih imen, imen ulic in drugih topografskih oznak, ki odražajo multietnično in multijezikovno naravo občine (Ustava Republike Kosovo, 59. člen).

Zakon o zaščiti skupnosti navaja jezik za enega od bistvenih elementov manjšinske identitete, pravico do ohranjanja katerega imajo pripadniki narodnih manjšin (Zakon o zaščiti pravic skupnosti, 2. člen). V skladu s tem zakonom sta v državi v uradni rabi albanski in srbski jezik ter njuni pisavi in imata v ustanovah enakopraven status. Pripadniki

skupnosti imajo pravico, da svobodno in brez omejitev uporabljajo jezik svoje skupnosti zasebno in v javnosti, ustno in pisno (Prav tam, 4. člen).

Zakon o rabi jezikov določa, da sta albanski in srbski jezik in pisava v uradni rabi na Kosovu in imata enakopraven status v kosovskih institucijah. V občinah, v katerih nevečinske skupnosti, katerih materni jezik ni eden izmed uradnih jezikov, predstavljajo vsaj pet odstotkov celotnega prebivalstva občine, ima tudi njihov jezik status uradnega jezika in se uporablja enakopravno z drugimi uradnimi jeziki (Zakon o rabi jezikov, 2. člen). Vsaka oseba ima pravico, da komunicira s kosovskimi državnimi in z občinskimi institucijami ter da prejema dostopne storitve in javne dokumente od državnih in lokalnih institucij v katerem koli uradnem jeziku. Člani vlade in občinskih svetov imajo pravico, da na uradnih srečanjih in sestankih uporabljajo svoj jezik, zapisniki s sestankov in uradni dokumenti občinskih skupščin in njihovih komisij pa morajo biti izdani v vseh uradnih jezikih občine (Prav tam, 4. in 7. člen). Kateri koli uradni jezik se uporablja tudi pri delu kosovskega parlamenta in njegovih komisij (Prav tam, 5. člen, 3. točka). Vsi sprejeti zakoni so objavljeni v uradnih jezikih, pa tudi v bošnjaškem in turškem jeziku (Prav tam, 5. člen, 4. točka).

Na področju sodnih postopkov zakon določa, da se uradna jezika v njih uporabljata enakopravno (Prav tam, 12. člen, 1. točka). Poleg tega ima oseba, ki je aretirana ali obtožena kaznivega dejanja in ne razume jezika, v katerem postopek poteka, pravico, da je nemudoma informirana o razlogih za aretacijo v jeziku, ki ga razume, hkrati pa lahko v vseh postopkih pred sodiščem uporablja svoj materni jezik ali uradni jezik po svoji izbiri (Prav tam, 12. člen, 2. točka; 15. člen, 2. točka; 16. člen, 2. točka).

Osebna imena in priimki se v vseh dokumentih in javnih civilnih evidencah v skladu s tem zakonom zapisujejo v uradnem jeziku oziroma v jeziku in pisavi po izbiri te osebe (Prav tam, 27. člen, 2. točka). Poleg tega se uradni napisi, ki označujejo imena občinskih institucij in organov, vasi, cest, ulic in drugih javnih krajev zapisujejo v uradnih jezikih in v jezikih, ki imajo v posameznih občinah status uradnega jezika (Prav tam, 9. člen, 2. točka).

6.2.3 Zakonodaja na področju kulturnih pravic

Ustava Republike Kosovo pripadnikom narodnih manjšin v 59. členu podeljuje pravico do izražanja, ohranjanja in razvoja kulture ter do oblikovanja združenj za kulturo in umetnost.

Tudi na podlagi Zakona o zaščiti skupnosti imajo skupnosti pravico do izražanja, ohranjanja in razvoja svoje kulture in tradicije ter do odločanja o vprašanjih svoje kulture,

do oblikovanja združenj za kulturo, umetnost ter drugih združenj za izražanje in razvoj lastne identitete (Zakon o zaščiti skupnosti, 5. člen).

Zaščiti in načrtovanju razvoja dveh pomembnih krajev srbske kulturne in verske dediščine sta namenjena Zakon o zgodovinskem centru Prizrena (Zakon o istorijskem centru Prizrena) in Zakon o vasi Velika Hoča (Zakon o selu Velika Hoča).¹⁰¹ Prvi predvideva ustanovitev sveta, zadolženega za nadzor in svetovanje o dejavnostih za zaščito kulturne dediščine zgodovinskega centra Prizrena (Zakon o zgodovinskem centru Prizrena, 14. člen.), drugi pa ustanovitev sveta za zastopanje interesov vasi Hoča na področju zaščite in promocije verske in kulturne dediščine ter na področju ruralnega načrtovanja (Zakon o vasi Velika Hoča, 4. člen).

6.2.4 Zakonodaja na področju verskih pravic

Kosovo nima posebnega zakona, ki bi urejal pravice verskih skupnosti na njegovem ozemlju. Ustavno zagotovljeno svobodo veroizpovedi, pravico do sprejemanja in izražanja svoje vere ter zaščito avtonomije verskih skupnosti in spomenikov na ozemlju Republike Kosovo (Ustava Republike Kosovo, 38.–39. člen) tako podrobneje urejajo določila Zakona o zaščiti pravic skupnosti ter Zakon o posebnih zaščitnih conah. V skladu s prvim Republika Kosovo nima svoje državne vere, država pa je pri vprašanjih verskih prepričanj nevtralna. Pripadniki skupnosti imajo pravico do verske svobode, izpovedovanja svoje vere javno ali zasebno, posamezno ali v skupini z drugimi ter do ustanavljanja verskih organizacij in ustanov (Zakon o zaščiti pravic skupnosti, 7. člen, točke 1.–7.).

Zaščiti srbskih verskih objektov, spomenikov, krajev in območij, ki so posebnega pomena za srbsko in druge skupnosti na Kosovu, je namenjen Zakon o posebnih zaščitnih conah (Zakon o specijalnim zaščitnim zonama). V skladu s tem zakonom so posebne zaščitne cone »/p/odročja, definirana z zemljevidom ali z določenim širšim območjem, ki obkroža spomenik, stavbo ali več stavb, vas, zgodovinsko mestno središče, ki so zaščiteni pred kakršnim koli razvojem ali aktivnostmi, ki bi lahko poškodovale njihov zgodovinski, kulturni, arhitekturni ali arheološki kontekst, naravno okolje ali estetsko vizualno postavitev« (Zakon o posebnih zaščitnih conah, 2. člen). Namen teh con je ohraniti samostanski način življenja duhovščine, ohraniti značaj in videz zaščitnih območij, naravnega okolja in vizualne postavitve ter preprečiti neželen razvoj okoli teh območij in zagotoviti pogoje za razvoj skupnosti na teh območjih (Prav tam, 3. člen).

¹⁰¹ Velika Hoča je srbska enklava na jugozahodu države, znana po raznoliki kulturni dediščini, cerkvah in samostanih, tradicionalni arhitekturi ter edinstveni folklori, običajih in tradiciji (Femić 2011).

Zakon določa tudi, kateri objekti spadajo v posebne zaščitne cone, med njimi so srbski pravoslavni samostani, cerkve, zgodovinsko jedro Prizrena in nekatere vasi (Prav tam, 7.–9. člen).

6.2.5 Zakonodaja na področju izobraževalnih pravic

Ustava in Zakon o zaščiti pravic skupnosti dajeta vsem pripadnikom narodnih manjšin pravico do javnega izobraževanja na vseh ravneh v enem izmed uradnih jezikov; pravico do predšolskega, osnovnega in srednjega izobraževanja v lastnem jeziku, čeprav ta ni uradni jezik države, ter pravico do ustanavljanja zasebnih izobraževalnih ustanov, pri čemer so upravičene do finančne pomoči (Ustava Republike Kosovo, 59. člen; Zakon o zaščiti pravic skupnosti, 8. člen).

Najradikalnejšo spremembo, ki jo na področju izobraževanja uvaja leta 2008 sprejeti Zakon o zaščiti pravic skupnosti, je njegovo določilo, da lahko »/š/ole, v katerih poteka izobraževanje v srbskem jeziku, /.../ uporabljajo izobraževalni program in učbenike, ki jih je odobrilo srbsko ministrstvo za izobraževanje, potem ko o tem obvestijo kosovsko Ministrstvo za izobraževanje, znanost in tehnologijo« (Zakon o zaščiti pravic manjšin, 8.5. člen).

Izobraževanje v uradnih in manjšinskih jezikih ureja tudi Zakon o rabi jezikov. V skladu z njim ima vsaka oseba pravico, da za svojega otroka izbere, v katerem uradnem jeziku bo obiskoval predavanja (Zakon o rabi jezikov, 19.2. člen). Poleg tega zakon določa, da so na javnih univerzah osnovni jeziki, v katerih poteka izobraževanje, vsi uradni jeziki (Prav tam, 23.1. člen).

Zakon o izobraževanju v občinah Republike Kosovo (Zakon o obrazovanju u opštinama Republike Kosova) se na izobraževanje v srbskem jeziku nanaša v petem poglavju. V njem je zapisano, da imajo občine pristojnost, da ustvarijo pogoje za zagotavljanje izobraževanja v srbskem jeziku; te šole pa lahko uporabljajo učni načrt ali učbenike, ki jih je razvilo Ministrstvo za izobraževanje Republike Srbije, po predhodnem obvestilu Ministrstva za izobraževanje, znanost in tehnologijo Republike Kosovo (Zakon o izobraževanju v občinah Republike Kosova, 12. člen).

Občini Severna Mitrovica/Mitrovicë zakon podeljuje posebne pristojnosti na področju visokošolskega izobraževanja, saj določa, da je Univerza Severna Mitrovica/Mitrovicë avtonomna javna institucija za visokošolsko izobraževanje, s svojim statutom, ki določa notranjo organizacijo in delovanje ter način interakcije z javnimi oblastmi, v skladu z zakonodajo Republike Kosovo (Prav tam, 14. člen).

6.2.6 Zakonodaja na področju politične participacije

Martti Ahtisaari je v svojem Načrtu za celovito ureditev statusa Kosova predvidel učinkovito participacijo narodnih manjšin, zlasti srbske, v političnem življenju države s pomočjo rezerviranih sedežev v skupščini in imenovanja njihovih predstavnikov na funkcije znotraj izvršilne in sodne veje oblasti. Glavni pravni dokumenti, sprejeti na podlagi tega načrta, ki zagotavljajo zastopanost narodnih manjšin v kosovski politiki, so ustava, Zakon o zaščiti pravic skupnosti, Zakon o splošnih volitvah v Republiki Kosovo in Zakon o lokalni samoupravi.

Pripadniki skupnosti imajo pravico do sodelovanja pri političnem odločanju na vseh ravneh upravljanja, vključno z odločitvami, ki so posebnega pomena za njih in za območje, na katerem živijo. Poleg tega imajo pravico, da ustanavljajo politične stranke, da sodelujejo na volitvah in so izbrani na položaje na vseh ravneh vlade (Zakon o zaščiti pravic skupnosti, 11. člen).

Dvajset od 120 poslanskih sedežev v skupščini je z ustavo in Zakonom o splošnih volitvah v Republiki Kosovo (Zakon o opštim izborima u Republici Kosova) zagotovljenih za predstavnike nevečinskih skupnosti, od tega najmanj deset za stranke, koalicije in neodvisne kandidate, ki zastopajo interese srbske skupnosti (Ustava Republike Kosovo, 64. člen; Zakon o splošnih volitvah v Republiki Kosovo, 111. člen, 1. točka). V vladi je eno ministrsko mesto rezervirano za predstavnika srbske skupnosti, še en minister pa mora biti predstavnik druge nevečinske skupnosti. Če ima vlada več kot 12 ministrov, imenuje tudi tretjega ministra, ki je predstavnik nevečinske skupnosti (Ustava Republike Kosovo, 96. člen).

Zakoni, povezani s ključnimi interesi manjšinskih skupnosti, se skladno z ustavo sprejemajo, spreminjajo in dopolnjujejo z večino glasov vseh poslancev in večino glasov predstavnikov manjšinskih skupnosti; ti zakoni ne morejo biti predmet referendumu (Prav tam, 81. člen).

Za vzpostavitev trajnostnega sistema lokalne samouprave in izboljšanje učinkovitosti javnih služb na Kosovu je bil leta 2008 sprejet Zakon o lokalni samoupravi (Zakon o lokalnoj samoupravi), ki predvideva ustanovitev več občinskih institucij za zaščito skupnosti in njihovih pripadnikov. Zakon določa, da so »v/se občine, v katerih je skupnost kosovskih Srbov v večini, pooblašcene /.../, da izvajajo obveznosti na področju kulture, vključno z zaščito in spodbujanjem srbske ter druge verske in kulturne dediščine, pa tudi podporo lokalnim verskim skupnostim« (Zakon o lokalni samoupravi, 22.1. člen). Poleg tega imajo te občine pravico do soodločanja pri izbiri komandirjev lokalnih policijskih postaj

v skladu z Zakonom o policiji (Pav tam, 23. člen).

V občinah, v katerih vsaj deset odstotkov prebivalstva pripada nevečinskemu prebivalstvu, je položaj predsednika občinske skupščine za skupnosti rezerviran za predstavnika teh skupnosti (Prav tam, 54.1. člen); mesto namestnika predsednika občinske skupščine pa pripada kandidatu nevečinske skupnosti, ki prejme največ glasov na odprti listi kandidatov za volitve v občinsko skupščino (Prav tam, 54.2. člen).

V Bruseljskem sporazumu, podpisanem aprila 2013, je predvidena tudi ustanovitev t. i. Skupnosti srbskih občin kot samoupravne skupnosti občin. Sporazum predvideva, da bo skupnost imela popoln nadzor nad področji gospodarskega razvoja, izobraževanja, zdravstva, urbanega in podeželskega načrtovanja (Prvi sporazum o glavnih načelih za normalizacijo odnosov, 4. točka).

6.2.7 Zakonodaja na področju ekonomskih pravic

Kosovska ustava kot eno od ključnih vrednot ustavnega reda države navaja tržno gospodarstvo s svobodno konkurenco (Ustava Republike Kosovo, 7. člen, 1. točka; 10. člen, 1. točka). Na ekonomske pravice narodnih manjšin se nanaša v 61. členu, po katerem so skupnosti in njihovi člani upravičeni do »enakopravne zastopanosti pri zaposlovanju v javnih organih in javnih podjetjih na vseh ravneh, zlasti v policijski službi na območjih, kjer živi dana skupnost.«

V Zakonu o zaščiti skupnosti je nabor ekonomskih pravic narodnih manjšin razširjen z določilom, da imajo pripadniki skupnosti pravico, da delajo za pravično in razumno plačilo brez diskriminacije (Zakon o zaščiti pravic skupnosti, 9.1. člen) ter so »enakopravno zastopani pri zaposlovanju na vseh nivojih v javnih podjetjih, vključno z varnostnim sektorjem, pravosodjem, tožilstvom, vladnimi telesi za upravljanje s pravosodjem, popravnimi ustanovami, obrambo, varnostjo in obveščevalnimi službami« (Prav tam, 9.5. člen).

Zakon o državni upravi Republike Kosovo (Zakon o civilnoj službi Republike Kosovo) uveljavlja kvote za zaposlovanje pripadnikov narodnih manjšin v javni upravi na državni in občinski ravni. V institucijah na centralni ravni je zanje rezerviranih minimalno deset odstotkov delovnih mest, na občinski ravni pa število mest, ki je v skladu s procentualno zastopanostjo skupnosti v občini (Zakon o državni upravi Republike Kosova, 11.3. člen).

Zakon o policiji (Zakon o policiji) predvideva participacijo in enakopravno zastopanost etničnih manjšin v strukturah kosovske policije. Zakon v 4. točki 35. člena določa, da »/e/tnična sestava policijskih uslužbencev, imenovanih v občini, v kolikor je to mogoče,

odraža etnično strukturo prebivalstva znotraj občine.« Komandirje policijskih postaj v občinah, v katerih je srbska skupnost največja etnična skupina, imenuje Ministrstvo za notranje zadeve na predlog občinske skupščine in generalnega direktorja (Zakon o policiji, 43. člen, 1. odstavek).

6.2.8 Zakonodaja na področju medijskih pravic

Kosovska ustava na področju medijskih pravic narodnih manjšin poleg splošnih določb, s katerimi pripadnikom narodnih manjšin zagotavlja »/d/ostop in posebno zastopanost v javnih medijih, pa tudi programe v njihovem jeziku« (Ustava Republike Kosovo, 59. člen, 10. točka), daje tudi pravico, da »ustanavljajo in uporabljajo svoje medije, vključno z zagotavljanjem informacij v njihovem jeziku, med drugim s pomočjo dnevnih časopisov in kabelskih servisov in uporabo rezerviranega števila frekvenc za elektronske medije« (Prav tam, 59. člen, 11. točka). Ustava vsebuje tudi določbe, ki se nanašajo neposredno na medijske pravice srbske narodne manjšine, v katerih se Republika Kosovo zavezuje, da bo »sprejela vse ukrepe, potrebne za zagotovitev mednarodnega načrta frekvenc, ki omogoča kosovskim Srbom dostop do licenciranega neodvisnega televizijskega kanala v srbskem jeziku na celotnem ozemlju Republike Kosovo« (Prav tam).

Na medijske pravice manjšin se nanaša tudi Zakon o zaščiti skupnosti, ki tako kot ustava vsebuje določila o zagotavljanju dostopa do informacij, pravici manjšin do ustanavljanja in uporabe svojih medijev in rezerviranem številu frekvenc za elektronske medije (Zakon o zaščiti pravic skupnosti, 6.1. člen). Poleg tega določa, da imajo skupnosti zagotovljeno enakopravno zastopanost v javnih elektronskih medijih. V ta namen se bo »/d/oločil /.../ čas za program o skupnostih na kanalih javnih elektronskih medijev in zagotovila praksa rednega obveščanja o perspektivah skupnosti pri oddajanju domačih novic« (Prav tam, člen 6.2. člen). Zakon določa tudi, da imajo skupnosti »pravico do programa, ki se ukvarja z njihovo skupnostjo v njihovem jeziku v javnih elektronskih medijih v skladu z zakonom«, ter da morajo »/j/avni elektronski mediji, na državnem in lokalnem nivoju /..../ zagotoviti ustrezno število ur oddajanja programa v jezikih skupnosti, vključno z najbolj gledanimi/poslušanimi termini« (Prav tam, 6.3. člen in 6.4. člen). Odgovornost kosovske vlade na področju zagotavljanja medijskih pravic srbske skupnosti pa je, da »sprejme vse ukrepe v okviru svojih pristojnosti, da bi zagotovila načrt za mednarodne frekvence, ki bodo omogočile skupnosti kosovskih Srbov dostop do licenciranega neodvisnega televizijskega kanala v srbskem jeziku s pokritostjo na

celotnem ozemlju Kosova« (Prav tam, 6.5. člen).

Na področje uporabe jezikov v medijih se v nanaša tudi Zakon o rabi jezikov, ki določa, da ima vsaka oseba pravico, da vzpostavi medij v jeziku po svoji izbiri, skupnosti pa imajo tudi pravico, da se del programa javnih medijev oddaja v njihovem jeziku (Zakon o rabi jezikov, 25. in 26. člen). Poleg tega zakon daje vsakemu posamezniku pravico do izražanja, ki vključuje »svobodo sprejemanja, iskanja in podajanja informacij in idej v jeziku po lastni izbiri, brez oviranja.«

Poseben zakon, ki se dotakne tudi medijskih pravic narodnih manjšin, je Zakon o radioteleviziji Kosovo (Zakon o radio televiziji Kosova), ki predvideva, da RTV Kosovo poleg dveh radijskih sestavlja še dva televizijska kanala, TV kanal v albanskem in TV kanal v srbskem jeziku, oba pa morata oddajati 15 odstotkov svojega programa v jezikih drugih skupnosti na Kosovu (Zakon o radioteleviziji Kosovo, 8. člen).

6.3 Institucije, pristojne za varstvo manjšin

Na kosovskem zakonodajnem okviru za zaščito človekovih in manjšinskih pravic sloni obsežna mreža institucij in mehanizmov, ki se na državni in lokalni ravni ukvarjajo z bojem proti diskriminaciji, s spodbujanjem enakosti ter pravicami skupnosti – njihovim razvojem, izvajanjem sprejete zakonodaje in nadzorom nad njenim spoštovanjem, hkrati pa delujejo kot forum za politično participacijo manjšinskih skupnosti.

Sledi predstavitev ključnih institucij, ki se prvenstveno ukvarjajo z zaščito narodnih manjšin ali pa se z njihovim varstvom ukvarjajo v okviru spoštovanja človekovih pravic.

6.3.1 Posvetovalni svet za skupnosti (*Communities Consultative Council*)

Posvetovalni svet za skupnosti je najpomembnejša institucija na državni ravni, ki pomaga pri artikulaciji in organizaciji stališč nevečinskih skupnosti in njihovih članov na področju zakonodaje, javne politike in programov, ki so zanje posebnega pomena (Zakon o zaščiti pravic skupnosti, 12.1. člen, a) točka). Svet predstavlja forum za koordinacijo med skupnostmi ter izmenjavo mnenj z državnimi organi, skrbi za vključevanje skupnosti v proces sprejemanja zakonodaje in vladnih politik; ocenjuje programe, namenjene skupnostim ter spremlja, kako kosovska vlada uresničuje mednarodne mehanizme za zaščito človekovih pravic itd. (Prav tam, točke b)–h) in Ustava Republike Kosovo, 60. člen, 3. odstavek). Svet, ki deluje pod pokroviteljstvom predsednika države, sestavljajo predstavniki vseh skupnosti na Kosovu (med njimi pet predstavnikov srbske skupnosti), predstavniki vlade, urada predsednika ali drugih javnih organov, ki se ukvarjajo z vprašanji,

ki so posebnega pomena za skupnosti (Prav tam, 12.6. člen).

Svet nima formalnih pooblastil za vlaganje veta na odločitve, povezane s sprejemanjem zakonodaje, ampak zgolj daje glas civilni družbi in ji omogoča dostop do najvišje vladne politike, skupnostim pa ponuja priložnost za sodelovanje pri oblikovanju, nadzoru in evalvaciji programov, namenjenih zaščiti njihovih pripadnikov (Beha in Visoka 2010, 30).

Evropski center za manjšinska vprašanja ECMI Kosovo (2013b) ugotavlja, da je delovanje sveta neuspešno, ker ima na voljo preskromna finančna sredstva, zato ne more izvrševati določb iz Zakona o zaščiti skupnosti in programov ali aktivnosti za izboljšanje položaja skupnosti. Večino njegovih dejavnosti financirajo nemška, britanska in norveška vlada (prav tam).

6.3.2 Ministrske enote za človekove pravice (Ministerial Human Rights Units)

Enote, ustanovljene znotraj posameznih ministrstev marca 2007, so pristojne za nadzor skladnosti zakonodaje in aktivnosti ministrstev s standardi človekovih pravic (Administrative instruction of prime minister nr. 8/2005 on terms of reference for human rights units, člen 7.1.). Enote niso eksplicitno namenjene varstvu skupnosti, a pokrivajo področje manjšinskih pravic v okviru varstva človekovih pravic (Prav tam, člen 4.3.).

V praksi je njihova glavna dejavnost ugotavljanje, ali posamezna ministrstva izpolnjujejo sprejeto zakonodajo (denimo glede zaposlovanja pripadnikov skupnosti znotraj ministrstev) ter služijo kot informativne točke za varuha človekovih pravic in mednarodne mehanizme za varstvo človekovih in manjšinskih pravic (ECMI 2009, 19).

6.3.3 Koordinator Enot za človekove pravice (Human Rights Unit Coordinator)

Koordinator za človekove pravice je organ, ki koordinira in nadzira delo Ministrskih enot za človekove pravice, načrtuje njihovo delo in aktivnosti. Pri svojem delu je neposredno odgovoren stalnemu sekretarju posameznega ministrstva (Prav tam, členi 5.1.–5.3.).

Mandat koordinatorjev ni podrobneje definiran; v skladu s tendenco, da so manjšinske pravice obravnavane kot del splošnih človekovih pravic, povezanih z varstvom manjšinskih pravic, se predpostavlja, da so ta vprašanja sestavni del njegovega splošnega delovanja, čeprav v opisu njegovih dolžnosti ni posebnih določil o uresničevanju in varstvu manjšinskih pravic, (ECMI 2009, 95).

6.3.4 Urad za zadeve skupnosti (*Office for Community Affairs*)

Urad deluje znotraj Urada kosovskega premiera. Njegove glavne naloge so: svetovanje in obveščanje premiera o zadevah skupnosti, koordinacija zadev skupnosti z vladnimi telesi, neodvisnimi agencijami in institucijami na lokalni in državni ravni; koordinacija z donatorji in mednarodnimi organizacijami; razvoj in nadzor nad vladnimi strategijami, povezanimi s skupnostmi; nadzor nad uresničevanjem zakonodaje, povezane s skupnostmi ter pomoč pri uresničevanju praktičnih potreb skupnosti (*Office for Community Affairs*). Eden od ključnih področij delovanja urada je pospeševanje dostopa nevečinskih skupnosti do zaposlitev v javnem sektorju (*Office for Community Affairs* 2013, 11).

Urad je imel leta 2010 le tri zaposlene, vodil pa ga je predstavnik srbske skupnosti. Kosovska vlada je pojasnila, da je prišlo do deficita pri zaposlovanju zaradi pomanjkanja finančnih sredstev in omejitev mednarodnega finančnega sklada pri zaposlovanju novih uslužbencev državne uprave (*Beha in Visoka* 2010, 33).

6.3.5 Ministrstvo za skupnosti in vrnitve (*Ministry for Communities and Return*)

Ministrstvo, ustanovljeno leta 2005, je ključno ministrstvo, ki se ukvarja z zaščito skupnosti in njihovih članov ter ga tradicionalno vodi predstavnik srbske skupnosti. Podeljena so mu bila široka pooblastila za razvoj politike in izvrševanje zakonodaje, povezane s pravicami skupnosti.

Glavne pristojnosti ministrstva so:

- razvoj, promoviranje in izvrševanje zakonodaje za spodbujanje in zaščito skupnosti in njihovih pravic
- zagotavljanje pogojev za varen povratek razseljenih oseb in beguncev;
- vodenje aktivnosti pri vzpostavljanju zaupanja, dialoga in sprave med skupnostmi;
- razvoj in vodenje programov in mehanizmov za ustvarjanje enakopravne integracije vseh skupnosti in njihovih pripadnikov;
- izdajanje priporočil, koordinacija in spremljanje aktivnosti ministrstev, občin in drugih organov, pri zaščiti pravic in interesov skupnosti in njihovih pripadnikov ter glede razseljenih oseb in povratnikov;
- zagotavljanje pomoči pri razvoju in izvrševanju ukrepov na področju javnega informiranja in pri drugih projektih za dvig zavesti javnosti o pravicah in interesih skupnosti in njihovih članov; ter

– izvajanje drugih dolžnosti, določenih z zakoni (Ministry for Communities and Return).

6.3.6 Varuh človekovih pravic

Institucija varuha človekovih pravic je bila ustanovljena junija 2000 in predstavlja neodvisen organ, ki »nadzira in ščiti pravice in svoboščine posameznikov pred nezakonitimi in neprimernimi dejanji javnih organov« (Ustava Republike Kosovo, 132.1. člen). Ombudsman ima pooblastila, da razišče pritožbo vsake fizične in pravne osebe, ki smatra, da so bile kršene njene človekove pravice (Zakon o varuhu človekovih pravic, 15.1 člen), poleg tega spremlja primere, v katerih kosovske institucije kršijo človekove pravice in predlaga priporočila za prenehanje takih praks; skrbi za dvig zavesti državljanov s pomočjo informiranja, izobraževanja in medijev; obvešča pristojne kosovske institucije o vprašanjih, povezanih z zaščito človekovih pravic in svoboščin; objavlja obvestila, mnenja, predloge, poročila ter za priporočila glede sprejemanja in spreminjanja zakonodaje s področja, za katerega je pristojen itd. (Prav tam, 16. člen).

Beha (2014, 99) ugotavlja, da se varuh človekovih pravic v zadnjih letih ni poglobljeno ukvarjal z varstvom človekovih pravic narodnih manjšin, saj njegova letna poročila ne vsebujejo poglavij o stanju na področju manjšinskih pravic. Edino izjemo je predstavljalo letno poročilo iz leta 2011, v katerem je manjšinskih skupnosti namenjen del, ki se nanaša na izpolnjevanju pravic manjšin, ki jih zagotavlja 59. člen ustave.

6.3.7 Odbor za pravice in interese skupnosti in vrnitev (*Committee on Rights and Interests of Communities and Returns*)

Odbor deluje kot stalni odbor kosovske skupščine kot zaščitnik skupnosti in njihovih pripadnikov v zakonodajnem postopku. Na predlog katerega koli člana predsedstva kosovske skupščine obravnava osnutke zakonov ter predlaga skupščini sprejetje zakonodaje in drugih ukrepov za zaščito interesov skupnosti. Sestavlja ga po tretjina članov srbske skupnosti, drugih nevečinskih skupnosti in albanske skupnosti (Ustava Republike Kosovo, 78. člen).

6.3.8 Urad komisarja za jezike (*Office of the Language Commissioner*)

Urad je aprila 2012 nadomestil Komisijo za jezike¹⁰² z namenom ohranjanja,

¹⁰² Komisija za jezike, ustanovljena marca 2007 kot multietnični organ, ki so ga sestavljali predstavniki Urada premiera, kosovskega parlamenta, Ministrstva za znanost, izobraževanje in tehnologijo, Ministrstva za pravosodje, Ministrstva za administracijo in lokalno samoupravo ter Ministrstva za skupnosti in vrnitve.

spodbujanja in zaščite uradnih jezikov, tj. albanskega in srbskega jezika, ter zagotavljanja njunega enakopravnega statusa na državni in občinski ravni, pripadnikom drugih manjšinskih skupnosti, katerih materni jezik ni uradni jezik države, pa zagotavlja jezikovne pravice (ECMI Institutional Framework).

Urad nadzoruje uresničevanje Zakona o rabi jezikov in vodi preiskave o kršenju zakonskih določil o uradni rabi jezikov na podlagi pritožb ali na lastno iniciativo. Poleg tega je pristojen tudi za svetovanje javnosti ter institucijam v njegovi pristojnosti glede pravic in dolžnosti, povezanih z Zakonom o uradni rabi jezikov, ter za izvajanje programov javnega informiranja, s katerim osvešča prebivalstvo o njegovih jezikovnih pravicah (Office of the Language Commissioner).

6.3.9 Občinski uradi za skupnosti in vrnitve (Municipal Offices for Communities And Returns)

Uradi, ustanovljeni avgusta 2010, so ključne institucije na lokalni ravni na področju vračanja razseljenih oseb in beguncev, ki delujejo v vseh kosovskih občinah. Vsak urad ima nalogo, da »določa, promovira, podpira, izvaja in nadzoruje politiko, aktivnosti in programe, ki se nanašajo na zaščito in spodbujanje pravic skupnosti, enakopraven dostop vseh skupnosti do javnih organov in na ustvarjanje pogojev za trajnostno vrnitev in integracijo beguncev, notranje razseljenih oseb in oseb, vrnjenih v procesu repatriacije« (Uredba št. 02/2010 o Občinskih uradih za skupnosti in vrnitve, člen 2.1). Uradi o svojih ugotovitvah poročajo županom, občinskim skupščinam in občinskim odborom za skupnosti (Prav tam, členi 3., 7. in 8.).

Od sprejetja zakonske podlage za njihovo ustanovitev leta 2010 so po podatkih raziskave misije OVSE na Kosovu (2014a, 23), ki je vključevala 34 kosovskih občin,¹⁰³ uradi do leta 2013 vzpostavljeni v vseh občinah. Uradi so delovali dobro, v skladu z zakonskimi predpisi (prav tam).

6.3.10 Občinske enote za človekove pravice (Human Rights Units in Municipalities)

Vsaka občina je z zakonom obvezana, da ustanovi Občinsko enoto za človekove pravice, ki je zadolžena za sprejemanje vseh potrebnih ukrepov za zaščito in spodbujanje človekovih pravic na lokalni ravni; za nadzor nad spoštovanjem človekovih pravic, med

Po poročilih HCL Kosovo (2008a, 99–100) organ pri svojem delovanju ni bil preveč uspešen, zato so imele številne domače in mednarodne nevladne organizacije nad njim številne pritožbe.

¹⁰³ V analizo so bile zajete vse kosovske občine z izjemo štirih občin na severu države z večinskim srbskim prebivalstvom (OVSE 2014, 6).

drugim na področjih enakih možnosti, nediskriminacije, pravic skupnosti in rabi jezikov; predlaganje osnutkov zakonov in svetovanju pri sprejemanju občinske zakonodaje; nadzor nad delovanjem občinskih organov; sodelovanje in koordinacijo z občinskimi nevladnimi organizacijami, tujimi institucijami in agencijami (Upravno navodilo Ministrstva za lokalno samoupravo o Amandmaju na upravno navodilo 2007/08 »Za ustanovitev Občinskih enot za človekove pravice«, 3. del).

6.3.11 Občinski odbori za skupnosti (Municipal Communities Committees)

V odborih sodelujejo predstavniki vseh skupnosti, ki živijo v posamezni občini ter člani občinske skupščine (Zakon o lokalni samoupravi, 53.1. člen). Odbori so pristojni za spremljanje skladnosti delovanja občinskih oblasti z zakonodajo, za obravnavo občinskih predpisov, praks in aktivnosti, da bi zagotovili, da so pravice in interesi skupnosti v celoti spoštovani ter za priporočanje potrebnih ukrepov za promoviranje, izražanje, ohranjanje in razvoj etnične, kulturne in verske identitete skupnosti ter za zaščito njihovih pravic (Prav tam, 53.2. člen).

Odbori so bili do leta 2013 ustanovljeni v vseh kosovskih občinah. Benedek idr. (2012a, 54) in OVSE (2014a, 19) ocenjujejo, da na splošno delujejo v skladu s smernicami, ki jih določa zakonodaja, a so bila njihova zasedanja zgolj občasna; njihova največja pomanjkljivost pa je, da v večini primerov v njih niso sodelovali predstavniki vseh manjšin, ki so po podatkih iz zadnjega popisa prebivalstva bivali v posamezni občini, zlasti s Srbi.

6.3.12 Namestnik predsednika občinske skupščine za skupnosti (Deputy Chairperson of a Municipality for Communities)

Funkcija namestnika predsednika občinske skupščine za skupnosti v občinah, v katerih skupnosti predstavljajo vsaj deset odstotkov prebivalstva, je rezervirana za predstavnika nevečinske skupnosti, katere stranka je na občinskih volitvah dobila največje število glasov (Zakon o lokalni samoupravi, 54. člen). Namestnik je zadolžen za spodbujanje dialoga med skupnostmi in služi kot uradni forum za težave in interese nevečinskih skupnosti na sejah občinske skupščine. Poleg tega je pristojen za obravnavanje pritožb članov skupnosti v povezavi s kršenjem njihovih pravic v občinskih dokumentih in v primeru ugotovljenih kršitev od občinske skupščine lahko zahteva ponovno obravnavo spornega zakona ali odloka. V določenih okoliščinah lahko sporne

dokumente v odločanje o veljavnosti predloži neposredno ustavnemu sodišču (Zakon o lokalni samoupravi, 55. člen).

Funkcija namestnika je bila do leta 2013 ustanovljena v sedmih kosovskih občinah, kjer manjšine predstavljajo vsaj deset odstotkov prebivalstva¹⁰⁴ in v osmih občinah z manj kot desetimi odstotki manjšinskega prebivalstva, ki zato k ustanovitvi niso bile obvezane (OVSE 2014a, 18).

6.3.13 Podžupan za skupnosti (*Deputy Mayor for Communities*)

Podžupan deluje v občinah, v katerih pripadniki narodnih manjšin predstavljajo vsaj deset odstotkov prebivalstva. Njegova naloga je, da svetuje županu glede zadev, povezanih z manjšinami (Zakon o lokalni samoupravi, 61.1. člen in 61.5. člen).

Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (2014, 16) ugotavlja, da so bile podžupanske funkcije z izjemo občine Gračanica/Gračanicë ustanovljene v vseh občinah, kjer je bilo to obvezno, pa tudi v osmih občinah, kjer ne dosegajo predpisanega desetodstotnega deleža manjšinskega prebivalstva. Podžupani delujejo v skladu z določbami Zakona o lokalni samoupravi (prav tam, 17).

6.4 Stanje v Republiki Kosovo

V nadaljevanju bom opisala stanje na področju zaščite srbske narodne manjšine na terenu glede na posamezne posebne pravice, ki jih zagotavlja zakonodaja Republike Kosovo.

6.4.1 Pravica do enake obravnave

Zakonodajno-institucionalni sistem za zaščito narodnih manjšin na Kosovu je nastajal v času mednarodne administracije, neposredno po prenehanju oboroženih spopadov med dvema največjima skupnostma, ki sta prebivali v pokrajini. Kosovski Srbi so se na poti k nadzorovani neodvisnosti pokrajine znašli v vlogi, ki je niso želeli priznati in prevzeti – kot največja narodna manjšina v bodoči samostojni državi. Zaradi zgodovinskih okoliščin so bili pri urejanju njihovega položaja deležni najvišjih standardov zaščite.

6.4.1.1 Obstoje posebnih zaščitnih ukrepov za zagotavljanje enakopravnosti srbske narodne manjšine

Posebne ukrepe za zaščito srbske skupnosti vsebuje že kosovska ustava, ki določa,

¹⁰⁴ To so občine Gjakovë/Đakovica, Gjilan/Gnjilane, Istog/Istok, Kamenicë/Kamenica, Pejë/Peć, Prishtinë/Priština, Južna Mitrovicë/Mitrovica in Ranilug/Ranillug.

da je poleg albanskega uradni jezik v Republiki Kosovo tudi srbski jezik (Ustava Republike Kosovo, 5. člen, 1. odstavek). Srbska skupnost ima pravico do dostopa do neodvisnega TV kanala v srbskem jeziku na celotnem teritoriju Kosova (Prav tam, 59. člen, 11. odstavek), na področju političnih pravic pa so deležni posebnih ukrepov pozitivne diskriminacije, saj ustava deset mest v parlamentu zagotavlja strankam, koalicijam, državljskim iniciativam in neodvisnim kandidatom, ki zastopajo kosovske Srbe (Prav tam, 64. člen, 2. odstavek, 1. točka), poleg tega pa še eno mesto podpredsednika skupščine (Prav tam, 67. člen, 4. odstavek), eno ministrsko mesto (Prav tam, 96. člen, 3. odstavek) in pozicije v drugih organih, pomembnih za srbsko skupnost.

Krovni zakon za zaščito narodnih manjšin, Zakon o zaščiti skupnosti, kosovskim Srbom prav tako podeljuje posebno zaščito in uvaja več posebnih ukrepov za njihovo zaščito. Srbska pravoslavna cerkev ima v skladu s tem zakonom posebno zaščito in pravico do uživanja pravic, privilegijev in imunitet. Poleg tega imajo posebne pravice na področju izobraževanja, informiranja v srbskem jeziku ter rezervirana mesta v nekaterih institucijah, pomembnih za artikulacijo njihovih stališč. Proces decentralizacije, ki je prinesel nove občine z večinskim srbskim prebivalstvom, jim je omogočil več avtonomije na področju lokalne samouprave. V Bruseljskem sporazumu predvidena ustanovitev Skupnosti srbskih občin naj bi srbski narodni manjšini prinesla še višjo stopnjo avtonomije in popoln nadzor nad področji gospodarskega razvoja, izobraževanja, zdravstva, urbanega in podeželskega načrtovanja (Prvi sporazum o glavnih načelih za normalizacijo odnosov, 4. točka).

Posebne določbe, ki se nanašajo zgolj na zaščito srbske skupnosti, vsebuje tudi druga manjšinska zakonodaja. Sprejeti so bili posebni zakoni, namenjeni zaščiti srbske kulturne dediščine in verskih krajev: Zakon o zgodovinskem centru Prizrena, Zakon o vasi Velika Hoča ter Zakon o posebnih zaščitnih conah.

6.4.1.2 Svoboda gibanja

Osnovna in poglobljena težava, ki negativno vpliva na zagotavljanje človekovih in manjšinskih pravic kosovskih Srbov, je omejena osebna svoboda oziroma svoboda gibanja. Glavne napetosti nastajajo na relaciji srbsko-albansko prebivalstvo, občutek varnosti za srbsko prebivalstvo pa je odvisen tudi od kraja bivanja: Srbi, ki živijo v občinah z večinskim srbskim prebivalstvom in monoetničnih naseljih, se na splošno počutijo varne (ECMI 2013a, 21), gibanje izven enklav pa zaradi možnih sovražnih reakcij nesrbskega prebivalstva še vedno predstavlja varnostno tveganje, ki se mu srbski prebivalci skušajo

izogniti (Svet Evrope 2013a, 29; Huszka 2014, 12).¹⁰⁵

Po podatkih OVSE (2010, 12) imajo Srbi v celotni občini Južna Mitrovicë/Mitrovica omejeno svobodo gibanja zunaj svojih naselij in za dostop do občine Severna Mitrovica/Mitrovicë uporabljajo javni prevoz, ki ga organizira mednarodna skupnost, in zasebna prevozna sredstva, kosovskega javnega prevoza pa ne uporabljajo.

Intervjuvanec 1 (2009) v nasprotju s poročili mednarodnih organizacij ocenjuje, da se srbski prebivalci iz vasi občine Klinë/Klina lahko neovirano gibajo po celotnem teritoriju Kosova, kjer z izjemo manjših provokacij po njegovem mnenju ni bilo večjega varnostnega tveganja. Njegove navedbe je potrdil tudi intervjuvanec 6 (2009) z navedbo, da se lahko Srbi z registrskimi tablicami z oznakami Priština, Zvečani in Gnjilani svobodno gibajo po Kosovu. Intervjuvanec 2 (2009) navaja, da je gibanje v občini Istog/Istok neovirano.

Število hujših medetničnih incidentov se po letu 1999 stalno zmanjšuje,¹⁰⁶ različne organizacije pa poročajo, da Srbi še vedno živijo v strahu pred diskriminacijo ter psihičnimi in fizičnimi napadi (Benedek idr. 2012a, 56; VS OZN 2012, 6–7).

Eden od znakov, da se Srbi na Kosovu ne počutijo varne, je skromen obseg, v katerem se razseljene osebe in begunci srbskega porekla, ki so Kosovo zapustili v času kosovskega konflikta in ponovnih napetosti leta 2004,¹⁰⁷ vračajo v državo. Intervjuvanec 2 (2009) navaja, da se razseljeni Srbi iz srbske enklave v občini Istog/Istok iz strahu pred incidenti in nasiljem ne želijo vrniti na svoje domove in ostajajo v Srbiji, kamor so se odselili med kosovskim konfliktom. Število oseb, ki se prostovoljno vračajo na Kosovo, je vsako leto manjše,¹⁰⁸ na nekatera območja pa je povratek iz varnostnih razlogov ter neangažiranosti občinskih oblasti za reševanje teh vprašanj praktično nemogoč (OVSE 2010, 8; OVSE 2012b, 5; Evropska komisija 2013b, 18; Svet Evrope 2013d, 51).¹⁰⁹

¹⁰⁵ Zlasti občina Severna Mitrovica/Mitrovicë ostaja glavno žarišče medetničnega nasilja in varnostnih incidentov (OVSE 2012, 16).

¹⁰⁶ Razglasitvi kosovske neodvisnosti je sledilo obdobje zaostritve srbsko-albanskih odnosov v pokrajini, čemur je botrovalo tudi delovanje vzporednih srbskih institucij in omejena suverenost albanskih oblasti nad srbskimi občinami na severu Kosova. Kosovska vlada je večkrat poskušala vzpostaviti nadzor nad njimi, njeni poskusi pa so pogosto izzvali nove incidente. Primer tovrstnega incidenta se je zgodil leta 2011 zaradi spora o nadzoru nad mejnimi prehodi na meji s Srbijo (Benedek idr. 2012a, 56).

¹⁰⁷ Ocenjuje se, da je nasilje leta 2004 povzročilo nov begunski val, v katerega je bilo vključenih okoli 3.200 pripadnikov manjšin, zlasti Srbov. Nekateri so se po koncu sovražnosti vrnili na svoje domove, mnogi pa so ostali razseljeni, saj so bili njihovi domovi, v katerih so živeli pred konfliktom, uničeni (Janowski, 2004).

¹⁰⁸ Če je bilo leta 2010 registriranih še 2.318 oseb, ki so se vrnile na Kosovo, je leta 2011 njihovo število padlo na 1.182, leta 2012 pa na 970 (UNHCR v Svet Evrope 2013c, 15).

¹⁰⁹ Poleg odsotnosti občutka varnosti sta druga razloga za skromno število kosovskih Srbov, ki se iz tujine in drugih delov države vračajo na svoje domove, še omejen dostop do javnih storitev in pomanjkanje zaposlitvenih priložnosti (UNHCR v OVSE 2010, 16; Evropska komisija 2013b, 18). Drugi razlogi za nizko število povratnikov pa so bili še neurejena komunalna infrastruktura: pomanjkanje pitne vode, neurejena električna napeljava ter neurejena lastniška vprašanja glede njihovih prebivališč (OVSE 2010, 17; ECMI 2013, 21).

Benedek in sodelavci (2012a, 56) ocenjujejo, da je njihov delež bistveno nižji v primerjavi s številom povratnikov po koncu oboroženih spopadov v drugih bivših jugoslovanskih republikah.¹¹⁰ Ocenjuje se, da je proces vrnitve praktično zaključen, saj je registriranih še relativno malo oseb, ki so uradno izrazile namero po vrnitvi na Kosovo (Svet Evrope 2013a, 15).

Kosovski Srbi za razliko od srbskih Albancev s prehajanjem kosovsko-srbske meje nimajo težav. Po osamosvojitvi Kosova je Srbija za tiste državljane Kosova, ki so lahko dokazali srbsko državljanstvo, še naprej izdajala osebne dokumente, s katerimi so lahko nemoteno prečkali državno mejo. Pri tem za svoja vozila pogosto uporabljajo srbske registrske tablice, s čimer se izognejo plačevanju zavarovanja (Hamilton in Šapić 2013, 8).

6.4.1.3 Sklep za pravico do enake obravnave

Kljub vrsti uzakonjenih ukrepov pozitivne diskriminacije za srbsko narodno manjšino na Kosovu mednarodne in nevladne institucije še vedno opozarjajo na omejeno svobodo gibanja kosovskih Srbov. Huszka (2014, 6) sicer ocenjuje, da je splošna varnostna situacija na Kosovu boljša od njene percepcije, še posebno južno od reke Ibar, a hkrati opozarja, da je občutek varnosti subjektivna kategorija. Kljub zmanjšanju števila etnično motiviranih incidentov med kosovskimi Srbi namreč še vedno obstaja mnenje, da stanje ni »normalno«.

Osnovno načelo nediskriminacije, to je svobodno gibanje po celotnem ozemlju države, ki je predpogoj za uživanje vseh drugih manjšinskih pravic, za srbsko narodno manjšino na Kosovu še vedno ni zagotovljeno, saj ni izpostavljena le psihičnim pritiskom, temveč tudi incidentom, ki imajo etnično osnovo. Deloma lahko s slabo varnostno situacijo pojasnimo tudi nizko število razseljenih oseb in beguncev, ki so se na svoje domove prostovoljno vrnili po koncu oboroženega konflikta. Srbska narodna manjšina ima kot največja nevečinska skupnost na Kosovu zagotovljeno daleč najvišjo stopnjo zaščite. Zanj veljajo določila za zaščito vseh manjšinskih skupnosti v državi, poleg njih pa še posebna ustavna in zakonska določila ter drugi pravni dokumenti, ki se nanašajo zgolj na srbsko narodno manjšino – vse z namenom izboljšati njihov položaj in doseči dejansko enakopravnost z drugimi etničnimi skupinami v državi.

Oceni za indikatorja za enakost in enakopravnost sta predstavljeni v tabeli 6.2.

¹¹⁰ Od januarja 2000 do junija 2013 se je v svoje domove na Kosovu vrnilo 10.236 Srbov (ECMI 2013, 21). Konec leta 2013 je bilo v Srbiji registriranih še 209.000 oseb, ki so bile razseljene s Kosova, od tega približno 75 % oziroma okoli 150.000 etničnih Srbov (IDMC 2014, 2), okoli 9.500 oseb srbskega porekla pa je ostalo razseljenih na severu Kosova (ECMI 2013, 21).

Tabela 6.2: Indikatorja za pravico do enake obravnave srbske narodne manjšine na Kosovu

Obstoj posebnih zaščitnih ukrepov za zagotavljanje enakopravnosti srbske narodne manjšine	+
Svoboda gibanja	-

Iz tabele 6.2 je razvidno, da je prvi indikator za enakost in enakopravnost srbske narodne manjšine na Kosovu ocenjen pozitivno, drugi pa negativno, zato zaključujem, da srbska narodna manjšina na Kosovu nima zagotovljene pravice do enake obravnave, saj je diskriminirana na področju svobode gibanja.

6.4.2 Jezikovne pravice

Srbski jezik in pisava sta na Kosovu v uradni rabi in imata enakopraven status albanskemu jeziku in pisavi na celotnem ozemlju Kosova (tudi v občinah, v katerih srbska manjšina ne predstavlja večino prebivalstva), za njihovo rabo v vseh kosovskih institucijah pa veljajo enaki pogoji.

Kosovski zakonodajni okvir od centralnih in lokalnih institucij zahteva vrsto ukrepov za zagotovitev enakopravnosti obeh uradnih jezikov. Njihovo uresničevanje bom analizirala na podlagi štirih glavnih indikatorjev: zapisovanje lokalnih imen, nazivov ulic in drugih topografskih znakov v srbskem jeziku; izdajanje uradnih dokumentov v srbskem jeziku; raba osebnih imen v srbskem jeziku ter raba srbskega jezika v upravnih in sodnih postopkih.

6.4.2.1 Zapisovanje imen in nazivov organov, ki izvajajo javna pooblastila, enot lokalne samouprave, mest, trgov, ulic in drugih toponimov v srbskem jeziku

Dvojezične oznake vasi, cest, ulic in drugih javnih krajev so bile ob mojem obisku Kosova leta 2008 redke, zlasti v manjšin naseljih. Po besedah intervjuvanca 1 (2009) teh napisov ni bilo že pred oboroženih konfliktom. Moje opažanje potrjuje tudi poročilo OVSE o rabi manjšinskih jezikov v kosovskih občinah iz leta 2006, v katerem je zapisano, da v občinah napisi pogosto niso bili v obeh uradnih jezikih, tako kot to predvidevajo uredbe UNMIK (OVSE 2006, 8). Predpise o dvojezičnem poimenovanju je sicer v celoti spoštovalo zgolj 20 (od 34) kosovskih občin, so pa dvojezične napise postopoma nameščali tudi v drugih občinah (prav tam, 9–10).

Poročila OVSE (2012c, 30; 2014b, 23) in Svetovalnega odbora Sveta Evrope (2013d,

35) kažejo, da v letih po osamosvojitvi Kosova na področju dvojezičnih napisov ni prišlo do bistvenega napredka. Večina občin ima napise na občinskih stavbah v zgolj enem od uradnih jezikov, dvojezične cestne usmerjevalne table v teh občinah pa so pogosto poškodovane ali uničene kmalu po njihovi postavitvi, mnoge pa nikoli niso bile nadomeščene z novimi (Svet Evrope 2013d, 35; OVSE 2014b, 23).¹¹¹ Najvirtova in Burema (2012, 12) prav tako navajata, da ima večina cest višjega ranga krajevne oznake v obeh uradnih jezikih, na manj pomembnih cestah pa so pogosto samo v enem jeziku.

Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (2014a, 24) tako ugotavlja, da večina občin ne spoštuje svojih zavez glede imen ulic in napisov na prometnih znakih.

Na področju zapisovanja imen in nazivov organov, ki izvajajo javna pooblastila, je situacija podobna. Na državni ravni uradne institucije niso dosledne pri spoštovanju enakosti srbskega jezika. ICG (2012, 3) kot primer navaja vladno stavbo v Prištini, kjer imajo sedež štiri ministrstva, nima pa uradnih napisov v srbskem jeziku. Poleg tega so raziskovalci misije OVSE ugotovili, da ima samo pet kosovskih občin, v katerih Srbi ne predstavljajo večine prebivalstva, vse napise na občinskih javnih organih in ustanovah (občinske pisarne, pravne pisarne, uradi za skupnosti in povratek, kataster, inšpekcijske pisarne itd.) tudi v srbskem jeziku.¹¹² Devet občin ima prek 50 odstotkov napisov v vseh uradnih jezikih,¹¹³ preostale pa imajo manj kot 50 odstotkov napisov objavljenih v vseh uradnih jezikih (OVSE 2014b, 12).

6.4.2.2 Zapisovanje osebnih imen v uradnih dokumentih v srbskem jeziku

Kosovski Srbi, zlasti tisti, ki živijo v občinah na severu države, imajo v večini primerov osebne dokumente, ki jih je izdalo srbsko notranje ministrstvo. FHP v svojem poročilu za leto 2007 navaja, da so se v drugih občinah vsi dokumenti izdajali v skladu z željo stranke v postopku, tudi v srbskem jeziku, imena na njih pa so bila prav tako na njihovo željo zapisana v srbski pisavi (FHP 2008a, 107).

V poročilih na podlagi raziskav, opravljenih po kosovski osamosvojitvi, mednarodne in nevladne organizacije niso poročale o nepravilnostih pri zapisovanju srbskih imen v

¹¹¹ Medtem ko občine Gjilan/Gnjilane z dvojezičnimi napisi na vseh občinskih stavbah, Dragash/Dragaš in Podujevë/Podujevo pa s prometnimi znaki v vseh uradnih jezikih predstavljajo primere zgledne ureditve tega področja, so bili v občini Malishevë/Mališevo vsi cestni smerokazi in napisi na občinskih stavbah zgolj v albanskem jeziku (OVSE 2012b, 30). Poročilo Svetovalnega odbora pa kot primera pozitivne prakse navaja občini Gjilan/Gnjilane ali Ferizaj/Uroševac, kjer imajo vse občinske stavbe dvojezične napise (Svet Evrope 2013c, 35).

¹¹² Te občine so Dečan/Dečane, Gjakovë/Đakovica, Kamenicë/Kamenica, Klinë/Klina, Južna Mitrovicë/Mitrovica.

¹¹³ To so občine Dragash/Dragaš, Ferizaj/Uroševac, Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Gjilan/Gnjilane, Pejë/Peć, Podujevë/Podujevo, Prizren, Skenderaj/Srbica in Vushtrri/Vučitrn.

kosovske uradne dokumente.

Leta 2011 se je sicer župan občine Gračanica obrnil na mednarodno civilno pisarno s pritožbo, da kosovske oblasti napačno zapisujejo srbska imena in priimke v osebne dokumente, a je Mednarodna civilna pisarna zaključila, da je šlo pri tem zgolj za tehnično napako in da srbska nacionalna identiteta ni bila ogrožena (RTV Srbija 2011b).

6.4.2.3 Izdajanje uradnih dokumentov v srbskem jeziku

Pred letom 2008 je bila praktično vsa dokumentacija, ki sta jo sprejela kosovska vlada in parlament, v albanskem jeziku, zato so jo v posameznih občinah morali naknadno prevajati v druge uradne jezike. Nekatere med njimi niso imele niti uradnih prevajalcev, zato so bili prevodi pogosto netočni in napačni (Svet Evrope 2005, 23; OVSE 2006, 6; FHP 2008a, 154). Po sprejetju Zakona o rabi jezikov leta 2006, ki v členih 5.3 in 5.4 zahteva, da so uradni dokumenti in zakoni, ki jih na razpravah in v drugih postopkih sprejmejo kosovska skupščina ter njene komisije, shranjeni in izdani v vseh uradnih jezikih, se je situacija bistveno izboljšala.

Raziskovalci organizacije FHP (2007, 14), Najvirtova in Burema (2012, 12) ter Benedek s sodelavci (2012a, 54) ugotavljajo, da kosovski parlament pri sprejemanju zakonskih aktov spoštuje pravice srbske skupnosti, saj so bili vsi sprejeti zakoni objavljeni v albanskem, srbskem in angleškem jeziku. Najvirtova in Burema (2012, 12) pri tem opozarjata, da za razliko od zakonskih aktov drugi temeljni dokumenti, kot so vladne odločitve in predpisi, niso vsi prevedeni v srbski jezik.

Neizpolnjevanje prepisane zakonodaje pa predstavlja dejstvo, da je večina zakonodaje v srbskem jeziku zapisana v latinici, čeprav je v državi uradna pisava srbska cirilica (Benedek idr. 2012a, 55).

Tudi občinski organi so z Zakonom o rabi jezikov zavezani k izdajanju in hrambi vseh uradnih dokumentov v vseh uradnih jezikih občine (Zakon o rabi jezikov, 7.4. člen in 7.6. člen). Na ta način je vsaka občina dolžna spoštovati enakopraven status uradnih jezikov ne glede na demografsko sestavo prebivalstva, ki živi v njej.

Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi je v poročilu iz leta 2008 navedla, da so bili uradni dokumenti občinskih organov v občinah z večinskim albanskim prebivalstvom na jugu države objavljeni samo v albanskem jeziku (OVSE 2008b, 7). Enako stanje so predstavniki organizacije potrdili tudi šest let kasneje, ko so v dokumentu »Multilingual Legislation in Kosovo and its Challenges« (2012, 21–26) zapisali, da »na občinski ravni niso vsi uradni dokumenti prevedeni v oba uradna jezika. Kjer prevod je na voljo, je

pogosto slabe kvalitete in vsebuje napačno terminologijo, zato v praksi obstajata dve verziji zakona z različnima pomenoma.« Benedek idr. (2012a, 54–55) prav tako ugotavljajo, da niso vsi uradni dokumenti dostopni v srbskem jeziku, obstoječi pa pogosto vsebujejo napake.¹¹⁴

Terenska raziskava OVSE med leti 2011 in 2014 je pokazala, da se stanje na področju jezikovnih pravic sicer počasi izboljšuje, a več kot tretjina občin še vedno ni objavljala ter hranila zakonodaje v vseh uradnih jezikih.¹¹⁵ V 14 občinah, v katerih kosovski Srbi predstavljajo manjšino prebivalstva, je bilo manj kot 20 odstotkov sprejete zakonodaje zapisane tudi v srbskem jeziku (OVSE 2014b, 14).¹¹⁶

6.4.2.4 Raba srbskega jezika v upravnih in sodnih postopkih

Komunikacija s predstavniki kosovske oblasti na državni ravni v srbskem jeziku ni zagotovljena v vseh državnih organih in institucijah, ker te zaposlujejo več kot 90 odstotkov Albancev, ki nimajo primerne jezikovne znanja, država pa ne namenja dovolj finančnih sredstev za njihovo usposabljanje (Benedek idr. 2012a, 55).¹¹⁷

Na občinski ravni so možnosti kosovskih Srbov za komuniciranje s predstavniki javnih institucij odvisne od kraja bivanja. Pripadniki srbske skupnosti, ki živijo v občinah, v katerih predstavljajo manjšino, imajo največ težav z dostopom do storitev v lastnem jeziku in so poročali o jezikovnih ovirah pri komuniciranju z občinskimi oblastmi zaradi nespoštovanja določb Zakona o rabi jezikov (ECMI 2013a, 23; Najvirtova in Burema 2012, 11).¹¹⁸ Intervjuvanec 1 (2009) navaja, da zaradi jezikovnih ovir Srbi v občini Klinë/Klina svoje posle z občino, s sodiščem ali katastrsko službo opravljajo prek občinskega urada za skupnosti in vrnitve.

V občinah, v katerih predstavljajo večino prebivalstva, je dostop do občinskih storitev

¹¹⁴ Po njihovem mnenju glavni razlog za pomanjkljivo dokumentacijo sicer ni namerna diskriminacija, ampak pomanjkanje finančnih sredstev, zlasti v občinah, v katerih Srbi živijo v majhnem številu (Benedek idr. 2012a, 54).

¹¹⁵ Do največ pomanjkljivosti pri izdajanju uradnih dokumentov je prihajalo v občinskih katastrskih službah, občinskih izpostavah davčnega urada, zdravstvenih ustanovah, matičnih uradih in uradih za registracijo vozil (OVSE 2014a, 15).

¹¹⁶ To so občine Dečan/Dečane, Ferizaj/Uroševac, Gjakovë/Đakovica, Gjiilan/Gnjilane, Gllogoc/Glogovac, Hani Elezit/Elez Han, Junik/Junik, Kačanik/Kaçanik, Malishevë/Mališevo, Južna Mitrovicë/Mitrovica, Obiliq/Obilić, Podujevë/Podujevo, Skenderaj/Srbica in Vushtrri/Vučitrn.

¹¹⁷ Benedek in sodelavci (2012a, 55) poročajo tudi o tem, da so kompleksna zakonodaja in številne zahteve na področju (jezikovnih) pravic manjšin povzročili nizko stopnjo zavedanja o dolžnostih državnih institucij do narodnih manjšin med zaposlenimi v državni upravi.

¹¹⁸ Kot primer neizpolnjevanja zakonodaje na občinski ravni dokument OVSE Community Rights Assessment Report (2012, 30) izpostavlja občino Decan/Dečane, kjer so vsi uradni dokumenti izdani le v albanskem jeziku, kar povzroča veliko oviro za srbsko govorečo skupnost pri dostopanju do storitev občinskih institucij.

v srbskem jeziku neoviran, saj je zaradi decentraliziranosti administrativnega sistema na občinskem nivoju večina javnih storitev zagotovljena v srbskem jeziku (Najvirtova in Burema 2012, 11). Po ustanovitvi novih občin se je tudi opazno povečalo število Srbov, ki so koristili njihove storitve, po občinskih volitvah leta 2013 ta trend še narašča (ECMI 2013a, 23). Svet Evrope pa opozarja, da je prav decentralizacija povzročila, da se je izpolnjevanja zakonodaje v zvezi z uradno rabo jezikov v primerjavi s prejšnjimi nadzornimi cikli poslabšalo, saj se v večini občin postopoma oblikuje monojezičnost in se le redkokje še uporabljata oba uradna jezika. Stanje na tem področju naj bi izboljšalo uradno jezikovno izobraževanje javnih uslužbencev, ki se je začelo v nekaterih občinah in za katerega se pričakuje, da se bo v prihodnosti še okrepilo (Svet Evrope 2012, 51).

V letih 2011, 2012 in 2013 je OVSE na terenu ugotovil, da so z nekaj izjemami občine spoštovale zakonsko predpisane zahteve glede simultanih prevodov na sejah občinskih svetov. Slabše je bilo stanje na področju pisnih prevodov zapisnikov sej v srbski jezik, saj jih leta 2013 ni zagotovilo kar 19 občin.¹¹⁹ Poleg tega so bili tudi v primeru, da so bili prevodi iz albanskega v srbski jezik izdelani, le redki zadovoljive kvalitete – kar pomeni, da niso bili zapisani pravilno, razumljivo in vsebinsko ustrezno originalu (OVSE 2014b, 17–18).

Na občinski ravni zakonodaja zahteva ustanovitev občinskih prevajalskih enot. Aprila 2014 je 15 kosovskih občin, kjer so Srbi v manjšini, poročalo o ustanovitvi takih enot,¹²⁰ v drugih 15 občinah pa delujeta eden ali dva jezikovna asistenta.¹²¹ V 18 občinah poročajo o pomanjkanju usposobljenih prevajalcev zaradi finančne podhranjenosti občin in težav pri iskanju primerno kvalificiranih prevajalcev, poleg tega pa pogosto delujejo v neprimernih prostorih in s slabo računalniško opremo ter drugimi pripomočki za prevajanje (OVSE 2012b, 29; OVSE 2014b, 21).

6.4.2.5 Sklep za jezikovne pravice

Skoraj desetletje po sprejetju krovnega zakona za zaščito jezikovnih pravic narodnih manjšin na Kosovu, Zakona o rabi jezikov, njegovo uresničevanje še vedno ostaja

¹¹⁹ Te občine so Dečan/Dečane, Ferizaj/Uroševac, Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Gjakovë/Đakovica, Glogoc/Glogovac, Hani i Elezit/ Helez Han, Istog/Istok, Junik/Junik, Kačanik/Kaçanik, Klinë/Klina, Lipjan/Lipljan, Malishevë/Mališevo, Južna Mitrovicë/Mitrovica, Obiliq/Obilić, Podujevë/Podujevo, Rahovec/Orahovac, Shtime/Štimlje, Suharekë/Suva Reka, and Vushtrri/Vučitrn (OVSE 2014a, 17).

¹²⁰ To so občine Dečan/Dečane, Ferizaj/Uroševac, Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Gjilan/Gnjilane, Istog/Istok, Junik/Junik, Lipjan/Lipljan, Novo Brdo/Novobërdë, Podujevë/Podujevo, Prishtinë/Priština, Prizren, Skenderaj/Srbica, Shtime/Štimlje, Štrpce/Shtërpçë and Vushtrri/Vučitrn (OVSE 2014a, 21).

¹²¹ Te občine so Dragash/Dragaš, Gračanica/Gračanicë, Kačanik/Kaçanik, Kamenicë/Kamenica, Klinë/Klina, Klokot-/Kllokot, Mamuşa/Mamushë/Mamuša, Južna Mitrovicë/Mitrovica, Obiliq/Obilić, Parteš/Partesh, Pejë/Peć, Rahovec/Orahovac, Ranilug/Ranillug, Suharekë/Suva Reka and Viti/Vitina (OVSE 2014b, 21).

nepopolno. Benedek in njegovi sodelavci (2012), Najvirtova in Burema (2012, 17) ter raziskovalci OVSE (2014b 24) menijo, da je razlogov za slabo stanje na tem področju več; najbolj pereča med njimi sta pomanjkanje človeških in finančnih resursov, pogosto pa jih spremljata tudi nezadostno poznavanje zakonodaje občinskih oblasti ter pomanjkanje politične volje. Najvirtova in Burema (2012, 18) menita tudi, da je slabo stanje na področju zagotavljanja jezikovnih pravic posledica dejstva, da je bil proces vzpostavitve jezikovnih pravic narodnih manjšin del širšega procesa reševanja kosovskega konflikta, zato je bila zakonodaja zastavljena preambiciozno, da bi lahko bila v celoti izpolnjena. Svetovalni odbor (v Svet Evrope 2013a, 33) ugotavlja, da imajo administrativne oblasti težave pri novačenju primerno usposobljenih javnih uslužbencev, poleg tega zanje ni zagotovljeno primerno jezikovno izobraževanje.

Tabela 6.3: Indikatorji za jezikovne pravice srbske narodne manjšine na Kosovu

Zapisovanje imen in nazivov organov, ki izvajajo javna pooblastila, enot lokalne samouprave, mest, trgov, ulic in drugih toponimov v srbskem jeziku	-
Zapisovanje osebnih imen v uradnih dokumentih v srbskem jeziku	+
Izdajanje uradnih dokumentov v srbskem jeziku	-
Raba srbskega jezika v upravnih in sodnih postopkih	-

Tabela 6.3, ki se nanaša na indikatorje za jezikovne pravice srbske narodne manjšine na Kosovu, kaže, da je stanje zadovoljivo zgolj na enem od štirih analiziranih področij.

Na Kosovu zakonodaja, ki se nanaša na srbski jezik kot na enega od uradnih jezikov države pri zapisovanju lokalnih imen, nazivov ulic in drugih topografskih znakov, ni spoštovana. Večina občin ne uresničuje svojih dolžnosti na področju spoštovanja jezikovnih pravic srbske manjšine: imena ulic ter napisi na občinskih stavbah so zgolj v albanskem jeziku, dvojezične cestne usmerjevalne table v teh občinah pa so pogosto poškodovane ali uničene. Tudi državni organi niso dosledni pri postavljanju dvojezičnih napisov, saj mnoge vladne institucije nimajo napisov v srbskem jeziku.

Kosovski Srbi, ki živijo v občinah, v katerih predstavljajo manjšino, poročajo, da imajo težave pri pridobivanju dokumentacije v srbskem jeziku, ki jo izdajajo javni organi, zlasti iz občinskega katastra, davčnih organov, zdravstvenih domov in agencij za registracijo vozil (OVSE 2014b, 15). Na državni ravni je situacija primerna zgolj pri javni objavi pravnih

dokumentov kosovskega parlamenta, ki so po podatkih Najvirtove in Bureme (2012, 12) ter Benedka s sodelavci (2012a, 54) v celoti prevedene v srbski jezik, kar pa ne velja za vladne dokumente in uradne dokumente drugih državnih organov. Tudi pri komuniciranju z upravnimi in sodnimi organi v svojem jeziku so Srbi v občinah, v katerih niso v večini, naleteli na težave, čeprav je srbski jezik v uradno rabo vpeljan v vseh kosovskih občinah. Občine so sicer v ta namen zagotovile posebne prevajalske enote, a te zaradi pomanjkanja politične volje in nezadostnih resursov ne delujejo zadovoljivo.

Edino pozitivno področje zagotavljanja jezikovnih pravic srbske manjšine na Kosovu je zapisovanje osebnih imen v kosovske uradne dokumente, kjer ni poročil o kršitvah, zato ima indikator, ki se nanaša na to pravico, pozitivno oceno.

Na podlagi analize vseh štirih indikatorjev zaključujem, da jezikovne pravice srbske narodne manjšine na Kosovu niso spoštovane.

6.4.3 Kulturne pravice

Na zagotavljanje kulturnih pravic srbske narodne manjšine na Kosovu je nedvomno močno vplival obstoj vzporednih struktur lokalne samouprave, s pomočjo katerih so se možnosti za uresničevanje manjšinskih pravic na področju kulture, zahvaljujoč srbskim vlaganjem, bistveno povečale. Decentralizacija, predvidena v Ahtisaarijevem načrtu, je prinesla občinam večja pooblastila na področju vodenja dejavnosti, povezanih s kulturo in z zaščito srbske kulturne dediščine, so se pa hkrati prizadevanja kosovskih oblasti za spodbujanje razvoja srbske kulture v letih po kosovskem konfliktu le zmanjševala (Svet Evrope 2005, 17).

V nadaljevanju bom analizirala dva glavna indikatorja za kulturne pravice srbske narodne manjšine na Kosovu: pravico do vzpostavljanja posebnih kulturnih in umetniških organizacij ter zagotavljanje pogojev za svobodno izražanje, ohranjanje ter razvoj kulture in kulturne dediščine.

6.4.3.1 Pravica do ustanavljanja kulturnih in umetniških organizacij in institucij

Razvoj kulturnih institucij srbske manjšine je s strani države v veliki meri zanemarjen, občine pa so pri prizadevanjih za ohranitev in razvoj srbske kulture v veliki meri odvisne od lastne iniciative in (bolj ali manj skromnih) finančnih sredstev. HOLPS (2012, 12) v svoji raziskavi o učinkih Ahtisaarijevega načrta na stanje srbske skupnosti na Kosovu navaja, da nobena kosovska občina nima kinodvorane in da so kulturni domovi uničeni ali zaprti. Z izjemo gledališča, ki je v izgradnji v občini Gračanicë/Gračanica, južno od reke Ibar, ni

nobenega gledališča, ki bi uprizarjalo predstave v srbskem jeziku. V občinah Istog/Istok–Osojanë/Osojane in Pejë/Peć–Gorazhdec/Goraždevac kulturno življenje srbske skupnosti praktično ne obstaja (prav tam, 38–47).¹²²

Kot pozitivne primere na področju srbskega kulturnega udejstvovanja na Kosovu pa raziskovalci nevladne organizacije HOLPS naštevajo: leta 2012 z občinskim denarjem zgrajeni kulturni center v občini Partesh/Parteš; v občini Shtërcë/Štrpce delujoči kulturni center, ki organizira likovne kolonije in predstave gostujočih gledališč; v občini Ranillug/Ranilug delujoča Center za družbeno afirmacijo mladih in amatersko gledališče z imenom Srbsko amatersko gledališče kosovskega Pomoravlja, ki na leto pripravi tri do štiri premiere gledaliških predstav (HOLPS 2012, 35-59).

6.4.3.2 Zagotavljanje pogojev za svobodno izražanje, ohranjanje ter razvoj kulture in kulturne dediščine

Prizadevanja države na področju spodbujanja in podpore srbske manjšinske kulture so omejena na ukrepe Ministrstva za kulturo, ki izvaja nekaj aktivnosti za spodbujanje kulturne identitete manjšin¹²³ ter na obnovitvena in vzdrževalna dela na objektih srbske kulturne dediščine, ki so v večji meri potekala na iniciativo mednarodne skupnosti (OVSE 2012b, 15–16; Svet Evrope 2013d, 24).¹²⁴

V skladu z Zakonom o posebnih zaščitnih območjih je Ministrstvo za kulturo sicer pripravilo začasen seznam 930 krajev kulturne dediščine, ki zahtevajo posebno zaščito, a ni sprejelo odločitve, na kakšen način bo ta zagotovljena (OVSE 2012b, 19).

Zaščiti in načrtovanju razvoja dveh pomembnih krajev srbske kulturne in verske dediščine sta namenjena Zakon o zgodovinskem centru Prizrena in Zakon o vasi Velika Hoča. Đukićeva (2013) ugotavlja, da država določb zakonov v praksi praktično ne izvaja, saj je bil edini ukrep, ki je temeljil na njunih določbah, ustanovitev sveta za kulturno dediščino v Prizrenu, ki pa ne deluje. Prav tako je v poročilu EU zapisano, da pri zaščiti Velike Hoče ni nobenega napredka (Evropska komisija 2013b, 19).

Svetovalni odbor je že v predhodnem nadzornem ciklusu opozoril tudi, da je bilo sodelovanje predstavnikov manjšin pri sprejemanju odločitev o obnovi in pri razdelitvi

¹²² V osebem intervjuju leta 2009 je intervjuvanec 1 povedal, da v tedanji občini Istog/Istok ni bilo nobenega kulturno-umetniškega društva ali kulturnega doma.

¹²³ Svetovalni odbor pri tem opozarja, da so te aktivnosti v večini primerov namenjene vsaki manjšinski skupnosti posebej in v samo enem od uradnih jezikov, brez prizadevanj za interakcijo med različnimi skupnostmi (Svet Evrope 2013c, 24).

¹²⁴ Svetovalni odbor poroča, da so bila leta 2013 končana dela na vsaj 34 objektih srbske verske in kulturne dediščine, ki so bili poškodovani v nemirih leta 2004 (Svet Evrope 2013c, 50).

finančnih sredstev preskromno, razdelitev denarja pa netransparentna (Svet Evrope 2009c, 7, 21).

6.4.3.3 Sklep za kulturne pravice

Na Kosovu je zakonodajni okvir za zaščito kulturnih pravic srbske manjšine, z izjemo zakonov za zaščito srbske kulturne dediščine, skromen, pa tudi ta se v praksi uresničuje le deloma. Svetovalni odbor (v Svet Evrope 2013d, 23) kot glavno pomanjkljivost pri aktivnostih državnih oblasti na tem področju izpostavlja dejstvo, da niso vzpostavile institucionaliziranega sistema oziroma jasnih mehanizmov in transparentnih kriterijev za razdelitev proračunskih sredstev, namenjenih financiranju kulturnih projektov. Hkrati se tudi pripadniki narodnih manjšin ne zavedajo vseh svojih pravic na področju kulture ter ne poznajo vseh možnosti za kandidiranje na razpisih za financiranje kulturnih projektov, tudi zato, ker država svojih prebivalcev o teh možnostih ne informira.

Delovanje kosovske države na področju zagotavljanja kulturnih pravic srbske manjšine je v veliki meri omejeno na načrtovanje in financiranje obnovitvenih del na objektih srbske kulturne in verske dediščine, zato drugemu indikatorju za kulturne pravice srbske manjšine na Kosovu, to je zagotavljanje pogojev za svobodno izražanje, ohranjanje in razvoj kulture in kulturne dediščine, pripisujem negativno oceno.

Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev je v državi srbska kultura slabo razvita, kulturne institucije propadajo, kulturni centri so uničeni ali zaprti. Le redke občine imajo kulturne centre, ki (še) delujejo. Kljub temu srbski državljani niso omejeni pri vzpostavljanju posebnih kulturnih in umetniških organizacij, zato lahko ta indikator ocenim pozitivno.

Tabela 6.4: Indikatorja za kulturne pravice srbske narodne manjšine na Kosovu

Pravica do ustanavljanja kulturnih in umetniških organizacij in institucij	+
Zagotavljanje pogojev za svobodno izražanje, ohranjanje in razvoj kulture in kulturne dediščine	-

Iz tabele 6.4 je razvidno, da je en indikator za kulturne pravice srbske narodne manjšine ocenjen pozitivno, drugi pa negativno, zato zaključujem, da kulturne pravice srbske skupnosti na Kosovu niso zagotovljene, dejansko stanje pa ne ustreza predpisani zakonodaji.

6.4.4 Verske pravice

Kosovo za pripadnike srbske pravoslavne cerkve predstavlja temelj narodne, duhovne, kulturne in teološko-antropološke identitete. V državi se nahaja več kot 1.500 pravoslavnih sakralnih objektov, zlasti cerkva, samostanov, pokopališč in drugih znamenitosti, nastanek najstarejših pa sega v 13. stoletje (Avramović idr. 2010, 8–10). Kosovski Srbi čutijo močno povezanost s temi svetimi kraji in nanje gledajo kot na del njihove žive zgodovine, srbska pravoslavna cerkev pa ima nanje močan vpliv, tako v verskem kot v političnem smislu. Njeni zmernejši predstavniki so pripravljeni sodelovati s kosovskimi oblastmi in iskati kompromisne rešitve za nerešena vprašanja, povezana s srbsko manjšino; del duhovščine pa sodelovanju s kosovskimi oblastmi nasprotuje ter zmernejše predstavnike smatra za izdajalce (HOLPS 2012, 12).

Analiza spoštovanja verskih pravic srbske narodne manjšine, ki sledi, bo temeljila na dveh indikatorjih: svobodi izražanja in prakticiranja vere ter zagotavljanju razmer za izražanje verske identitete.

6.4.4.1 Svoboda izražanja in prakticiranja vere

V času kosovskega konflikta, pa tudi po koncu spopadov oziroma v času mednarodne civilne uprave je bila verska svoboda pripadnikov srbske pravoslavne cerkve močno omejena. Njihovi verski objekti so bili med oboroženim konfliktom stalne tarče nasilnih in vandalskih dejanj,¹²⁵ zato je bil dostop do njih močno oviran ali celo onemogočen,¹²⁶ dejavnosti njenih članov pa omejene. Izvajanje verskih obredov na svetih krajih in v objektih, ki se nahajajo v sovražnem okolju, je bilo močno okrnjeno, iz strahu pred incidenti pa se je njihov obisk, z izjemo večjih praznikov, močno zmanjšal. Za varovanje nekaterih krajev in njihovih obiskovalcev so bili angažirani pripadniki sil KFOR, vendar se je zaradi zapletenega postopka za njihov obisk odločalo manj vernikov kot v času pred konfliktom (Bjelajac 2003, 1; United States Department of State 2010; Avramović idr. 2010, 32).

Poročila mednarodnih in drugih organizacij razkrivajo, da je v praksi neovirano izpovedovanje pravoslavne vere mogoče le v naseljih, v katerih kosovski Srbi predstavljajo

¹²⁵ Od 15. junija 1999 do 10. maja 2003 je bilo popolnoma uničenih vsaj 40 pravoslavnih cerkva in samostanov, več kot 70 pa poškodovanih, izropanih ali požganih (Bjelajac 2003, 2; Avramović idr. 2010, 9). Med spopadi leta 2004 je bilo uničenih še na desetine pravoslavnih sakralnih objektov (Svet Evrope 2004; Avramović idr. 2010, 9).

¹²⁶ Tak primer sta verska objekta v naseljih Mušutište in Dolac, od koder so bili leta 1999 pregnani duhovniki in menihi srbske pravoslavne cerkve, ki se na svojo posest nikoli niso mogli vrniti (United States Department of State 2010).

večino prebivalstva, na področjih z večinskim albanskim prebivalstvom pa svojih verskih prepričanj ali simbolov ne izpostavljajo oziroma to počnejo neradi (OVSE 2010, 37). Njihovo versko svobodo omejujejo tudi številni incidenti. Njihovo število je po letu 2007 sicer upadalo, a se nikoli niso zares končali; nasprotno; po podatkih kosovske policije (v OVSE 2014c, 21–22) je bilo v letih 2011–2013 število incidentov, uperjenih proti srbski pravoslavni cerkvi in njenim pripadnikom, znova v porastu.¹²⁷ Tudi poročilo Sveta Evrope (2013d, 30, 51) govori o povečanem številu versko motiviranih incidentov, uničevanju pravoslavnih pokopališč in ostalih verskih krajev ter drugih dogodkih, tudi psihičnem in fizičnem nasilju, ki omejujejo uresničevanje pravice do svobodnega izražanja verskih prepričanj srbske manjšine.¹²⁸

6.4.4.2 Zagotavljanje razmer za izražanje verske identitete

Različna poročila (v United States Department of State 2010; United States Department of State 2012, 2–5) navajajo, da so kosovske oblasti v zadnjih letih spoštovale versko svobodo vseh verskih skupnosti, tako da v povezavi z njihovim delovanjem ni bilo poročil o zlorabi verske svobode pripadnikov srbske pravoslavne cerkve. So pa bile neučinkovite pri preprečevanju stalne negativne atmosfere, ki je temeljila na zastraševanju in nasilju nad pripadniki verskih manjšin, zlasti v urbanih središčih in krajih, kjer živijo v manjšini. Nenehni strah pred fizičnimi napadi omejujejo pripadnike srbske pravoslavne cerkve pri svobodnem izražanju verskih prepričanj (Svet Evrope 2013d, 30). Svetovalni odbor (prav tam) zato ugotavlja, da država ne zagotavlja primernih razmer za izražanje verske identitete srbske skupnosti.

Leta 2012 je bila sprejeta zakonodaja za zaščito kulturne in verske dediščine srbske pravoslavne cerkve v vasi Velika Hoča in v Prizrenu. Svetovalni odbor poroča, da tudi pri njenem uresničevanju prihaja do zastojev (Svet Evrope 2013d, 23).

Po zaprtju Mednarodne civilne pisarne je za sodelovanje med kosovskimi oblastmi in srbsko pravoslavno cerkvijo ter nadzor nad izpolnjevanjem določb iz Zakona o posebnih zaščitnih conah kosovska skupščina sprejela sklep o oblikovanju Sveta za implementacijo

¹²⁷ Leta 2011 je kosovska policija zabeležila 55, leto kasneje 36 in leta 2013 41 tovrstnih incidentov, tarča katerih so bili kraji in pripadniki srbske pravoslavne cerkve (OVSE 2014b, 21–22). Na območju celotne države je potrdila več primerov skrunitve pravoslavnih grobov in poročala o versko motiviranih incidentih, diskriminaciji na osnovi verske pripadnosti, tatvinah, vandalizmu in verbalnem, v enem primeru pa tudi fizičnem nasilju nad pravoslavno duhovščino (United States Department of State 2010; United States Department of State 2013, 1).

¹²⁸ Po ocenah United States Department of State (2012, 5) so bili podlaga za mnoge incidente ekonomski in ne religiozni motivi, zlasti v primeru kraj vrednejših predmetov in kovin; tesna povezava med etnično in versko pripadnostjo posameznih skupnosti pa tudi sicer otežuje kategorizacijo nekaterih incidentov za specifično etnično ali versko motivirane.

in nadzor (Implementation and Monitoring Council – IMC).¹²⁹ Za obnovo pravoslavnih cerkva, poškodovanih v nemirih leta 2004, se je angažirala tudi državna multietnična Komisija za implementacijo obnove (Reconstruction Implementation Commission – RIC), veliko zaslug za organizacijo in financiranje projektov obnove pa je imela tudi mednarodna skupnost.¹³⁰ Leta 2013 so bila končana dela na več kot polovici verskih objektov, poškodovanih v nemirih leta 2004 (Svet Evrope 2013d, 50).

Da bi preprečili napade na zgradbe in pripadnike pravoslavne skupnosti na Kosovu, so bili po nemirih leta 2004 angažirani pripadniki sil KFOR za oboroženo spremstvo prevozov vernikov in 24-urno varovanje pomembnih cerkva in samostanov. Do leta 2013 je KFOR pristojnosti za varovanje večine krajev srbske pravoslavne cerkve postopoma prenesel na kosovsko policijo, ki je v ta namen ustanovila posebno enoto za zaščito krajev srbske verske in kulturne dediščine v regijah Priština, Mitrovica, Peć in Prizren. Enote, ki skupno štejejo 203 pripadnike, nudijo 24-urno zaščito 24 pravoslavnih cerkva in krajev srbske kulturne dediščine ter redno patrolirajo na 169 krajih srbske pravoslavne kulturne dediščine (Evropska komisija 2013b, 19; OVSE 2014c, 22). Edini srbski pravoslavni objekt pod nadzorom KFOR-ja je samostan Visoki Dečani (OZN UNMIK Report 2013, 9).

6.4.4.3 Sklep za verske pravice

Kljub temu, da je bil v zadnjih letih opazen bistven napredek na področju zaščite in obnove obstoječih objektov srbske pravoslavne cerkve na Kosovu, njeni pripadniki še vedno poročajo o omejevanju njihovih verskih pravic: o verbalnem nadlegovanju in občasnem nasilju, ki so mu bili izpostavljeni med izražanjem verskih prepričanj, poleg tega je v zadnjih letih prišlo do porasta vandalskih dejanj, usmerjenih proti njihovim verskim objektom, kar močno vpliva na njihovo pravico do izražanja njihovih verskih prepričanj. Pripadniki srbske narodne manjšine tako ne morejo svobodno izražati in prakticirati svoje vere, zato ta indikator ocenjujem negativno. Dejstvo, da jih kosovske oblasti niso zmogle zavarovati pred napadi, ki so temeljili na pripadnosti veri, poleg tega pa ni sprejela nobenih resnejših ukrepov za spodbujanje verske tolerance med svojimi državljani, kaže na to, da država svojim pravoslavnim državljanom ni zmogla zagotoviti razmer za izražanje verske identitete, zato je tudi drugi indikator za verske pravice srbske manjšine na Kosovu ocenjen negativno.

¹²⁹ Svet sestavljajo predstavniki kosovskih ministrstev, EU, OVSE in srbske pravoslavne cerkve (Svet Evrope 2013c, 23).

¹³⁰ OVSE je kot del svojega mandata za zaščito in spodbujanje pravic skupnosti izvedel vrsto tovrstnih projektov, vključno z obnovo pravoslavnih pokopališč v občinah Istog/Istok, Prizren in Prishtinë/Priština (OVSE 2012, 16).

Moje ugotovitve, povezane z indikatorjema za verske pravice srbske narodne manjšine, so predstavljene v tabeli 6.5.

Tabela 6.5: Indikatorja za verske pravice srbske narodne manjšine na Kosovu

Svoboda izražanja in prakticiranja vere	-
Zagotavljanje razmer za izražanje verske identitete	-

Iz tabele 6.5 je razvidno, da srbska skupnost na Kosovu nima zagotovljenega nobenega od analiziranih področij verskih pravic, saj ne morejo nemoteno izražati in prakticirati pravoslavne vere. Njihove verske pravice na Kosovu v praksi torej niso spoštovane.

6.4.5 Izobraževalne pravice

Na Kosovu od 90. let prejšnjega stoletja delujeta dva ločena izobraževalna sistema: kosovski Albanci sledijo kosovskemu učnemu programu, ki ne predvideva izobraževanja v srbskem jeziku, kosovski Srbi pa obiskujejo šole, v katerih pouk poteka zgolj v srbskem jeziku, z njimi pa upravlja srbsko ministrstvo, pristojno za šolstvo.¹³¹

Po kosovskem konfliktu in prihodu mednarodne uprave sta skupnosti obdržali svoja vzporedna izobraževalna sistema, čeprav je UNMIK predvideval postopno združitev šolstva v enoten sistem, vendar sta obe strani tem načrtom nasprotovali, zato v praksi niso bili nikoli uresničeni (Sommers in Buckland 2004, 74; Svet Evrope 2013d, 40).¹³² Novonastala država je ob odsotnosti prizadevanj za ustanovitev javnih šol s poukom v srbskem jeziku izrazila tihi pristanek na nadaljevanje njihovega delovanja. Čeprav so kosovske oblasti pogosto izpostavljale njihovo nelegalnost in jih smatrale za sredstvo Beograda za oviranje integracije kosovskih Srbov v kosovsko družbo, so imele do njih vseeno manj negativen odnos kot do drugih vzporednih struktur in so šolam za delovanje namenile osnovna materialna sredstva (ICG 2012, 23).

Delovanje dveh vzporednih izobraževalnih sistemov, čeprav to uradno ni predvideno

¹³¹ Taka ureditev izvira iz obdobja Miloševića režima, ko je albanski izobraževalni sistem, vzpostavljen v začetku 90. let, predstavljal enega izmed temeljev albanskega upora proti Miloševićevi represiji in srbski vladni dominaciji na Kosovu (Sommers in Buckland 2004, 36).

¹³² Po besedah intervjuvanca 6 (2009) so lokalne oblasti pouk v teh šolah organizirale tako, da so učenci ene narodnosti pouk obiskovali dopoldne, drugi pa popoldne. V občini Klokot/Killokot tako deluje srbsko-albanska šola »Đon Sereće/Marko Rajković«, a si učenci tam delijo samo šolsko poslopje, saj sledijo dvema različnima programoma, interakcij med njimi pa ni, tudi zato, ker ne poznajo jezika druge skupnosti (HOLPS 2012, 32). Prav tako je v naselju Palaj/Crkvena Vodica v občini Obiliq/Obilić osnovna šola, v kateri srbski in albanski učenci obiskujejo pouk v ločenih izmenah (Leskovac 2014).

v kosovski zakonodaji, je zagotovo pustilo pečat pri zagotavljanju izobraževalnih pravic srbski narodni manjšini. Uresničevanje zakonodaje s tega področja bom analizirala na podlagi treh različnih indikatorjev: pravice do izobraževanja v srbskem jeziku v javnih izobraževalnih ustanovah, ustanavljanja lastnih izobraževalnih ustanov ter pravice do uporabe učbenikov in drugih učnih gradiv v srbskem jeziku.

6.4.5.1 Pravica do izobraževanja v srbskem jeziku v javnih izobraževalnih ustanovah

Danes na Kosovu še vedno ni enotnega učnega načrta za izobraževanje v vseh uradnih jezikih. Ker so kosovski Srbi in Albanci nasprotovali uvedbi enotnega izobraževalnega sistema, kosovske oblasti pa v kurikulumu niso sprejele nobenih smernic za izobraževanje v srbskem jeziku, se kosovski Srbi na vseh ravneh, tj. od predšolskega do univerzitetnega izobraževanja, še naprej šolajo v paralelnem izobraževalnem sistemu izključno v srbskem jeziku, po načrtih in programih ter s finančno pomočjo Ministrstva za šolstvo republike Srbije (FHP 2008a, 103; Hammarberg 2009b, 22; ICG 2009, 7; OVSE 2009, 2; Evropska komisija 2013b, 18; Svet Evrope 2013d, 40). Obstoječa sistema delujeta na podlagi različnih učnih načrtov, ki se ne razlikujeta le glede na jezik poučevanja, ampak tudi po vsebini pri predmetih, kot sta zgodovina in geografija (Manning 2010, 112; OVSE 2012b, 52).

Srbski jezik kot eden izmed dveh uradnih jezikov v državi ni na voljo kot drugi jezik v kateri koli šoli, ki deluje v okviru kosovskega izobraževalnega sistema (OVSE 2012b, 27).

V kosovskih javnih izobraževalnih institucijah tako ni možnosti za izobraževanje v srbskem jeziku.

6.4.5.2 Pravica do ustanavljanja lastnih izobraževalnih ustanov

Kosovska zakonodaja priznava skupnostim pravico, da ustanovijo zasebne izobraževalne in vzgojne ustanove ter da kandidirajo za javna sredstva, medtem ko pristojnost za organiziranje izobraževanja v srbskem jeziku nalaga občinam (Ustava Republike Kosovo, 59. člen; Zakon o zaščiti pravic skupnosti, 8. člen; Zakon o izobraževanju v občinah Republike Kosova, 12. člen).

Kot že omenjeno, so srbski otroci in mladina tudi po razglasitvi neodvisnosti in sprejetju nove kosovske zakonodaje še naprej obiskovali pouk v vzporednih izobraževalnih ustanovah. Če šol, ki so jih Srbi obiskovali pred kosovskim konfliktom, iz različnih razlogov niso mogli več uporabljati, so ustanavljali dodatne kapacitete v zasebnih zgradbah (Sommers in Buckland 2004, 74; Intervjuvanec 2 2009; Hammarberg 2009b, 22;

ICG 2009, 7; OVSE 2009, 2; OVSE 2010, 28; 164; Benedek idr. 2012a, 55).

Predšolske vzgojno-izobraževalne ustanove, osnovne in srednje šole srbskega paralelnega sistema se nahajajo v vseh občinah z večinskim srbskim prebivalstvom, pa tudi v večini občin, v katerih Srbi predstavljajo od pet do 20 odstotkov prebivalstva (Kancelarija premiera za pitanja zajednica). Univerzitetno izobraževanje v srbskem jeziku izvaja Univerza v Mitrovici/Mitrovicë s sedežem v Severni Mitrovici, v sklopu katere je deset fakultet, ki so v mestih Severna Mitrovica/Mitrovicë, Zvečan/Zvečan, Zubin potok/Zubin Potoku, Gračanica/Gračanicë in Leposavić/Leposaviq (Intervjuvanec 2 2009; OVSE 2009, 4; ECMI 2013a, 22). Poleg tega na Kosovu deluje še vrsta zasebnih fakultet, ki jih vodijo kosovski Srbi ali pa so podružnice fakultet iz Srbije (ICG 2009, 1117).

Veliko srbskih študentov odhaja na študij v Srbijo, zlasti v Niš in Beograd (ICG 2009, 4; Intervjuvanec 6 2009; ECMI 2013a, 22).

Največjo težavo pri zaposlovanju mladih diplomantov predstavlja dejstvo, da kosovske oblasti ne priznavajo srbskih diplom, zato mladi težko vstopajo na trg delovne sile, če zaposlitve ne iščejo v isti državi, kot so zaključili šolanje (ICG 2012, 22).

6.4.5.3 Pravica do uporabe učbenikov in drugih učnih gradiv v srbskem jeziku

Dostop do učbenikov in drugih materialov v srbskem jeziku je bil pred razglasitvijo neodvisnosti Kosova odvisen od kraja bivanja in ekonomskega statusa pripadnikov srbske manjšine. Za večino kosovskih Srbov je učbenike (natisnjene le v srbskem jeziku in v skladu s srbskim učnim načrtom) redno zagotavljalo srbsko ministrstvo za izobraževanje, manj dostopni so bili le za Srbe, ki niso živeli v enklavah ali srbskih občinah (HFP 2008b, 103; ICG 2009, 4).

Zakon o izobraževanju, po katerem lahko šole, v katerih pouk poteka v srbskem jeziku, uporabljajo učbenike, ki jih je sestavilo srbsko ministrstvo za izobraževanje, kosovsko vlado razbremenjuje vseh odgovornosti za zagotavljanje učbenikov in drugih materialov v srbskem jeziku. V javnih osnovnih in srednjih šolah, v katerih pouk poteka v srbskem jeziku, tako še naprej nemoteno uporabljajo srbske učbenike (ICG 2012, 22; ECMI 2013a, 22; Svet Evrope 2013a, 36; Von Sydow 2013, 20).

6.4.5.4 Sklep za izobraževalne pravice

Obstoječa ureditev sistema izobraževanja, po kateri šolarji obiskujejo dva ločena izobraževalna sistema, ki sledita različnima učnima načrtoma, pouk pa poteka v različnih jezikih, je edinstvena in hkrati ugodna za srbsko skupnost na Kosovu. Srbske oblasti iz

želje po ohranitvi svoje prisotnosti v državi ohranjajo in financirajo delovanje srbskega izobraževalnega sistema, ki v določeni meri celo presega dejanske potrebe skupnosti, sploh na področju šolskih kapacitet in učiteljskega kadra, zato je za izobraževanje pripadnikov srbske manjšine dobro poskrbljeno. Ta rešitev ustreza obema državama: Kosovo je breme odgovornosti za zagotavljanje učnega programa v njihovem maternem jeziku prepustilo Srbiji, ta pa je ohranila suverenost nad sistemom, pomembnim za ohranjanje srbske narodne identitete.

Tabela 6.6: Indikatorji za izobraževalne pravice srbske narodne manjšine na Kosovu

Pravica do izobraževanja v srbskem jeziku v javnih izobraževalnih ustanovah	-
Pravica do ustanavljanja lastnih izobraževalnih ustanov	+
Pravica do uporabe učbenikov in drugih učnih gradiv v srbskem jeziku	+

Ocene indikatorjev iz tabele 6.6 kažejo na to, da ima srbska skupnost na Kosovu v praksi zagotovljene izobraževalne pravice, v veliki meri po zaslugi vzporednega izobraževalnega sistema, ki ga vodi Srbija. Glavna pomanjkljivost obstoječega sistema je, da javni izobraževalni sistem svojim državljanom ne omogoča izobraževanja v srbskem jeziku, ker ta še vedno ni na voljo niti kot prvi niti kot drugi jezik v kateri koli šoli, ki deluje v okviru kosovskega izobraževalnega sistema (OVSE 2012b, 27), zato je prvi indikator za izobraževalne pravice ocenjen negativno.

Kosovska zakonodaja daje nevečinskim skupnostim pravico, da ustanovijo zasebne izobraževalne ustanove. Zasebne institucije, v katerih pouk poteka v srbskem jeziku, na Kosovu delujejo na vseh ravneh izobraževanja, zato ima drugi indikator za izobraževalne pravice srbske narodne manjšine na Kosovu pozitivno oceno. Prav tako je pozitivno ocenjen tretji indikator, ki se nanaša na pravico do uporabe učbenikov in drugih učnih materialov v srbskem jeziku. V šolah, v katerih pouk poteka v srbskem jeziku, namreč uporabljajo učbenike, ki jih je izdalo srbsko ministrstvo za izobraževanje, zato kosovski Srbi nimajo težav pri dostopu do učbenikov ter drugih izobraževalnih materialov v srbskem jeziku.

Dodati moram, da, če je delovanje vzporednega izobraževalnega sistema, ki ga obiskujejo kosovski Srbi, ugodno z vidika zagotavljanja njihovih izobraževalnih pravic, pa ima takšna ureditev tudi negativne posledice. Kot posledica ločenih izobraževalnih

sistemov se od nekdanj prisotna stopnja segregacije in občutek etnične distance med Srbi in Albanci samo še večata; mladi ne govorijo jezika druge skupnosti, zato je interakcija med njimi skromna, neznanje jezika največje kosovske skupnosti pa nato povzroča težave pri zaposlovanju (ICG 2011, 7; Svet Evrope 2013d, 36). Tudi šole, ki spadajo pod pristojnost kosovske oblasti, ne ponujajo izobraževalnih programov v srbskem jeziku, kar predstavlja še enega od razlogov, da jih srbska mladina ne želi obiskovati. Praksa dveh divergentnih sistemov izobraževanja ne pripore k spodbujanju kulture razumevanja, strpnosti in prijateljstva med različnimi etničnimi skupinami in hkrati opozarja na pomanjkanje iniciativ za spodbujanje integracije znotraj raznolikosti in medkulturnega izobraževanja.

6.4.6 Politična participacija

Participacijo kosovskih Srbov v kosovski politiki so v preteklosti močno zaznamovali odnosi na relaciji Beograd – Priština ter pozivi srbske politike k bojkotu kosovskih institucij. Po kosovskem konfliktu leta 1999 so kosovski Srbi formirali široko politično koalicijo z imenom »Povratak« (Vrnitev), ki je leta 2001 sodelovala na prvih volitvah po vzpostavitvi mednarodne uprave v pokrajini in kot tretja največja politična sila osvojila 22 poslanskih mest (OVSE 2001, 2). Po izbruhih novih obsežnejših medetničnih napetosti leta 2004 je koalicija parlament zapustila, srbske stranke pa so (tudi po navodilih uradnega Beograda) parlamentarne volitve v letih 2004 in 2007 bojkotirale. Srbi so s svojim delom nadaljevali v občinskih institucijah, sodstvu, policiji in javni administraciji, po razglasitvi kosovske neodvisnosti pa so se umaknili iz vseh kosovskih institucij (FHP 2008a, 104; ICG 2009, 18; Savet za inkluzivno upravljanje 2014, 1).

Po razglasitvi neodvisnosti so bili na državni in lokalni ravni vzpostavljeni številni mehanizmi za učinkovito participacijo pripadnikov manjšin v izvoljenih predstavniških telesih, hkrati pa je uradni Beograd omilil svoja stališča glede sodelovanja kosovskih Srbov v kosovski državni administraciji in jih pred parlamentarnimi volitvami leta 2010 prvič ni pozval k bojkotu volitev oziroma se o tem vprašanju uradno ni izrekel. Srbski prebivalci občin na severu Kosova so volitve bojkotirali, udeležba Srbov južno od reke Ibar pa je bila številčnejša (HOLPS 2011, 1). Junija 2014 je bilo znotraj srbske politike sprejeto soglasje o sodelovanju kosovskih Srbov v kosovski vladi in drugih političnih institucijah, zato jih je srbska vlada pozvala k množični udeležbi na državnoborskih volitvah (RTV Srbija 2014a; Tanjug 2014).¹³³

¹³³ Na ta način naj bi Srbi na Kosovu po besedah Marka Đurića (v Mališić, 21. julij 2014), direktorja Urada za

V nadaljevanju bom analizirala politične pravice srbske narodne manjšine na podlagi dveh indikatorjev: njihove zastopanosti v političnih institucijah na državni ter na lokalni ravni.

6.4.6.1 Zastopanost v političnih institucijah na državni ravni

Kosovski Srbi so danes v političnih institucijah na državni ravni relativno dobro zastopani. Na parlamentarnih volitvah leta 2014 so stranke in liste, ki so zastopale interese Srbov, osvojile deset poslanskih mest, Srbska lista (Srpska lista) devet in eno poslansko mesto Napredna demokratska stranka (Progresivna demokratska stranka) (RTV Srbija 2014b). Srbska lista je postala del vladne koalicije, kjer ji je pripadel položaj namestnika predsednika vlade ter vodenje dveh ministrstev (Ministrstva za skupnosti in vrnitve ter Ministrstva za lokalno samoupravo) (Blic 2014).

6.4.6.2 Zastopanost v političnih institucijah na lokalni ravni

V prvih letih mednarodne uprave, pa tudi po razglasitvi neodvisnosti, so kosovski Srbi, tako kot na državni ravni, na poziv uradnega Beograda večinoma bojkotirali tudi lokalne volitve, zato so v občinskih institucijah sodelovali v omejenem obsegu (Intervjuvanec 2 2009; Intervjuvanec 6 2009; FHP 2008a, 104). V štirih občinah, ki ležijo neposredno ob srbski meji in v nekaterih srbskih enklavah južno od reke Ibar, je po razglasitvi kosovske neodvisnosti Srbija vzpostavila vzporedne administrativne in občinske strukture, ki so delovale kot de facto občinske oblasti, čeprav jih nista priznavala niti mednarodna skupnost niti kosovska država, katere politična prisotnost v teh občinah je bila, če je sploh obstajala, zgolj simbolična (ECMI 2009, 16; ICG 2009, 1).

Da bi vzpostavili trajnostni sistem lokalne samouprave, s katerim bi zadostili zahtevam kosovskih Srbov po politični participaciji na lokalni ravni, je Ahtisaari v svojem načrtu predvidel ustanovitev novih občin z večinskim srbskim prebivalstvom oziroma razširitev nekaterih obstoječih občin. V skladu z načrtom je začel po letu 2008 potekati obsežen proces decentralizacije, v katerem so bile postopoma ukinjene vzporedne občinske strukture v pristojnosti Srbije in ustanovljene nove občine, v katerih Srbi predstavljajo večino prebivalstva.

Občinskim oblastem novoustanovljenih občin Severna Mitrovica/Mitrovicë, Gračanica/Gračanicë, Klokot/Killokot, Parteš/Partesh, Ranilug/Ranillug in Novo

Kosovo in Metohijo pri srbski vladi, »prevzeli znaten del odgovornosti za varnost, gospodarski razvoj in kvaliteto življenja celotne srbske skupnosti na področju pokrajine.«

Brdo/Novobërdë, ki jih vodijo predstavniki srbske skupnosti, so bila podeljena obsežna pooblastila na področju javnih storitev (izobraževanja, sodstva, zdravstva, kulturnih zadev, policije itd.), kar je zagotovilo njihovo lokalno avtonomijo ter izboljšalo udeležbo v javnem življenju (OVSE 2010, 228; HOLPS 2012, 21; Svet Evrope 2013d, 43; Beha 2014, 97; Huszka 2014, 16).

Huszka (2014, 16) ob tem opozarja, da je bilo že ob ustanovitvi jasno, da občine zaradi nezadostnih finančnih sredstev ne bodo sposobne izvajati vseh storitev, predvidenih z zakonom, zato lokalna sodišča do leta 2014 še niso bila ustanovljena. Tudi na drugih področjih, kot je zemljiški kataster, je bil prenos pristojnosti nepopoln.¹³⁴ Obradovic (2012, 10–11) poleg skromnih finančnih sredstev, ki jih imajo občine na voljo za svoje delovanje, opozarja tudi na pomanjkanje ustrezno izobraženega osebja.

Sydow (2013, 20) in raziskovalci kosovskega Urada za zadeve skupnosti (2013, 31) kljub temu menijo, da je proces decentralizacije prinesel pomembne pozitivne premike pri političnem udejstvovanju kosovskih Srbov na lokalni ravni, saj je vplival na večjo volilno udeležbo, omogočil večjo avtonomijo občin, v katerih predstavljajo večino prebivalstva in posledično povečal njihovo željo po aktivnem sodelovanju v političnem dogajanju v državi. Kosovski Srbi v občinah na severu države so novembra 2013 prvič v zgodovini neodvisnega Kosova sodelovali na občinskih volitvah, ki so jih organizirale kosovske oblasti (ECMI 2013a, 20).

V Bruseljskem sporazumu je predvidena tudi ustanovitev t. i. Skupnosti srbskih občin kot samoupravne skupnosti občin. Sporazum predvideva, da bo skupnost imela popoln nadzor nad področji gospodarskega razvoja, izobraževanja, zdravstva, urbanega in podeželskega načrtovanja (Prvi sporazum o glavnih načelih za normalizacijo odnosov, 4. točka). Dokument ne vsebuje določila o časovnih rokih za ustanovitev skupnosti, ta pa do decembra 2014 še ni bila ustanovljena.

Participacija Srbov v političnem življenju Kosova v občinah, kjer živijo v manjšini, ostaja omejena. Kosovski Srbi tam praviloma niso zastopani niti v zakonodajni niti v sodni veji oblasti, zato svojo pravico do politične participacije na lokalni ravni uresničujejo v

¹³⁴ Storitve, zlasti na področjih zdravstva, šolstva, socialnega skrbstva, poštnih storitev in izdajanja dokumentov, ki jih kosovske institucije še niso zagotovile, še vedno nudijo institucije lokalne samouprave, ki jih financira Beograd. V Bruseljskem sporazumu je predvideno, da bodo te institucije postopoma prišle pod pristojnost Prištine, kar pomeni, da bodo preoblikovane, zaprte, ali pa bo obseg njihovih pristojnosti zmanjšan, država pa bo postopoma pridobila večji vpliv v srbskih občinah (ICG 2012, 13; Huszka 2014, 17). Poleg tega srbska vlada zagotavlja plače, pokojnine in socialno podporo za srbsko prebivalstvo na Kosovu (ECMI 2013, 23; Huszka 2014, 17). Huszka (2014, 17) poroča, da je v začetku leta 2014 še okoli 40.000 kosovskih Srbov prejelo dohodek iz Beograda, okoli 23.000 plače in približno 17.000 pokojnine in druge socialne prejemke.

okviru drugih lokalnih mehanizmov, ki se ukvarjajo z zaščito in spodbujanjem manjšinskih pravic in interesov: občinskih uradov za skupnosti in vrnitve, občinskih enot za človekove pravice, občinskih odborov za skupnosti ter s pomočjo funkcij namestnika predsednika občinske skupščine za skupnosti in podžupana za skupnosti (OVSE 2010, 33; OVSE 2014a, 30).

6.4.6.3 Sklep za politično participacijo

Situacija na področju politične participacije srbske skupnosti na Kosovu se je po podpisu premirja leta 1999 močno izboljšala. Ahtisaarijev načrt, na katerem temelji kosovska zakonodaja, je predvidel kvoto poslanskih sedežev, namenjenih političnim strankam in listam, ki zastopajo njihove interese ter zanje rezerviral več pomembnih političnih pozicij na državni ravni, z obsežnim procesom decentralizacije pa so jim bila podeljena tudi pomembna pooblastila na področju lokalne samouprave. Spremembe so postopoma prinesle bistveno povečan obseg sodelovanja kosovskih Srbov v političnem življenju države na centralni in lokalni ravni, kljub pozivom k bojkotu iz Beograda (Intervjuvanec 6 2009; HOLPS 2012, 21).

Tabela 6.7: Indikatorja za politično participacijo srbske narodne manjšine na Kosovu

Zastopanost v političnih institucijah na državni ravni	+
Zastopanost v političnih institucijah na lokalni ravni	+

Iz tabele 6.7 je razvidno, da imata oba indikatorja za politično participacijo srbske manjšine na Kosovu pozitivno oceno. Po podpisu Bruseljskega sporazuma so namreč Srbi prvič po razglasitvi kosovske neodvisnosti na parlamentarnih volitvah leta 2014 bolj množično glasovali, njihove politične stranke pa so v parlamentu zasedle vseh deset z ustavo zagotovljenih poslanskih sedežev in prevzeli vodenje dveh ministrstev. Ker je kosovskim Srbom omogočeno sodelovanje v državni politiki, temu indikatorju za politične pravice srbske narodne manjšine na Kosovu pripisujem pozitivno oceno.

Proces decentralizacije, v katerem je bilo ustanovljenih šest novih občin z večinskim srbskim prebivalstvom, je omogočil večjo participacijo srbske skupnosti v političnem življenju tudi na občinski ravni, prinesel večjo dostopnost javnih storitev ter soodločanje o zadevah, ki so povezane z interesi in potrebami srbske skupnosti. Z ustanovitvijo teh občin se je participacija Srbov v lokalni samoupravi dejansko povečala, ostaja pa omejena v občinah, kjer skupnost predstavlja manjšino prebivalstva. Tam svojo pravico do politične

participacije na lokalni ravni uresničujejo v okviru drugih lokalnih mehanizmov, ki se ukvarjajo z zaščito in spodbujanjem manjšinskih pravic in interesov.

Drugemu indikatorju za politične pravice narodnih manjšin pripisujem pozitivno oceno, na podlagi obeh indikatorjev pa ocenjujem, da Srbom na Kosovu ni zagotovljena pravica do politične participacije.

6.4.7 Ekonomske pravice

Na Kosovu, ki je po podatkih World Bank Group država z najnižjim bruto družbenim proizvodom na prebivalca v Evropi, več kot 30 odstotkov prebivalstva živi pod pragom revščine (World Bank Group). Skromni naravni resursi, nerazvit industrijski in zasebni sektor ter nezadosten obseg investicij, ki v veliki meri izvirajo iz mednarodnega okolja in močne diaspore kosovskih Albancev v tujini, so glavni razlogi za nerazvito gospodarstvo (Bertelsmann Stiftung 2014, 13–14), ki ne nudi prav dosti zaposlitvenih priložnosti, zato je stopnja brezposelnosti leta 2013 znašala 30 odstotkov (Kosovo Agency of Statistics 2014).

Pripadniki narodnih manjšin so, gledano v povprečju, v še slabšem položaju kot večinsko prebivalstvo. Po kosovskem konfliktu je mnogo kosovskih Srbov, zaposlenih v javnem sektorju in podjetjih v državni lasti, delo izgubilo ali pa so bili prisiljeni iskati delo na črno (OVSE 2010, 231). Danes so, poleg tega, da so prizadeti zaradi slabega stanja, v katerem se nahaja kosovsko gospodarstvo, zaradi svoje etnične pripadnosti še v večji meri izključeni s trga delovne sile¹³⁵ (Bertelsmann Stiftung 2014, 13). Tudi Svetovalni odbor (Svet Evrope 2013d, 29) in Huszka (2014, 12) opozarjata, da na nekaterih območjih, zlasti v enklavah, omejena svoboda gibanja negativno vpliva na ekonomsko komponento manjšinskih pravic, saj so možnosti za zaposlitev tam zelo omejene.¹³⁶ Pri vstopanju na kosovski trg delovne sile jih omejujejo tudi jezikovne ovire in splošno pomanjkanje integracije v kosovske socio-ekonomske mreže (ECMI 2009, 20; ECMI 2013c: 22).

Glavna ekonomska dejavnost kosovskih Srbov je poljedelstvo, podjetništvo v občinah z večinskim srbskim prebivalstvom pa zaznamujejo mikro in majhna podjetja. Svoje zaposlitvene priložnosti iščejo tudi v storitvenem sektorju, veliko kosovskih Srbov pa dela za srbska podjetja in ponudnike storitev (Intervjuvanec 6 2009; OVSE 2010, 231–232; ECMI 2012b, 5).¹³⁷

¹³⁵ Stanje na področju zaposlovanja kosovskih Srbov je opisal intervjuvanec 1 (2009) s primerom, da sta bila leta 2009 iz sedmih srbskih vasi občine Klinë/Klina zaposlena samo dva kosovska Srba.

¹³⁶ Stanje za Srbe, ki živijo v občinah na meji s Srbijo, je nekoliko boljše, stopnja brezposelnosti v teh občinah pa nekoliko nižja (OVSE 2010, 231).

¹³⁷ Pri tem Svetovalni odbor izpostavlja zaskrbljujoče dejstvo, da se Srbi pri obdelovanju zemlje ali odpiranju lastnih trgovin na celotnem ozemlju Kosova soočajo z etnično motiviranim nasiljem (Svet Evrope 2013c, 47).

V nadaljevanju bom ocenila stanje na področju ekonomskih pravic za kosovske Srbe na podlagi dveh indikatorjev: ukrepov države za vključevanje srbske manjšine v ekonomsko življenje države ter zaposlovanja v javni administraciji in podjetjih v državni lasti.

6.4.7.1 Ukrepi države za vključevanje srbske manjšine v ekonomsko življenje države

Ministrstvo za javno administracijo je leta 2010 izdalo Uredbo št. 04/2010 o postopkih za pošteno in proporcionalno zastopanost nevečinskih skupnosti v državni upravi Kosova, po kateri mora vsaj deset odstotkov položajev v javni upravi na državni ravni zasedati osebe, ki pripada nealbanskim skupnostim, medtem ko mora biti na občinski ravni zastopanost proporcionalna demografski sestavi občine (Regulation No. 04/2010 on Procedures for the Fair and Proportional Representation of Communities not in the Majority in the Civil Service of Kosovo, člen 4.1.2 v OVSE 2013, 6). Poleg tega javnim institucijam predlaga 14 ukrepov za aktivno zaposlovanje in integracijo pripadnikov narodnih manjšin v javni upravi,¹³⁸ od katerih naj bi jih vsaj šest izvajale po lastnem izboru, dokler ne bi bile dosežene zahtevane kvote za zastopanost nevečinskih skupnosti v državni upravi (Office for Community Affairs 2013, 33).

Urad za zadeve skupnosti je izdelal raziskavo, v kolikšni meri vladne institucije, izvršilne in neodvisne agencije, podjetja v javni lasti ter občine izvajajo ukrepe z navedenega seznama. Raziskava je pokazala, da javne institucije izvajajo v povprečju 5,8 ukrepa, kar je manj od predpisanih minimalnih šestih ukrepov.¹³⁹ Da nobena kosovska institucija ne dosega niti minimalnega zahtevanega praga za proporcionalno zastopanost nevečinskih skupnosti v državni upravi, so ugotovili tudi raziskovalci misije OVSE (2013,

¹³⁸ Predlagani ukrepi obsegajo: objavljanje prostih delovnih mest v vseh uradnih jezikih; objavljanje prostih delovnih mest na krajih, kjer so skoncentrirane nevečinske skupnosti; programe usposabljanja; nagovarjanje k prijavi na razpise (če se na razpis prijavita dva kandidata z enakimi kompetencami, se izbere tistega, ki pripada premalo zastopani skupnosti; izvajanje programov za pripadnike podpovprečno zastopanih skupnosti; izvajanje programov štipendiranja; izvajanje programov poklicnega usposabljanja, vključno z jezikovnimi tečaji; izvajanje različnih usposabljanj za tiste pripadnike manjšin, ki jim manjka specifičnih znanj, a kažejo potencial; izvajanje programov mentorstva za zaposlene na nižjih ravneh; usposabljanje na delovnem mestu; izvajanje delavnic o nediskriminaciji in o tem, kako prijaviti diskriminacijo; oblikovanje strategij zaposlovanja v sodelovanju z organizacijami, ki zastopajo manjšine; oblikovanje baz podatkov o kvalificiranih osebah iz premalo zastopanih skupnosti (Office for Community Affairs 2013, 33).

¹³⁹ Poleg tega najpogosteje izvajana ukrepa, tj. objavljanje prostih delovnih mest v vseh uradnih jezikih ter izbira predstavnika manjšinske skupnosti, kadar sta na voljo dva kandidata, zahtevata najmanj angažiranosti institucij javne uprave (Office for Community Affairs 2013, 33). OVSE je v svoji raziskavi prav tako ugotovil, da praktično vse lokalne institucije objavljajo prosta delovna mesta v vseh uradnih jezikih, nobena institucija na lokalni ali državni ravni pa ne izvaja bolj proaktivne strategije zaposlovanja pripadnikov narodnih manjšin. Čeprav je bilo pomanjkanje kvalifikacij pogosto izpostavljeno kot možni razlog za nizko število prijav, ni nobena institucija sprejela ukrepov za krepitev kvalifikacij potencialnih kandidatov – s pomočjo štipendij ali usposabljanja potencialnih kandidatov za zaposlitev (OVSE 2013, 15–16).

16).

Urad kosovskega premiera je leta 2011 izdelal triletno strategijo za gospodarski razvoj države, a v tem dokumentu ni omenjeno pospeševanje ekonomskega razvoja srbske, pa tudi nobene druge nevečinske skupnosti (Office of the Prime Minister 2011).

Na lokalni ravni je večina občin sicer razvila (ali je v procesu razvijanja) strategije za razvoj gospodarstva, a imajo v praksi občinski uradniki premalo kompetenc in znanja za njihovo učinkovito izvajanje, zato težko pridejo do subvencij, kreditov ali drugih oblik finančne pomoči, ki jo zagotavljajo donatorji in investitorji (ECMI 2013b, 2; Svet Evrope 2013d, 46).

6.4.7.2 Zaposlovanje v javni administraciji in podjetjih v državni lasti

Kosovska zakonodaja za zaposlovanje pripadnikov srbske narodne manjšine v javni upravi na državni ravni ne predpisuje izrecne kvote, uveljavlja pa skupno minimalno desetodstotno kvoto za zaposlovanje pripadnikov vseh narodnih manjšin.¹⁴⁰ Na občinski ravni je za pripadnike narodnih manjšin rezervirano število mest, ki je v skladu s procentualno zastopanostjo skupnosti v občini.

Predstavniki srbske skupnosti na Kosovu so v začetku leta 2012 predstavljali štiri odstotke vseh zaposlenih v javni administraciji na državni ravni¹⁴¹ in 0,8 odstotka v podjetjih v državni lasti, v celotni javni administraciji na državni in lokalni ravni pa okoli pet odstotkov, kar po kriterijih urada odgovarja proporcionalni zastopanosti srbske skupnosti v državi (Office for Community Affairs 2013, 24–29).¹⁴² Če upoštevamo terenske ocene organizacije OVSE, da kosovski Srbi predstavljajo 7,8 odstotka kosovskega prebivalstva, v resnici ne dosegajo proporcionalne zastopanosti znotraj državne uprave oziroma so še vedno nezadostno zastopani znotraj javne administracije na državni ravni in v podjetjih v državni lasti. Do enakega zaključka je prišel tudi Svetovalni odbor (Svet Evrope 2013d, 43).

Srbska skupnost ima sicer v primerjavi z drugimi narodnimi manjšinami največ javnih

¹⁴⁰ Po podatkih iz raziskave Urada za zadeve skupnosti je bila v začetku leta 2012 povprečna zastopanost narodnih manjšin v javni upravi na državni ravni 4,7 %, skupaj s podjetji v državni lasti pa 7,1 % (Office for Community Affairs 2013, 21). To pomeni, da Kosovo na državni ravni ne izpolnjuje zakonsko predpisane kvote za zaposlovanje narodnih manjšin.

¹⁴¹ To število sicer ne vključuje oseb, zaposlenih v izobraževalnih in zdravstvenih institucijah, policiji, carini, zaporih in pripadnikov kosovskih varnostnih sil, ki jih na Kosovu ne štejejo med javne uslužbenke (Office for Community Affairs 2013, 14).

¹⁴² Ker podatki popisa prebivalstva iz leta 2011 zaradi bojkota srbskega prebivalstva niso točni, Urad v svoji raziskavi upošteva ocene mednarodnih organizacij in kosovskih agencij, da brez štirih občin na severu države Srbi predstavljajo 5 % kosovskega prebivalstva, zato uporablja petodstotni delež srbskega prebivalstva kot referenčno točko za primerjavo (Office for Community Affairs 2013, 12).

uslužbencev; v regionalnih bolnišnicah in drugih specializiranih zdravstvenih institucijah, na državnih fakultetah, v policiji in carini je bilo zaposlenih nekaj nad štirimi odstotki srbskih javnih uslužbencev, od tega dve tretjini v kosovski policiji (Office for Community Affairs 2013, 29). Tako kot v obdobju pred osamosvojitvijo Kosova še vedno zasedajo predvsem strokovne in administrativne položaje, na vodstvenih položajih pa so glede na proporcionalno zastopanost znotraj prebivalstva zastopani v premajhnem številu (Benedek idr. 2012a, 54; ICG 2012, 5–6; Office for Community Affairs 2013, 9).¹⁴³

Razlogov za nizko število zaposlenih kosovskih Srbov znotraj državne administracije je več: poleg neangažiranosti države je treba izpostaviti tudi pomanjkanje interesa za sodelovanje v državni upravi, saj večina primerno kvalificiranih Srbov preferira delo v institucijah na severu države ali v Srbiji, v kosovsko družbo pa so se pripravljene integrirati le toliko, kot je to nujno potrebno za normalno življenje (ICG 2012, 6–7; Svet Evrope 2013d, 43).¹⁴⁴

Zaposlovanje v podjetjih v državni lasti ureja Zakon o javnih podjetjih, ki pa za zaposlovanje pripadnikov narodnih manjšin ne predvideva posebnih kvot ali ukrepov pozitivne diskriminacije.

Kljub temu ta podjetja, ker so v državni lasti, nosijo odgovornost do države in njene zaposlovalne politike, zato bi si morale prizadevati k doseganju čim višje stopnje zaposlovanja pripadnikov manjšinske skupnosti. Urad za zadeve skupnosti je opravil raziskavo v štirih glavnih podjetjih v državni lasti – Kosovski energetska korporacija, TrainKos (kosovski ponudnik železniških storitev), KOSTT (distributer in operater energije), Kosovska Pošta in Telekomu¹⁴⁵ – in ugotavlja, da je stopnja zaposlenosti pripadnikov večinskih skupnosti v teh podjetjih zelo nizka, saj so leta 2013 predstavljali manj kot dva odstotka zaposlenih, njihov delež pa je od leta 2010 še znižal (z 244 na 203 med več kot 10.000 zaposlenimi) (Office for Community Affairs 2013, 29).

Podatkov o zaposlovanju kosovskih Srbov v omenjeni raziskavi ni, so pa po podatkih ICG (2012, 6) leta 2012 predstavljali manj kot odstotek od skoraj 12.000 zaposlenih v podjetjih v državni lasti.

Na občinski ravni je v javnih institucijah za kosovske Srbe rezerviran odstotek

¹⁴³ Kot primer ICG (2012, 6) navaja podatek, da leta 2012 v predsednikovem uradu ni bil zaposlen noben predstavnik srbske skupnosti, v kabinetu predsednika vlade pa dve od skupno 199 zaposlenih oseb.

¹⁴⁴ Odpor proti sodelovanju v kosovskih državnih institucijah, ki je bil delno pogojen s pritiski iz Beograda, je temeljil na več dejavnikih. Prvi je bilo prevladujoče mnenje, da bi sodelovanje posredno pomenilo priznanje kosovske državnosti in njenih institucij, poleg tega Srbija ni želela izgubiti politične prisotnosti v državi, ki jo je ohranjala s pomočjo sistema vzporednih institucij, ki so kosovskim Srbom nudile ključne storitve (OVSE 2010, 33).

¹⁴⁵ Slednji dve podjetji sta bili pred kratkim privatizirani, sta pa kljub temu še upoštevani v analizi.

delovnih mest, ki ustreza njihovi procentualni zastopanosti znotraj prebivalstva posamezne občine. Po podatkih raziskave Urada za zadeve skupnosti (ki ne vključuje štirih občin na severu države z večinskim srbskim prebivalstvom), 21 od 34 analiziranih občin izpolnjuje zakonska določila, saj delež zaposlenih ustreza odstotku srbskega prebivalstva znotraj občinske populacije ali ga celo presega (Office for Community Affairs 2013, 31).

Srbi v občinah, kjer predstavljajo manjšino prebivalstva, v povprečju zasedajo 3,7 odstotka delovnih mest v javnih službah. Skupno, v vseh kosovskih občinah pa predstavljajo 7,7 odstotka zaposlenih v javni upravi na lokalni ravni (prav tam).¹⁴⁶ Če bi raziskavi dodali podatke iz občin na severu države, bi bil odstotek zagotovo še višji, saj občinski organi teh institucij v veliki meri zaposlujejo kosovske Srbe.

Tudi raziskava misije OVSE na Kosovu je pokazala, da so bili na občinski ravni Srbi proporcionalno ali celo nadpovprečno zastopani v večini občin ter da je njihova zastopanost na občinski ravni zadovoljiva (OVSE 2013, 10).¹⁴⁷

6.4.7.3 Sklep za ekonomske pravice

V državi, kjer vlada zelo slaba gospodarska situacija, tretjina prebivalstva živi pod pragom revščine, zaposlitvene priložnosti pa so zaradi slabo razvitega zasebnega sektorja zelo skromne, se veliko pripadnikov spopada s težavami eksistenčne narave (Intervjuvanec 6 2009). Nekaj možnosti za zaposlitev imajo znotraj podjetij in institucij, ki se financirajo iz srbskih virov, sicer pa so v veliki meri žrtve izključenosti iz ekonomskega sistema in diskriminacije (Svet Evrope 2013d, 46). Da bi povečali njihovo participacijo v ekonomskem življenju države, so bili sprejeti posebni ukrepi za njihovo zaposlovanje v državni upravi in podjetjih v državni lasti.

¹⁴⁶ Benedek idr. (2012a, 54) navajajo, da je bilo leta 2012, torej še pred lokalnimi volitvami jeseni 2013, med 9.197 javnimi uslužbenci na občinski ravni zgolj 3,04 % Srbov .

¹⁴⁷ Po podatkih te raziskave so kosovski Srbi zasedali 11,11 % pozicij v občini Fushë Kosovë/Kosovo Polje, kjer predstavljajo 0,92 % prebivalstva; 8,62 % pozicij v občini Gjilan/Gnjilane (0,69 % prebivalstva); 1,31 % pozicij v občini Istog/Istok (0,49 % prebivalstva); 14,35 % pozicij v občini Kamenicë/Kamenica (4,31 % prebivalstva); 2,21 % pozicij v občini Klinë/Klina (0,25 % prebivalstva); 7,57 % pozicij v občini Lipjan/Lipljan (0,89 % prebivalstva); 15,29 % pozicij v občini Obiliq/Obilić (1,28 % prebivalstva); 0,91 % pozicij v občini Pejë/Peć (0,34 % prebivalstva); 0,21 % pozicij v občini Prishtinë/Priština (0,22 % prebivalstva); 6,67 % pozicij v občini Rahovec/Orahovac (0,24 % prebivalstva); 3,83 % pozicij v občini Viti/Vitina (0,24 % prebivalstva) in 5,35 % pozicij v občini Vushtrri/Vučitrn (0,55 % prebivalstva) (OVSE 2013, 10).

Tabela 6.8: Indikatorja za ekonomske pravice srbske narodne manjšine na Kosovu

Ukrepi države za vključevanje srbske manjšine v ekonomsko življenje države	-
Zaposlovanje v javni administraciji in podjetjih v državni lasti	-

V javni upravi na državni ravni vse manjšine skupaj predstavljajo okoli osem odstotkov vseh zaposlenih, polovico med njimi kosovski Srbi. Posebnih zakonskih predpisov za zaposlovanje te narodne manjšine ni, zato lahko upoštevam le predpis za celotno manjšinsko prebivalstvo, ki pa ga kosovske institucije ne izpolnjujejo, saj ne dosegajo zakonsko določenega desetodstotnega praga. Prav tako ni zakonskih predpisov za zaposlovanje v podjetjih v državni lasti, ki pa so hkrati dober pokazatelj prizadevanj države za vključevanje manjšinskih skupnosti v javni sektor, vključenost pripadnikov srbske narodne manjšine v ta podjetja pa je še skromnejša kot v državni upravi.

Edino pozitivno področje zagotavljanja ekonomskih pravic srbski narodni manjšini je njihova zastopanost na občinski ravni, kjer so v povprečju zastopani v večjem odstotku, kot ga predstavljajo v okviru prebivalstva posamezne občine.

Ker zastopanost kosovskih Srbov znotraj celotne državne uprave in podjetij v državni lasti ni zadostna, temu indikatorju za ekonomske pravice pripisujem negativno oceno.

Ministrstvo za javno upravo je pripravilo posebne ukrepe za pospeševanje zaposlovanja pripadnikov narodnih manjšin v javni upravi, a jih institucije javne uprave ne upoštevajo. Tudi na lokalni ravni obstaja vrsta mehanizmov za zaščito in spodbujanje ekonomskih pravic in interesov nevečinskih skupnosti, ki se v praksi niso izkazali za učinkovite; glavna ovira pri njihovem učinkovitem uresničevanju pa je pomanjkanje finančnih in logističnih resursov (OVSE 2012b, 35). Ker sprejeti ukrepi za pospeševanje sodelovanja narodnih manjšin, med njimi tudi kosovskih Srbov, v ekonomsko sfero družbe niso učinkoviti oziroma jih organi javne uprave ne uresničujejo v zadostni meri, da bi prinesli predvidene rezultate, tudi temu indikatorju pripisujem negativno oceno.

Ker sta oba indikatorja za ekonomske pravice srbske skupnosti na Kosovu ocenjena negativno, zaključujem, da kosovski Srbi v praksi ekonomskih pravic nimajo zagotovljenih.

6.4.8 Medijske pravice

Mediji imajo lahko pomembno vlogo pri krepitvi medetničnih odnosov, a le če niso, tako kot je to praksa na Kosovu, razdeljeni po etnični liniji. Že pred razglasitvijo

neodvisnosti je bilo poročanje kosovskih medijev o drugih skupnostih in njihovih pripadnikih pogosto pristransko in netočno, javni mediji pa so v svoje poročanje redko vključili teme o manjšinskih skupnostih, kar je prispevalo tudi k nezadostni informiranosti večinskega prebivalstva o manjšinskih vprašanjih (Svet Evrope 2009c, 24). Po osamosvojitvi sprejeta zakonodaja predvideva vzpostavitev posebnih ukrepov za zaščito medijskih pravic narodnih manjšin, s posebnim poudarkom na srbski skupnosti.

Sledi analiza spoštovanja teh zakonskih določil in drugih veljavnih pravnih dokumentov s pomočjo treh ključnih indikatorjev: programa na javni radioteleviziji v srbskem jeziku, analize posebnih radijskih in televizijskih postaj, ki oddajajo program v srbskem jeziku ter tiskanih medijev v srbskem jeziku.

6.4.8.1 Program na javni radioteleviziji v srbskem jeziku

Javni zavod Radiotelevizija Kosovo (v nadaljevanju RTK) je bil ustanovljen leta 2001 z Uredbo UNMIK št. 2001/13, ki vključuje tudi določila o zagotavljanju radijskega in televizijskega programa v manjšinskih jezikih. Zakon o zaščiti pravic skupnosti ter Zakon o Radioteleviziji Kosovo obvezujeta oba televizijska programa javne televizijske hiše, da 15 odstotkov svoje programske sheme oddajata v manjšinskih jezikih (Zakon o Radioteleviziji Kosovo, 8.2. člen).

Leta 2005 je Svetovalni odbor ugotovil, da RTK redno oddaja del svojega programa v manjšinskih jezikih, med njimi tudi v srbskem, v poročilu pa ni zapisano, ali je ustanova izpolnjevala tudi določilo o minimalno petnajstodstotnem obsegu programa v manjšinskih jezikih (Svet Evrope 2005, 22). V poročilu Beograjskega centra za človekove pravice (Dobrković 2009, 280) pa je zapisano, da RTK leta 2008 ni izpolnjevala predpisane kvote 15 odstotkov programa v manjšinskih jezikih, enako potrjuje tudi FHP Kosovo (2008a, 107). Signal RTK ni pokrival 90 odstotkov manjšinskih področij, kot je to zahteval Zakon o Radioteleviziji Kosovo iz leta 2008.¹⁴⁸ Po navedbah kosovske Komisije za medije (v FHP Kosovo 2008a, 107) in svetovalnega odbora (Svet Evrope 2005, 22) je Kosovska javna RTV leta 2008 pokrivala le 78 odstotkov kosovskega ozemlja, signala pa ni bilo prav v krajih na severu Kosova, kjer živijo Srbi.

Po osamosvojitvi Kosova je bil na področju zagotavljanja manjšinskih pravic v medijih opazen določen napredek, še vedno pa je ostalo nerešeno vprašanje oddajanja programa v srbskem jeziku javne radiotelevizije. Poročilo OVSE (2012b, 18) navaja, da nobena neodvisna raziskava ni potrdila, da je leta 2012 RTK oddajala vsaj 15 odstotkov programa

¹⁴⁸ S sprejetimi amandmaji Zakona leta 2012 je bila ta določba umaknjena iz zakona, kar lahko smatramo kot nižanje že veljavnih standardov zaščite pravic narodnih manjšin na medijskem področju.

v jezikih manjšinskih skupnosti. Po podatkih Neodvisne medijske komisije (v Svet Evrope 2013d, 31) je RTK leta 2013 v manjšinskih jezikih oddajala približno 15 odstotkov programa. Ker s signalom še vedno niso bila pokrita ozemlja na severu države, so tam živeči Srbi informacije, tudi tiste o dogajanju na Kosovu, še naprej pridobivali iz Srbije (Intervjuvanec 6 2009; HOLPS 2012, 11; OVSE 2012b, 18; Svet Evrope 2013d, 31). Večjo pokritost zagotavljajo kabelski operaterji, ki svoje storitve nudijo na ozemlju celotne države (OVSE 2012b, 18).

Junija 2013 je bil v skladu z Ahtisaarijevim načrtom in Zakonom o Radioteleviziji Kosova ustanovljen drugi kanal javne radiotelevizije, RTK 2, ki večino programa oddaja v srbskem jeziku, nekaj pa tudi v bošnjaškem, turškem in romskem jeziku. Program so distribuirali le kabelski operaterji (Evropska komisija 2013a, 18; Svet Evrope 2013a, 50).¹⁴⁹ Ta korak je prinesel bistven premik k izboljšanju situacije za srbsko manjšino na področju elektronskih medijev na Kosovu.

6.4.8.2 Posebne radijske in televizijske postaje, ki oddajajo program v srbskem jeziku

Do leta 2008 sta na Kosovu delovali dve televizijski in večje število radijskih postaj, ki so oddajale svoj program v srbskem jeziku (FHP 2008a, 110; Intervjuvanec 1 2009; Intervjuvanec 6 2009). Ker kosovska RTV ni pokrivala celotnega kosovskega ozemlja (najbolj problematično je dejstvo, da so izven območja njegovega oddajanja ostale prav občine na severu pokrajine), obseg vsebin v srbskem jeziku v okviru njegovih programov pa je bil skromen, so se do leta 2008 kosovski Srbi večinoma informirali prek RTV Srbija in srbskih radijskih postaj (FHP 2008b, 68).

V letih po osamosvojitvi Kosova se je število srbskih radijskih in televizijskih postaj povečalo in kosovski Srbi imajo relativno širok dostop do elektronskih medijev, saj ima skoraj vsaka kosovska občina z večinskim srbskim prebivalstvom vsaj eno radijsko, nekatere pa tudi televizijsko postajo (OVSE 2010, 34; HOLPS 2012, 12). Leta 2013 je tako na Kosovu delovalo pet televizijskih in 26 radijskih postaj, ki so svoj program oddajale v srbskem jeziku (Svet Evrope 2013a, 31).

¹⁴⁹ ICG (2012, 9) poudarja, da je Ahtisaarijev načrt predvidel ustanovitev »neodvisnega TV kanala v srbskem jeziku« (3.1. člen, odstavek k), s čimer naj bi imel v mislih ustanovitev neodvisne TV hiše. Organizacija zato meni, da je bila ta določba uresničena le delno, saj je bil po odobritvi ICO in EU poseben kanal v srbskem jeziku ustanovljen znotraj RTK. Pristojnost za imenovanje direktorja programa in njegovih urednikov je dobil generalni direktor RTK, s tem pa naj bi bila programu odvzeta uredniška neodvisnost. Srbski novinarji so bili nad kompromisno rešitvijo razočarani in so ustanovitvi srbskega kanala pod takimi pogoji nasprotovali (Vesti online 2013).

6.4.8.3 Tiskani mediji v srbskem jeziku

Časnik Jedinstvo je bil do leta 1999 edini dnevnik v srbskem jeziku, ki je izhajal na Kosovu. Po prihodu mednarodne uprave je začel izhajati kot tednik z uredništvom v Severni Mitrovici, tiskali pa so ga v Beogradu, tako da na Kosovu trenutno ne izhaja noben časnik v srbskem jeziku (Nezavisne novine 2000; Radio Kontakt Plus 2013, 25. december). Celotno naklado časnika je kosovska carina, tako kot naklade drugih časnikov, zaradi nesoglasij med Beogradom in Prištino glede plačila carine na tiskane medije iz Srbije, večkrat zaplenila ali začasno zaustavila njihov transport na Kosovo (Blic 2012b, Petković 2012, BIZLife 2014).

Poleg časnika Jedinstvo imajo kosovski Srbi na voljo zgolj časnike in revije, ki izhajajo v Srbiji, pa še ti na Kosovo prihajajo neredno. Zlasti v srbskih enklavah imajo prebivalci velike težave z rednim dostopom do izvodov teh tiskanih medijev, zato mnogi kosovski Srbi izražajo nezadovoljstvo zaradi občutka odrezanosti od aktualnih informacij in pozivajo k večji medijski pokritosti Kosova (Intervjuvanec 1 2009; Intervjuvanec 6 2009; OVSE 2010, 34; HOLPS 2012, 11).

6.4.8.4 Sklep za medijske pravice

Medijsko področje je za srbsko narodno manjšino na Kosovu eden od najbolj urejenih sklopov manjšinskih pravic: poleg ugodne zakonodaje, ki določa nekaj posebnih ukrepov za zagotavljanje enakopravnega informiranja v srbskem jeziku, jim je v praksi na voljo tudi množica elektronskih medijev, ki svoj program oddajajo v srbskem jeziku, pri oblikovanju njihove vsebine pa sodeluje srbsko prebivalstvo Kosova. Leta 2013 je bil ustanovljen še posebni televizijski kanal nacionalne televizije, ki večino svojega programa oddaja v srbskem jeziku, drugi televizijski program, ki svoj program oddaja v albanskem jeziku, pa 15 odstotkov vsebin namenja narodnim manjšinam.

Najbolj pereče področje medijskih pravic srbske narodne manjšine je dostop do tiskanih občil v srbskem jeziku, zlasti dnevnega časopisja. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev je na dnevni bazi prenehal izhajati edini dnevnik v srbskem jeziku, ostale tiskane izdaje časnikov in revij pa kosovski Srbi naročajo iz Srbije.

Tabela 6.9: Indikatorji za medijske pravice srbske narodne manjšine na Kosovu

Program na javni radioteleviziji v srbskem jeziku	+
Posebne radijske in televizijske postaje, ki oddajajo program v srbskem jeziku	+
Tiskani mediji v srbskem jeziku	-

Stanje na področju medijskih pravic za srbsko skupnost na Kosovu je predstavljeno v tabeli 6.9, iz katere je razvidno, da imajo Srbi na Kosovu v praksi zagotovljeni dve od treh področij medijskih pravic. Zaključim lahko, da so njihove pravice na področju medijev spoštovane.

7 ZAKLJUČEK

Analiza ustavnih določil, splošnega zakonodajnega okvira, posebnih zakonodajnih določil za zaščito narodnih manjšin ter seznam v izbranih državah veljavnih mednarodnih in regionalnih pogodb za zaščito narodnih manjšin kaže, da imata Srbija in Kosovo obsežen pravni okvir za zaščito narodnih manjšin, ki po mnenju Svetovalnega odbora Sveta Evrope (2013d, 50) v marsikaterem aspektu celo presega veljavne mednarodne standarde, državi pa pravna določila za zaščito narodnih manjšin še dopolnjujeta. Manjšinska zakonodaja obeh držav predstavlja zaokrožen okvir, ki pripadnikom narodnih manjšin zagotavlja vse splošne človekove pravice in svoboščine, pa tudi obsežen seznam posebnih pravic, s katerimi jim državi zagotavljata enake življenjske pogoje, pogoje za ohranjanje identitete in enakopraven položaj v družbi. Na podlagi teh zakonodajnih določil sem definirala osem sklopov manjšinskih pravic, ki jih pripadnikom narodnih manjšin, ki prebivajo v obeh državah, ti državi zagotavljata.

Kot sem zapisala že v poglavju o omejitvah mojega raziskovanja, sem se pri analizi stanja na terenu v veliki meri oprla na formalne indikatorje, ki so vezani na notranjepravno ureditev področja zaščite narodnih manjšin, kjer je bilo to mogoče v skladu z razpoložljivimi podatki, pa tudi z dejanskim stanjem na terenu. Med mojim raziskovanjem na terenu in pri analizi relevantnih dokumentov se je namreč izkazalo, da bo do vseh podatkov s terena praktično nemogoče priti, učinkovita izvedba raziskave pa je bila omejena tudi z obsežnostjo tematike, s časom in sredstvi. Kljub temu menim, da so zbrani podatki zadovoljiv pokazatelj stanja na področju zaščite narodnih manjšin v obeh analiziranih državah in primerno izhodišče za nadaljnje raziskovanje tega področja.

Poročila mednarodnih in regionalnih organizacij ter intervjuvani posamezniki pričajo o tem, da obsežen zakonodajno-institucionalni sistem sam po sebi še ni garancija za njegovo učinkovito delovanje, ki bi narodnim manjšinam zagotavljalo uživanje omenjenih pravic tudi v praksi.

Izpolnjevanje posameznih kriterijev, na podlagi katerih sem analizirala varstvo izbranih manjšin v Srbiji in na Kosovu, je predstavljeno v tabeli 7.1.

Tabela 7.1: Izpolnjevanje izbranih kriterijev za manjšinske pravice v Srbiji in na Kosovu

	SRBIJA	KOSOVO
PRAVICA DO ENAKE OBRAVNAVE	-	-
JEZIKOVNE PRAVICE	-	-
KULTURNE PRAVICE	-	-
VERSKÉ PRAVICE	-	-
IZOBRAŽEVALNE PRAVICE	+	+
POLITIČNA PARTICIPACIJA	+	+
EKONOMSKE PRAVICE	-	-
MEDIJSKE PRAVICE	+	+

Na osnovi rezultatov, predstavljenih v tabeli 7.1, lahko potrdim prvo hipotezo, ki se glasi: *»Niti Kosovo niti Srbija ne dosemeta zadovoljive ravni dejanskega zagotavljanja manjšinskih pravic, saj je razkorak med normativnim in dejanskim stanjem prevelik.«*

Iz tabele 7.1 je razvidno, da v obeh državah pri izpolnjevanju normativnih kriterijev za zaščito in spodbujanje pravic narodnih manjšin prihaja do resnih pomanjkljivosti, saj nobena od analiziranih držav izbrani narodni manjšini ne zagotavlja niti polovice osnovnih kategorij manjšinskih pravic. Obe obravnavani manjšini imata v praksi zagotovljene le tri kategorije manjšinskih pravic od osmih, v obeh primerih na istih področjih: pri izobraževanju v maternem jeziku, pri politični participaciji ter na področju medijskih pravic. Vse preostale kategorije so za obe državi ocenjene negativno, kar pomeni, da jezikovne, kulturne, verske in ekonomske pravice ter pravica do enake obravnave albanske manjšine v Srbiji in srbske manjšine na Kosovu niso spoštovane.

Državam je sorodno tudi dejstvo, da se v praksi spoštujejo le izobraževalne pravice kot edini izmed štirih sklopov pravic, ki predstavljajo temelj za ohranjanje manjšinske identitete; medtem ko jezikovne, kulturne in verske pravice niso zagotovljene v zadostni meri. Analiza posameznih indikatorjev je pokazala tudi, da imata obe manjšini v celoti izpolnjene le politične pravice s pomočjo zagotovljene participacije v političnih institucijah na lokalni in državni ravni, Srbija pa je dobila pozitivno oceno tudi pri vseh indikatorjih za izobraževalne pravice.

Najbolj zaskrbljujoč je podatek, da pripadniki srbske manjšine nimajo zagotovljene pravice, ki je osnovni predpogoj za uresničevanje vseh ostalih človekovih in manjšinskih pravic, to je svobode gibanja. Neorganizirano in organizirano nasilje, zastraševanje ter napadi na ljudi in njihovo lastnino se vrstijo že leta, zato se pripadniki manjšin v pokrajini

ne počutijo varne. Varnostno tveganje pripadnike srbske skupnosti sili, da živijo v monoetničnih enklavah, ki jih omejujejo pri uresničevanju drugih pravic, ki jim pripadajo, denimo pri dostopu do ekonomskih priložnosti v državi, izobraževalnih ustanov ter verskih aktivnosti.

Stanje na področju svobode gibanja za albansko skupnost v Srbiji pa je podobno: njihovo gibanje na ozemlju Srbije sicer ni omejeno, je pa oteženo njihovo prečkanje meddržavne srbsko-kosovske meje. Po podpisu tehničnega sporazuma o svobodnem gibanju med državama, ki naj bi te težave uredil, je njihov odhod na Kosovu zaradi dragih zavarovalnih vsot za njihova vozila samo še bolj otežen.

Kljub temu, da sta zakonodajna okvira zelo obsežna in ocenjena za primerna, sta zagotavljanje in zaščita pravic albanske narodne manjšine v Srbiji ter srbske na Kosovu daleč od normativno predpisane. Za tako slabo stanje na terenu je mogoče identificirati več razlogov, ki so skupni obema državama.

Ena od glavnih težav je, da dve državi, ki spadata med najrevnejše v Evropi, nimata dovolj resursov za vzdrževanje tako obsežnih in ambiciozno zastavljenih sistemov za varstvo narodnih manjšin, temu pa velja dodati tudi preskromno angažiranost državnih oblasti za zagotavljanje pogojev za popolno uživanje manjšinskih pravic izbranih narodnih manjšin. Ker sta bila zakonodajno-institucionalna sistema za zaščito narodnih manjšin vzpostavljena pod pritiskom in nadzorstvom mednarodne skupnosti, v obeh primerih pa velja, da je bila manjšinska politika vzpostavljena na podlagi drugih (zunanje)političnih ciljev in ne iz resnične želje po ureditvi manjšinskega vprašanja, ni zadostne politične volje za njihovo popolno spoštovanje. Beha (2014, 85) kot največjo oviro pri uživanju manjšinskih pravic na Kosovu ne vidi v (nepopolni) zakonodaji, ampak v nepripravljenosti političnih voditeljev in institucij, da bi prepoznali in podpirali manjšinske pravice kot eksistenčno nujo za obstoj kosovske družbe.

Poleg pomanjkanja politične volje in resursov velja izpostaviti tudi pomanjkanje človeških resursov, pa tudi primernege znanja, ki jih tako obsežna pravno-institucionalna sistema predvidevata za njuno učinkovito delovanje. Svetovalni odbor (2013d, 6) ter Benedek s sodelavci (2012a, 57) izpostavljajo, da je problem še zlasti pereč na lokalni ravni, kjer so lokalne institucije pri zagotavljanju manjšinskih pravic pogosto prepuščene same sebi, brez primernih kapacitet in kompetenc za avtonomno delovanje, koordinacija z institucijami na državni ravni pa je slaba. Izpostaviti velja tudi preskromno družbeno podporo ter angažiranost za spoštovanje pravic narodnih manjšin, kar je po mnenju Benedeka s sodelavci (prav tam) pogost pojav v pokonfliktnih družbah, kjer stereotipi in

etnična distanca vplivata na pomanjkanje podpore splošni družbeni akciji za zaščito manjšin.

Drugo hipotezo mojega magistrskega dela, ki se glasi: *»Pravno-institucionalna raven zaščite in dejansko stanje na področju zagotavljanja manjšinskih pravic sta na Kosovu zaradi neposredne vključenosti mednarodne skupnosti v proces vzpostavitve sistema varstva manjšin ter v nadzor nad njegovim delovanjem višja kot v Srbiji, ki je k sprejemu standardov za zaščito manjšinskih pravic in njihovem spoštovanju zavezana v okviru candidature za članstvo v EU, zato je vpliv mednarodne skupnosti na to področje zgolj posreden.«* lahko delno potrdim, delno pa jo moram zavrni.

Kot sem že zapisala, je primerjalna analiza pokazala, da Kosovo v praksi izpolnjuje enako število manjšinskih pravic kot Srbija, zato moram zavrni del hipoteze, ki govori o tem, da je dejansko stanje na področju zaščite srbske manjšine na Kosovu boljše kot položaj albanske manjšine v Srbiji.

Temelji srbskega sistema zaščite narodnih manjšin so bili postavljeni v času SFRJ, ki je za razliko od drugih socialističnih držav, ki o urejanju nacionalnega vprašanja niso razmišljale, status narodnih manjšin in njihove kolektivne pravice definirala že v ustavi leta 1974. Sodobna faza urejanja manjšinskega vprašanja se je v Srbiji začela po demokratičnih spremembah leta 2000, ko je nova srbska vlada začela s potrebnimi ukrepi za pridružitve mednarodnim organizacijam (Gojkovic 2009, 1). V ta namen je Srbija začela z usklajevanjem svojega zakonodajno-institucionalnega okvira z evropskimi standardi zaščite manjšinskih pravic. Đurđević (2014, 8) meni, da oblikovanje ustavnopravnega in institucionalnega sistema manjšinske politike ni bil rezultat političnega konsenza o premišljeni strategiji za izboljšanje položaja manjšin, ampak zgolj ad hoc odgovor na zahteve mednarodne skupnosti.

Na Kosovu je zakonodajno-institucionalni sistem za zaščito narodnih manjšin nastajal v času mednarodne administracije, neposredno po prenehanju oboroženega konflikta med dvema največjima skupnostma, ki sta v pokrajini prebivali. Njegov nastanek temelji na določbah Ahtisaarijevega načrta, ki ne samo, da je predpisoval potrebno zakonodajo za zaščito manjšinskih pravic, ampak tudi sistem institucij za njihovo uresničevanje in nadzor nad njihovim spoštovanjem.

Razlike med okoliščinami, v katerih sta nastajala analizirana pravno-institucionalna sistema, se odražajo tudi v razlikah med njunima ustrojema in stopnji zaščite, ki jih zagotavljata narodnim manjšinam. Zaradi zgodovinskih okoliščin so bili kosovski Srbi deležni najvišjih standardov zaščite; primerjalna analiza je pokazala, da bistveno višjih kot

albanska skupnost v Srbiji. Za razliko od srbske zakonodaje kosovska poimensko navaja skupnosti, ki so upravičene do posebne ustavnopravne zaščite, kamor sodijo tudi Srbi.

Posebno poglavje, posvečeno zaščiti narodnih manjšin, predstavlja ustavi obeh držav, poleg tega imata obe državi poseben zakon, ki ureja pravice narodnih manjšin, na manjšine pa se nanašajo tudi drugi posebni zakoni ter zakonodaja, ki ureja druga vsebinska področja. V obeh državah tudi veljajo vsi najpomembnejši mednarodni dokumenti s področja zaščite pravic narodnih manjšin: Republika Srbija je njihova pogodbenica, na Kosovu pa so vključeni v 22. člen ustave kot sestavni del kosovskega pravnega sistema, ker Kosovo kot nečlanica mednarodnih organizacij ni zavezano k njihovi ratifikaciji.

Zakonodajo za zaščito pravic narodnih manjšin obeh držav lahko razdelimo v dve skupini: v prvi so zakoni, posvečeni (samo) pravicam narodnih manjšin in njihovim pripadnikom, drugo skupino pa sestavljajo zakoni, ki se v enem členu ali več členih nanašajo na posebne pravice narodnih manjšin na področju, na katerega se zakoni nanašajo.

V prvo skupino v Srbiji sodita Zakon o zaščiti pravic in svoboščin narodnih manjšin ter Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin, na Kosovu pa Zakon o zaščiti in spodbujanju pravic skupnosti in njihovih članov na Kosovu; Zakon o zgodovinskem centru Prizrena; Zakon o vasi Velika Hoča; Zakon o posebnih zaščitnih conah.

Srbija ima torej dva zakona, ki se neposredno nanašata na zagotavljanje pravic narodnih manjšin, na Kosovu pa je teh zakonov več: štirje zakoni so namenjeni varstvu manjšin, od tega se trije nanašajo neposredno na zaščito srbske skupnosti oziroma njihove verske in kulturne dediščine. Taka ureditev je posledica Ahtisaarijevega načrta, ki je predvidel seznam zakonov, ki jih mora Kosovo sprejeti za zaščito manjšinskih skupnosti na njegovem ozemlju, s posebnim poudarkom na zaščiti kosovskih Srbov. Ti imajo kot največja nevečinska skupnost na Kosovu zagotovljeno daleč najvišjo stopnjo zaščite. Poleg splošnih določil, ki se nanašajo na zaščito vseh manjšinskih skupnosti v državi, zanje veljajo tudi posebna ustavna in zakonska določila ter drugi pravni dokumenti, ki se nanašajo zgolj na srbsko narodno manjšino – vse z namenom izboljšati njihov položaj in doseči dejansko enakopravnost z drugimi etničnimi skupinami v državi.

V drugo skupino zakonov, ki se na narodne manjšine in njihove pripadnike nanašajo zgolj v delu področja, ki ga urejajo, v Srbiji spadajo: Zakon o prepovedi diskriminacije; Zakon o uradni rabi jezikov in pisav; Zakon o matičnih knjigah; Zakon o osebni izkaznici; Zakon o cerkvah in verskih skupnostih; Zakon o osnovah sistema izobraževanja in vzgoje;

Zakonom o učbenikih in drugih učnih sredstvih; Zakon o predšolski vzgoji in izobraževanju; Zakon o osnovni vzgoji in izobraževanju; Zakon o srednjem izobraževanju in vzgoji; Zakon o visokem izobraževanju; Zakonom o državnih uslužbencih; Zakon o volitvah narodnih poslancev; Zakon o političnih strankah; Zakon o lokalnih volitvah; Zakon o lokalni samoupravi in nekateri manj pomembni zakoni.

Na Kosovu je seznam teh zakonov krajši, saj v to skupino spadajo Protidiskriminacijski zakon; Zakon o rabi jezikov; Zakon o izobraževanju v občinah Republike Kosovo; Zakon o RTV Kosovo; Zakon o državni upravi Republike Kosovo; Zakon o policiji; Zakon o splošnih volitvah v Republiki Kosovo; Zakon o lokalni samoupravi in drugi.

Kosovska zakonodaja vsebuje nekatera določila, ki po obsegu pravic, ki pripadajo pripadnikom narodnih manjšin, presegajo celo Okvirno konvencijo, saj denimo Zakon o državljanstvu, sprejet na podlagi Ahtisaarijevega načrta, v 3.1. členu kosovskim državljanom zagotavlja pravico do več državljanstev na podlagi določila, ki se glasi: »Državljan Republike Kosovo je lahko državljan ene ali več drugih držav.«

Tako na Kosovu kot v Srbiji obstaja zelo obsežna mreža institucij, namenjenih nudenju pomoči manjšinam na državni in lokalni ravni, da lahko z njihovo pomočjo realizirajo svojo človekovo pravico do varstva pred diskriminacijo ter druge posebne pravice na področju izobraževanja, kulture in vere, pa tudi na področju ekonomskih pravic in dostopa do storitev ter socialnega skrbstva. Vključevanje manjšin v civilno družbo in državo hkrati pripomore k krepitvi njene legitimnosti, spoštovanje in zaščita manjšinskih pravic pa h krepitvi demokratičnih institucij. Zlasti z zagotavljanjem pravice do manjšinske samouprave jih vključujemo v proces odločanja o njihovih pravicah.

V primeru Kosova institucionalni okvir za varstvo manjšin, tako kot manjšinska zakonodaja, v veliki meri temelji na določbah iz Ahtisaarijevega »Celovitega predloga za ureditev prihodnjega statusa Kosova«, in obsega zares impresiven sistem organov, posvetovalnih teles in drugih institucij, zadolženih za ščitenje pravic in interesov manjšinskih skupnosti: na državni ravni osem in na občinski pet. Predsedniku države svetuje Posvetovalni svet za skupnosti, v katerem so zastopane vse skupnosti, poleg tega v uradu premiera deluje posebna služba, posvečena samo zadevam skupnosti. S pravicami in z interesi skupnosti ter z vračanjem razseljenih oseb in beguncev se ukvarjata tudi posebno ministrstvo, ki ga tradicionalno vodi predstavnik kosovskih Srbov, in posebni parlamentarni odbor.

V Srbiji je Ministrstvo za človekove in manjšinske pravice delovalo od leta 2008 do

2012, ko je bilo ukinjeno. Đurđević (2014, 29) je mnenja, da ukinitve ministrstva ni bila posledica strateškega pristopa oziroma prilagajanja institucionalne strukture potrebam manjšinske politike, ampak posledica koalicijskih odnosov in trenutnih razmerij med političnimi strankami, ta poteza pa kaže na pomanjkanje dolgoročne strategije razvoja državnih organov na področju zaščite manjšin. Temelj institucionalnega okvira za oblikovanje manjšinske politike v Srbiji tako danes predstavljajo Pisarna za človekove pravice in pravice narodnih manjšin, Svet Republike Srbije za narodne manjšine, lokalni sveti za mednacionalne odnose ter nacionalni sveti za narodne manjšine, sicer pa v državi deluje nekaj manj institucij, ki se ukvarjajo z varstvom in promocijo pravic narodnih manjšin, ki živijo na njenem teritoriju: na državni ravni pet, na občinski ravni pa štiri.

Na podlagi predstavljenih podatkov lahko potrdim del hipoteze, ki govori o tem, da je pravno-institucionalna raven zaščite na Kosovu zaradi neposredne vključenosti mednarodne skupnosti v proces vzpostavitve sistema varstva manjšin višja kot v Srbiji, ki je k sprejemu standardov za zaščito manjšinskih pravic in njihovem spoštovanju zavezana v okviru kandidature za članstvo v EU.

Kljub dejstvu, da v obeh državah obstaja obsežen pravno-institucionalni sistem za varstvo manjšin, pa različni avtorji, kot npr. Hammarberg (2009a, 9), Zeqiri idr. (2013, 6), Đurđević (2014, 7), Evropska komisija (2014b, 16) in OVSE (2014c, 28) ocenjujejo, da v nobeni državi ni optimalen in učinkovit. Zlasti za kosovski večnivojski institucionalni sistem velja, da je preveč zapleten in fragmentiran, pristojnosti posameznih institucij pa se pogosto prekrivajo, zato so njihove vloge pri zagotavljanju manjšinskih pravic nejasne. Poleg tega Zeqiri idr. (2013, 6) ugotavljajo, da je sistem neučinkovit tudi zato, ker ne obstaja nobena posamezna institucija, ki bi nadzorovala prav vse vidike spoštovanja človekovih pravic.

Za obe državi velja, da bi morali poenostaviti institucionalni okvir, povečati njegovo učinkovitost ter razjasniti vloge posameznih javnih in zasebnih akterjev, hkrati pa zagotoviti učinkovit, konsistenten mehanizem za nadzor in poročanje o spoštovanju človekovih in manjšinskih pravic.

Zaščita manjšinskih skupnosti je bila na ravni odnosov med analiziranimi državama pogosto predmet političnih pogajanj in podrejena drugim političnim interesom. Hkrati je, zaradi močne povezanosti obravnavanih narodnih manjšin s svojima matičnima država, politično dogajanje, povezano z vprašanji (zaščite) narodne manjšine sosednje države, in praviloma povzroča neposredne reakcije narodne manjšine, prizadete v državi.

Izpostavimo lahko več primerov, ko je politično dogajanje na Kosovu že po koncu

oboroženih spopadov vplivalo na manjšinsko skupnost Albancev v Srbiji: po podpisu Kumanovskega vojaško-tehničnega sporazuma med zvezo NATO in ZRJ junija 1999 je bila politična stabilnost v treh občinah na jugu Srbije neposredno povezana z vprašanjem prihodnjega statusa Kosova, saj so politični predstavniki srbskih Albancev izpostavili aspiracijo, da bi se Preševska dolina priključila Kosovu (HOLPS 2009, 1). Nekaj mesecev zatem so napetosti na relaciji srbska država – albanska manjšina, ki so izvirale iz vprašanja prihodnjega statusa Kosova, prerasle v oborožene spopade na teritoriju občin Preševo, Bujanovac in Medveđa, v katerih so pripadniki OVPMB delovali s ciljem priključitve teh občin Kosovu (Cline 2004, 57; ICG 2007, 1; Marović idr. 2012, 17). Ob začetku pogajanj o prihodnjem statusu Kosova pa so politični voditelji Albancev iz Srbije znova sprejeli skupno izjavo, v kateri so izpostavili politične aspiracije po priključitvi Preševske doline Kosovu v primeru spreminjanja kosovskih meja (Karpát 2006).

Po razglasitvi neodvisnosti Kosova je situacija v Srbiji ostala ekstremno nestabilna. Mednarodna nevladna organizacija Human Rights Watch je v svojem poročilu o položaju albanske manjšine v Srbiji poročala, da je v dneh po razglasitvi kosovske neodvisnosti v Srbiji prišlo do napadov na albansko prebivalstvo, uničevanja njihovih podjetij in domov, bojkotiranja poslovne dejavnosti njihovih podjetij ter drugih incidentov (HRW 2008, 1).

Hkrati pa se vplivi političnega dogajanja, povezanega z albansko skupnostjo v Srbiji, prenašajo tudi na sosednjo državo. Eden najbolj odmevnih tovrstnih dogodkov zadnjega časa so bili protesti albanskega prebivalstva na Kosovu s sloganom »Pravica za Preševo, ne pogajanjem s Srbijo« v začetku leta 2013, potem ko so srbske oblasti v Preševu odstranile nelegalno postavljen spomenik, posvečen 27 padlim pripadnikom OVPBM (ICG 2013, 4; Prelec 2013).

Incidenti si sledijo vse do današnjih dni, zlasti kot posledica nesoglasij glede statusa severa Kosova, ki hkrati predstavlja vir negotovosti tudi med njegovimi srbskimi prebivalci. Priština si želi pridobiti suverenost nad celotnim ozemljem, Beograd pa, čeprav se zdi kosovska neodvisnost za večino srbskih državljanov nereverzibilen proces, se še vedno želi pogajati s kosovskimi oblastmi za neke vrste kompromis, s pomočjo katerega bi obdržal vsaj delen nadzor nad regijo, v kateri srbska manjšina predstavlja večinsko prebivalstvo (Prelec 2011; Valkov 2012, 5; Svet Evrope 2013d, 5).

Nemiri in izbruhi nasilja v eni državi, ki so odgovor na (ne)zagotavljanje manjšinskih pravic v drugi, kažejo na medsebojno povezanost držav ter na odvisnost stabilnosti obeh držav in širše regije od stanja na področju spoštovanja manjšinskih pravic. Mednarodna skupnost se je zavedala, da je nerazrešeno vprašanje kosovskih Srbov na severu Kosova

predstavljalo grožnjo stabilnosti, zato je vztrajala pri urejanju tega vprašanja. Hkrati bi lahko tudi vsaka politična nestabilnost na jugu Srbije lahko imela škodljiv »spill-over« učinek, ne samo na Kosovu, ampak tudi v Makedoniji, kot se je to zgodilo med krizo leta 2001, ki se je razširila na sever Makedonije v obliki spopadov med pripadniki albanske manjšine in makedonskimi oboroženimi silami (Transconflict 2012).

Roncevic (2011) opozarja, da bi kosovskemu »zgledu« poleg Preševske doline lahko sledila še Sandžak in Vojvodina, zato so po njegovem mnenju ključnega pomena za regionalno stabilnost in nadaljnjo integracijo Zahodnega Balkana v EU pripravljenost vlad Srbije in Kosova, da najdeta politično rešitev kosovskega vprašanja in prizadevanja EU, da jima pri tem pomaga.

Ne samo območje nekdanje Jugoslavije, temveč ves Zahodni Balkan se je v zadnjih desetletjih soočal z mnogimi pretresi tako na gospodarskem kot političnem področju: od etničnih konfliktov do nerazvite civilne družbe, odsotnosti vladavine prava, nerešenih mejnih vprašanj, etnično-verskih konfliktov in meddržavnih pravnih sporov (Sabriu 2013, 72). Ker so voditelji EU nerešena medsebojna vprašanja držav Zahodnega Balkana prepoznali kot grožnjo stabilnosti celotne regije, so se odločili za regionalni pristop k stabilizaciji celotne regije, posameznih držav in normalizacije odnosov med njimi. V ta namen je EU na vrhu v Solunu potrdila svojo zavezo, da bo pomagala Zahodnemu Balkanu, in sicer na podlagi sklepanja evropskih partnerstev, v okviru katerih so bile opredeljene prednostne naloge na področju reform in vrste ukrepov, ki naj bi jih sprejele posamezne države (Evropski Svet 2008, 1).

Zaščita manjšin postaja temeljni predpogoj za stabilizacijo etničnih odnosov in vzpostavitev demokracije v novih postkomunističnih državah ter predpogoj za pridružitve zvezi NATO, Svetu Evrope, OVSE in EU. Manjšinske pravice se tako ne smatrajo več za del notranje politike, ampak mednarodne politike in mednarodnega prava (Beha 2014, 88).

Vzpostavitev dialoga med Srbijo in Kosovom je bil zato eden od predpogojev za začetek pristopnih pogajanj za vstop Srbije v EU ter za začetek pogajanj Kosova o podpisu stabilizacijsko-pridružitvenega sporazuma. Pogojevanje članstva s spoštovanjem in zaščito pravic narodnih manjšin temelji na predpostavki, da je na ta način mogoče stabilizirati etnično razdeljene države, z njihovo politično participacijo pa preprečiti etnični konflikt (Freyburg and Richter, 2010). Spoštovanje manjšinskih pravic bo tako eden od ključnih meril za ocenjevanje uspešnosti obeh držav na poti k članstvu v EU, želja obeh držav pri pridružitvi EU pa naj bi hkrati prispevala k regionalni stabilnosti (Nalaskowski 2013; Bertelsmann Stiftung 2014, 2).

Moji sogovorniki z obeh strani srbsko-kosovske meje so potrdili, da upajo na priključitev obeh držav EU, s čimer bi se odnosi med državama izboljšali, s tem pa tudi življenjski pogoji in čezmejni stiki; ti naj bi se izboljšali že po vzpostavitvi dialoga na relaciji Beograd – Priština, ki ga je sprožila EU leta 2011. Tako Priština kot Beograd v pogovorih sicer nista želela sodelovati, a sta bila k temu prisiljena zaradi svojih evropskih ambicij. Pogovore so izkoristili tudi predstavniki srbskih Albancev, ki so izpostavili zahtevo, da se zanje uredi enak status, kot ga imajo Srbi na Kosovu, v zaščito albanske skupnosti v Srbiji pa se je aktivno vključila tudi prištinska skupščina, ki je junija 2013 sprejela Resolucijo o temeljnih pravicah Albancev v Preševu, Bujanovcu in Medveđi, ki predvideva recipročnost pravic, ki jih Srbi uživajo na severu Kosova s pravicami Albancev v Preševski dolini (Skupščina republike Kosovo 2013).

Izpostaviti velja tudi dejstvo, da je varnostna situacija v obeh državah povezana tudi z ekonomsko nerazvitostjo območij, na katerih strnjeno živijo pripadniki narodnih manjšin in nizko stopnjo njihove družbene integracije. Srbi na Kosovu so vzpostavili sistem vzporednih institucij, s pomočjo katerih pomagajo svojim pripadnikom pri uresničevanju njihovih človekovih in manjšinskih pravic, a hkrati povzročajo še večji razkol med pripadniki posameznih skupnosti, ki med seboj nimajo stikov in zato oblikujejo stereotipne podobe o drugih manjšinah in večinskem prebivalstvu.

Na podlagi zapisanega lahko potrdim tretjo hipotezo, ki se glasi: *»Dejansko in dosledno zagotavljanje manjšinskih pravic v Srbiji in na Kosovu je pomemben element demokratizacije obeh držav in je bistveno povezano z vprašanji notranje in regionalne varnosti in stabilnosti. Tako srbska kot kosovska oblast v praksi ne izpolnjujeta vseh mednarodnopravnih in notranjepravnih obveznosti do narodnih manjšin na njunem ozemlju, kar zavira proces demokratizacije in ogroža notranjo stabilnost obeh držav in regije, v kateri se nahajata.«*

Srbija in Kosovo sta ostala zavezana izpolnjevanju Bruseljskega sporazuma iz leta 2013, s katerim sta se med drugim zavezali, da se ne bosta medsebojno ovirali pri približevanju EU, a se je napredek po predčasnih parlamentarnih volitvah, ki so v obeh državah potekale spomladi leta 2014, na tem področju upočasnili, kar kaže na to, da so prizadevanja za izboljšanje meddržavnih odnosov povezana tudi s trenutno vladajočo politično garnituro (Evropska komisija 2014b, 23). Prelec (2013) opozarja, da bodo v primeru, da Beograd ne bo pokazal pripravljenosti zagotoviti vseh pravic, ki pripadajo albanski manjšini po veljavni zakonodaji, še glasneje zahtevali vse pravice, ki so jih

deležni kosovski Srbi, v skrajni sili pa tudi priključitev Kosovu. Vzrode za izvajanje pritiska na Srbijo in Kosovo imajo v rokah tudi EU in druge mednarodne organizacije, ki lahko od držav, ki si prizadevata za vključitev v mednarodne povezave, v zameno za pogajanja o članstvu od njiju zahtevajo aktivno vlogo pri zagotavljanju človekovih in manjšinskih pravic vseh njunih državljanov, kar bo vplivalo na stabilnost obeh držav, pa tudi celotnega Zahodnega Balkana.

Da bi manjšinska zaščita resnično delovala pri preprečevanju konfliktov med manjšinami in večinskim prebivalstvom, mora biti rešitev statusa manjšin sprejemljiva za vse vpletene strani, politika pa podprta na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni. Dogovori morajo omogočati percepcijo, da večinskemu prebivalstvu z zaščito manjšin nista bila odvzeta status in njihove pravice. Povedano drugače, zaščita manjšin mora, če želijo učinkovito delovati in zagotavljati pričakovano varnost, stabilnost in preprečevanje konfliktov, zagotavljati izid, od katerega bodo imeli koristi tako država kot manjšina.

8 LITERATURA

- Ahrens, Geert-Hinrich. 2007. *Diplomacy on the edge: containment of ethnic conflict and the minorities working group of the conferences on Yugoslavia*. Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press in Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press.
- Alibašić, Ahmet. 2012. Serbia. V *Yearbook of Muslims in Europe*, ur. Jørgen S. Nielsen, 517–530. Leiden in Boston: Koninklijke Brill NV. Dostopno prek: <http://www.bosanskialim.com/rubrike/tekstovi/000474R021.PDF> (30. junij 2014).
- Anastasijević, Duška. 2004. Good Policies Needed Before Good Practices Can Thrive in Kosovo. V *Managing Hatred and Distrust: The Prognosis for Post-Conflict Settlement in Multiethnic Communities in the Former Yugoslavia*, ur. Nenad Dimitrijević in Petra Kovács, 103–113. Budimpešta: Open Society Institute.
- Antić, Čedomir. 2012. *Kratka zgodovina Srbije: 1804–2012*. Ljubljana: Umco.
- Avramović, Sima, Dušan Rakitić, Mirjana Menković, Vojislav Vasić, Aleksandra Fulgosi in Branko Jokić. 2010. *The Predicament of Serbian Orthodox Holy Places in Kosovo and Metohia*. Beograd: Pravni fakultet. Dostopno prek: <http://www.ius.bg.ac.rs/prof/Materijali/avrsim/The%20Predicament%20of%20Serbian%20Orthodox%20Holy%20Places.pdf> (7. februar 2014).
- Bačević, Jana, Ian Bancroft, Orli Fridman in Jelena Tošić. 2011. *The Conflict and its Aftermath in South Serbia – Social and Ethnic Relations, Agency and Belonging in Presevo and Bujanovac: Report Submitted to UNDP*. Beograd: Centar za komparativne studije konfliktov, Fakulteta za medije i komunikacije.
- Bade, J. Klaus. 2000. *Evropa v gibanju: migracije od poznega 18. stoletja do danes*. Ljubljana: Založba *cf.
- Baldwin, Clive. 2006. *Minority Rights in Kosovo under International Rule*. London: Minority Rights Group International. Dostopno prek: <http://www.refworld.org/pdfid/469cbfc20.pdf> (8. junij 2014).
- Baldwin, Clive, Chris Chapman in Zoë Gray. 2007. *Minority Rights: The Key to Conflict Prevention*. London: MRGI. Dostopno prek: <http://minorityrights.org/wp-content/uploads/old-site-downloads/download-174-Minority-Rights-The-Key-to-Conflict-Prevention.pdf> (12. marec 2014).
- BalkanInsight*. 2013. South Serbia Albanians Seek Community of Municipalities, 13. marec. Dostopno prek: <http://www.balkaninsight.com/en/article/south-serbia-albanians-request-community-of-municipalities> (17. marec 2014).
- Bancroft, Ian. 2009. Prioritising Rights over Regions. *Transconflict*, 12. oktober. Dostopno

- prek: <http://www.transconflict.com/2009/10/prioritising-rights-over-regions/> (30. januar 2014).
- Barlovac, Bojana. 2011. Ethnic Albanians and Bosniaks to Boycott Serbian Census. *BalkanInsight*, 30. september. Dostopno prek: <http://www.balkaninsight.com/en/article/ethnic-albanians-and-bosniaks-to-boycott-census-over-language> (29. marec 2014).
- 2014. One Albanian Party to Run in Serbia Election. *BalkanInsight*, 12. februar. Dostopno prek: <http://www.balkaninsight.com/en/article/only-one-albanian-party-to-run-in-serbia-election> (17. marec 2014).
- Bašić, Goran. 2011. Političko organizovanje nacionalnih manjina u Srbiji. V ***Preporuke za izmjene izbornog zakonodavstva u Srbiji***, ur. Zoran Stojjković in Dušan Spasojević, 129–136. Beograd: National Democratic Institute for International Affairs. Dostopno prek: Academia.
- Beha, Adem in Gëzim Visoka. 2010. ***Minority Consultative Mechanisms in Kosovo***. Priština: RAD Center. Dostopno prek: RAD Center.
- Beha, Adem. 2014. Minority Rights: An Opportunity for Adjustment of Ethnic Relations in Kosovo? *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 13 (4): 85–110. Dostopno prek: <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2014/Beha.pdf> (11. marec 2015).
- Bebler, Anton. 2008. »Kosovo je Srbija«. *Alternativa*. 19 (4): 5–29.
- 2011. Kosovo kot mednarodni problem. *Teorija in praksa* 48 (2): 335–349.
- Benedek, Wolfgang, ur. 2012. ***Understanding human rights: Manual on human rights education***. Gradec: European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy (ETC). Dostopno prek: ETC Graz.
- Benedek, Wolfgang, Florian Bieber, Lisa Heschl E.Ma, Emma Lantschner, Josef Marko in Reinmar Nindler. 2012a. ***Mainstreaming Human And Minority Rights In The EU Enlargement With The Western Balkans***. Bruselj: Evropski parlament. Dostopno prek: Evropski parlament.
- Benoît-Rohmer, Florence. 1996. *The minority question in Europe: Towards a coherent system of protection for national minorities*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Beqiri, Galip. 2013. *Report of the National Council of Albanian National Minority in Monitoring of the Implementation of European Charter for Regional or Minority Languages*. Bujanovac: National Council of Albanian National Minority in the Republic of Serbia. Dostopno prek: <http://www.knsh.org/Portals/0/Plani/Report%20of%20the>

%20National%20Council%20of%20Albanian%20National%20Minority%20in
%20Monitoring%20of%20the%20Implementation%20of%20European%20Charter
%20for%20Regional%20or%20Minority%20Languages.pdf (24. oktober 2014).

Berishaj, Martin. 1989. *Mednarodni pomen Prizrenske lige*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, Knjižnica revolucionarne teorije.

Bertelsmann Stiftung. 2014. Kosovo Country Report. Dostopno prek: http://www.bti-project.de/uploads/tx_itao_download/BTI_2014_Kosovo.pdf (20. november 2014).

Bieber, Florian. 2002. Nationalist Mobilization and Stories of Serb Suffering. *Rethinking History*. 6 (1): 95–110. Dostopno prek: <http://www.policy.hu/bieber/Publications/bieberkosovo.pdf> (7. junij 2014).

Bilbija, Bojan. 2014. Albanci sutra u Tirani odlučuju o izborima u Srbiji. *Politika online*, 13. februar. Dostopno prek <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Albanci-sutra-u-Tirani-odlucuju-o-izborima-u-Srbiji.lt.html> (21. julij 2014).

BIZLife. 2014. Srpska štampa od jutros na Kosovo stiže samo uz plaćen PDV, 27. marec. Dostopno prek: <http://www.bizlife.rs/vesti/67988-srpska-stampa-od-jutros-na-kosovo-stize-samo-uz-placen-pdv> (22. april 2014).

Bjelajac, Branko. 2003. Kosovo: Religious freedom survey, September 2003. *Oslo: Forum 18 News Service*. Dostopno prek: http://www.forum18.org/archive.php?article_id=137&pdf=Y (3. april 2014).

Blaxter, Lorraine, Christina Hughes in Malcom Tight. 2001. *How to research*. Maidenhead in New York: Open University Press.

Blic. 2012a. Konstituisana Skupština opštine Preševo, 6. junij. Dostopno prek: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/327079/Konstituisana-Skupstina-opstine-Presevo> (12. junij 2014).

--- 2012b. Društvo novinara Kosova i Metohije osudilo zaplenu novina, 3. avgust. Dostopno prek: <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/336334/Drustvo-novinara-Kosova-i-Metohije-osudilo-zaplenu-novina> (22. april 2014).

--- 2014. Izabrana nova Vlada Kosova, Srbima mesto zamenika premijera, 9. december. Dostopno prek: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/517722/Izabrana-nova-Vlada-Kosova-Srbima-mesto-zamenika-premijera> (3. januar 2015).

Bogdanović, Dimitrije. 1986. *Knjiga o Kosovu: The Kosovo question past and present*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.

BPRG. 2013. Something Completely Different in Northern Kosovo. Dostopno prek: <http://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2013/10/North-Kosovo-Something->

Completely-Different.pdf (25. februar 2014).

- Brozović, Zorana. 2011. *Territorial and boundary disputes between Serbia and Kosovo*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku. Dostopno prek: http://www.bezbednost.org/upload/document/1112271612_pp_4_territorial_an_kosovo.pdf (13. februar 2014).
- Brown, E. Michael. 1997. Causes and implications of ethnic conflict. V *The ethnicity reader: nationalism, multiculturalism and migration*, ur. Montserrat Guibernau in John Rex, 80–100. Cambridge: Polity Press.
- Bučar, Bojko, Zlatko Šabič in Milan Brglez. 2000. *Navodila za pisanje – seminarske naloge in diplomatskega dela*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. Dostopno prek: <http://www.state.gov/j/drl/> (30. maj 2014).
- Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. 2013. Serbia 2012 International Religious Freedom Report. Dostopno prek: <http://www.state.gov/documents/organization/208576.pdf> (30. maj 2014).
- B92. 2011. Albanci i Srbi: Preskupo osiguranje, 26. december. Dostopno prek: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=12&dd=26&nav_id=568818 (27. februar 2014).
- Cani, Bahri. 2012. Is Kosovo ready for full independence? *Deutsche Welle*, 10. september. Dostopno prek: <http://www.dw.de/is-kosovo-ready-for-full-independence/a-16228654-1> (7. februar 2014).
- Capotorti, Francesco. 1991. *Study on the Rights of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. Ženeva in New York: Centre for Human Rights.
- Cierco, Teresa Maria. 2011. Human Rights promotion in Serbia: a difficult task for the European Union. *Revista Brasileira de Política Internacional* 54 (1): 142–158. Dostopno prek: <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=35819135009> (14. maj 2014).
- Churchill, Gilbert A. 1992. *Basic marketing research*. Forth Worth: Dryden: Harcourt Brace Jovanovich.
- Cline, Lawrence E. 2004. The Leaky Bucket: Ethnic Albanian Cross-Border Operations in the Balkans. V *Reflections of the Balkan Wars: Ten Years after the Break up of Yugoslavia*, ur. Jeffrey S. Morton, R. Craig Nation, Paul C. Forage in Stefano Bianchini, 55–74. Houndmills, Basingstoke, Hampshire in New York: Palgrave Macmillan.
- Cordell, Karl in Stefan Wolff. 2004. *The Ethnopolitical Encyclopedia of Europe*. Basingstoke in New York: Palgrave Macmillan.

- Criekemans, David. 2007. *Final Status Negotiations on Kosovo within the UN Security Council*. Antwerpen: University Antwerpen. Dostopno prek: http://www.vvn.be/wp-content/uploads/2011/04/CASUS_KOSOVO_2007_DEFINITIEF.pdf (7. februar 2014).
- Daskalovski, Židas. 2003. Claims to Kosovo: Nationalism and Self-Determination. V *Understanding the war in Kosovo*, ur. Florian Bieber in Židas Daskalovski, 11-30. London, Portland: Frank Cass.
- Deda, Iljir in Ariana Ćosaj-Mustafa. 2013. ***Analiza primene tehničkih sporazuma između Kosova i Srbije***. Priština: Kosovski Institut za Istraživanje i Razvoj Politika. Dostopno prek: ReadGur.
- Delo. 2006. Sprejeli izhodišča za avtonomijo, 14. januar. Dostopno prek: <http://www.delo.si/clanek/o112177> (14. februar 2014).
- Delo. 2007. Kosovo razdelilo Varnostni svet ZN, 9. julij. Dostopno prek: <http://www.delo.si/clanek/44339> (14. februar 2014).
- Deutsch, Morton in Peter T. Coleman, ur. 2000. *The handbook of conflict resolution: theory and practice*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Devetak, Silvo (1999): *Pravica do različnosti*. Maribor: ISCOMET – Inštitut za etnične in regionalne študije.
- Djokić, Dejan. 2009. Whose Myth? Which Nation? The Serbian Kosovo Myth Revisited. V *Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th-21st Century*, ur. Janos M. Bak, Jörg Jarnut, Pierre Monnet in Bernd Schneidmueller, 1–30. München: Wilhelm Fink. Dostopno prek: <http://research.gold.ac.uk/3455> (7. junij 2014).
- Dnevnik. 2008. Srbija: Razpustili bodo parlament, predčasne volitve bodo 11. maja, 11. marec. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/svet/304347> (21. julij 2014).
- 2012a. Referendum: Srbi na severu Kosova večinsko proti kosovskim institucijam, 16. februar. Dostopno prek: <https://www.dnevnik.si/svet/1042510189> (29. marec 2014).
- 2012b. Žbogar: Konec nadzorovane neodvisnosti začetek novega obdobja za Kosovo, 10. september. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/svet/1042551053> (7. februar 2014).
- Djenovic, Drasko. 2009. Serbia: Religious freedom survey, February 2009. *Forum 18 News Service*. Dostopno prek http://www.forum18.org/archive.php?article_id=1260 (28. maj 2014).
- Dobrković, Dina, ur. 2009. ***Ljudska prava u Srbiji 2008: Pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava***. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava. Dostopno prek: Beogradski centar za ljudska prava.

- Đaković, Spasoje. 1984. *Sukobi na Kosovu*. Beograd: Narodna knjiga.
- Đorđević, Ljubica. 2011. Jačanje lokalne demokratije u multietničkim sredinama u centralnoj Srbiji kroz savete za međunacionalne odnose i lokalne ombudsmane. V *Savet za međunacionalne odnose i lokalni zaštitnik građana u multietničkim sredinama*, ur. Petar Teofilović, 65–86. Beograd: Centar za istraživanje etniciteta. Dostopno prek: www.ercbgd.org.rs (21. april 2014).
- Dragović, Rade. 2013. Zavera ćutanja o jugu Srbije. *Večernje novosti*, 11. julij. Dostopno prek: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:443573-Zavera-ćutanja-o-jugu-Srbije> (7. marec 2014).
- Džihić, Vedran in Helmut Kramer. 2009. ***Kosovo After Independence: Is the EU's EULEX Mission Delivering on its Promises?*** Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung. Dostopno prek: Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Đukanović, Zorka. 2014. Samo jedna od sedam albanskih partija izlazi na izbore. *Funkhaus Europa*, 12. februar. Dostopno prek: http://www.funkhauseuropa.de/sendungen/radioforum/region/izbori_manjine100.html (14. julij 2014).
- Đukić, Dragana. 2013. Zakoni o Prizrenu i Velikoj Hoči se ne primenjuju. *RTKlive.com*, 26. november. Dostopno prek: <http://www.rtklive.com/rtk2/?cid=1&newsId=80995&mf16Q> (20. maj 2014).
- Đurđević, Nenad, ur. 2014. ***Manjinska politika i integracija u Srbiji***. Beograd: Forum za etničke odnose. Dostopno prek: Forum za etničke odnose.
- Easterby-Smith, Mark, Richard Thorpe in Andy Lowe. 2007. *Raziskovanje v managementu*. Koper: UP Fakulteta za management.
- ECMI. Institutional Framework. Dostopno prek: http://www.ecmikosovo.org/?page_id=1378 (13. januar 2014).
- 2009. Strengthening the Institutional System for Communities in Post-Independence Kosovo. Dostopno prek: http://www.ecmikosovo.org/wp_content/Publications/Reports_and_studies/2009_01_ECMI_Kosovo_Report_Strengthening_the_Institutional_System_for_Communities_in_Post-Independence_Kosovo/eng.pdf (12. februar 2014).
- 2012a. Nesting the networks, Annual report. Dostopno prek: http://www.ecmikosovo.org/wp-content/Publications/Annual_reports_and_programmes/Annual_Report_2012.pdf (22. januar 2014).
- 2012b. Perspectives on Local Economic Development in Kosovo's Decentralised Municipalities. Dostopno prek: http://www.ecmikosovo.org/wp-content/Publications/Reports_and_studies/2012-06_ECMI_Kosovo_Report_Perspectives_on_Local_

Economic_Development_in_Kosovos_Decentralised_Municipalities/eng.pdf (23. januar 2014).

- 2013a. Communities in Kosovo: A guidebook for professionals working with communities in Kosovo. Dostopno prek: http://www.ecmikosovo.org/wp-content/uploads/2013/12/ECMI-Kosovo_Dec-2013_Guidebook-for-Professionals_ENG.pdf (12. maj 2014).
- 2013b. Information Bulletin: Lack of Adequate Budget Allocation Seriously Hampers the Work of the Consultative Council for Communities. Dostopno prek: http://us6.campaign_archive1.com/u=0e3bc8a45806bf65531105c4b&id=dad1ff692e&e=26afd14725 (13. maj 2014).
- 2013c. Minority Entrepreneurship in Kosovo: Opportunities and Challenges. Dostopno prek: <http://www.ecmikosovo.org/?p=3502> (12. maj 2014).

Economides, Spyros. 2007. Kosovo. V *United Nations Interventionism: 1991–2004*, ur. Mats Berdal in Spyros Economides, 217–245. New York: Cambridge University Press.

ECRI. 2011. ECRI Report on Serbia (Fourth Monitoring Cycle). Dostopno prek: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/serbia/SRB-CbC-IV-2011-021-ENG.pdf> (15. januar 2014).

eIzbori. 2014. Rezultati parlamentarnih izbora u Srbiji 2012. Dostopno prek: <http://eizbori.com/rezultati-parlamentarnih-izbora-u-srbiji-2012-cesid/> (14. julij 2014).

Eriksen, Thomas Hylland. 2002. *Ethnicity and nationalism*. London, Sterling: Pluto Press.

Evropska komisija. 2012. *Commission Staff Working Document: Serbia 2012 Progress Report Accompanying the Document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/sr_rapport_2012_en.pdf (12. maj 2014).

--- 2013a. *Commission Staff Working Document: Serbia 2013 Progress Report Accompanying the Document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Enlargement Strategy and Main Challenges 2013–2014*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/sr_rapport_2013.pdf (22. marec 2014).

--- 2013b. *Kosovo* Progress Report. Accompanying the Document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/ks_rapport_2013.pdf (28. februar 2014).

--- 2014a. *Conditions for membership*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/enlargement/>

policy/conditions-membership/index_en.htm (1. december 2014).

- 2014b. *Kosovo* Progress Report*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-kosovo-progress-report_en.pdf (18. november 2014).

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin – Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. 1950. Dostopno prek: http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/005/index.html (12. januar 2014).

Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih – European Charter for Regional or Minority Languages. 1992. Dostopno prek: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/148.htm> (8. marec 2014).

Evropski svet. 2003. *Solunska agenda za Zahodni Balkan: premik k evropski integraciji – Thessalonici Agenda for the Western Balkans: Towards European Integration*. Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-163_en.htm (21. september 2014).

- 2008. *Informacije št. 3: Evropska unija in Zahodni Balkan*. Dostopno prek: http://www.eu2008.si/si/News_and_Documents/Fact-summit-JUNE/0619_EC-WB.pdf (7. junij 2014).

- 2012. *Sklepi*. Dostopno prek: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-4-2012-REV-3/sl/pdf> (15. december 2014).

Feldbauer, Božidar. 1988. *ATLAS svijeta*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Femić, Ratko. 2011. Velika Hoča dobija autonomiju. *Novi magazin*, 7. september. Dostopno prek: <http://www.novimagazin.rs/vesti/velika-hoca-dobija-autonomiju> (17. marec 2014).

FHP. 2003. ***Albanians in Serbia: Preševo, Bujanovac and Medveđa***. Beograd: Fond za humanitarno pravo. Dostopno prek: Worldcat.

- 2007. *Primena Zakona o upotrebi jezika u institucijama na Kosovu*. Dostopno prek: <http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/Primena%20Zakona%20o%20upotrebi%20jezika%20u%20institucijama%20na%20Kosovu.pdf> (3. marec 2014).

- 2008a. *Etničke zajednice na Kosovu u 2007 i 2008*. Dostopno prek: <http://www.hlc-rdc.org/FHPKosovo/ETNICKE.../1466.sr.html> (28. september 2011).

- 2008b. *The Beginning of Implementation of the Law on the Promotion and Protection of Rights of Communities and Their Members in the Republic of Kosovo: Report by HLC*

- Kosovo. Dostopno prek: <http://www.hlc-rdc.org/Publikacije/1471.en.html> (28. september 2011).
- Filipović, Miroslav. 2008. Vrabac u srpskoj ruci. *Helsinška povelja*. 13 (117–118): 28–29.
- First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations*. 2013. Dostopno prek: <http://www.rts.rs/upload/storyBoxFileData/2013/04/20/3224318/Originalni%20tekst%20Predloga%20sporazuma.pdf> (12. marec 2014).
- Flick, Uwe. 2009. *An Introduction to Qualitative Research*. Los Angeles: SAGE.
- Fuduli, Jusuf. 2002. Kosovo's Political Evolution. V *Lessons from Kosovo: The KFOR Experience*, ur. Larry Wentz, 65–76. Washington D. C.: CCRP Publications. Dostopno prek: http://www.dodccrp.org/files/Wentz_Kosovo.pdf (19. februar 2014).
- Gall, Carlota. 2001. Serbs Offer Peace Plan in Attempt to End Albanian Rebellion. *The New York Times*, 12. februar. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/2001/02/12/world/serbs-offer-peace-plan-in-attempt-to-end-albanian-rebellion.html> (22. februar 2014).
- Gojkovic, Nevena. 2009. ***System of minorities' protection in Serbia***. Beograd: Konrad-Adenauer-Stiftung. Dostopno prek: Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Hadalin, Jurij. 2011. *Boj za Albanijo: propad jugoslovanske širitve na Balkan*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Hamilton, Aubrey in Jelena Šapić. 2013. *Dialogue-induced Developments on the Ground: Analysis on implementation of the EU-facilitated agreements on freedom of movement and trade between Kosovo and Serbia*. Priština: Group for Legal and Political Studies, INTER. Dostopno prek: <http://legalpoliticalstudies.org/download/Policy%20Report%2008%202013.pdf> (29. november 2014).
- Hammarberg, Thomas. 2009a. *Report by the Commissioner for Human Rights, Thomas Hammarberg, on his visit to Serbia (13–17 October 2008)*. Strasbourg: Svet Evrope. Dostopno prek: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1417013> (15. februar 2014).
- 2009b. *Report of the Council of Europe Commissioner for Human Rights' Special Mission to Kosovo (23–27 March 2009)*. Dostopno prek: <http://www.refworld.org/docid/4a4c766778.html> (15. maj 2014).
- Hobsbawm, Eric. 1990. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOLPS. 2009. *South Serbia and Albanian Question*. Dostopno prek: <http://www.helsinki.org.rs/doc/HB-No36.pdf> (14. februar 2014).
- 2010. *Human Rights Reflects Institutional Impotence*. Dostopno prek:

- <http://www.helsinki.org.rs/doc/Report2010.pdf> (10. marec 2014).
- 2011. *Vanredni parlamentarni izbori na Kosovu: Helsinški bilten*. Dostopno prek: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/HB-Br73.pdf> (11. september 2014).
- 2012. *Serb Community in Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.helsinki.org.rs/doc/Serb%20Community%20in%20Kosovo.pdf> (16. april 2014).
- Horvat, Branko. 1988. *Kosovsko pitanje*. Zagreb: Globus.
- Hoxhaj, Enver. 2014. Govor pred Atlantskim svetom, 5. februar. Dostopno prek: <http://www.atlanticcouncil.org/events/past-events/kosovo-on-stabilizing-peace-with-serbia> (30. marec 2014).
- HRW. 2004. *Failure to Protect: Anti-Minority Violence in Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/kosovo0704.pdf> (7. februar 2014).
- 2008. *Hostages of Tension: Intimidation and Harassment of Ethnic Albanians in Serbia after Kosovo's Declaration of Independence*. Dostopno prek: <http://www.hrw.org/en/reports/2008/11/02/hostages-tension> (20. marec 2009).
- Hughes, James. 2009. *EU conflict management policy: comparing the security-development model in the 'sui generis' cases of Northern Ireland and Kosovo*. Prispevek na konferenci European Consortium for Political Research general conference, Potsdam. Dostopno prek: <http://eprints.lse.ac.uk/26061/> (14. april 2014).
- Humphreys, Brendan. 2013. *The Battle Backwards: A Comparative Study of the Battle of Kosovo Polje (1389) and the Munich Agreement (1938) as Political Myths*. Helsinki: Department of Political and Economic Studies, Faculty of Social Sciences, University of Helsinki. Dostopno prek: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/42270/TheBattl.pdf?sequence=1> (7. junij 2015).
- Huszka, Beata. 2007. The Presevo Valley of Southern Serbia alongside Kosovo: The Case for Decentralisation and Minority Protection. *CEPS Policy Briefs* (120). Dostopno prek: <http://aei.pitt.edu/11714/1/1428.pdf> (18. februar 2014).
- 2014. *Increasing Human Security as an Instrument of Conflict Resolution: the Case of the Serbian Community in Kosovo*. Budimpešta: Hungarian Institute of International Affairs.
- Hysa, Ylber. 2004. Kosovo: A Permanent International Protectorate? V *The UN Role in Promoting Democracy: Between Ideals and Reality*, ur. Edward Newman in Roland Rich, 282–301. Tokio, New York in Pariz: United Nations University Press.
- ICG. 2001. *Peace in Presevo: Quick Fix or Long Term Solution?* Dostopno prek: http://www.crisisgroup.org/library/documents/report_archive/A400381_10082001.pdf

(21. januar 2014).

- 2003. *Southern Serbia's Fragile Peace*. Dostopno prek: http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/152_south_serbia_fragile_peace.pdf%20%284 (4. februar 2013).
 - 2006. *Southern Serbia: In Kosovo's Shadow*. Dostopno prek: http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/b043_southern_serbia_in_kosovo_s_shadow.pdf (30. januar 2014).
 - 2007. *Serbia: Maintaining Peace in the Presevo Valley*. Dostopno prek: http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/186_serbia_maintaining_peace_in_the_presevo_valley.pdf (16. februar 2014).
 - 2009. *Serb Integration in Kosovo: Taking the Plunge*. Dostopno prek: http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/200_serb_integration_in_kosovo__taking_the_plunge (16. januar 2014).
 - 2011. *North Kosovo: Dual Sovereignty in Practice*. Dostopno prek: <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/kosovo/211%20North%20Kosovo%20---%20Dual%20Sovereignty%20in%20Practice.pdf> (16. februar 2014).
 - 2012. *Setting Kosovo Free: Remaining Challenges*. Dostopno prek: <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/kosovo/218-setting-kosovo-free-remaining-challenges> (16. februar 2014).
 - 2013. *Serbia and Kosovo: The Path to Normalisation*. Dostopno prek: <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/kosovo/223-serbia-and-kosovo-the-path-to-normalisation> (6. februar 2014).
- IDMC. 2014. *Submission from the Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) of the Norwegian Refugee Council (NRC) for consideration at the 52nd Session of the Committee on the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. Dostopno prek: <http://www.internal-displacement.org/assets/library/Europe/Serbia/pdf/7IDMC-CESCR-Serbia-march-2014.pdf> (15. april 2014).
- Imami, Petrit. 1998. *Srbi i Albanci kroz vekove*. Beograd: Radio B92.
- Isajiw, W. Wsevolod. 1992. *Definition and Dimensions of Ethnicity: A Theoretical Framework. Challenges of Measuring an Ethnic World: Science, politics and reality*. Prispevek na konferenci Joint Canada-United States Conference on the Measurement of Ethnicity, Ottawa, Ontario. Dostopno prek: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/68/2/Def_DimofEthnicity.pdf (25. marec 2014).
- Jackson Preece, Jennifer. 1998. *National Minorities and the European Nation-States System*. Oxford: Clarendon Press.

- Judah, Tim. 2008. *Kosovo: What Everyone Needs to Know*. Oxford in New York: Oxford University Press.
- Južne vesti*. 2012. Sporazum u Skupštini opštine Preševo, 25. maj. Dostopno prek: <http://www.juznevesti.com/Politika/Sporazum-u-Skupstini-opstine-Presevo.sr.html> (12. junij 2014).
- Južnič, Stane. 1993. *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kancelarija premiera za pitanja zajednica. Dostopno prek: <http://www.zck-ks.net/> (23. marec 2014).
- Karpat, Can. 2006. *South Serbia: The new Kosovo*. Preševo: National Information Agency, 21. marec. Dostopno prek: <http://www.preshevajone.com/southern-serbia-presevo-valley-the-second-kosovo/> (7. april 2014).
- Kaser, Karl in Joel M. Halpern. 1998. Historical Myth and the Invention of Political Folklore in Contemporary Serbia. *The Anthropology of Eastern Europe Review*. 16 (1): 89–107. Dostopno prek: www.depaul.edu/~rrotenbe/aeer/aeer16_1.html (4. maj 2015).
- Kaufman, Joyce P. 2002. *NATO and the former Yugoslavia: crisis, conflict, and the Atlantic Alliance*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Kellas, James G. 1991. *The politics of nationalism and ethnicity*. New York: St. Martin's Press.
- Kelly, Alfred. 2008. *Writing a good history paper*. New York: Hamilton College. Dostopno prek: <http://www.hamilton.edu/documents/writing-center/WritingGoodHistoryPaper.pdf> (6. junij 2015).
- Kempin Reuter, Tina. 2012. Including Minority Rights in Peace Agreements: A Benefit or Obstacle to Peace Processes after Ethnic Conflicts? *International Journal on Minority and Group Rights* 19 (4): 359–397.
- Ker-Lindsay, James. 2012. *Kosovo: the path to contested statehood in the Balkans*. London in New York: I. B. Tauris.
- Klemenčič, Matjaž. 2000. Prostovoljne in prisilne migracije kot orodje spreminjanja etnične strukture na območju držav naslednic nekdanje Jugoslavije. *Razprave in gradivo* 11 (36/37): 145–172.
- Klemenčič, Matjaž in Mitja Žagar. 2004. *The former Yugoslavia's Diverse Peoples: A reference Sourcebook*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Kocić, Danilo. 2012. Konačni rezultati izbora u Medveđi. *Južne vesti*, 26. junij. Dostopno prek: <http://www.juznevesti.com/Politika/Konacni-rezultati-izbora-u-Medvedji.sr.html> (12. junij 2014).

- Kosanović, Mirna, Saša Gajin in Dejan Milenković. 2012. ***Zabrana diskriminacije u Srbiji i ranjive društvene grupe***. Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Kancelarija u Srbiji, Ministarstvo rada i socijalne politike. Dostopno prek: CUPS.
- Kosovo Agency of Statistics. 2013a. ***Population by Gender, Ethnicity at Settlement Level***. Dostopno prek: ASK RKS.
- 2013b. ***Estimation of Kosovo Population 2011***. Dostopno prek: ASK RKS.
- 2014. ***Results of the Kosovo 2013 Labour Force Survey***. Dostopno prek: ASK RKS.
- Kosumi, Fidan. 2013. Economic challenges in the Preshevo Valley. *Délkelet Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*. 4 (4): 1–4. Dostopno prek: http://www.southeast-europe.org/pdf/16/dke_16_a_s_Fidan-Kosumi_%20Economic-challenges-in-the-Preshevo-Valley.pdf (16. marec 2014).
- Kovačević, Nikola, Nevena Nikolić in Dušan Pokuševski. 2013. *Ostvarivanje prava nacionalnih manjina – sprovođenje preporuka nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava u Srbiji*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Kožar, Aida. 2005. *The media and cultural rights of ethnic minorities*. Prispevek na mednarodnem seminarju Democracy and Human Rights in Multiethnic Societies. Konjic. Dostopno prek: <http://www.kakanien.ac.at/beitr/theorie/akozar1.pdf> (11. februar 2014).
- Kryeziu, Arberita. 2012. ***Human rights in Kosovo and EU Accession Conditionality***. Rochester: Rochester Institute of Technology. Dostopno prek: RIT Scholar Works.
- Kursani, Shpend in Ilir Deda. 2012. ***Autonomy for the Northern Part of Kosovo: Unfolding Scenarios and Regional Consequences***. Priština: Kipred. Dostopno prek: Kipred.
- KTVRSOPBM. Dostopno prek: <http://www.kt.gov.rs/sr/articles/o-nama/> (2. februar 2014).
- Kvale, Steinar. 1996. *InterViews: An introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, London in New Delhi: Sage Publications.
- Lake, David A. in Donald Rothchild. 2011. Spreading Fear: The Genesis of Transnational Ethnic Conflict. V *The international spread of ethnic conflict: fear, diffusion, and escalation*, ur. David A. Lake in Donald Rothchild, 5–7. Princeton: Princeton University Press.
- Lamek, Alexis. 2013. *Statement by Mr. Alexis Lamek, Chargé d’Affaires a.i of France to the United Nations*. Dostopno prek: <http://www.franceonu.org/france-at-the-united-nations/press-room/statements-at-open-meetings/security-council/article/29-aout-2013-security-council> (25. februar 2014).

- Lazić, Nikola. 2014. Problemi u obrazovanju manjina na jugu Srbije – ne može da se uči bez knjiga. *Norway: The official site in Serbia*, 19. avgust. Dostopno prek: http://www.norveska.org.rs/News_and_events/Novosti-i-dogadjaji-/Problemi-u-obrazovanju-manjina-na-jugu-Srbije---Ne-moe-da-se-ui-bez-knjiga/#.VNSp4i4vVMM (23. september 2014).
- Lehne, Stefan. 2012. ***Kosovo and Serbia: Toward a Normal Relationship***. Washington, Moskva, Peking, Bejrut in Bruselj: The Carnegie Endowment for International Peace. Dostopno prek: Carnegie Endowment for International Peace.
- Leskovic, Miljana. 2014. Srpski i albanski đaci u istoj školi. *Blic*, 21. september. Dostopno prek: <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/496595/Srpski-i-albanski-djaci-u-istoj-skoli> (18. december 2014).
- Maisonneuve, J. R. Michel. 2000. The OSCE Kosovo Verification Mission. *Canadian Military Journal* 1 (1): 49–54. Dostopno prek: http://www.journal.dnd.ca/engraph/Vol1/no1/pdf/49-54_e.pdf (25. januar 2014).
- Makroekonomija*. 2013a. Etničke promene u Srbiji između popisa 2002–2011, 9. Albanci, 8. januar. Dostopno prek: <http://www.makroekonomija.org/demografija/etnicke-promene-u-srbiji-između-popisa-2002-2011-9-albanci/> (14. marec 2014).
- Makroekonomija*. 2013b. Promena broja zaposlenih i nezaposlenih po oblastima i okruzima 2010–2011, 10. januar. Dostopno prek: <http://www.makroekonomija.org/zaposlenost-nezaposlenost-zarade-fond-zarada/promena-broja-zaposlenih-i-nezaposlenih-po-oblastima-i-okruzima-2010-2011/> (15. marec 2014).
- Malešević, Siniša. 2004. *The Sociology of Ethnicity*. London, Thousand Oaks in New Delhi: SAGE Publications.
- Mališić, Sandra. 2014. Marko Đurić: Srbi će biti ministri u kosovskoj vladi! *Kurir*, 21. julij. Dostopno prek: <http://www.kurir-info.rs/vesti/politika/marko-duric-srbi-ce-bit-ministri-u-kosovskoj-vladi-clanak-1473153> (10. september 2014).
- Malloy, Tove, Roberta Medda-Windischer, Emma Lantschner in Joseph Marko. 2008. *Indicators for Assessing the Impact of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in its State Parties*. Prispevek na konferenci »Enhancing the Impact of the Framework Convention«, Strasbourg. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/6_resources/PDF_IACConf_Report_Bolzano_en_12nov08.pdf (11. januar 2014).

- Manning, Tess. 2010. Lost between Parallel Worlds: Finding Equality in Kosovo with Decentralization. *The journal of politics & international affairs* 6 (4): 106–116. Dostopno prek: http://www.nyu.edu/clubs/jpia.club/PDF/S10_Manning.pdf (18. januar 2014).
- Marko, Davor, Jelica Nikolić in Norbert R. Šinković. 2012. ***Analiza medija na jezicima manjina u Srbiji: Komparativni istraživački projekat baziran na analizi sadržaja medija nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji i Srbiji.*** Sarajevo: Regional Research Promotion Programme. Dostopno prek: RRPP Westernbalkans.
- Marko, Davor. 2013. Information in Minority Languages: From Freedom to Marginalization. V *Information in Minority Languages in the Western Balkans: Freedom, Access, marginalization*, ur. Davor Marko, 7-20. Sarajevo: Media Plan Institute.
- Marović, Marija, Filip Ejduš in Ivan Kostić. 2012. ***Sukob percepcija? Bezbednost na jugu Srbije.*** Beograd: Balkanski centar za Bliski istok. Dostopno prek: Balkanski centar za Bliski istok.
- Međunarodni radio Srbija*. 2013. Albanci sa juga traže reciprocitet sa severom Kosova, 9. marec. Dostopno prek: <http://glassrbije.org/%C4%8Dlanak/albanci-sa-juga-tra%C5%BEE-reciprocitet-sa-severom-kosova> (25. januar 2014).
- Mertus, A. Julie. 1999. Kosovo: *How myths and truths started a war*. Berkeley, Los Angeles in London: University of California Press.
- Milenovic, Milislav Zivorad. 2012. Education students Albanian ethnicity in primary schools in Serbia. *International Journal of Pedagogies & Learning* 8 (3): 191–199. Dostopno prek: <http://ojs.e-contentmanagement.com/index.php/JPL/article/view/3291> (7. marec 2014).
- Military Technical Agreement between the International Security Force (»KFOR«) and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia*. 1999. Dostopno prek: <http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm> (25. januar 2014).
- Minić, Miloš. 2000. *Ratovi na Kosovu (1998/1999) i u Čečeniji (1994/1996)*. Sarajevo: Rabic.
- Ministarstvo pravde, Uprava za saradnju s crkvama i verskim zajednicama*. Dostopno prek: <http://www.ver.gov.rs/Lat/Siteview.asp?ID=1> (15. december 2014).
- Ministarstvo rada, zapošljavanja, boračkih i socijalnih pitanja. 2014. *Plan zapošljavanja*. Dostopno prek: <http://www.minrzs.gov.rs/lat/dokumenti/zaposljavanje/plan-zaposljavanja> (15. december 2014).

- Ministry for Communities and Returns. Dostopno prek: <http://www.mkk-ks.org/?page=2,57> (14. januar 2014).
- Momčilović, Milan. 2009. Jedinствен program na dva jezika. *Politika*, 15. oktober. Dostopno prek: <http://www.politika.rs/rubrike/Srbija/Jedinствен-program-na-dva-jezika.lt.html> (17. marec 2014).
- MRGI. 2008. *World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Serbia : Overview*, UNHCR Refworld. Dostopno prek: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4954ce2e23.html> (12. maj 2009).
- Najvirtova, Andrea in Lars Burema. 2012. **Assessing Minority Language Rights in Kosovo**. Priština: ECMI Kosovo. Dostopno prek: Sapientia.
- Nalaskowski, Jan. 2013. EU-Membership: The »Gold Carrot« for Serbia-Kosovo Relations. *Atlantic Community*, 27. september. Dostopno prek: <http://www.atlantic-community.org/-/eu-membership-the-gold-carrot-for-serbia-kosovo-relatio-1> (14. april 2014).
- Narodna skupština Republike Srbije, Odbor za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova. Dostopno prek: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/sastav/radna-tela/odbori.35.895.html> (12. december 2014).
- Narodna skupščina Republike Srbije. 2008. *Odluka Narodne skupštine Republike Srbije o potvrđivanju odluke Vlade Republike Srbije o poništavanju protipravnih akata privremenih organa samouprave na Kosovu i Metohiji o proglašenju jednostrane nezavisnosti*. Dostopno prek: <http://www.parlament.gov.rs/akti/ostala-akta/doneta-akta/u-sazivu-od-14-februara-2007.1040.html> (14. februar 2014).
- Nasic, Halida. 2007. *Minority Rights Instruments and Mechanisms: Minority Protection along the Conflict Continuum*. Bozen – Bolzano: European Academy.
- NATO. 2001. *Priročnik o zvezi NATO*. Bruselj: Office of Information and Press.
- Nenadić, Danijela. 2010. **Studija izvodljivosti o mogućnostima razvoja visokog obrazovanja na jugu Srbije**. Beograd: Centar za nenasilni otpor in Centar za obrazovne politike. Dostopno prek: Academia.
- Neuman, W. Lawrence. 2006. *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Boston: Pearson.
- Nezavisne novine. 2000. Novinari Jedinства zatražili pomoč, 24. november. Dostopno prek: http://www.novine.ca/ARHIVA/2000/24_11_00/kosovo.html (21. maj 2014).
- NSANM. 2012. *Strateški plan rada Nacionalnog saveta Albanske nacionalne manjine 2012-2016*. Dostopno prek: <http://www.knsh.org/Portals/0/Plani/Strate%C5%A1ki>

%20Plan.pdf (17. marec 2014).

- Obradovic, Aleksandar. 2012. **Serb Community in Kosovo**. Beograd: HOLPS. Dostopno prek: Academia.
- Obradovic, Petja. 2011. Serbia Makes Uneven Progress on Integrating Minorities. *Balkan Insight*, 20. april. Dostopno prek: <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-makes-uneven-progress-on-integrating-minorities> (17. maj 2014).
- Obradović, Milivoj. 1981. *Agrarna reforma i kolonizacija na Kosovu (1918-1941)*. Priština: Institut za istoriju Kosova.
- Obradović-Wochnik, Jelena. 2013. *Ethnic conflict and war crimes in the Balkans: The narratives of denial in post-conflict Serbia*. London in New York: I. B. Tauris.
- Office for Community Affairs. Dostopno prek: <http://www.kryeministri-ks.net/?page=2,134> (8. februar 2014).
- 2013. *Assessment on the employment of members of non-majority communities in the Kosovo civil service and publicly owned enterprises*. Dostopno prek: http://kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Assessment_on_Employment.pdf (20. junij 2014).
- Office of Good Governance, human rights, equal opportunities and non-discrimination. Dostopno prek: <http://www.kryeministri-ks.net/?page=2,51> (14. januar 2014).
- Office of the Language Commissioner. Dostopno prek: <http://www.komisioneri-ks.org/?page=2,33> (10. februar 2014).
- Office of the Prime minister. 2011. *Action plan of the Economic Vision of Kosovo 2011–2014*. Dostopno prek: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Action_Plan_of_the_Economic_Vision_of_Kosovo_2011-2014.pdf (22. avgust 2014).
- OHCHR. 1998. *Fact Sheet No. 18 (Rev.1), Minority Rights*. Dostopno prek: <http://www.refworld.org/docid/4794773e0.html> (15. avgust 2014).
- 2009. *General Recommendation No. 32: The meaning and scope of special measures in the International Convention on the Elimination of Racial Discrimination*. Dostopno prek: <http://www.refworld.org/docid/4adc30382.html> (14. avgust 2014).
- 2010. *Minority rights: International standards and guidance for implementation*. Dostopno prek: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf (14. avgust 2014).
- OK Radio. 2013. Srbi traže hitan novi popis na jugu, 12. julij. Dostopno prek: http://www.okradio.rs/vesti/specijali/u-fokusu/srbi-traze-hitan-novi-popis-na-jugu-_34737.html (17. marec 2014).
- OVSE Media Department. Media Freedom and Development. Dostopno prek:

<http://www.osce.org/serbia/106707> (2. julij 2014).

OVSE. 2001. *Kosovo Assembly Elections 2001 – Certified results*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/kosovo/20466?download=true> (26. april 2014).

--- 2006. *Minority Language Use in Municipalities of Kosovo*. Dostopno prek: http://www.ian.org.rs/kosovo-info/english/files-index/OSCE_en.pdf (5. april 2014).

--- 2007. *Parallel Structures in Kosovo 2006–2007*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/kosovo/24618> (25. februar 2014).

--- 2008a. *Ethnic Minorities in Serbia: An Overview*. Dostopno prek: http://www.osce.org/documents/srb/2008/02/29908_en.pdf (21. maj 2014).

--- 2008b. *Implementation of the Law on the Use of Languages by Kosovo Municipalities*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/kosovo/32762?download=true> (4. april 2014).

--- 2009. *Kosovo non-majority communities within the primary and secondary educational systems*. Dostopno prek: www.osce.org/item/37391.html (27. maj 2014).

--- 2010. *Kosovo Communities Profiles*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/kosovo/75450?download=true> (6. januar 2014).

--- 2011. *Municipal Profiles*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/kosovo/43753> (16. marec 2014).

--- 2012a. *An Assessment of the Voluntary Returns Process in Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/kosovo/96805> (15. april 2014).

--- 2012b. *Community Rights Assessment Report: Third Edition*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/kosovo/92244?download=true> (14. junij 2014).

--- 2012c. *Multilingual Legislation in Kosovo and its Challenges*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/kosovo/87704?download=true> (5. april 2014).

--- 2013. *Representation of Communities in the Civil Service in Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/kosovo/99601?download=true> (16. avgust 2014).

--- 2014a. *An Assessment of Local-level Mechanisms for the Protection and Promotion of Communities' Rights and Interests in Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/kosovo/120343?download=true> (12. november 2014).

--- 2014b. *Municipal language compliance in Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/kosovo/120010?download=true> (30. september 2014).

--- 2014c. *Challenges in the Protection of Immovable Tangible Cultural Heritage in Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/kosovo/117276?download=true> (16. april 2014).

OZN. Generalna skupščina. 1992. *Declaration on the Rights of Persons Belonging to*

- National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. Resolucija A/RES/47/135, sprejeta 18. decembra 1992. Dostopno prek: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r135.htm> (7. junij 2014).
- Pahumi, Nevila. 2007. ***The Consolidation of Albanian Nationalism: The League of Prizren 1878–1881***. Michigan: University of Michigan. Dostopno prek: Deepblue.
- Pavlaković, Vjeran in Sabina Petra Ramet. 2004. Albanian and Serb rivalry in Kosovo: realist and universalist perspectives on sovereignty. V *De facto states. The quest for sovereignty*, ur. Tozun Bachel, Barry Bartmann in Henry Srebrnik, 52–101. London in New York: Routledge.
- PBILD. 2011. *PBILD and the Office of Serbian Protector of Citizens – opening of the new premises in Bujanovac*. Dostopno prek: <http://rs.one.un.org/pbild/media-room/265/> (1. december 2014).
- Peci, Edona. 2013. Confusion hits Controversial Kosovo Amnesty Law. *BalkanInsight*, 6. september. Dostopno prek: <http://www.balkaninsight.com/en/article/changes-on-kosovo-amnesty-law-cause-uncertainties> (25. marec 2014).
- Peci, Lulzim in Ilir Dugolli. 2007. ***Integration of minority communities in the post status Kosovo***. Priština: KIPRED. Dostopno prek: KIPRED.
- Pejčić, Mirella. 2007. *Minority Rights in Serbia*. Uppsala: Uppsala University. Dostopno prek: http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/67/67531_1mfs_pejcic.pdf (27. maj 2014).
- Pentassuglia, Gaetano. 2002. *Minorities in international law: an introductory study*. Strasbourg: Council of Europe.
- Petković, J. L. 2012. Zašto su srpski mediji na Kosovu nevidljivi (3): Novine završile u kontejneru. *Vesti Online*, 30. oktober. Dostopno prek: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Tema-dana/265678/Zasto-su-srpski-mediji-na-Kosovu-nevidljivi-3-Novine-završile-u-kontejneru-> (22. april 2014).
- Petrič, Ernest. 1977. *Mednarodno varstvo narodnih manjšin*. Maribor: Založba Obzorja.
- Petrović, Vesna, ur. 2012. ***Human rights in Serbia 2011***. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava. Dostopno prek: Beogradski centar za ljudska prava.
- in Vladan Joksimović, ur. 2013. ***Human Rights in Serbia 2012***. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava. Dostopno prek: Beogradski centar za ljudska prava.
- ur. 2014. ***Ljudska prava u Srbiji 2013***. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava. Dostopno prek: Beogradski centar za ljudska prava.
- Pirjevec, Jože. 1995. *Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa.

- 2001. *Jugoslovanske vojne: 1991–2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Policy center. 2011. *Strategija za integracijo albanske manjine u Srbiji: predlog*. Dostopno prek: www.policycenter.info/wp-content/uploads/2014/09/20110511-PC-Strategije-za-integraciju-albanske-manjine-predlog.doc (7. marec 2014).
- Portal Srbija*. Obrazovanje. Dostopno prek: <http://www.portal-srbija.com/privatne-osnovne-skole> (2. maj 2014).
- Poznatov, Maja. 2012. Diskriminacija – problem srpskog društva. *EurAktiv*, 1. avgust. Dostopno prek: <http://www.euractiv.rs/ljudska-prava/4514-diskriminacija-problem-srpskog-drutva-> (14. marec 2014).
- Prelec, Marko. 2011. North Kosovo Meltdown. *ICG*. Dostopno prek: <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/kosovo/north-kosovo-meltdown.aspx> (23. oktober 2014).
- 2013. Presevo's grievances and the Serbia-Kosovo talks. *ICG*. Dostopno prek: <http://www.crisisgroupblogs.org/across-eurasia/2013/02/01/presevos-grievances-and-the-kosovo-serbia-talks/> (30. januar 2014).
- Press Online*. 2012. Nagip Arifi novi predsednik opštine Bujanovac, 8. junij. Dostopno prek: <http://www.pressonline.rs/info/politika/225442/nagip-arifi-novi-predsednik-opstine-bujanovac.html> (12. junij 2014).
- Protidiskriminacijski zakon – *Zakon protiv diskriminacije*. Zakon br. 2004/3. Dostopno prek: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2004_3_sr.pdf (13. marec 2014).
- Quane, Helen. 2011. Self-Determination and Minority Protection after Kosovo. V *Kosovo: A Precedent? The Declaration of Independence, the Advisory Opinion and Implications for Statehood, Self-Determination and Minority Rights*, ur. James Summers, 181–212. Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Radio Kontakt Plus*. 2013. Jedinstvo obeležilo 69 godina postojanja, 25. december. Dostopno prek: http://www.radiokontaktplus.org/vesti/jedinstvo_obelezilo_69_godina_postojanja/1003 (22. april 2014).
- Raduški, Nada. 2003. Etnička slika Srbije – popis 2002. godine. *Migracijske i etničke teme* 19 (2–3): 253–267.
- Ragin, Charles C. 2007. *Družboslovno raziskovanje: enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Rakić, Danilo, Miroslava Jelačić, Siniša Volarević, Tanja Pavlov in Vladimir Petronijević. 2012. *Irregular can be regular: Migration from southern Serbia*. Beograd: Group 484. Dostopno prek: Grupa 484.

- Ramet, Sabrina Petra. 2006. *The three Yugoslavias: State Building and Legitimation, 1918–2005*. Washington: Woodrow Wilson Center Press.
- Rašidagić, Ešref Kenan. 2002. *Conflict resolution theories in practice: Cases of Bosnia and Lebanon examined*. Sarajevo: RABIC.
- Republička izborna komisija. 2008. *Izveštaj o ukupnim rezultatima izbora za narodne poslanike narodne skupštine Republike Srbije*. Dostopno prek <http://www.rik.parlament.gov.rs/latinica/Rezultati/RezultatiRIK110508Lat.htm> (21. julij 2014).
- Republički zavod za statistiku. 2002. *Konačni rezultati popisa*. Dostopno prek: <http://www.mtt.org.rs/Srbijapopis2002.pdf> (7. marec 2014).
- 2011a. *Popis u Srbiji 2011: konačni rezultati*. Dostopno prek: http://popis2011.stat.rs/?page_id=1077&lang=lat (15. marec 2014).
- 2011b. *Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti i polu, po opštinama i gradovima*. Dostopno prek: http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162&lang=lat (15. marec 2014).
- Richards, Jeff. 1999. Ethnicity and democracy – complementary or incompatible concepts? V *Ethnicity and Democratisation in the New Europe*, ur. Karl Cordell, 11–23. London: Routledge.
- Roncevic, Aleksandar. 2011. ***Serbia and regional stability***. London: The London School of Economics and Political Science. Dostopno prek: LSE Blogs.
- Roter, Petra. 2005. Opredeljevanje manjšin. V *Percepcije slovenske integracijske politike*, ur. Miran Komac in Mojca Medvešek, 169–197. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- 2009. *Narodne manjšine v mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- RTV Slovenija. 2007a. Izmučeno Kosovo brez rešitve tudi v VS-ju, 19. december. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/svet/izmuceno-kosovo-brez-resitve-tudi-v-vs-ju/80850> (13. februar 2014).
- 2007b. Srbski Albanci si želijo priključitve Kosovu, 15. junij. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/svet/srbski-albanci-si-zelijo-prikljucitve-kosovu/72478> (14. februar 2014).
- RTV Srbija. 2011a. Nova kancelarija zaštitnika građana. 7. december. Dostopno prek: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/57/Srbija+dan-as/1004032/Nova+kancelarija+za%C5%A1titnika+gra%C4%91ana.html> (21. september 2014).
- 2011b. Tehnička ili namerna greška, 8. julij. Dostopno prek: <http://www.rts.rs/page/>

- stories/sr/story/9/Politika/921136/Tehni%C4%8Dka+ili+namerna +gra%C5%A1ka.html (9. september 2014).
- 2014a. Srbi sa severa izlaze na izbore, 4. junij. Dostopno prek: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1615304/Srbi+sa+severa+izlaze+na+izbore.html> (9. september 2014).
- 2014b. Srbima deset mesta u kosovskom parlamentu, 26. junij. Dostopno prek: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1633919/Srbima+deset+mesta+u+kosovskom+parlamentu.html> (23. julij 2014).
- Sabriu, Miranda. 2013. The Integration of the Western Balkans – A Need for Stability and Peace. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences* 3 (10): 71–78. Dostopno prek: http://hrmars.com/hrmars_papers/The_Integration_of_the_Western_Balkans-A_Need_for_Stability_and_Peace.pdf (1. maj 2014).
- Savet za inkluzivno upravljanje. 2014. *Angažovanje Srba u centralnim institucijama Kosova*. Dostopno prek: http://www.cigonline.net/docs/Serb%20Engagement%20in%20Kosovo_s%20Central%20Institutions%20Sep%202014%20SRPSKI.pdf (18. december 2014).
- Schermerhorn, Richard. 1996. Ethnicity and Minority Groups. V *Ethnicity*, ur. John Hutchinson in Anthony D. Smith, 17–18. Oxford in New York: Oxford University Press.
- Schneckener, Ulrich. 2004. Models of Ethnic Conflict Regulation: Politics of Recognition. V ***Managing and Settling Ethnic Conflict: Perspectives on Success and Failures in Europe, Africa and Asia***, ur. Ulrich Schneckener in Steffan Wolff, 18–39. London: Hurst & Company. Dostopno prek: Google books.
- Serenčeš, Žužana. 2013. *Budućnost manjinskog informisanja*. Prispjevek na javni tribuni »Država polaže test demokratičnosti, Bošnjaci svojih mogućnosti«. Dostopno prek: <http://www.bnv.org.rs/vijesti/zuzana-serences-buducnost-manjinskog-informisanja/> (8. marec 2014).
- Shala, Blerim. 2009. Nekateri Albanci predlagajo menjavo – sever Kosova za jug Srbije. *Dnevnik*, 28. marec. Dostopno prek: <https://www.dnevnik.si/1042255291/svet/1042255291> (12. marec 2014).
- Skupščina Republike Kosovo. 2013. *Resolution on the rights of Albanians in Presheva, Bujanoc and Medvegja*, No. 04-R-011, 6. junij. Dostopno prek: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Rezolution_for_Presheva.pdf (13. marec 2014).
- Smith, D. Anthony. 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell Publishers.

- 1997. Structure and persistence of ethnies. V *The ethnicity reader: nationalism, multiculturalism and migration*, ur. Montserrat Guibernau in John Rex, 27–33. Cambridge: Polity Press.
- Sokolović, Džemal. 1995. Ali obstaja etnični konflikt? *Teorija in praksa* 32 (5/6): 508–524.
- Sommers, Marc in Peter Buckland. 2004. ***Parallel worlds: Rebuilding the education system in Kosovo***. Pariz: International Institute for Educational Planning. Dostopno prek: Unesco.
- Srebot, Srečko. 2005. *Verski pluralizem med Albanci in revitalizacija religije v Albaniji. Diplomsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Standards for Kosovo, 2003. Dostopno prek: http://www.unmikonline.org/standards/docs/leaflet_stand_eng.pdf (11. april 2014).
- Stanič, Janez, ur. 1984. *Albanci*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Stanojlović, Seška. 1998. *Kosovo: Pravo i politika: Kosovo u normativnim aktima pre i posle 1974 godine*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Stanovčić, Vojislav. 2008. Pojam nacionalne manjine i tretiranje individualnih i kolektivnih prava. V *Godišnjak 2008*, ur. Milan Podunavac, 479-503. Beograd: Fakultet političkih nauka. Dostopno prek: <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2010/05/27-Prof.-dr-Vojislav-Stanov%C4%8Di%C4%87-Pojam-nacionalne-manjine-i-tretiranje-individualnih-i-kolektivnih-prava.pdf> (11. januar 2014).
- Statistical Office of Kosovo. 2008. *Demographic changes of the Kosovo population 1948–2006*. Dostopno prek: https://ask.rks-gov.net/ENG/pop/publications/doc_details/521-demographic-changes-of-the-kosovo-population-1948-2006 (23. januar 2014).
- Summers, James, ur. 2011. *Kosovo: A Precedent? The Declaration of Independence, the Advisory Opinion and Implications for Statehood, Self-Determination and Minority Rights*. Leiden: Brill.
- Svet Evrope. *The Committee of Experts of the European Charter for Regional or Minority Languages*. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/aboutcommittee/default_en.asp (12. marec 2014).
- *Advisory Committee*. Dostopno prek: <http://www.coe.int/en/web/minorities/advisory-committee> (18. marec 2014).
- Parlamentarna skupščina. 1993. *Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights*. Dostopno prek: <http://assembly.coe.int/Documents/adoptedText/TA93/EREC1201.HTM> (16. junij 2014).

- 1995. *Framework Convention for the Protection of National Minorities*. Dostopno prek: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_AtGlance/PDF_H%2895%2910_FCNM_ExplanReport_en.pdf (7. junij 2014).
- 2004. *Council of Europe Observation Mission Kosovo Assembly Elections: Preliminary report*. Dostopno prek: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=770339&Site=COE> (20. april 2014).
- 2005. *Opinion on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in Kosovo*. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_OP_Kosovo_en.pdf (11. marec 2014).
- 2008a. *Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: Commentary on the Effective Participation of Persons Belonging to National Minorities in Cultural, Social and Economic Life and in Public Affairs*. Dostopno prek: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/PDF_CommentaryParticipation_en.pdf (11. januar 2014).
- 2008b. *Second Report Submitted by Serbia Pursuant to Article 25, Paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_2nd_SR_Serbia_Annexes_sr.pdf (11. februar 2014).
- 2009a. *Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: Second Opinion on Serbia adopted on 19 March 2009*. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_2nd_OP_Serbia_en.pdf (12. januar 2014).
- 2009b. *European charter for regional or minority languages: Application of the Charter in Serbia*. 6. maj 2009. Dostopno prek: Http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SerbiaECRML1_en.pdf (3. november 2013).
- 2009c. *Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: Second opinion on Kosovo adopted on 5 November 2009*. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_2nd_OP_Kosovo_en.pdf (13. januar 2014).
- 2011. *Resolution 1839/2011: The political situation in the Balkans*. Dostopno prek: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta11/ERES1839.htm> (14. marec 2014).
- 2012. *The language rights of persons belonging to national minorities under the*

- Framework Convention 2012*. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_CommentaryLanguage_en.pdf (22. februar 2014).
- 2013a. Third Report Submitted by Serbia Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_SR_Serbia_en.pdf (12. marec 2014).
- 2013b. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: Third Opinion on Serbia adopted on 28 November 2013. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Serbia_en.pdf (20. julij 2014).
- 2013c. European Charter for Regional or Minority Languages: Application of the Charter in Serbia. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SerbiaECRML2_en.pdf (6. marec 2014).
- 2013d. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Third Opinion on Kosovo* adopted on 6 March 2013. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Kosovo_en.pdf (16. april 2014).
- Swepston, Lee. 2005. Labour rights. V *Economic, Social and Cultural Rights: A Guide for Minorities and Indigenous Peoples*, ur. Margot E. Salomon, 69–81. London: MRGI. Dostopno prek: <http://www.minorityrights.org/download.php?id=50> (10. januar 2014).
- Sydow, Björn von. 2013. *The situation in Kosovo and the role of the Council of Europe*. Strasbourg: Parlamentarna skupščina Sveta Evrope. Dostopno prek <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=19250&lang=en> (10. februar 2014).
- Szöcsik, Edina. 2012. The EU Accession Criteria in the Field of Minority Protection and the Demands of Ethnic Minority Parties. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 11 (2): 104–127. Dostopno prek: <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2012/Szocsik.pdf> (1. december 2014).
- Tanjug*. 2014. Đurić: Važno da Srbi uzmu učešće u vlasti na KiM, 24. junij. Dostopno prek: <http://www.tanjug.rs/novosti/134838/djuric-vazno-da-srbi-uzmu-ucesce-u-vlasti-na-kim.htm> (9. september 2014).
- Teofilović, Petar. 2011. Lokalni ombudsmani u Srbiji – analiza položaja lokalnih ombudsmana u Srbiji sa preporukama za njihovo pravilno ustrojavanje i delovanje. V *Savet za međunarodne odnose i lokalni zaštitnik građana u multietničkim*

- sredinama*, ur. Petar Teofilović, 26–51. Beograd: Centar za istraživanje etniciteta. Dostopno prek: www.ercbgd.org.rs (21. april 2014).
- The Economist*. 2013. Serbia and Kosovo: A Breakthrough at Last, 20. april. Dostopno prek: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2013/04/serbia-and-kosovo-0> (14. april 2014).
- Thorogood Tom. 2007. The South Serbia Programme: Lessons in Conflict Prevention and Recovery. V *Development and Transition*. (6) 7–9. Dostopno prek: http://www.developmentandtransition.net/uploads/issuesAttachments/18/Dev_And_Trans%20eng.pdf (23. januar 2014).
- 2011. South Serbia – Lessons in Conflict Prevention and Recovery. *Transconflict*, 8. januar. Dostopno prek: <http://www.transconflict.com/2011/01/south-serbia-lessons-in-conflict-prevention-and-recovery/> (31. januar 2014).
- Todorović, Kristina, Ivana Stjelja in Nikola Grujić. 2013. ***Antidiskriminacioni mehanizmi u praksi***. Beograd: Komitet pravnika za ljudska prava. Dostopno prek: YUKOM.
- Toš, Niko. 1975. *Metode družboslovnega raziskovanja*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Transconflict*. 2012. Conflict in Serbia. Dostopno prek: <http://www.transconflict.com/gcct/gcct-members/europe/the-balkans/serbia/conflict-in-serbia/> (30. januar 2014).
- Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Austria*. 1919. Dostopno prek: http://www.emersonkent.com/historic_documents/treaty_of_saint_germain_1919_pdf.htm (1. april 2014).
- UNHCR. 1996. *Background Paper on Refugees and Asylum Seekers from Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.refworld.org/docid/3ae6a640c.html> (14. januar 2014).
- United States Department of State. 2010. *Report on International Religious Freedom – Kosovo 2009*. Dostopno prek: <http://www.refworld.org/docid/4cf2d08a82.html> (3. april 2014).
- 2013. *Kosovo 2012 International Religious Freedom Report*. Dostopno prek: <http://www.state.gov/documents/organization/208542.pdf> (3. april 2014).
- UNMIK. *UNMIK Background*. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unmik/background.shtml> (16. januar 2014).
- 2001. *Constitutional Framework for Provisional Self-Government in Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.unmikonline.org/regulations/2001/reg09-01.htm> (16. januar 2014).
- UNOSEK. 2007. *The Comprehensive proposal for Kosovo Status Settlement*. Dostopno prek: <http://www.unosek.org/unosek/en/statusproposal.html> (11. marec 2014).

- Upravno navodilo Ministrstva za lokalno samoupravo o Amandmaju na Upravno navodilo 2007/08 »Za ustanovitev Občinskih enot za človekove pravice«. Administrative Instruction – MLGA – No.2008/02 on the Amendment of Administrative Instruction 2007/08 »For the Establishment of Human Rights Units in Municipalities«. Dostopno prek: <http://mapl-ks.org/repository/docs/UA-2008-02-versioni-ang.pdf> (13. januar 2014).*
- Uredba o pisarni za človekove in manjšinske pravice – *Uredba o kancelariji za ljudska i manjinska prava*, Sl. Glasnik br. 75/2012. Dostopno prek: http://www.hnv.org.rs/docs/Uredba_kancelarija_ljudska_manjinska_prava.pdf (3. marec 2014).
- Uredba o Svetu Republike Srbije za narodne manjšine – *Uredba o Savetu Republike Srbije za narodne manjine*. Ur. List RS, br. 50/2009. Dostopno prek: <http://www.hnv.org.rs/docs/UREDBA%20o%20savjetu%20RepSrb%20za%20nacionalne%20manjine.pdf> (1. marec 2014).
- Uredba o uradu za človekove in manjšinske pravice – *Uredba o kancelariji za ljudska i manjinska prava*, Sl. glasnik RS, br. 75/2012. Dostopno prek: http://www.hnv.org.rs/docs/Uredba_kancelarija_ljudska_manjinska_prava.pdf (10. maj 2014).
- Uredba št. 02/2010 o občinskih uradih za skupnosti in vrnitve – *Regulation no. 02/2010 for the municipal offices for communities and return*. Dostopno prek: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Rregulloire_per_Zyrat_komunale_per_Komunitete_dhe_Kthim.pdf (14. januar 2014).
- Ustava Republike Srbije – *Ustav Republike Srbije*, Sl. list br. 83/2006, 98/2006. Dostopno prek: http://www.sllistbeograd.rs/documents/ustav_republike_srbije_lat.pdf (15. marec 2014).
- Ustava SFRJ*. 1946. Dostopno prek: http://www.arhivyu.gov.rs/active/en/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_fnrj.html (8. januar 2014).
- Ustava SFRJ*. 1974. Dostopno prek: http://sl.wikisource.org/wiki/Ustava_Socialisti%C4%8Dne_federativne_republike_Jugoslavije_%281974%29 (14. januar 2014).
- Valenčič, Gregor. 2014. Rusija bo opustila Južni tok in plin prodajala drugim porabnikom. *RTV Slovenija*, 1. december. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/gospodarstvo/rusija-bo-opustila-juzni-tok-in-plin-prodajala-drugim-porabnikom/352511> (23. december 2014).
- Varuh človekovih pravic Republike Srbije. 2011. *Comments on Specific Issues in Respect*

- of the Laws and Regulations Governing the Status of National Minorities in Response to the Application of the International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination (CERD)*. Dostopno prek http://www.ecoi.net/file_upload/1930_1308563137_office-serbian-ombudsman-cerd78.pdf. (23. julij 2014).
- Večernje novosti*. 2012. Medveđa: Drašković četvrti put na čelu opštine, 25. junij. Dostopno prek: <http://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:385764-Medvedja-Draskovic-cetvrti-put-na-celu-opstine> (12. junij 2014).
- Verstichel, Annelis. 2011. A Reading of the Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement in light of the OSCE HCNM Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations. V *National Minorities in Inter-State Relations*. ur. Francesco Palermo in Natalie Sabanadze, 185–192. Leiden in Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Vesti online*. 2013. RTK 2 protiv srpskih medija, 2. september. Dostopno prek: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/341212/RTK-2-protiv-srpskih-medija> (23. april 2014).
- Vickers, Miranda. 1998. *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. London: Hurst & Company.
- Vidić, Marija. 2009. Težave Srbov z albansko manjšino na jugu države. *Dnevnik*, 5. avgust. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/svet/1042288843> (22. januar 2014).
- Vlada Republike Srbije. 2000. *Odluka o uređenju Koordinacionog tela Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa*. Dostopno prek: <http://www.slglasnik.info/sr/26-14-04-2009.html> (2. februar 2014).
- Voje, Ignacij. 1994. *Nemirni Balkan: Zgodovinski pregled od 6. do 18. stoletja*. Ljubljana: DZS.
- VS OZN. 1998a. *Resolucija 1160*, S/RES/1160/1998. Dostopno prek: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1160%281998%29 (12. februar 2014).
- 1998b. *Resolucija 1199*, S/RES/1199/1998. Dostopno prek: <http://www.un.org/peace/kosovo/98sc1199.htm> (15. januar 2014).
- 1999. *Resolucija 1244*. S/RES/1244/1999. Dostopno prek: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement> (15. januar 2014).
- 2012. *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, 3. avgust. Dostopno prek: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2012/603 (1. maj 2014).

- 2013. *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, 4. februar. Dostopno prek: www.unmikonline.org/SGReports/N1321969.pdf (22. april 2014).
- Vučković, Milan in Goran Nikolić. 1996. *Stanovništvo Kosova u razdoblju od 1918. do 1991. godine*. München: Münchner Zeitschrift für Balkankunde.
- Vujačić, Ilija. 2011. Deset godina nove manjinske politike u Srbiji. *Politička misao* 49 (2): 150–165. Dostopno prek: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=126141 (5. marec 2014).
- Vukašinović, Eva in Nina Janić. 2014. *Četiri godine nacionalnih saveta nacionalnih manjina*. Novi Sad: Pokrajinski zaštitnik građana – ombudsman. Dostopno prek: http://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/1436/4%20god_nac_saveta_final_site.pdf (23. november 2014).
- Walliman, Nicholas S. R. 2006. *Social Research Methods*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.
- Weirisma, William. 2000. ***Research methods in education: An introduction***. Boston: Allyn and Bacon. Dostopno prek: Harvard Library.
- Welle-Strand, Vetle. 2012. *Multiethnic Police Reform in Southern Serbia. Did the Multiethnic Police Contribute to Peace in the Presevo Valley?* Oslo: University of Oslo. Dostopno prek <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/34540/MultiethnecxPolicexReforminxSouthernxSerbia.pdf?sequence=1> (19. februar 2014)
- Wentz, Larry K. 2002. Introduction. V *Lessons from Kosovo: The KFOR Experience*, ur. Larry K. Wentz, 3–14. Washington DC: CCRP Publications. Dostopno prek: http://www.dodccrp.org/files/Wentz_Kosovo.pdf (19. februar 2014).
- Williams, Dodeye Uduak. 2015. How Useful are the Main Existing Theories of Ethnic Conflict. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies* 4 (1): 147–152. Dostopno prek: <http://www.mcser.org/journal/index.php/ajis/article/viewFile/5964/5735> (7. junij 2015).
- Wolff, Stefan. 2009. The Regional and International Regulation of Ethnic Conflict. Prispevek na okrogli mizi »Minority Conflicts – Towards an ASEM Framework for Conflict Management«, Derry/Londonderry in Letterkenny. Dostopno prek http://www.fes-asia.org/media/publication/Regional%20and%20International%20Conflict%20Regulation_Wolff.pdf (8. april 2014).
- Wolfgram, A. Mark. 2008. When the Men with Guns Rule: Explaining Human Rights Failures in Kosovo since 1999. *Political Science Quarterly* 123 (3): 461–484.
- World Bank Group. 2014. *GDP per capita, PPP*. Dostopno prek: <http://data.worldbank.org/>

indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CDorder=wbapi_data_value_2013+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=desc (18. december 2014).

Wyche, Susan, Phoebe Sengers in Rebecca E. Grinter. 2006. Historical Analysis: Using the Past to Design the Future. V *UbiComp 2006: Ubiquitous Computing*, ur. Paul Dourish in Adrian Friday, 35–51. Berlin in Heidelberg: Springer. Dostopno prek: <http://www.cc.gatech.edu/~beki/c29.pdf> (22. september 2014).

Wykes, Maggie. 2001. *News, Crime and Culture*. London: Pluto Press.

Zakon br. 2004/32, proglašenog Uredbom UNMIK-a 2004/32 od 20. avgusta 2004. Dostopno prek: http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2004_3_en.pdf (10. januar 2014).

Zakon o cerkvah in verskih skupnostih – Zakon o crkvama i verskim zajednicama, Sl. glasnik RS, br. 36/2006. Dostopno prek: http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/zakoni/Zakon_crkve_vz.pdf (8. marec 2014).

Zakon o državni upravi Republike Kosovo – Zakon o civilnoj službi Republike Kosovo, *Zakon* br. 03/L-149. Dostopno prek: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-149-ser.pdf> (18. marec 2014).

Zakon o državljanstvu Kosova – Zakon o državljanstvu Kosova, *Zakon* br. 04/L-215. Dostopno prek: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20drzavljanstvu%20Kosova.pdf> (20. april 2014).

Zakon o državnih uslužbencih – Zakon o državnim službenicima, Sl. glasnik RS, br. 79/2005, 81/2005 - ispr., 83/2005 - ispr., 64/2007, 67/2007 - ispr., 116/2008, 104/2009 i 99/2014. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_drzavnim_sluzbenicima.html (8. december 2014).

Zakon o javnem informiranju in medijih – Zakon o javnom informisanju i medijima, Sl. glasnik RS, br. 83/2014. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_informisanju_i_medijima.html (12. januar 2015).

Zakon o izobraževanju v občinah Republike Kosovo – Zakon o obrazovanju u opštinama Republike Kosova, *Zakon* br. 03/L-068. Dostopno prek: http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L068_en.pdf (10. januar 2014).

Zakon o javnih podjetjih – Zakon o javnim preduzećima, *Zakon* br. 03/L-087. Dostopno prek: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=164&Itemid=56&lang=sr (13. marec 2014).

Zakon o kulturni dediščini – Zakon o kulturnom nasledju, *Zakon* br. 02/L-88. Dostopno prek: http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2006_02-L88_sr.pdf (14.

marec 2014).

Zakon o lokalnih volitvah v Republiki Kosovo – *Zakon o lokalnim izborima u Republici Kosovo*, Zakon br. 03/L-072. Dostopno prek: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=156&Itemid=56&lang=bh (1. april 2014).

Zakon o lokalnih volitvah – *Zakon o lokalnim izborima*, Sl. glasnik RS, br. 129/2007, 34/2010 – odloka US i 54/2011. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_lokalnim_izborima.html (14. december 2014).

Zakon o lokalni samoupravi – *Zakon o lokalnoj samoupravi*, Sl. glasnik RS, br. 129/2007 i 83/2014 – dr. zakon. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi_download/zakon_o_lokalnoj_samoupravi.pdf (9. december 2014).

Zakon o lokalni samoupravi – *Zakon o lokalnoj samoupravi*, Zakon br. 03/L-040. Dostopno prek: http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L040_en.pdf (10. januar 2014).

Zakon o matičnih knjigah – *Zakon o matičnim knjigama*, Sl. glasnik RS, br. 20/2009 i 145/2014. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_maticnim_knjigama.html (8. december 2014).

Zakon o ministrstvih – *Zakon o ministarstvima*, Sl. glasnik RS, br. 65/2008. Dostopno prek: www.fpps.edu.rs/sr/.../Zakon_o_ministarstvima.doc (22. februar 2013).

Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin – *Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina*. Sl. glasnik RS, br. 72/2009, 20/2014 – odloka US i 55/2014. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html (8. december 2014).

Zakon o osebni izkaznici – *Zakon o ličnoj karti*, Sl. glasnik RS, br. 62/2006. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_licnoj_karti.html (8. marec 2014).

Zakon o osnovah sistema izobraževanja in vzgoje – *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, Sl. glasnik RS, br. 62/2003, 64/2003, 58/2004, 62/2004, 72/09. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html (9. marec 2014).

Zakon o osnovnem izobraževanju in vzgoji – *Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju*, Sl. glasnik RS, br. 55/2013. Dostopno prek: http://www.mpn.gov.rs/images/content/prosveta/pravna_akta/doneseni_zakoni/zakon_o_osnovnom_obrazovanju_i_vaspitanju.pdf (9. marec 2014).

Zakon o policiji – *Zakon o policiji*, Zakon br. 04/L-076. Dostopno prek: <https://ipk.rks->

gov.net/Laws/Ligji%20per%20Policine%20%28serbisht%29.pdf (10. september 2014).

Zakon o političnih organizacijah Republike Srbije – *Zakon o političkim organizacijama Republike Srbije*, Sl. glasnik srs, br. 37/90 i sl. glasnik rs, br. 30/92 – dr. zakon, 53/93, 67/93 i 48/94. Dostopno prek: <http://www.arhiva.drzavnauprava.gov.rs/files/46.doc> (12. april 2014).

Zakon o političnih strankah – *Zakon o političkim strankama*, Sl. glasnik RS, br. 36/2009. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_politickim_strankama.html (9. marec 2014).

Zakon o posebnih zaščitnih conah – *Zakon o specialnim zaštićenim zonama*, *Zakon br. 03/L – 039*. Dostopno prek: http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2008_03-L039_en.pdf (10. januar 2014).

Zakon o predšolski vzgoji in izobraževanju – *Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju*, Sl. glasnik RS, br. 18/2010. Dostopno prek: http://www.srpss.org.rs/zakon_o_predskolskom_vaspitanju_i_obrazovanju.pdf (9. marec 2014).

Zakon o prepovedi diskriminacije – *Zakon o zabrani diskriminacije*, Sl. glasnik RS, 22/2009. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html (15. marec 2014).

Zakon o rabi jezikov – *Zakon o upotrebi jezika*, *Zakon br. 02/L-37*. Dostopno prek: http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2006_02-L37_sr.pdf (14. marec 2014).

Zakon o radioteleviziji Kosovo – *Zakon o radio televiziji Kosova*, *Zakon br. 02/L-47*. Dostopno prek: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=248&Itemid=28&lang=sr (17. marec 2014).

Zakon o splošnih volitvah v Republiki Kosovo – *Zakon o opštim izborima u Republici Kosova*, *Zakon br. 003/L-073*. Dostopno prek: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=157&Itemid=56&lang=sr (20. marec 2014).

Zakon o srednjem izobraževanju in vzgoji – *Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju*, Sl. glasnik RS, br. 55/2013. Dostopno prek: <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2013/2228-13Lat.pdf> (9. marec 2014).

Zakon o učbenikih in drugih učnih sredstvih – *Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima*, Sl. glasnik RS, 72/2009. Dostopno prek: <http://www.pravamanjina.rs/attachments/ZAKON%20O%20UDZBENICIMA%20I%20DRUGIM%20NASTAVNIM%20SREDSTVIMA-2009.pdf> (9. marec 2014).

Zakon o uradni rabi jezikov in pisav – *Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama*, Sl. glasnik RS, br. 45/91, 53/93, 67/93, 67/93, 48/94 i 101/05. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sluzbenoj_upotrebi_jezika_i_pisama.html (8. marec 2014).

Zakon o varuhu človekovih pravic – *Zakon o narodnom advokatu*, br. 03/L – 195. Dostopno prek: http://www.ombudspersonkosovo.org/img/images/content/other/706296_Zakon%20o%20Ombudsmanu%202010-195-ser.pdf (11. januarja 2014).

Zakon o varuhu človekovih pravic – *Zakon o zaštitniku građana*, Službeni glasnik RS, br. 79/2005 in 54/2007. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastitniku_gradjana.html (3. marec 2014).

Zakon o vasi Velika Hoča – *Zakon o selu Velika Hoča*, Zakon br. 04/L-062. Dostopno prek: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20selu%20velika%20Hoca.pdf> (16. marec 2014).

Zakon o visokoškolskem izobraževanju – *Zakon o visokom obrazovanju*, Sl. glasnik RS 99/2014. Dostopno prek: <http://www.uns.ac.rs/sr/zakon/ZakonPreciscen.pdf> (8. december 2014).

Zakon o volitvah narodnih poslancev – *Zakon o izboru narodnih poslanika*. Sl. glasnik RS, br. 35/2000, 57/2003 -odluka USRS, 72/2003 – dr. zakon, 75/2003 – ispr. dr. zakona, 18/2004, 101/2005 – dr. zakon, 85/2005 – dr. zakon, 28/2011 – odluka US, 36/2011 i 104/2009 – dr. zakon. Dostopno prek: <http://www.beograd.rs/download.php/documents/ZAKON%20O%20IZBORU%20NARODNIH%20POSLANIKA.pdf> (9. marec 2014).

Zakon o zaščiti in spodbujanju pravic skupnosti in njihovih članov na Kosovu – *Zakon o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih pripadnika u Republici Kosova*, Zakon br. 03/L-047. Dostopno prek: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=148&lang=sr (26. marec 2013).

Zakon o zaščiti pravic in svoboščin narodnih manjšin – *Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina*, "Sl. list SRJ", br. 11/2002, "Sl. list SCG", br. 1/2003 – Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 72/2009 – dr. zakon i 97/2013 – odluka US. Dostopno prek: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_prava_i_sloboda_nacionalnih_manjina.html (15. marec 2014).

Zakon o zgodovinskem centru Prizrena – *Zakon o istorijskom centru Prizrena*, Zakon br. 04/L-066. Dostopno prek: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20Istorijском%20Centru%20Prizrena.pdf> (16. marec 2014).

- Zaštitnik građana*. 2011. Saša Janković otvorio nove prostorije kancelarije Zaštitnika građana u Bujanovcu. Dostopno prek: http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/2011-12-25-10-17-15/1605-2011-12-06-19-16-33 (11. september 2014).
- Zeqiri, Adrian, Iars Burema, Lura Pollozhani in Alejandra M. Morena. 2013. Community Rights Monitoring & Evaluation for the Kosovo Context. Priština: ECMI Kosovo. Dostopno prek: http://www.ecmikosovo.org/wp-content/Publications/Reports_and_studies/2013-05_ECMI_Kosovo_Working_Paper_Community_Rights_Monitoring_&_Evaluation_for_the_Kosovo_Context/eng.pdf (2. februar 2014).
- Zupančič, Jernej. 2008. Albansko vprašanje v luči političnoteritorialne rekonstrukcije Balkana. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja* 55: 6–49.
- Žagar, Mitja. 1993. The Contribution to an »Etnic Glossary«. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja* 28: 155–169.
- 2001. Kako bi lahko razklenili začaran krog? (2): posredovanje, mediacija ter usposabljanje za preprečevanje in razreševanje etničnih konfliktov. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja* 38/39: 68–93.
- 2002. Nekateri novejši trendi razvoja varstva manjšin in (posebnih) pravic narodnih in drugih manjšin: Evropski kontekst. V *Slovenija in evropski standardi varstva manjšin*, ur. Miroslav Polzer, Liana Kalčina in Mitja Žagar, 71–104. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK; Inštitut za narodnostna vprašanja; Avstrijski inštitut za V in JV Evropo.
- 2010. Noviji trendovi zaščite i (posebnih) prava nacionalnih manjina: evropski kontekst. V *Manjine za manjine: zakonodavni okviri i dobre prakse međuetničke suradnje zemalja Zapadnog Balkana i Europske unije*, ur. Mirjana Mikić Zeitoun in Petra Jurlina, 168–185. Zagreb: Centar za mirovne studije.

PRILOGA A: Intervju z intervjuvancem 1

Uradni predstavnik srbske skupnosti za eno od srbskih enklav v občini Klinë/Klina na Kosovu, 16. november 2009

Kakšna je ekonomska situacija za srbsko skupnost na Kosovu?

Na Kosovu je zaposlenih okoli 40 odstotkov prebivalstva, med Srbi je stopnja zaposlenosti še nižja. V občini Klina je sedem srbskih vasi, v vsej občini pa sta zaposlena samo dva Srba. Zdaj bi se moralo vrniti nekaj tisoč beguncev, ki so zbežali v Evropo. Kaj bodo delali, od česa bodo živeli? Za mlade ni dela.

Kam odhaja srbska mladina?

Nikamor ne odhaja, ampak ne prihaja na Kosovo. Tukaj živijo stari ljudje. Imajo kje živeti, a nimajo kje delati. Ne želijo živeti od podpore, tako kot starejši, ampak želijo živeti od svojega dela.

Ali se je situacija za srbsko skupnost kaj spremenila po razglasitvi neodvisnosti Kosova?

Od septembra 2007, ko smo se vrnili iz Srbije, do danes, so velike spremembe v varnostni situaciji. V primerjavi z leti 2004, 2005 in 2006 je sedaj za 1000 odstotkov varneje. Lahko svobodno odidemo v Kline na trg, v trgovine, se svobodno gibamo, odidemo v samostan Visoki Dečani, v Prizren, Đakovico. Ni kraja na ozemlju Kosova, kjer ne bi mogli iti brez problemov. Če voziš prehitro, te morajo kaznovati, tako je po vsem svetu, to je normalno. Tako da do sedaj nismo imeli nekih težav. Obstajajo manjša maltretiranja in provokacije, a človek mora iti preko tega.

Ali obstaja sodelovanje med albansko in srbsko skupnostjo?

Sodelovanja ni veliko. Če imajo Albanci interes, potem sodelujejo z nami, sicer pa ne. Če želijo nekaj odkupiti od nas, to plačajo po tržni ceni.

Ukvarjamo se s poljedelstvom, a ne v zadostnem obsegu, ker nimamo pogojev. Za poljedelstvo je treba pripraviti teren in si zagotoviti odkup.

Videli smo, da ob cestah ni imen naselij v srbskem jeziku.

Teh tabel ni bilo že pred vojno.

Ali je situacija kaj boljša v tistih občinah, v katerih je srbska skupnost v večini (Zubin Potok, Leposavić...)?

To je srbski del, ki pripada Srbiji, tam je, kot bi prišli v Srbijo. V enklavah pa ni tako. V Klini deluje občinski urad za skupnosti in vrnitve, tako da svoje posle opravljamo preko njih – če

želimo kaj opraviti v občini, na sodišču ali v katastru, te posle opravljamo preko njih.

Ali občine na severu funkcionirajo kot del Srbije?

Da, Zubin Potok, Severna Mitrovica, spadajo pod Srbijo in tam veljajo srbski zakoni. Na primer v naseljih Goraždevac, Osojani šola v srbskem jeziku deluje pod vlado republike Srbije. Edino zdravstvo in šolstvo delujeta na področju Metohije.

Kaj pa pri vas, imate šole v srbskem jeziku?

V naši vasi ni ambulate in ne šole. Ni kulturnega doma. Lahko bi bil vsaj dom za ostarele. Otroci hodijo v šolo v sosednjo vas.

Ali hodijo v srbsko-albanske mešane šole?

Ne.

Ali so včasih hodili v mešane šole?

Do leta 1999.

Ali hodijo v srbske šole v druge vasi?

Ne, zdaj se srbske šole odpirajo v zasebnih hišah. Na primer Biča – Vidanje. Odpirajo so v privatnih šolah, dva, trije oddelki, kolikor je potrebno. Otroke vozijo v druge vasi.

Ali daje kosovska vlada finančna sredstva za srbske šole?

Za srbske šole ne daje nič. To vse spada pod Republiko Srbijo. Zdravstvo in šolstvo spada pod Republiko Srbijo, če je na teritoriju Metohije. Jaz sem hodil v šolo z Albanci, ena izmena Srbi in druga izmena Albanci.

Torej ste že tedaj imeli ločen pouk?

V isti šoli, a smo bili v različnih oddelkih. V osnovni šoli v Zakučanih je bilo nekoč okoli 1000 učencev, tako srbskih kot albanskih. Ravnatelj je bil en, tajnik je bil en, albanski učitelji so učili Albance in srbski Srbe. Učili smo se rusko in albansko. Albanci so se učili angleško in rusko.

Ali imate časopise v srbskem jeziku?

Imamo časopise, ki jih prinesemo iz Srbije ali iz Mitrovice. Imamo konvoj, ki vozi ob torkih, četrtek in petkih. To je brezplačni prevoz, ki nas pelje v Severno Mitrovico in se vrača istega dne. Tam najdemo, kar potrebujemo. V Mitrovici še vedno veljajo dinarji. Kadar gremo, kupimo časopise, da vemo, kaj se dogaja.

Kaj pa radijske postaje?

Radijske postaje imamo. Poslušamo Radio Goraždevac in program, ki ga oddajajo Bošnjaki.

Ali je v Mitrovici kakšna srbska radijska postaja?

Da. Tudi televizija Most.

Ali imate kakšna kulturna društva ali gledališča?

Nimamo kulturno-umetniških društev, nimamo kulturnih domov, prepuščeni smo sami sebi.

Ali je srbski vladi v interesu, da srbska skupnost ostane na Kosovu?

Da, a nam to ni v interesu, ker v zameno nimamo nič od tega. Imeli smo neko socialno pomoč 4.500 dinarjev, ki jo je donirala vlada Srbije, a so zdaj to ukinili, prav tako nadomestilo za brezposelnost ali drugo socialno pomoč. Neke vrste socialne pomoči prejemajo edino ljudje, ki so starejši od 65 let. UNMIK izplačuje 45 evrov vsakega meseca za osebe, ki imajo nad 65 let.

Srbska vlada nam pozimi dodeli dva kubična metra drv, semensko pšenico in umetno gnojilo. To je vse, kar dobimo iz Srbije.

Imate kakšne avtobusne linije?

Avtobus vozi na relaciji Priština–Iztog–Klina, a tega prevoza še ne koristimo.

Zakaj ne?

Treba je prebiti led. Nihče ne želi tvegati. Nimamo še zaupanja v to, ne gremo niti v njihove zdravstvene domove.

Kam pa hodite k zdravniku?

V Osojane, če je potrebno nadaljnje zdravljenje, dobiš napotnico za Mitrovico. Če v Mitrovici ne morejo zaključiti zdravljenja, te napotijo v Srbijo.

Ali menite, da srbska skupnost želi sodelovati v kosovskih institucijah in državnih organih?

Želijo ali ne, morali bi sodelovati. Kjer koli živiš, moraš spoštovati zakone te države. Ne morem živeti na Kosovu in ohranjati srbskih zakonov. Prišel bo tudi ta čas. Meni ni pomembno, kdo je predsednik, Srb, Albanec ali Musliman, bolj pomembno je, da omogoči pogoje, v katerih človek lahko dela, da živi od svojega dela, ne od socialne pomoči.

Imamo srečo, da imamo dovolj zemlje, ki jo obdelujemo, tako da moramo kupiti le tisto, česar ne moremo pridelati.

Kako dolgo ste živeli v Srbiji?

Devet let, od 16. junija 1999 do 12. septembra 2007, ko smo se končno vrnil.

Ali so bile vaše vasi porušene?

Vse je bilo porušeno. Naša hiša je bila stara, pa so jo obnovili. Na obisk smo prišli leta 2002, hiša je bila napol porušena. Ko smo prišli naslednjič, je bila še bolj porušena. Ko smo se vrnil, je bila hiša popolnoma porušena.

Ali srbski skupnosti kosovske oblasti kaj finančno pomagajo?

Kosovska vlada v srbsko skupnost vlaga le v okviru povratka. V vas Berkovo se je vrnilo

14 družin. Zgrajena je bila infrastruktura, nizkonapetostno električno omrežje, vodovod, ceste. Vključena je izgradnja hiše. Hiše se gradijo z donacijami, ki gredo preko kosovske vlade.

Kako bi ocenili delo mednarodne skupnosti na Kosovu?

Dokler je tukaj mednarodna skupnost, se počutimo varneje. Kar se tiče pomoči Slovencev oziroma KFOR-ja Slovenije, ki so na tem terenu, so nam veliko pomagali. Tako pri varnosti, kot tudi pri izgradnji. Naredili so en kilometer dolgo vaško pot, pomagali pri izgradnji garaže, hleva za krave. Prinesejo ti material, da lahko kaj zgradiš. Prinesli so paket hrane, pitno vodo. Zadovoljni smo z njihovim delom. Eden drugemu zaupamo.

PRILOGA B: Intervju z intervjuvancem 2

**Vodja pisarne za srbsko skupnost v srbski enklavi v občini Iztog/Iztok na Kosovu,
17. november 2009**

Kako bi ocenili splošno situacijo za Srbe na Kosovu?

Trenutno je tukaj stanje mirno. Ni nikakršnih problemov, kar se tiče odhoda v mesto, v Iztoku je mogoče trgovati in opravljati vse dolžnosti, a še vedno ni tako, kot bi moralo biti. V policiji ni ljudi /Srbov/, ni jih v sodstvu, izpostavljeni so nekaterim pritiskom. Če imaš vozniško dovoljenje iz Srbije, te maltretirajo, če imaš vozilo iz Srbije ali Črne Gore, prav tako. Kljub temu sodelujemo z Albanci. Če bi bile volitve, Beograd ne dovoljuje, da bi se jih udeležili, da ne bi na ta način priznali neodvisnosti.

Ali so srbski delavci zapustili delovna mesta v občinskih organih po razglasitvi neodvisnosti? So se vrnili?

V občini Iztok jih nismo niti imeli. Imeli smo dva ali tri fante, ki so se želeli zaposliti v policiji, a so bili zavrtni. Niso jih niti sprejeli. Tudi v občini jih ne zaposlujejo.

Niti na sodiščih in v drugih organih?

Ne. Samo dva delavca delava na občini – jaz in ena iz Osojana, ki dela prav tako v pisarni za skupnosti. Spadamo pod občino Iztog.

Ali se je situacija za srbsko skupnost kaj spremenila po razglasitvi neodvisnosti Kosova?

Odnosi so bili prej boljši, ker Srbi ne priznamo neodvisnosti, oni pa vršijo pritisk, da bi jo priznali. Zato imamo večje probleme kot pred neodvisnostjo.

Ali Srbija dovolj skrbi za vas?

Če ne bi bilo Srbije, mi tukaj ne bi mogli preživeti. Tukaj imamo šolo, ambulanto, vse plače

ljudje prejemajo od Srbije. Prejemamo socialno pomoč.

Srbiji je torej v interesu, da ostanete na Kosovu, da ne odidete v Srbijo?

Srbiji je v interesu, saj se Metohija imenuje po cerkvah. Dečani, Patriaršija, tu se je ustoličevalo patriarhe, to je pripadalo nam, v času pod pritiskom Charnija¹⁵⁰, smo od tu bežali, a to je druga stvar.

Malo smo krivi tudi sami. Ker smo hiteli za delom, ker je bilo v Srbiji več tovarn, tukaj je bilo pred vojno zaposlovanje deset proti ena: deset Albancev in en Srb. Zdaj mladi životarijo v Srbiji. Tukaj so bili že pred vojno v glavnem starejši ljudje in posamezni mladi, ki so dobili delo. Od 90. let naprej je Srbija premalo vlagala v zaposlovanje, da bise obstalo. Točno se je vedelo, kaj se bo zgodilo, ker se taka politika ne vodi sedaj, ampak se je že pred 2. svetovno vojno.

Ali obstajajo kakšni incidenti med albansko in srbsko skupnostjo?

Neposredno ne, a prihaja do izkoriščanja srbske lastnine. Kjer nihče ne prebiva, se hišam jemlje kritina in gradbeni material. Neposrednih pritiskov pa ni.

Ali obstaja sodelovanje med skupnostma?

V vaseh Srbi in Albanci sodelujejo. Za prodajo lesa, živine. Ker eni in drugi morajo od nečesa živeti. Vodijo jih interesi.

Kako bi ocenili delo mednarodnih organizacij?

Lahko bi delali bolje. Glavno vlogo je imela politika Amerike. Vsi drugi so delali za njih. Tako kot so oni ukazali, tako se je delalo. Če bi Clinton delal v dobro vseh, bi ga tudi mi spoštovali. Tako pa so mu postavili spomenik v Prištini, mi pa zaradi tega trpimo.

Ali je po razglasitvi neodvisnosti Kosovo zapustilo večje število Srbov?

Ne. V večji meri prihaja do povratka razseljenih.

Ali kosovska vlada financira srbske šole?

Ne, šole financira Srbija, tudi šolo v dolini. Eno šolo sem odprl skupaj z njimi (kosovsko vlado – op. a.), a še vedno ne deluje, ker je ravnatelj šole pred upokojitvijo, prav tako učitelji. 30, 40 let delajo za Srbijo, zato je ne želijo zapustiti, da si ne bi pokvarili povprečja za pokojnino.

V tej vasi je 30 odstotkov prebivalstva ostalo, 70 odstotkov pa je razseljenih.

Ali se želijo vrniti?

Ne, ker ni pogojev. Živijo tam, imajo otroke, imajo pogoje za življenje. Nekateri jih nimajo, a ne želijo priti, da ne bi trpeli strahu. Čeprav je mir, se Albanci bojijo eden drugega, ne mi njih. Lahko pride neka banda in ti napade hišo, če si prodal nekaj živine, lahko pridejo k

¹⁵⁰ Joel Charni, podpredsednik ameriške organizacije Refugees International, op.a.

tebi in te oropajo. Sredi Iztoka je prišlo da raketiranja prodajalne. Če imaš neko kavarno, lahko pride človek, ki zbira denar za njihovo »vojsko«.

V vašem uradu se ukvarjate s povratkom Srbov. Ali je za povratek treba urediti kakšne dokumente, kakšno je vaše delo?

Treba je urediti dokumente. Kdor je v Srbiji, mora za vrnitev imeti begunsko kartico, če se želi vrniti, lahko sodeluje z uradnikom na občini, ali iz Srbije sodelujejo z UNHCR, Rdečim križem in drugimi humanitarnimi organizacijami.

Kje študirajo srbski študenti?

V severnem delu Mitrovice. Tam je medicinska šola, različne fakultete. V severni del Mitrovice je bilo vse prestavljeno iz Prištine.

Odhajajo v Srbijo?

Ne, študirajo na Kosovu.

Ali so Srbi včeraj (15. 11. - op. a.) šli na lokalne volitve?

Tukaj v občini Iztok niso.

Zakaj ne?

Nismo imeli predstavnikov, zato nismo imeli razloga, da bi šli. Albanci iz občine nas niso prišli niti obvestiti. Vsaka stranka mora predstaviti, kaj ponuja. Če želiš nekoga pridobiti, moraš priti k njemu. Da mu poveš, kaj boš storil za to skupnost, da bo glasovala zanj.

Ali je srbska vlada apelirala na vas, da ne greste na volitve?

Da, ker bi s tem priznali neodvisnost Kosova. Pa tudi oni (Albanci – op. a.) niso bili toliko angažirani, da bi prišli do nas.

Včasih sta tukaj delala en Albanec in en Srb, da bi pokazali vsem v Pečkem okrožju, da med seboj sodelujemo. Zelo sem zadovoljen, ko greš lahko v Iztok na pijačo brez problemov. Tu je tisoč Albancev, lahko greš kupiti papriko in se pogovarjaš po srbsko. To je zame velika čast. Leta 2000 to ne bi bilo mogoče – šel bi tja, a se ne bi vrnil.

Ali Srbi želijo delati v kosovskih institucijah?

Seveda želijo. Želimo, da je srbski narod integriran, da naredimo čim več. Tukaj moramo živeti. Želimo ali ne želimo (sodelovati), moramo se skupaj razvijati in živeti. Ali je to znotraj neodvisne države Kosovo ali znotraj Srbije, treba je delati, tako kot je treba. Drugi so nam naložili, da nove države ne priznamo. Vse velike sile, razen Rusije in Kitajske, so državo priznale. Tukaj ne moremo doseči tistega, česar Srbija ne more na praven način. Mi smo tukaj nemočni. Zato smo izpostavljeni velikim pritiskom s strani policije, carine. Če greš mimo carine v Peć in si Srb, ti pregledajo avto. Preneseš lahko blago v vrednosti do 100 evrov, pa lahko plačaš kazni že za 30 evrov.

Teh pritiskov v severnem delu ne čutijo, niti v Srbiji. Mi pa jih vsakodnevno čutimo. Če grem v gozd po dva metra lesa, te oni zaustavijo, kot da si kradel. A to je zate, da bi preživel zimo. Prišel je njegov čas in lahko ti nagaja. Morda smo tudi mi bili taki, a takrat tega nismo čutili. A zdaj mi od njih stalno čutimo pritisk. Drugače je, ko preizkusiš to na svoji koži.

V občinah Štrpce, Mitrovica, Zvečani, Leposavić je to drugače. Oni niso odvisni od njih spodaj (Prištine – op. a.). Električno energijo dobijo iz Srbije, nam so izključevali tok po mesec dni, če si imel kaj v zmrzovalniku, si moral vse vreči stran. Če si celo leto delal in ustvarjal, on pa ti izključi (elektriko – op. a.), vse vržeš stran, kar je za nas velika škoda. To je pritisk.

Upamo, da bomo šli mi, Srbija in Kosovo skupaj v Evropsko unijo, pa bo lažje, ne bo meja.

PRILOGA C: Intervju z intervjuvancem 3

Predstavniki albanske narodne manjšine, uradnik na občini Preševo, 17. november 2009

Kateri so največji problemi na področju šolstva za albansko skupnost v Srbiji?

Prvi problem predstavljajo učni načrti in programi. Na področju učnih programov je bilo nekaj storjenega prostovoljno s strani učiteljev, ki so se angažirali, da bi pripravili učni načrt za predmeta albanski jezik in zgodovina. Načrt in program za albanski jezik od 1. do 8. razreda je ministrstvo že odobrilo, srednje šole pa še delajo po svoje, ker zanje načrt še ni pripravljen.

Za zgodovino se je angažiral OVSE, ki je organiziral in financiral skupino za nacionalno zgodovino, ki so jo sestavljali učitelji iz Preševske doline ter strokovnjaki s Kosova, Makedonije in Albanije. Organiziral je tudi izobraževalne seminarje za učitelje in dosegel soglasje ministrstva, da se 30 odstotkov ur zgodovine nameni poučevanju o zgodovini albanskega naroda. Tudi albanski učitelji so se s tem strinjali, ker so do tedaj poučevali le en ali dva odstotka ur – v enem šolskem letu morda le eno šolsko uro. Tako se je poučevalo leta od 1983 do Miloševićevega režima. Po njegovem padcu so prišli mednarodni faktorji, da bi pomagali v povezavi z izobraževanjem. OVSE je to storil v povezavi z zgodovino, da bi omogočil albanskim otrokom, da se zamenja učni program, da bi se v zadostnem obsegu učili o zgodovini albanskega naroda in da bi zagotovili učbenik. Skupina ekspertov je naredila načrt in program za 6. razred. Program in učbenik sta pripravljena, a ni prišlo do zaključka, program je bil prekinjen. Ne vem, ali je bila težava na

ministrstvu ali pri avtorjih, ki so sestavljali učbenik, ki so imeli v zvezi z njim precej komentarjev. Dva avtorja, Makedonec in Albanec, nista pristala na zamenjavo tega učbenika, zato se je delo na učbeniku prekinilo. Delo je obstalo in nič več se ni zgodilo.

Zakon o izobraževanju določa, da lahko narodne manjšine uporabljajo učbenike in priročnike iz matične države po predhodni odobritvi ministra. Tako da učbeniki za albansko narodno manjšino niso bili tiskani v Srbiji, ampak smo vzeli s Kosova učbenike, ki so bili že potrjeni s strani evropske skupnosti. Naredili smo spisek učbenikov, ki so bili potrebni za naše učence. Leta 2005 je minister odobril vse učbenike za osnovne in srednje šole, razen učbenikov za geografijo, zgodovino ter za naravo in družbo. Minister je učbenike potrdil za leto dni, vsako leto smo morali podati novo zahtevo za odobritev. Leta 2006 jih je še enkrat potrdil, leta 2007 in 2008 smo se znova obrnili na ministra, a ni odgovoril. Zdaj učitelji in učenci uporabljajo učbenike, ki so bili odobreni leta 2006. Novih odobritev ni, učenci pa brez učbenikov ne morejo.

Iz katerih učbenikov se učijo zgodovino?

Trenutno nimajo nobenega učbenika, ker minister učbenika s Kosova ni odobril, v Srbiji pa se učbeniki za zgodovino za albanske šolarje tudi ne tiskajo, tako da se morajo učitelji in učenci znajti po svoje.

Slišala sem, da se en učbenik v albanskem jeziku zdaj tiska tudi v Srbiji?

V Srbiji se tiska en učbenik za prvi razred, to je Prvo berilo. Jaz sicer nisem pristojen za to, a po besedah učiteljev prvega razreda ne izpolnjuje standardov, pogojev načrtov in programa. Ni narejen po standardih, ki bi jim moral zadostiti. Slišal sam, da je bila ta knjiga zavrnjena, prav tako kot matematika za prvi razred, ki je zgolj prevod iz srbskega jezika.

Ali pouk v šolah poteka samo v albanskem jeziku?

Ne. Po podatkih iz popisa prebivalstva iz leta 2002 tukaj živi več kot 90 odstotkov prebivalcev Albancev, tako da je toliko tudi učencev. Šola v Preševu je samo v albanskem jeziku, obstajajo pa tudi mešane ali samo srbske. Ena osnovna šola, v kateri pouk poteka v srbskem jeziku je »Vuk Karadžić« (V Bujanovcu) in ena šola »9. maj« v vasi Reljane, kjer so učenci Albanci in Srbi, v isti zgradbi skupaj. Ostale šole so večinoma v albanskem jeziku, ker je večina prebivalcev Albancev.

Dve srednji šoli sta prav tako mešani. Dijaki gimnazije so Albanci in Srbi, prav tako je na srednji tehnični šoli, kjer so Srbi in Albanci pod isto streho.

Ali imajo Srbi in Albanci pouk v teh šolah v svojem jeziku?

Da, vsak v svojem jeziku.

Ali srbsko ministrstvo normalno financira albanske šole?

Da. Financiranje poteka s strani ministrstva, vzdrževanje pa financira lokalna samouprava, to je občina. Plače učiteljev in drugih strokovnih sodelavcev zagotavlja ministrstvo, tako kot za vse prosvetne delavce v Srbiji.

Ali se albanski učenci v albanskih šolah učijo srbskega jezika?

Da. Od prvega razreda naprej, to je obvezni predmet.

Ali srbska vlada priznava diplome iz Kosova?

Ne. Do neodvisnosti Kosova je ministrstvo priznalo diplome z UNMIK-ovim žigom. Po razglasitvi neodvisnosti pa diplom, ki so označene z žigom Republike Kosova, ne priznava več. Zdaj je veliko študentov, ki so končali študij na Kosovu, pa se s tako diplomo ne morejo zaposliti.

Ali mladi zato odhajajo iz Srbije, se zaposlujejo v tujini?

Če jim finančni položaj to omogoča, odidejo v drugo državo, da se vpišejo in končajo drugo fakulteto. Nekateri odidejo v Albanijo, v Makedonijo, da bi pridobili v Srbiji veljavno diplomo. Na zavodu za zaposlovanje teh diplom ne priznajo.

Ali je v Srbiji kakšna fakulteta, na kateri predavanja potekajo v albanskem jeziku?

Ena višja poslovna šola je bila v Bujanovcu odprta pred tremi leti. To je zasebna šola. Natančnega števila študentov ne poznam. Vpisani študenti niso mogli iti študirat na Kosovo, ker so v slabem ekonomskem položaju. V tej šoli predavajo predavatelji iz Beograda in Čačka, dva predavatelja pa sta Albanca.

Letos je Ministrstvo odprlo oddelek pravne in ekonomske fakultete v Medveđi. Natančnega števila vpisanih ne poznam, a je to napačna logika. Če so odprli fakulteto za Albance v Medveđi, kjer je zelo majhno število Albancev, ne pa v Preševu ali Bujanovcu, je to zagotovo napačna odločitev. Govori se, da se bo odprla v Preševu ali Bujanovcu ena od fakultet iz Niša, a še ni konkretnih podatkov. Študenti, ki hodijo študirat v Makedonijo, na Kosovo ali v Albanijo, ne prejemajo štipendij. Prejemajo jo samo tisti, ki študirajo v Srbiji na državnih fakultetah.

Ali je v Medveđi situacija na področju šolstva slabša, glede na to, da je tam albanska skupnost manjša?

Kolikor sem seznanjen, je skupno vpisanih študentov na oddelkih pravne in ekonomske fakultete devet albanskih študentov.

Kako je z osnovno šolo?

Tam je ostalo zelo malo Albancev. Vse skupaj je 92 učencev v vseh osnovnih šolah v celotni občini Medveđa.

Kaj pa srednje šole?

V srednji šoli je odprt samo en oddelek, ker tam ni albanskih učencev. Tisti, ki zaključijo osnovno šolo, gredo v srednje šole na Kosovo, ker jim je to blizu.

Ali imate kakšne časnike v albanskem jeziku?

Imamo časopis, ki se tiska na Kosovu, pa tudi dva lokalna časopisa, ki tedensko izhajata – Korak in Perspektiva, ki se tiskata v Bujanovcu.

Ali delujejo kakšne albanske radijske ali televizijske postaje?

Delujeta dve RTV postaji – ena zasebna RTV Aldi in RTV Preševo. Ta se financira se iz lokalne samouprave.

Ali državna RTV oddaja kaj programa v albanskem jeziku?

Ne. Prebivalstvo lahko gleda Beograd 1 in Beograd 2, B92, Pink, a nobena od njih nima programa v albanskem jeziku. TV Beograd 2 je pred vojno imel nekaj programa v albanskem jeziku, zdaj pa ga nima več.

Kakšna je zastopanost albanske skupnosti v javnih organih, policiji, sodstvu, zdravstvu?

Po padcu Miloševića je OVSE organiziral tečaj za mlade, ki so bili zainteresirani za delo v organih policije, to je bil projekt za multietnično policijo. Petdeset odstotkov pripadnikov policije je Albancev, čeprav tukaj predstavljamo devetdeset odstotkov prebivalstva.

Na sodiščih ni dovolj Albanskih sodnikov, a so zaposleni tudi Albanci.

Ali postopki na sodišču potekajo v albanskem jeziku?

Sodnik te vpraša, če želiš postopek v albanskem ali v srbskem jeziku. Če stranka želi postopek v albanskem jeziku, dobi prevajalca, odgovarja pa lahko v albanskem jeziku.

Kako je v zdravstvenih domovih?

Zdravstveni domovi imajo dovolj zdravnikov in drugih zaposlenih iz albanske skupnosti.

Ali so osebni dokumenti v albanskem jeziku?

Potni listi in osebne izkaznice so samo v srbskem jeziku. Včasih so bili v obeh jezikih, zdaj pa samo v srbskem. To je problem, ker ima albanska pisava nekatere črke, ki jih v srbskem jeziku ni.

Ali vam mednarodna skupnost kaj pomaga?

Od leta 2001, ko so bili končani spopadi v Preševski dolini, je vlada Republike Srbije oblikovala t.i. Čovićev načrt, ki so ga sprejeli EU in drugi mednarodni akterji. V načrtu je bilo predvideno, koliko sredstev je treba vložiti. Ker se 20 let ni investiralo niti v šole.

Mednarodna skupnost je projekte vložila 50 odstotkov sredstev, vlada Republike Srbije pa drugih 50.

Mednarodna skupnost je veliko investirala v te kraje, a ne dovolj. Potrebe so velike.

Obstaja še veliko projektov, ki jih skupnost potrebuje, pa se trenutno investira zelo malo. Stalni donatorji so končali s svojim programom. UNDP še nekaj investira, a celo mesto še vedno nima športne dvorane, imamo pa en kulturni dom.

Ali je srbska vlada kaj investirala v ta kulturni dom?

Da, nekaj je investirala preko Koordinacijskega odbora.

Vse manjšinske skupnosti v Srbiji so že formirale svoje nacionalne svete, zakaj ga albanska skupnost še ni?

Do zdaj ga še nismo oblikovali, ker po Zakonu o narodnih manjšinah Albanci nismo našli dovolj prostora, da bi formirali ta nacionalni svet. To leto je bil sprejet širši zakon za nacionalne manjšine, zato smo se odločili, da ga formiramo. Priprave so se že začele, zato mislim, da ga bomo uspeli ustanoviti. Od nacionalnega sveta bi imeli določene koristi, dodeljena so mu finančna sredstva, s katerimi lahko financiramo izobraževanje in druga področja, ki jih predvideva zakon.

Kako bi ocenili splošno situacijo za albansko skupnost v Srbiji?

V zadnjih časih ni nekih spopadov. Vem za skupino mladih, imenuje se »„Gnjilanska skupina«, ki je bila pripeljana v zapor v Beogradu, ne vem, kaj se dogaja z njimi. Ne vem, kaj so storili v času bombardiranja na Kosovu, kaj se je v resnici dogajalo, do razsodbe sodišča ne moremo reči, morda je to le neka politična igra. Sojenje se je že začelo.

Ali se je situacija za albansko prebivalstvo kaj spremenila po razglasitvi neodvisnosti Kosova?

Pred neodvisnostjo smo imeli enake pravice. Niso nam jih vzeli.

Ali so bili kakšni pritiski?

Ne, a Albanci v Preševski dolini se počutijo, kot da živijo zunaj svoje matične države. V SFRJ smo se tretirali kot vsi Albanci skupaj v Jugoslaviji: na Kosovu, v Makedoniji in tukaj, po razpadu Titove Jugoslavije smo sedaj ločeni: Albanci na Kosovu so neodvisni, Makedonija je povsem neka druga država, mi tukaj pa smo ostali neka manjšina, enklava. Ljudje se ne počutijo varne, ker po krajih patroljira žandarmerija, kot da je vojno stanje. Na meji s Kosovom sta vojska in žandarmerija, čeprav jih nič ne ogroža. Žandarmerija v stanju pripravljenosti pride v center mesta, kot da je vojno stanje. V zadnjih časih sicer ni nekih ekscesov s strani vojske ali žandarmerije, občasno se dogajajo manjši spori. Vsi so razporejeni ob meji s Kosovom: vojska, policija, žandarmerija, na vsakem koraku so, če greš v gozd, na polje, povsod je žandarmerija, ki te legitimira. Ne moreš več hoditi po hribih proti Kosovu.

PRILOGA Č: Intervju z intervjuvancem 4

Predstavnik albanske skupnosti v Srbiji, predsednik nevladne organizacije v občini Bujanovac ter novinar, 17. november 2009

Kakšne so naloge vaše organizacije?

Naša organizacija je bila ustanovljena leta 1995 kot sekcija organizacije iz Prištine. Po neodvisnosti Kosova pa smo se odcepili. V času krize, med spopadi med albanskimi prebivalci in srbskimi silami, se je naš odbor ukvarjal z identificiranjem kršitev človekovih pravic, ubijanjem, z drastičnimi kršitvami človekovih pravic. Od leta 2004, 2005 se bolj ukvarjamo s kršenjem kolektivnih človekovih pravic, pravic narodnih manjšin in delamo različne projekte. Nudimo brezplačno pravno pomoč, ukvarjamo se s pravicami pripadnikov manjšin, ki so v zaporih po Srbiji. En projekt, ki ga delamo sedaj, je sojenje za vojne zločine. Vsakodnevno pride veliko ljudi do nas, ki so jim kršene človekove pravice, socialne ali ekonomske.

Mislite, da ljudje na splošno poznajo svoje pravice? Vedo, na koga se obrniti v primeru kršenja teh pravic?

Zelo slabo, ker kot prvo ni dovolj izobraževanja državljanov o njihovih pravicah. Kar se tiče zakonodaje, država ne naredi dovolj, da bi informirala državljane o njihovih pravicah, poleg tega obstajajo jezikovne ovire. Zakoni v veliki meri niso prevedeni v lokalne jezike, če že so prevedeni, pa so prevodi slabi. Državljanje so zelo slabo informirani, še posebej zdaj, ko imamo veliko sprememb zakonov zaradi želje države po integraciji v evropsko skupnost. Vsak dan so sprejeti novi zakoni, o katerih so ljudje zelo slabo informirani. Poleg tega tudi institucije ne funkcionirajo dovolj dobro. Ni dovolj funkcionalnih institucij. Kadar prihaja do kršenja človekovih pravic, ne pride do intervencije države.

Zakaj?

Tukaj ni učinkovitih institucij, drugič zaradi geografskega dejavnika: tukaj je centralna oblast zelo slabo prisotna, država ni zainteresirana za Preševo in Bujanovac. Zdi se mi, da so pustili ta del, v smislu, delajte, kar hočete, samo ne destabilizirajte države, da ni nekih velikih problemov. V enem kontekstu, če oni intervenirajo, se postavijo v položaj, ko bodo Albanci rekli: Srbija izvaja represijo nad Albanci. V drugem kontekstu pa mislim, da niso zainteresirani.

Ali obstajajo kakšni pritiski, represija nad albanskim prebivalstvom s strani oblasti?

Da. Ne v tem obsegu, kot je bilo nekoč, a še vedno obstajajo. Če niste zainteresirani, da

rešite probleme, je že to v nekem kontekstu pritisk.

Menite, da bo srbska oblast dala večjo avtonomijo tej regiji?

Mislim, da je nesrbsko prebivalstvo v Srbiji velik problem. Srbija ima okoli 30 odstotkov nesrbskega prebivalstva, a obstaja velik odpor s strani države, kar se tiče pravic Nesrbov. Morda ste slišali, kakšen odpor obstaja proti novemu statusu Vojvodine. Vsakič, ko se odprejo vprašanja pravic nesrbskega prebivalstva, se država zelo upira spremembam. Poleg tega je položaj Albancev zelo specifičen. Stanje in položaj nesrbskega prebivalstva v Srbiji je problem na splošno, problem Albancev pa je še večji. Srbsko-albanski odnosi so slabši zaradi Kosova. Če pogledate današnje simbole Srbije, so to simboli, ki niso sprejemljivi za nesrbsko prebivalstvo, tudi za Albance ne. To pomeni, da država ni inkluzivna. Ali državna zastava, ki ima neko simboliko. To dokazuje, da oni nočejo biti inkluzivni, ne želijo integrirati Albancev, v nasprotju s Kosovom. Na Kosovu je npr. mednarodna skupnost ustvarila nek nov državni model, ki je popolnoma nealbanski. Npr. nova zastava, himna je brez besedila, je samo instrumental. Ko potegnete vzporednico, je to popolnoma drugače. Kosovo se poskuša dealbanizirati. Tendencia mednarodne skupnosti je, da se ustvari nov kosovski narod. Da se bo vsak državljan počutil, da je Kosovar. Da ni albanskega, srbskega, romskega, turškega elementa, ampak se ustvari nekaj novega. V Srbiji pa ni tako. V Srbiji se poskušajo okrepiti srbski elementi. V tem kontekstu se nesrbsko prebivalstvo izključuje, še posebej Albanci.

Zdi se, da so Madžari v Vojvodini v boljši situaciji.

Da, zaradi drugih okoliščin. Madžarska manjšina je močnejša gospodarsko in politično. V času Jugoslavije je imela status avtonomije. Poleg tega obstajajo institucije v Vojvodini, ki ji dajejo elemente avtonomije – skupščina, pokrajina, tukaj pa situacija ni taka. Kot prvo, albanska manjšina je manjša od madžarske, poleg tega tukaj ni institucij, razen na lokalni ravni. Poleg tega kosovsko vprašanje poslabšuje položaj Albancev v Srbiji. Albanci so leta 1992 izvedli referendum, zdaj pa Srbi hočejo, da se ustanovi nacionalni svet.

Zakaj ga Albanci tako dolgo niso ustanovili?

Ker se niso mogli dogovoriti, kdo bo predsednik. Poleg tega je bil zakon (o manjšinah) tak, da ni dovolj promoviral nekaterih pravic. Zdaj taka tendenca obstaja, a je večji problem decentralizacija, regionalizacija države. Zame je največji problem sama srbska ustava, ker ne daje možnosti Albancem, da uporabljajo svoje simbole, ker ne smejo biti enaki kot simboli v drugih državah. Albanska zastava se zato v Srbiji smatra za zastavo države Albanije. V tem kontekstu je ustava največji problem. Poleg tega je v ustavi zapisano, da je Srbija država Srbov in drugih skupnosti, ki živijo v Srbiji. Tako da to ni državljanska država,

ki pripada vsem, ki v njej živijo, ampak daje dominantno pozicijo Srbom.

Torej se bo sedaj Nacionalni svet Albancev ustanovil?

Da, procedura se je že začela. A osebno nisem nek velik podpornik tega sveta. Ker ta nacionalni svet ne more rešiti problemov simbola, nima pristojnosti za to. Poleg tega ne bo mogel rešiti problema diplom iz Prištine. Tega problema ni mogoče rešiti, ker Srbija ne priznava neodvisnosti Kosova. Tako da ta nacionalni svet ne bo mogel rešiti bistvenih problemov. Ima bolj funkcijo kulturne avtonomije. V političnem kontekstu pa nima nobenih pristojnosti. Z idejo nacionalnega sveta Srbija zopet spodbuja koncept »Srbi in manjšine«. Če imaš nacionalne svete manjšin, to pomeni, da te manjšine niso vključene v družbo. Če bi bile manjšine integrirane, potem ne bi potrebovali svetov manjšin.

Zakon predvideva odbore za mednacionalne odnose v multietničnih občinah. Ali ti odbori funkcionirajo?

Da, obstaja, a ne funkcionira, ker deluje tako kot na Kosovu, po modelu multietničnosti. Ta pa zopet bolj forsira multietničnost kot državljanski koncept. Nahajamo se v situaciji, ko imamo Albanci v rokah lokalno oblast v Preševu in Bujanovcu, brez Srbov, Srbi pa vodijo centralne institucije. Tako da v vsakodnevem življenju multietničnost ne funkcionira.

Zato ne sodelujejo niti v Koordinacijskem organu za jug Srbije?

Zdaj sodelujejo, a ne dela nič konkretnega. Koordinacijski organ je malo bolje deloval med leti 2001 in 2003 v času premiera Đinđića, od tedaj je odbor zgolj na papirju.

Ali se je situacija na področju človekovih in manjšinskih pravic kaj spremenila po razglasitvi neodvisnosti Kosova?

Spremenile so se individualne pravice državljanov. Situacija zanje je boljša, pri kolektivnih pravicah pa ni nobenega izboljšanja.

Na kakšen način srbski državni mediji poročajo o albanski skupnosti? Obstaja kakšna stigmatizacija?

Stigmatizacija obstaja, a jo je manj kot včasih, ni pa afirmativnega pisanja. Ali se o albanski skupnosti ne piše, ali pa se piše negativno. Zdaj smo v situaciji, ko se sploh ne piše. Včasih je bilo veliko stigmatizacije, veliko propagande. Zdaj je ni več toliko, smo pa v situaciji, ko se nas ignorira.

Ali so na srbski državni televiziji kakšne oddaje v albanskem jeziku?

Ne. Na žalost jih ni. Vem, da obstaja program za Rome, a za Albance ne.

Ali so potem v občinah z večinskim albanskim prebivalstvom kakšne zasebne televizije?

Da, delujeta dve albanski televiziji, ena v Preševu in ena v Bujanovcu. Deluje tudi ena

zasebna radijska postaja. Kar se tiče medijev, je situacija v kontekstu pravice do informiranosti malo boljša.

Ali se mediji financirajo iz državnih fondov?

Dve televiziji, ki sta ju ustanovili skupščini občine, se financirata iz proračuna občine. Neposredno s strani vlade pa se mediji ne financirajo.

Ali obstajajo kakšni časopisi v albanskem jeziku?

En časopis izhaja v Bujanovcu in se financira s strani Ministrstva za kulturo.

Ali so šole etnično mešane?

Ne, vsak hodi v svojo šolo.

Torej Srbi hodijo v srbske šole?

Da. Albanski in srbski šolarji ne hodijo skupaj v šolo, v glavnem so razdeljeni. Mislim, da tudi tehnično ni mogoče, da hodijo skupaj.

Ali se albanski učenci učijo srbskega jezika?

Da. Obratno pa ne. Srbi se ne učijo albansko.

Kje študirajo albanski študenti?

V glavnem v Prištini, v Tirani v Albaniji in v Tetovu v Makedoniji.

Zdaj sta se odprla dva oddelka v Medveđi?

Odprli so fakulteto v Medveđi, kjer živi 200 Albancev.

Zakaj ne tukaj?

Ne vem. Je pa velik problem z diplomami. Ker Albanci iz Preševa in Bujanovca študirajo v Prištini, pa se ne morejo zaposliti tukaj, ker jim ne priznajo diplome.

V Beogradu ne študirajo?

Ne, študirali so do 90.-ih let, do začetka razpada Jugoslavije. Leta 1994 je bil en albanski študent ubit v Nišu in primer ni bil razrešen. Ne vem, ni varnosti.

Kakšna je potem perspektiva za mlade Albance? Ali odhajajo iz doline?

Da, odhajajo. Na primer tukaj imate okoli 10.000 Albancev, ki so odšli od tukaj v času krize in se niso vrnili. Danes je tukaj okoli 20.000 Albancev manj kot pred desetimi leti. Prvi razlog je ekonomska situacija, ki je enaka za vse, druga pa je politična.

Kam so odšli?

Večina v tujino, veliko del od njih v Prištino. Mladi, ki so končali fakultete, mlada generacija ne ostaja tukaj. Ali zato, ker se jim ne priznajo diplome ali zato, ker ne vidijo perspektive. Večina odide v Prištino, nekateri pa so odšli v Tirano. Obmejni pas s Kosovom, od tam se ni nihče vrnil. Tam je vojska, policija, poleg tega ni nobene perspektive. Tukaj smo v situaciji, kjer jih več odide kot se jih vrne.

Tudi gospodarska situacija je slaba?

Da, pa tudi politična. Mislim da na Balkanu ni lahko biti manjšina. Ali je to na Kosovu, v Makedoniji, v Srbiji, povsod. Na Balkanu je bolje biti večina, ali je to socialna, seksualna ali etnična. V Srbiji je težko biti Albanec. Če vprašate Srbe, Albanci odhajajo iz ekonomskih razlogov.

Ali si Albanci želijo, da bi se ta dolina priključila Kosovu?

Da, če govorite z našimi politiki, vam tega ne bodo povedali. Mislim, da je to normalno. Ne zaradi neke politične ideje, ampak je povsem normalno, če ne čutite, da je neka država vaša, da imate secesionistične ambicije ali logiko. Če odidete živeti v Švico, nimate take logike. Začnete čutiti, da je država vaša. Če pa ste Albanec, ki živi v Preševu ali Bujanovcu, ne čutite, da je država vaša. Ker država funkcionira tako. Ni važno, ali je drastična represija, ali je ni. Ker le-te danes ni. V tem trenutku, ko država promovira enakopravnost, drugi državljani pa ne čutijo, da je država njihova. Poleg tega je prisoten emocionalni element zaradi Kosovskega problema, zato je integracija Albancev v Srbiji težka.

Kakšna je potem prihodnost teh občin?

Prihodnost bi bila neka evropeazicija v kontekstu, da se ukine meje in se uvede regionalizacija. Srbiji se ne bi bilo treba bati povezovanja Albancev. Edini način, da Albanci preživijo tukaj, je, da imajo več stikov z Albanci s Kosova, iz Makedonije, na področju izobraževanja, kulture. Srbija se boji, kar je morda razumljivo, ni pa legitimno. Bojijo se, da imajo Albanci stike z drugimi Albanci, zato jih poskušajo omejiti. Oni pravijo: vaša prihodnost je Beograd, ne glejte drugih Albancev. A to je narobe. Isto je s Srbi na Kosovu. Ne morete jim reči, da nimajo ničesar več s Srbi. Tukaj noben od Albancev ne gleda srbskih medijev. Ker jih stigmatizirajo, zato ne najdejo ničesar za sebe. Zato Albanci gledajo medije iz Albanije ali iz Kosova. To je tako, kot bi slovenski manjšini na Hrvaškem prepovedal gledati, kaj se dogaja v Sloveniji. To ni evropska mentaliteta. Zato mislim, da je edina prihodnost, da se ukine meje in da se napravijo projekti regionalizacije. Ne samo v teritorialnem kontekstu, ampak tudi v ljudskem smislu. Če tukaj odprete fakulteto za Albance, ne boste rešili problema izobraževanja. Albanci bodo še naprej hodili v Prištino, Tirano, Tetovo. Država Srbija se boji albanske manjšine, to je specifičnost, ki se razlikuje od drugih manjšin v Srbiji, zaradi preteklosti. Zato se bodo Albanci težko integrirali v Srbiji. Kot drugo, v Srbiji ni nekega kolektivnega duha, da bi se sprejelo nesrbsko prebivalstvo. Še vedno dominira balkanska ideja, da država pripada samo največji skupini prebivalstva. In Srbija se v tem kontekstu ni spremenila. Ko vidite, kako funkcionirajo politika in mediji v

Beogradu, dobite vtis, da oni v resnici mislijo, da država Srbija pripada Srbom in ne vsem državljanom, ki živijo v Srbiji. Če se to ne bo spremenilo, ni prihodnosti za Albance v Srbiji. Mnogi ljudje mislijo, da je Srbija veliko izgubila. Izgubila je Kosovo, zmagali so Albanci. Zdaj ne govorite o Albancih v Srbiji, to je preveč. Albanci so dobili državo, zdaj pa je dovolj. Vi tukaj samo ustvarjate probleme. V resnici mislim, da je problem manjšin v Srbiji velik problem, a nihče ne govori o tem. Poglejte srbsko skupščino, 95 odstotkov poslancev je Srbov, 30 odstotkov prebivalstva pa predstavljajo manjšine.

Torej mislite, da bo bolje, če Srbija vstopi v evropsko skupnost?

Da, upam, da bo vstopila. Zdi pa se mi, da Evropska unija ni želela postavljati veliko vprašanj o manjšinah v Srbiji. EU se boji, da bi prišla na oblast nacionalistična struja, zato niso želeli postavljati veliko pogojev, kar se tiče manjšin v Srbiji. A to se bo moralo spremeniti. Ne morete čakati, da bo manjšina priznala Srbijo za svojo državo, če imate tako nacionalno himno. Kako bo pel Rom, Turek, Madžar, Albanec, ki bo igral za srbsko nogometno reprezentanco, pel himno »Božja pravda«, ki je popolnoma prosrbska. Poiskati je treba neko kohezijo, da bo ta država država vseh državljanov. Ne moreš pričakovati, da bodo Albanci sprejeli srbski grb, če so na njem štirje S-ji. Politična situacija je taka, da so radikalci močni, nihče se noče dotikati zmerne struje v Beogradu. Ker mislijo, če bomo odprli problem manjšin v Srbiji, bodo oblast dobili nacionalisti. Na predsedniških, parlamentarnih volitvah ni popularno za nekaga politika iz Beograda, da se pride pogovarjat z Albanci ali z Romi.

Ni reciprocitete s pravicami manjšin na Kosovu s pravicami manjšin v Srbiji. Če pogledaš Ahtisaarijev načrt in kosovsko ustavo Srbi na Kosovu imajo pravico do veta na vse stvari, ki se tičejo njih, Albanci v Srbiji pa imajo samo enega poslanca. Pa ni problem samo reprezentativnost. Nimajo nikakršnih teoretskih možnosti, da blokirajo odločitve. V Srbiji je demokracija sistem večine. Teoretsko gledano ni isto, pa tudi na terenu ni. Albanci v Preševu in Bujanovcu imajo večjo varnost gibanja kot Srbi na Kosovu. Srb se ne more tako lahko sprehajati po Prištini. Tukaj pa je svoboda gibanja večja, čeprav tudi tukaj ni idealno. Na papirju pa, kar se tiče pravic manjšin, imajo Srbi mnogo več pravic. Tam so spremenili tudi zastavo, napravili so novo zastavo, novo himno, vse to so naredili za Srbe. To je mednarodna skupnost storila za Srbe. Ko so delali novo zastavo, so se odločili, da ne bo niti črna niti rdeča, ker sta to albanski barvi. Vse te stvari se tam delajo za Srbe. Decentralizacija. To je etnična in ne funkcionalna decentralizacija, ki se je izvršila za manjšine. Za Turke, Srbe in Rome. Tukaj v Srbiji te decentralizacije ni, niti regionalizacije. Še vedno velja projekt vlade, da se Srbija centralizira. Ideja je, da se bo Srbija še bolj

centralizirala. Danes obstaja 13 okrožij, ideja je, da bi oblikovali šest regij.

Če vprašaš naše politike, bodo rekli, da hočemo iste pravice kot jih imajo Srbi na Kosovu. A mi smo še zelo daleč od tega. Tam se Srbi ne bodo integrirali. Oni ne hodijo na volitve. Oni odprto ne sprejemajo države Kosovo, a dela se vse, da bi se integrirali. Tukaj je situacija obratna. Albanci se želijo integrirati, a država nič ne naredi za to. Tukaj ni popolne lojalnosti, ljudje se želijo priključiti Kosovu. A kljub temu neka lojalnost obstaja. Hodi se na volitve, plačuje se davke, ni odkritega secesionizma, kot je na Kosovu. A s strani države ni tega procesa, da bi se integrirali. Obstaja strah, volje pa ni.

Ali občine na severu Kosova funkcionirajo po srbskih zakonih?

Da. Po Ahtisaarijevem načrtu poveljnika policije izbira občina, prav tako predsednika sodišča. Tako je v izobraževanju, sodstvu in policiji. Za vse imajo občine pristojnosti. Tukaj pa ni isto. Občine v Srbiji nimajo takih pristojnosti. Ne v sodstvu, ne v policiji, niti v šolah. Če v prihodnosti ne bo decentralizacije, pa ne teritorialne, ampak funkcionalne, fiskalne, monetarne, kulturne ali izobraževalne.

Tukaj vsak živi v svojem delu. Ni take kohezije. Vsak živi v okviru svoje skupnosti in ni stikov med skupnostmi. A ni problemov v odnosih. Ni tako kot na Kosovu, kjer hodijo Srbi in Albanci v isto kavarno. Tukaj tega ni. Tukaj je problem med manjšino in državo. Vsi pravijo, da je problem v dvoetničnosti, a to ni problem. Problem je status manjšin v Srbiji. Ideja mednarodne skupnosti, da postaviš skupaj enega Srba, enega Albanca in enega Roma je neumna ... Ne obstaja državljanska Srbija.

Kako bi ocenili delo mednarodne skupnosti na področju manjšinskih pravic?

OVSE ima tukaj pisarno, a se bolj ukvarja z multietnično policijo, to je lokalna policija. Malo so pomagali pri procesu integriranja Albancev v lokalno policijo, malo z lokalnimi mediji, oblikovali so multietnične medije. Mednarodna skupnost je najbolj zainteresirana za stabilnost. Nima pa dolgoročne strategije, zato ta strategija na dolgi rok ne more funkcionirati.

Mi živimo v neki neuradni enklavi. Gibamo se samo v tem območju, ali gremo na Kosovo ali v Makedonijo. Zelo malo Albancev pa gre v Srbijo. Tako da to ni popolnoma svobodno gibanje. Ne počutiš se dobro.

PRILOGA D: Intervju z intervjuvancem 5

Koordinator za narodne manjšine za občine Bujanovac, Preševo in Medveđa, 18. november 2009, Bujanovac

Katere dejavnosti opravljate v vašem uradu?

Naša pisarna je začela delovati leta 2001 v okviru Ministrstva za človekove in manjšinske pravice. Spremljamo spoštovanje manjšinskih pravic na terenu. Ugotavljamo, ali je prišlo so kakšnih incidentov ter spremljamo situacijo v povezavi s človekovimi pravicami v šolstvu in pri uporabi jezika.

Kako bi torej ocenili situacijo za albansko prebivalstvo v Srbiji?

V zadnjem času je manj incidentov, kot jih je bilo včasih. V času vojne je bila situacija slaba, zdaj pa je malo bolje. Medetnični odnosi med Srbi, Albanci in Romi so boljši kot leta 2001, ko je prihajalo do konfliktov. Danes se svobodno družijo v lokalih in se med seboj pogovarjajo. Odnosi med državljani niso tako hladni, kot v primeru Bosne, Hrvaške ali Kosova. Do določene mere so se odnosi ohladili, zdaj pa je vse v redu. Problem je le gospodarska kriza, ker ni dela in vladata pomanjkanje in revščina, ni pa nekega kriminala.

Katere težave albanske skupnosti v Srbiji bi izpostavili?

Eden od glavnih problemov je trenutno visokošolsko izobraževanje. Albanski študenti študirajo vsepovsod, to pa v času krize veliko stane. Zaprošiti moramo Prištino, Albanijo, za mesta na fakultetah, kjer imajo za naše študente določene kvote, a lahko kljub temu sprejmejo skoraj vse albanske študente. Albanci še vedno niso pripravljeni študirati v Srbiji, niti v Beogradu niti v Nišu. Skoraj vsako mesto v Srbiji ima univerzo, zato Albance moti, da tem ne morejo študirati. Zares si želimo, da bi se integrirali.

Albanski študenti študirajo v Albaniji in v Tetovu. Albanci si želijo imeti fakulteto. Zdaj se je odprla fakulteta v Medveđi, a albansko politično vodstvo s tem ni zadovoljno, ker je v Medveđi malo študentov. Večina jih je tukaj, v Bujanovcu in Preševu. Albanci tisto fakulteto bojkotirajo, pa še daleč je. Bližje jim je Priština. Medveđa je majhno mesto, tega, kar je država obljubljala, še vedno ni.

Poleg tega nostrifikacija diplom poteka počasi. Eden od najbolj perečih problemov je, ker Srbija ne prizna kosovskih diplom.

Drugi problem je omejena svoboda gibanja ljudi in blaga med Prištino in jugom Srbije. Srbi ne priznavajo kosovskih dokumentov, blago ne more priti s Kosova v Srbijo. Tudi s srbske strani je izhod na Kosovo otežen, zato ljudje hodijo ilegalno, preko planin. To lahko pripelje

do kakšnega incidenta, kazni pa so strahotno visoke. Zdaj so tu na administrativni meji s Kosovom vojska, policija, žandarmerija, to so tri formacije oboroženih ljudi, ki močno nadzorujejo mejo.

Večina žena s Kosova, ki so poročene pri nas, živi tukaj, a so jim bili odvzeti dokumenti – matični listi so bili odnešeni v Srbijo, tukaj pa ne morejo priti do dokumentacije. Meja sedaj ni problematična, policisti ne zaslišujejo več ljudi, kam gredo in kje so bili, ampak je vprašljiva dokumentacija. To je malo oteženo.

Naslednja težava je zdravstvo. V Preševu je bila v času pred Miloševićem porodnišnica, sedaj pa je ni več. Tega si želimo.

Okoli uporabe imen je situacija malo težja, ker imajo Albanci nekatere črke, ki jih Srbi nimajo. Dokler je bila v Preševu porodnišnica, so bila imena v matični knjigi zapisana v albanščini, danes zapisujejo imena v srbskem jeziku. Na zahtevo je mogoče dobiti dvojezične dokumente, s tem nismo zadovoljni.

So na dokumentih torej imena zapisana v srbski pisavi?

Srbski organi se opravičujejo, da nimajo naših črk, a zdaj je na računalniku vse. Dvojezične dokumente dobimo, če zanje zaprosimo.

Ali se Albanci udeležujejo volitev?

V tej zgradbi, v občini, je bilo včasih malo Albancev, čeprav predstavljamo 65 odstotkov prebivalstva občine. A župan nikoli ni bil Albanec. Volitve smo bojkotirali, tako kot na Kosovu. Iz Albanije in iz mednarodne skupnosti, cele Evrope, Amerike so nas pozivali, naj se udeležimo volitev in pokažemo, koliko nas je. Bojkot ne reši ničesar. Šli smo na volitve in dobili župana. Čeprav smo bili izločeni iz institucij, imamo zdaj v njih Rome, Albance in Srbe. Odlično komunicirajo, ni incidentov, ni problemov.

Ali je albansko prebivalstvo zaposleno v policiji?

V policiji so po zaslugi OVSE-ja zaposlili posameznike, ki so sodelovali v oboroženih spopadih. Da bi se integrirali in izvlekli iz krize. Ljudje, ki so se gledali preko puškinih cevi, so zdaj kolegi. To nas veseli. Ne more pa biti (Albanec, op. a.) načelnik policije, ker je to republiški organ.

Kakšno je sodelovanje med srbsko vlado in občinami na jugu Srbije?

Sodelovanje poteka po demokratičnem načelu – tista stranka, ki zmaga na volitvah, ima oblast. V Beogradu preferirajo, da so podžupani Srbi, Albanci župani. A oni (Srbi, op. a.) dobijo malo glasov. Kadar potekajo volitve v lokalne skupščine, večina Albancev za podžupana izvoli Albanca. Nato pa jih Srbi bojkotirajo. V parlamentu je več radikalcev, zato nam iz Beograda občasno dajo vedeti, da bi morali več sodelovati s Srbi.

Ali se je za albansko skupnost kaj spremenilo po razglasitvi neodvisnosti Kosova?

Razglasitev neodvisnosti se odraža tudi v Srbiji. Radikalne albanske struje pretendirajo na priključitev doline Kosovu. Jaz mislim, da je prihodnost Albancev v Evropski uniji. Te države (z albanskim prebivalstvom, op. a.) bi se morale čim prej vključiti v unijo, čeprav so siromašne, vedno so bile najrevnejše. Slovenija je bila za nas Evropa. Tukaj pa smo bili vedno revni. Ko nas bodo sprejeli v Evropsko unijo, ne bo več meja – ne bomo več vedeli, kje je Kosovo, kje je Slovenija, kje je Makedonija. Čim dlje bo Evropa ignorirala te države, slabše bo. Vsakdo si želi oditi delat v Slovenijo. Ko pride v Slovenijo, ima odprta vrata, mi pa smo tu v getu. Kamor koli gremo, nas čaka meja. Dvajset kilometrov je do meje z Makedonijo, sedem kilometrov zračne linije – nova meja. Zaporji so polni ljudi, ki si želijo prebegniti v Evropo. Revščina je velika.

Ali v multietničnih občinah obstajajo Sveti za mednacionalne odnose?

Da, v njih sodelujejo Romi, Srbi in Albanci, ki spremljajo situacijo. Kot prevencija, da ne bi prišlo do incidentov. Poleg tega deluje Koordinacijsko telo.

Ali Albanci sodelujejo v njem?

Da. Nekaj časa so ga bojkotirali, dokler je bil Koštunica, ki je začel vse blokirati. Ko je prišla nova oblast, so se Albanci vrnili, a znova ob posredovanju mednarodne skupnosti. Prišli so ambasadorji Anglije, Amerike, Nemčije, Francije, ki so sodelovali pri tem. Skušali so vzpostaviti pogoje, ki pa se še ne implementirajo, zato jim ljudje ne verjamejo več.

Zakaj albanska skupnost tako dolgo ni imela svojega narodnega sveta?

Ker z njim ne bi ničesar dosegli. Zdaj Evropa vztraja, da ga ustanovimo. Novi zakon (Zakon o nacionalnih svetih narodnih manjšin, op. a.) je boljši od starega, ker ureja uporabo simbolov, izobraževanje. Da srbska oblast oblast ne more odločati o nas, brez našega privoljenja. V zakonu piše, da se brez soglasja manjšine ne morejo sprejemati zakoni, povezani z njo. Nacionalni sveti naj bi dajali predloge in preprečevali sprejemanje zakonodaje, ki je za skupnost diskriminatorna. Ne vem pa, v kolikšni meri se bo zakon implementiral. Narodni svet odloča o uporabi jezika in simbolov, izobraževanju, kulturi, sodelovanju z matično državo, izdelava načrt in program izobraževanja. Nacionalni svet naj bi odločal o vsem tem, a sem skeptičen, dokler tega ne vidim v praksi. Program daje mnogo pravic, a bomo videli, če bo implementiran. Če bi nacionalni svet in država v resnici izpolnjevala ta načrt, bi bil zelo dober in sprejemljiv.

Ali obstajajo s strani mednarodne skupnosti kakšni pritiski, da se uredi manjšinska zakonodaja?

Ko so Albanci šli na volitve, so bili skeptični, ali bi šli na volitve ali ne. Mednarodna

skupnost je pozivala Albance, naj gredo na volitve, oni pa niso želeli iti, ker so menili, da tako ali tako ne bodo dobili nič. Mednarodna skupnost pa nam je obljubila, da bo ona garantirala, le da gredo Albanci na volitve. Oni so opazovali volitve, še vedno prihajajo, da nadzorujejo situacijo. Veliko stori za nas in za Rome.

Ali bi lahko rekli, da je manjšinska zakonodaja zadovoljiva?

Manjšine niso nikoli zadovoljne. Zakoni, ki obstajajo, so dobri. V praksi pa še vedno obstaja »jugoslovanska« mentaliteta – če nekoga poznaš, boš stvari uredil lažje. Vsak interpretira zakon, kot mu odgovarja. Zakoni so dobri, če bi se jih le implementiralo.

PRILOGA E: Intervju z intervjuvancem 6

Izvršni direktor nevladne organizacije iz Beograda, 19. november 2009

Kako ocenjujete splošno situacijo za Srbe na Kosovu?

Usodo Srbov na Kosovu po intervenciji zveze NATO leta 1999 lahko razdelimo v dve do tri faze. Prva je neposredno obdobje po prihodu sil NATO, tu govorimo o obdobju okoli šest do devet let, ko je obstajal nek kaotični vakuum. Najboljši primer tega, kaj se je s srbsko skupnostjo dogajalo v tem obdobju, ko je srbska vojska odšla, sile NATO sile pa še niso prišle, je srbska enklava, vas Starogradsko, pet minut vožnje od Prištine. Tam je bilo 15 vaščanov ubitih s strani nepoznatih akterjev. Šli so na polje, da bi poželi pšenico, to je bilo septembra, tri mesece po koncu vojnega delovanja. Vaščani so bili ubiti na tem polju. Potem je prišlo do nekaj zelo hudih incidentov v tem obdobju, nekaj otrok je bilo ubitih na reki Ibar, ko so šli na kopanje. Po letu 1999 govorimo o letu dni, ki je bilo peklensko za Srbe na Kosovu. Človekove pravice niso obstajale, veliko ljudi je izginilo. Govorimo o stotinah izginulih Srbov v letu 1999. Ko je NATO končno vstopil na Kosovo in je OZN vzpostavil svoj sistem, lahko govorimo o umirjanju situacije. Lahko bi rekli, da je bila to krhka situacija, ki je znova eskalirala marca 2004. Ti nemiri so bili malo predimenzionirani, to je bil en napad albanske skupnosti na srbske cilje, a je bil dogodek močno zlorabljen s strani srbskih medijev. Srbi so bili tedaj v velikem številu evakuirani v Srbijo, a so se takoj vrnil, tako da ti dogodki niso pripeljali do novega begunskega vala.

Nato se je vse bistveno spremenilo, ko so se začela pogajanja o neodvisnosti Kosova. Junija 2006 se je pojavila situacija, ki traja še danes. Tam smo z našo pisarno prisotni tri leta. Kosovska Mitrovica ni problematična, ker tam deluje vzporedni sistem varnosti, oblasti, denarni sistem. Oni so bili varni leta 1999, leta 2004 in so še danes. Druga zgodba

pa je, kar se tiče enklav.

Ko so se začela pogajanja o statusu Kosova, se je naenkrat vse spremenilo. Na najvišjem političnem nivoju je bila sprejeta odločitev, da se Albanci ne smejo zapletati s Srbi, da se jih ne sme napadati in to se je začelo spoštovati. To pomeni, da od leta 2006, še posebej pa leta 2007, 2008, nam v raziskavah, ki jih opravljamo v enklavah, njihovi prebivalci povedo, da so njihovi problemi socialne narave (vprašanje revščine, dejstvo, da otroci odhajajo, ker nimajo dela). Ko naredimo raziskavo v enklavi v centralnem Kosovu in v vasi poleg nje, kjer živijo Albanci, bomo dobili popolnoma identične odgovore. Ko vprašate Srbe, kaj je z Albanci, nam rečejo: Kaj je z Albanci? Že tri leta nam ne prijavljajo Albancev kot problem. Prosto se gibajo, kosovske registrske tablice so rešile velik del teh problemov. Srbi danes koristijo srbske registrske tablice z oznakami Priština, Zvečani, Gnjilani, in se svobodno gibajo po Kosovu. Jaz se že dve leti vozim po Kosovu z beograjskimi registrskimi tablicami, pa nisem imel nikoli nobenih incidentov. V zadnjih dveh letih ne beležimo nekih resnih incidentov, beležimo pa oziroma delamo na tem s kosovsko vlado, da se zelo pogosto dogaja, da kosovska policija v manjšin naseljih zlorablja zakonodajo. Stojijo na križiščih in kaznujejo Srbe, samo zato, ker so Srbi. Nato ti Srbi pokličejo nas, da interveniramo. Na Kosovu je, zahvaljujoč dejstvu, da je tu mednarodna skupnost prisotna že toliko let, sistem zasnovan tako, da imamo mehanizem, da nekoga pokličemo in obvestimo – obstaja vlada, ministrstvo – da se problem reši.

Ugotavljamo, da je problem srbske skupnosti na Kosovu eksistenčne narave, to pomeni revščina, in še naprej beležimo, da Srbi odhajajo iz Kosova v Srbijo. A razlog za odhode ni vprašanje varnosti, ampak vprašanje gospodarstva – Srbija je večje tržišče, je več dela, fakultete so tukaj, niso na Kosovu. Pomembno je tudi, da je Srbija demografsko depopularizirana. Kosovski Srbi so v večji meri ruralno prebivalstvo, to so vaščani, ki so navajeni, da vzdržujejo vinograde in obdelujejo zemljo. Dogaja se iz povsem ekonomskih razlogov, da Srbi prodajo svoje hiše in zemljo za velik denar in za ta denar kupujejo stanovanja v Beogradu, tisti, ki to lahko, seveda. Poleg tega imajo Albanci veliko diasporo, ki služi denar, zato lahko plačajo Srbom velike vsote denarja za lastnine. Od leta 1999 do 2008 so Srbi prodali Albancev za 3 milijarde evrov lastnine.

Ostaja še vprašanje tistih enklav na Kosovu, kjer so majhne vasi z malo prebivalci, ki so v glavnem starejši ljudje. Ne tem primeru ne moreš kriviti Albancev, gre preprosto za biološko izginjanje.

Če moram dati splošno oceno o stanju varnosti, pa tudi o človekovih pravicah Srbov, se je stanje močno izboljšalo.

Ko se je pojavil Ahtisaarijev načrt, ga nismo podpirali, ker predvideva državo v državi. Gračanica, ki je največje administrativno središče vseh Srbov južno od reke Ibar, bo imela sedaj komandirja policije, ki je Srb, vodje vseh lokalnih policijskih postaj bodo Srbi, sodnik bo Srb, prav tako tožilec. Imeli bodo pravico do svoje televizije, pravico do izobraževanja... Ahtisaarijev načrt je Srbom omogočil, da ne priznavajo države Kosovo, a istočasno prejemajo denar iz Prištine in iz Beograda. Pravno gledano so v neobičajno dobri poziciji. Ugotovili smo, da je albanska politična elita dojela, da ne bo mogla urediti politične prihodnosti, dokler ne uredi srbskega manjšinskega vprašanja. V prihodnosti bodo vsi, tudi mednarodna skupnost, imeli občutek krivde, ker je bila Kosovu odvzeto Srbiji in mu je bila podeljena neodvisnost. Ta krivda se bo izražala v tem, da se bodo Srbom dale maksimalne pravice in v praksi je tako.

Torej država Kosovo v resnici ni suverena nad svojim ozemljem?

Tukaj obstajata dva problema. Mednarodna skupnost še naprej zagotavlja 80 odstotkov proračuna, postavlja se tudi vprašanje, koliko vpliva na izbor politične elite, koliko ameriški ambasador na Kosovu vpliva na to, kdo je premier, to je en del suverenosti, ki je problematičen. Drugi del pa je dejstvo, da država ne kontrolira celotnega teritorija. Ocenjujemo, da bo to v prihodnjih letih postalo problematično, ker če ne nadzirate Mitrovice, če praktično razdelite Kosovo, to odpre vprašanje Makedonije, to odpre vprašanje južne Srbije, Preševo, Bujanovac, Medveđa. Seveda Albanci v južnem delu Srbije postavljajo zelo veljavno vprašanje, to je, zakaj imajo Srbi na Kosovu 3–4-krat več pravic znotraj zakonodajne strukture Kosova, kot jih imajo oni znotraj Srbije. Ne, Kosovo danes nima popolne suverenosti, niti pravne niti carinske. Kosovo niti carinsko ne kontrolira države na severni meji. Retorika te oblasti (v Srbiji) se je spremenila. Ker je Srbija podpisala sporazum z EULEX, ki je predvidel mejo med Srbijo in Kosovom. To pomeni, da smo kot Srbija, kot država dejansko priznali neodvisnost.

Ali obstaja sodelovanje med skupnostma, ali živita povsem ločeno?

Leta 1999 je 98 odstotkov ljudi živelo ločeno. To ni samo vprašanje, da se med seboj ne prenašajo, ampak je tudi vprašanje jezika. Mladi Srbi in mladi Albanci se ne razumejo. Albanci zelo pogosto govorijo angleški jezik, Srbi pa zelo redko. Prvi ne znajo srbsko, drugi ne znajo albansko. To je kulturna razlika. Na primer v nekih občinah, kot je Novo Brdo, to je enklava, tam so večina Srbi, župan pa je Albanec. Druga situacija je drugo mesto, v katerem srbsko nogometno moštvo z Albanci igra turnirje. Ne obstaja neka povezanost med skupnostma, ni pa tako ločeno, kot se zdi. Eden od stereotipov je, da v Prištini ni Srbov, a so. To so ljudje, kot sem jaz, ki so tam dobili službo. Vsi se svobodno

gibamo in govorimo srbsko, pogovarjamo se po srbsko v kavarni. Kosovo je multietnično, tam živijo tudi Bošnjaki in Gorani, ki govorijo srbsko. Srbskega jezika ni mogoče izločiti iz uporabe.

Ali se srbski učenci v šoli učijo albanskega jezika?

Ne. To je največji problem. Mednarodna skupnost je vložila ogromno denarja, da imamo multietnične šole, da bi Srbi in Albanci hodili skupaj v šolo, a je pouk organiziran tako, da Srbi hodijo dopoldne, Albanci pa popoldne. Srečajo se samo med menjavo izmen. Edino, kar jih povezuje poleg revščine, je zdravniška zaščita. Srbija ima še vedno najboljše zdravnike na Kosovu, in presenetilo nas je, da se Albanci želijo množično zdraviti v Srbiji, v Nišu, Beogradu in Novem Sadu ali v Gračanici. Zelo neobičajno, a tako je.

Ali RTV Kosovo oddaja program v srbskem jeziku?

Da, in to zelo kvaliteten program in Srbi ga gledajo. Po Ahtisaarijevem načrtu imajo Srbi pravico do lastne TV postaje, ki pokriva celotno Kosovo, to je popolnoma neverjetno. Poleg tega lahko Srbi neovirano gledajo vse beograjske postaje, vse srbske postaje. Ta RTK program v srbskem jeziku je povsem v redu.

Ali obstaja kakšna srbska postaja?

Lokalnih je neverjetno veliko. Dve TV pokrivata absolutno vse enklave, eni se reče TV Herc, drugi TV Plus, obstaja pa še šest zelo resnih radijskih postaj, ki oddajajo program. Plus vse srbske, npr. B92 lovijo tudi na Kosovu, tudi Radio Beograd slišite na Kosovu. Koštunica je dal postaviti oddajnike okoli Kosova, tako da signal seže tudi na Kosovo.

Slišala sem, da RTK ne pokriva celotnega ozemlja?

Da, v enem trenutku je TV B92 pokrival več ozemlja kot RTK.

Ali obstajajo kakšni časniki v srbskem jeziku?

Ne, dnevni izvodi prihajajo iz Beograda.

Kje študirajo srbski študenti?

V največji meri v Kosovski Mitrovici, ki pa ne nudi kvalitetnega študija. Imajo pa celotno univerzo – pravno fakulteto, medicinsko fakulteto itd. Skoraj nihče ne hodi na albanske univerze.

Ali študirajo tudi v Beogradu?

Da, zelo pogosto. Tudi v Nišu. Njim je omogočeno, da študirajo v Srbiji. Kosovski Srbi so zaščiteni kot beli medvedi, če želim kupiti avtomobil, moram plačati carino, davek, to je 18 plus osem odstotkov. Oni ne plačajo ničesar. Oni so oproščeni s strani države Srbije in nato namestijo prištinske tablice. Študirajo in zdravijo se brezplačno. Praktično imajo večje pravice kot mi tukaj /Srbi v Srbiji – op. a./. Medicinska sestra v kosovski Mitrovici ima

dvakrat večjo plačo kot medicinska sestra v Beogradu. To pa se sedaj počasi umirja zaradi recesije. Srbija je leta 2007 namenila 550 milijonov evrov za Kosovo, kar je ogromna vsota za Srbijo. Sedanja vladna garnitura je to zmanjšala na dvajset odstotkov te vsote. Do konca leta bo ukinjena izpostava RTV Srbije v Mitrovici, v kateri je delalo 200 ljudi. Ne morete plačati ljudem, če ne delajo ničesar.

Kakšna je zastopanost srbske skupnosti v organih oblasti?

To gre po ključu, zato je to področje dobro urejeno. Ni ovire, da ne bi Srbi v občinah, kjer živi absolutna albanska večina, tudi tam delali. V občinski upravah sicer ne delajo, delajo pa v policiji, v sodstvu, na vseh ministrstvih. Ker se zaposlujejo po vnaprej določenem ključu, da mora od 100 zaposlenih biti 20 Srbov. Tudi v mednarodnih organizacijah in na ambasadah. Vsak tretji zaposlen na ambasadi je Srb.

Ali so se Srbi, ki so po razglasitvi neodvisnosti policijo zapustili, vanjo vrnili?

Da. V obdobju, ko je bila razglašena neodvisnost, je srbska vlada zahtevala, naj zapustijo kosovsko policijo in da bodo vsi sprejeti v srbsko policijo, a se to seveda ni zgodilo. Zadnji rok je bil 30. avgust tega leta in 1. septembra so se vsi vrnili. Vrnitev je bila 95-odstotna.

Ali sojenje na sodiščih poteka v srbskem jeziku?

Da, Srbi imajo pravico do prevajalca, a zadeva ne funkcioniра povsod tako, kot bi mogla. Zdaj smo imeli primer neke pravnice v Orahovcu, ki ji je policija dala v podpis dokumente, ki so bili v albanskem jeziku. Tu obstaja neka procedura, ki jo je mednarodna skupnost predpisala: sodišča imajo ukaz, da imajo zastopnika v srbskem jeziku in to se najpogosteje tudi izvaja.

Albanci na mejnem prehodu s Srbijo postavljajo Albance, ki govorijo srbsko, kar niso dolžni storiti. A jih postavijo, da ne bi imeli težav.

Kako bi ocenili delo mednarodnih organizacij na področju zaščite manjšin?

To se nanaša na ogromne vsote denarja, ki v zadnjih devetih letih morda ni bil najbolje izkoriščen. Za neko enklavo so najbolj potrebni traktorji, živina, a tega mednarodna skupnost ne počne. Mednarodna skupnost bo zamenjala vodovodne cevi, uredila javno razsvetljavo. Včasih se zdi, da ljudje, ki pridejo od zunaj, ne razumejo, kam so prišli, kakšna družba je to, da je to ruralna družba. Tu so devet let, ogromno denarja je potrošenega, skoncentrirali so se na strateške projekte, kot je izgradnja elektrarne za celo Kosovo, ker je tam problem električna energija, pa izgradnja avtoceste med jugom Kosova in Dračem – Tirano, v ta projekt so vložili na stotine milijonov, a tu bi moralo biti mnogo več ekspertize. To je isti problem, kot je danes v Afganistanu ali Iraku.

Ali je mednarodna skupnost močno vplivala na sprejemanje manjšinske

zakonodaje?

Da. To področje je zelo dobro koordinirano. Vedno se najprej naredi nek načrt v štirih, petih ambasadah, strokovnjaki analizirajo zakone, zato se sprejemajo zelo počasi. Nič ni narejeno na hitro in ti zakoni so, kolikor smo mi seznanjeni z njimi, dobri, napisani so po meri multietničnosti Kosova in tu ni kritike. Tu se prevzema praksa Sveta Evrope, prevzeli so prakse, ki že obstajajo v svetu in v Srbiji so storili isto.

Na Kosovu deluje cela vrsta organov in institucij za zaščito manjšin. Ali služijo svojemu namenu?

To je bolj birokracija, ki povsod obstaja. Na papirju obstaja, v praksi pa ...

Ali srbsko prebivalstvo ve, na katero institucijo se obrniti v primeru kršenja njihovih pravic?

Ne, obstaja neverjetno nepoznavanje institucij. Do pred dveh let so se obračali izključno na Beograd. Komunikacija Srbov iz enklav s Prištino in njenimi institucijami pa ne obstaja. Ne vedo niti, da obstaja Ministrstvo za manjšine, da obstaja Ministrstvo za integracijo in povratek.

Kakšna je po vašem mnenju prihodnost Srbov na Kosovu?

Uradno stališče moje organizacije je, da Srbi tam preprosto niso neko dejstvo. Problem je njihovo število, v popisu prebivalstva leta 2011 bomo ugotovili, koliko je Srbov na Kosovu. Bilo naj bi jih med 70.000 in 120.000, a najverjetneje jih je komaj 70.000. Obstajajo »vikend Srbi«, to so tisti, ki živijo v Vranju in Nišu in pridejo na Kosovo za vikend, zato se zdi, da jih je 90.000. A v bistvu se to število stalno zmanjšuje. Moje osebno mnenje je, da, dokler se Kosovo ne bo ekonomsko stabiliziralo. Kdaj se bo to zgodilo, pa je težko napovedati; bodo zaradi močnejšega gospodarstva v Srbiji – večja država, večje priložnosti – pa tudi zaradi varnostne situacije in ker otroci lahko študirajo, postopoma prihajali v Srbijo. Moja izkušnja je, da bo v manjših mestih na Kosovu v vse večji meri ostajalo samo še starejše prebivalstvo. Eventualno, kar je v bistvu prihodnost srbskega korpusa, je Gračanica kot administrativni center, kjer imajo bolnišnico, neko lokalno samoupravo, tu ljudje gravitirajo, tu se izmenjujeta posel in denar, za vse drugo pa je vprašanje, kaj bo. Počasi, morda v 15 letih, bomo priče odhoda, ki ne bo množičen, ampak postopoma, leto za letom. Še posebej, ker srbsko gospodarstvo ni v najboljšem stanju, a je velika država. Mi smo absorbirali val beguncev iz Hrvaške, Bosne, 70.000 ljudi s Kosova. Če bi vsi prišli, to ne bi bil največji problem na svetu, a tako ali tako ne bodo prišli vsi, a leto za letom, tisoč po tisoč, Kosovo zapuščajo, še posebej mladi.

Ali Srbiji je v interesu, da oni ostanejo na Kosovu? Srbija ni storila nič, da bi oni tam

ostali. Najboljši primer so te lokalne volitve, ki so bile v nedeljo (16. 11, op. a.), najprej se srbska oblast ni opredelila, naj gredo na volitve ali ne, nato so jim v enem trenutku eksplicitno prepovedali. Rekli so, da nihče ne bo nosil posledic, če gre na volitve, nato pa so bile na žalost sprožene odpovedi proti tistim, ki so kandidirali. Na Ministrstvu za Kosovo in Metohijo so jim izrecno naročili, naj na volitve ne hodijo, pa so kljub temu šli. Trenutno opazamo, da je srbski korpus na Kosovu pametnejši od beograjske elite. Dvajset let ta elita sprejema napačne odločitve, od Slovenije do Kosova. Ne glede na to, da imamo nekega demokratskega predsednika, ki ni sodeloval v vojnah, a ne morete dvigovati isti nacionalistični zanos. Morda bo mlada generacija nekega dne prekinila. Tudi Tadićeva generacija, ki ima 50 let, ne zna sprejemati pravih odločitev o Kosovu. Ne more pomagati tem ljudem, da bi sami sprejemali odločitve o sebi. Mislim pa, da so oni vzeli stvar v svoje roke, šli so na volitve, pa čeprav na lokalne. Odstotek udeležbe med Srbi se giblje med 23 in 30 odstotki, kar se sliši malo, a je to ogromna številka, če vas Beograd pozove, da se ne udeležite, in če 20 let storite vse, kar vam Beograd ukaže. Prvič se je zgodilo, da niso vsi poslušali, kar jim je bilo rečeno iz Beograda. Formirati se je začela avtentična politična elita med kosovskimi Srbi. Njihovi lokalni voditelji, ki v resnici zastopajo ljudi, s katerimi živijo, to je nov proces, ki je zelo pomemben.

Ali bi lahko rekli, da Kosovo spoštuje pravice manjšin?

Na splošno da. Čeprav je trend v medijih, kulturi in akademski sferi, izrek, da je napaden srbski narod, ki izginja, in nas Albanci zatirajo. A to kar vam pravim, je produkt tega, kar gledamo tri leta.

Menite, da so dobri medetnični odnosi pomembni za stabilnost širše regije?

To je vprašanje za milijon dolarjev za Zahodni Balkan. Če se to ne bo rešilo, se bomo zapletli v vojno ob prvi priložnosti. V Srbski Mitrovici se govori, da se čaka veliko zgodovinsko preverjanje, kako bi lahko Kosovo dobili nazaj. To je uradno stališče srbske elite, akademije znanosti, polovice profesorjev beograjske univerze, cele opozicije. V času Koštunice se je govorilo, da se bo začela tretja svetovna vojna, v kateri bomo nazaj dobili Kosovo ...

Če se Srbija, Makedonija in Bosna, če se ne rešijo, konsolidirajo, če se ne uredijo medetnični odnosi, potem nimamo ničesar. Potem imamo Balkan, kot smo ga poznali pred 150 leti.